

2014
59, 1

EUSKERA

2014
59, 1

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque
Work and Proceedings of the Royal Academy of the Basque Language

EUSKERA

18 €

Euskera 2014, 59, 1, 1 - 454, Bilbo. ISSN 0210-1564

EUSKERA

2014
59, 1
BILBO
ISSN 0210-1564

EUSKALTZAINDIA

EUSKERA AGERKARIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Telefona: 94 415 81 55 • Faxe: 94 415 81 44

e.posta: info@euskaltzaindia.eus • web gunea: www.euskaltzaindia.eus

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da
Esta revista admite el intercambio con otras publicaciones
Cette revue s'échange avec d'autres publications
This journal can be exchanged for others by agreement

Testuen hizkuntza-orraketa: Euskaltzaindiaren Hizkuntza Kalitatearen Behatokia zerbitzua (HIZBEA)

© EUSKALTZAINDIA / R.A.L.V. / A.L.B.

Eskubide guztiak jabeak dira. Ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiatzea, ez sistema informatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoa edo mekanikoa, fotokimikoa, elektrooptikoa, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berau transmititzea, aipamenetarako izan ezik, argitaratzailearen edo *copyright*aren jabearen alde aurreko eta idatzizko baimenik gabe.

ISSN 0210-1564

Lege Gordailua: BI-1244-58

Diseinua: www.ikeder.es

Preimpresioa: Composiciones Rali, S.A.
Particular de Costa, 8-10. 48010 Bilbo

Inprimategia: Imprenta RGM, S.A.
2015eko urrian inprimatua

EUSKERA AGERKARIA

Euskera Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala da eta 1920. urtetik argitaratzen da. Urteko lehen zenbakiak (buletinak) Euskaltzaindiaren lana eta bizitza akademikoa biltzen ditu, eta bigarrenak Akademiaren lan esparruetako ikerketa-artikulu originalak, liburu-aipamenak eta antzekoak jasotzen ditu. Zenbakiak urtea bukatu eta hurrengo sei hilabeteetan argitaratzen dira. Ikerketa artikuluak argitaratzeko, Idazketa kontseiluak, anonimotasuna bermatuz, kanpo ebaluatzaileen iritzia jasoko du.

***Euskera* agerkaria honako aurkibide, zerrenda eta datu-baseetan dago:**

- Azkue Bibliotekaren katalogoan
- Euskaltzaindiko webgunean
- Latindex Katalogoan
- Inguma datu-basean
- ISOC datu-basean
- Linguistic Bibliography datu-basean

Kalitate adierazleak:

CIRC (2012): B maila
MIAR (2015): 4.477 (ICDS)

La revista *Euskera* es el órgano oficial de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y se publica desde 1920. El primer número del año (el boletín) recoge los trabajos y actos académicos de Euskaltzaindia mientras que el segundo se dedica a publicar artículos de investigación originales, reseñas de libros y similares. Los números se publican dentro del semestre posterior a finalizar el año. Para publicar artículos de investigación, el Consejo de redacción, garantizando el anonimato, recurrirá a expertos externos.

La revista *Euskera* esta disponible en los siguientes catálogos y bases de datos:

- Catálogo de la Biblioteca Azkue
- Página web de Euskaltzaindia
- Catálogo Latindex
- Base de datos Inguma
- Base de datos ISOC
- Base de datos Linguistic Bibliography

Indicadores de calidad:

CIRC (2012): Categoría B
MIAR (2015): 4.477 (ICDS)

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

La revue *Euskera* est l'organe officiel de l'Académie de la Langue Basque / Euskaltzaindia ; sa publication a démarré en 1920. Le premier numéro de l'année (le bulletin) présente les travaux et la vie de l'Académie ; le second quant à lui publie des articles concernant des travaux de recherche, des comptes rendus de livres, ou autres sujets similaires. Les numéros sont publiés au cours du semestre qui suit la fin de l'année. En ce qui concerne la publication d'articles de recherche, le Comité de rédaction s'entoure d'experts extérieurs à qui il garantit l'anonymat.

La revue *Euskera* est présente sur les catalogues et bases de données suivants :

- Catalogue de la Bibliothèque Azkue
- Page web d'Euskaltzaindia
- Catalogue Latindex
- Base de données Inguma
- Base de données ISOC
- Base de données Linguistic Bibliography

Indicateurs de qualité :

CIRC (2012): Catégorie B
MIAR (2015): 4.477 (ICDS)

Euskera is the official journal of *Euskaltzaindia* and has been published since 1920. The first number or bulletin published each year reflects the Academy's work and academic activities, while the second one contains original research articles, book reviews and the like. Issues are published in the six month period following the end of the year in question. For the publication of research articles the editorial board seeks the opinions of external evaluators, while preserving their anonymity.

The *Euskera* journal appears in the following indexes, lists and databases:

- Catalogue of the Azkue Library
- Website of Euskaltzaindia
- Latindex catalogue
- Inguma database
- ISOC database
- Linguistic Bibliography database

Quality indicators:

CIRC (2012) : group B
MIAR (2014) : 4,477 (ICDS)

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

EUSKALTZAINDIA

EUSKERA AGERKARIA

IDAZKETA KONTSEILUA

Zuzendaria: ANDRES URRUTIA. Euskaltzaindia. Bilbo

Idazkari akademikoa: ANA TOLEDO. Euskaltzaindia. Donostia

Idazkari teknikoa: JON ARTZA. Euskaltzaindia. Bilbo

ADOLFO AREJITA.
Deustuko Unibertsitatea. Bilbo

JEAN-BAPTISTE COYOS.
Iker (C.N.R.S., Bordele 3, UPPA). Baiona

JOSEBA ANDONI LAKARRA.
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz

ANDONI SAGARNA.
Euskaltzaindia. Donostia

PATXI SALABERRI.
Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea

MIKEL ZALBIDE.
Eusko Jaurlaritzza, Hezkuntza Saila. Gasteiz

AHOLKU BATZORDEA

MIXEL AURNAGUE
CNRS, J. Jaurès Unibertsitatea.
Tolosa, Okzitania.

MIREN AZKARATE
Euskaltzaindia. Donostia

JOXE AZURMENDI
Euskal Herriko Unibertsitatea. Donostia

MARTINE BERTHELOT
Perpignango Unibertsitatea. Perpignan

XARLES BIDEGBAIN
Paueko eta Aturri herrialdeetako Unibertsitatea.
Baiona

JOSU K. BIJUESCA
Deustuko Unibertsitatea. Bilbo

GIDOR BILBAO
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz

IÑAKI CAMINO
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz

ANA ETXAIDE
Nafarroako Unibertsitatea. Iruñea

JOSE RAMON ETXEBARRIA
Euskal Herriko Unibertsitatea. Bilbo

MAITE ETXENIKE
Universitat de València. Valentzia

PATXI GOENAGA
Euskaltzaindia. Gasteiz

RICARDO GOMEZ
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz

MANUEL GONZALEZ
Real Academia Galega. Coruña

MARTIN HAASE
Bambergo Unibertsitatea. Bamberg

JOSE IGNAZIO HUALDE
Illinoiseko Unibertsitatea. Illinois

ITZIAR IDIAZABAL
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz

XABIER ITZAINA
CNRS, Centre Emile Durkheim,
Sciences por Bordeaux. Bordele

JOSEBA INTXAUSTI
Euskaltzaindia. Donostia

IÑAKI IRAZABALBEITIA
Elhuyar Fundazioa. Usurbil

JACINTO ITURBE
Euskal Herriko Unibertsitatea. Leioa

JABIER KALTZAKORTA
Deustuko Unibertsitatea. Bilbo

JON LANDABURU
CNRS, Paris. Kolombiako Kultura Ministerioa

ALBERTO LOIZATE
Basurtuko Ospitalea. Bilbo

JUAN MADARIAGA
Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea

JOAN MARTÍ
Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica. Bartzelona

ENEKO OREGI
Eusko Jaurlaritzza. IZOko burua. Gasteiz

JON ORTIZ DE URBINA
Deustuko Unibertsitatea. Bilbo

ROSA MIREN PAGOLA
Deustuko Unibertsitatea. Bilbo

JOSE ANTONIO PASCUAL
Real Academia Española. Madril

TXOMIN PEILLEN
Euskaltzaindia. Baiona

IBON SARASOLA
Euskaltzaindia. Donostia

JOAN MARI TORREALDAI
Euskaltzaindia. Donostia

MIRIAM URKIA
UZEI. Donostia

JUAN JOSE ZUBIRI
Nafarroako Unibertsitate Publikoa. Iruñea

Batzorde teknikoa: PRUDEN GARTZIA (Euskaltzaindia. Bilbo).

Aholkulariak: JOSEBA ZABALETA eta ERRAMUN OSA (Euskaltzaindia. Bilbo).

EUSKERA

AURKIBIDEA

EKITALDIAK:

- **Jabier Kaltzakorta Elortza Euskaltzaindian sartzea**

- [17] *Ongietorria*
TXURRUKA, Juan Jose
- [19-20] *Agurra*
URRUTIA, Andres
- [21-188] *Ahozko literatura hizpide: Humboldtten bidaia Euskal Herrian barrena*
KALTZAKORTA, Jabier
- [189-199] *Jabier Kaltzakorta euskaltzainaren sarrera-hitzaldiari erantzuna*
AREJITA, Adolfo

- **Plaza Barriaren lagapena**

- [203-207] *Bizkaiko Foru Diputatu Nagusiaren hitzak*
BILBAO, Jose Luis
- [209-212] *Euskaltzainburuaren hitzak*
URRUTIA, Andres
- [213-217] *Hitzarmena*

AGIRIAK:**• Euskaltzaindia. Batzar agiriak**

- [223-229] *Osoko bilkura*
Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n
- [230-232] *Ageriko bilkura*
Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n
- [233-239] *Osoko bilkura*
Donostian, 2014ko otsailaren 28an
- [240-245] *Osoko bilkura*
Bilbon, 2014ko martxoaren 28an
- [246-248] *Ageriko bilkura*
Bilbon, 2014ko martxoaren 28an
- [249-257] *Osoko bilkura*
Donostian, 2014ko maiatzaren 30ean
- [258-263] *Osoko bilkura*
Gasteizen, 2014ko ekainaren 27an
- [264-269] *Osoko bilkura*
Bilbon, 2014ko uztailaren 18an
- [270-272] *Ageriko bilkura*
Bilbon, 2014ko uztailaren 18an
- [273-278] *Osoko bilkura*
Zangozan, 2014ko irailaren 26an
- [279-284] *Osoko bilkura*
Baionan, 2014ko urriaren 31n
- [285-291] *Osoko bilkura*
Markina-Xemeinen, 2014ko azaroaren 29an

[292-295] *Ageriko bilkura*
Markina-Xemeinen, 2014ko azaroaren 29an

[296-301] *Osoko bilkura*
Donostian, 2014ko abenduaren 19an

[302-304] *Ageriko bilkura*
Donostian, 2014ko abenduaren 19an

- **Euskaltzaindiaren arauak**

[307-308] *Euskaltzaindiaren araugintza 2014an*

IRIZPENAK ETA TXOSTENAK:

- **Onomastika**

[313] *Arabako Lautada*

[314-315] *Barañáin / Barañain*

[316] *Guereña*

[317] *Krispiña*

[318] *Sarria*

[319-323] *Sobre el topónimo Arbulu*
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

[324-328] *Informe sobre los nombres Ariz y Aríñez*
MARTÍNEZ DE MADINA SALAZAR, Elena

[329-332] *Sobre el topónimo Axpuru*
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

[333-335] *Sobre el topónimo Azazeta*
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

- [336-339] *Sobre el topónimo Barañáin / Barañain*
SALABERRI ZARATIEGI, Patxi
- [340-343] *Sobre el topónimo Burgu*
GORROTXATEGI NIETO, Mikel
- [344-347] *Sobre los nombres de algunas localidades de la Valdorba / Orbaibar (Navarra)*
SALABERRI ZARATIEGI, Patxi

ADIERAZPENAK ETA HITZARMENAK:

- [351-352] *Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan*
- [353-365] *Euskaltzaindiak 2014. urtean zehar hainbat lankidetzeta-hitzarmen sinatu ditu*

BERRIAK:

- [369-386] *2014ko albisteen kronika*

OMENALDIAK:

- [389-394] *2014an omenduak izan diren Euskaltzaindiko kideak*

HILBERRI TXOSTENAK:

- [397-409] *Jose Antonio Retolaza Ibarguengoitiaren hilberria (1929-2014)*
BARAIAZARRA, Luis
- [411-423] *Xabier Aranburu Sagarzazuren hilberria (1931-2014)*
IRIONDO, Joxe Mari

[425-432] *Peli Martin Latorreren hilberria (1923-2013)*
RUIZ URRESTARAZU, Manuel

* * *

- [435-438] Euskera agerkariaren idazketa arauak
[439-442] Normas de redacción de la revista Euskera
[443-446] Normes de rédaction de la revue Euskera
[447-450] Writing guidelines for the journal Euskera

Ekitaldiak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Jabier Kaltzakorta Elortza
Euskaltzaindian sartzea

Markina-Xemeingo Udaletxea, 2014-XI-29

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Ongietorria

TXURRUKA, Juan Jose
Markina-Xemeingo alkatea

Ongi etorri danok. Euskaltzaindiko kide guztiak, udaletako ordezkariak, gainerako erakundeak, lagunak eta herrikideak.

Jabier Kaltzakorta Elorza herritarraren Euskaltzaindiko sarrera-ekitaldia ospatzeko batu gara hemen. Markina-Xemeinen. Jabierrek berak hementxe ospatu nahi izan daualako.

Eskerrik asko, horregatik, Jabier, Markina-Xemein, zure herria, aukera-tzeagatik ekitaldi hau ospatzeko.

Eskerrak baita be, urteetan euskararen alde eta herri literaturaren arloan egin dozun eta egiten diharduzun beharrarengatik. Harro gagoz lortu dozunagaz eta harro gagoz gaur hemen gu danok batu gaituzulako: zure lankideak, familiartekoak, lagunak, eta hainbat herritar.

Bihotz-bihotzez, zorionak. Bai zuri eta baita zure etxekoei be. Gaur batez be zeuon eguna dalako. Sentitu eta ospatzekoa.

Agurra

URRUTIA, Andres
Euskaltzainburua

Agintariak,
Markina-Xemeingo alkatea eta zinegotziak,
Euskaltzainak (oso, ohorezko, urgazleak),
Xabier Kaltzakortaren etxeakoak,
Markinarrak eta Lea-Artibaikoak,
jaun-andreak,
egun on guztioi !

Gaur dator Euskaltzaindiaren magalera Xabier Kaltzakorta markinarra. Etorri ere, ondo hornituta dator, urte luzeetan eginiko lanak bermatzen duelako haren sona. Herri literatura izan du solasbide Xabier Kaltzakortak. Hala esanda, badirudi bestelako literatura motak zokondoan utzi dituela. Ez horixe! Literaturaren hegaletan barneratua, ikerlari fin eta trebearen eskua ikusten da bere lanetan, gure hizkuntza eta kulturaren altxorra azaleratzen baita borborka Xabierren idatzietan. Idatziak ez eze, ahozkoak ere izan ditu Kaltzakortak ikergai eta aztertoki. Aspalditik konturatu zen Euskaltzaindia horren balioaz eta Herri-literaturaren batzordean partaidetza luze-zabala du euskaltzain oso berriak.

Langintza horretan jarraitzera eta beste batzuetan ere ekitera (ekin eta jarrai) deitua da gaur Xabier Kaltzakorta euskararen Akademian. Ziur nago fruitu oparoak ekarriko dizkiola gure Akademiari eta euskalgintzari, hitz batez esateko, euskal gizarte osoari.

Euskera. 2014, 59, 1. 19-20. Bilbo
ISSN 0210-1564

Eskerrak,beraz, hona hurreratu zareten guztiei eta batez ere, Markina-Xemeingo Udalari eta Markina-Xemeingo herritarrei eta gogoratu dezagun Xabier Kaltzakortak Euskaltzaindiaren eta euskararen alde egingo duen zina. Horixe izan dadila gure gaurko ekitaldiaren lekukotza eta oroigarri!

Ahozko literatura hizpide: Humboldtten bidaia Euskal Herrian barrena

KALTZAKORTA, Jabier
Euskaltzain osoa
Sarrera-hitzaldia

Egun on, jaun-andreok:

Ez da erraza izaten inoiz egin gabeko zeregin batean jardutea. Sarrera-hitzaldia, onenean ere, behin egiten da, eta guztiekikoa ahalik eta ondoena egin nahi izaten du hizlariak. Aurrera baino lehen, eskerrak eman nahi dizkizuet, bihotz-bihotzez, hona etorri zareten guztioi.

Protokoloak eta are adiskidetasunak ere eskatzen du euskaltzain baten ordeko sartzan denak beraren berri ematea. Jose Luis Lizundia Askondo adiskidea euskaltzain urgazle izendatua izan zen 1966. urteko azaroaren 25ean. Handik bi urtera, 1969ko urtarrilaren 22an, Baionan, Euskaltzaindiko idazkariorde, eta euskaltzain oso 2003 urteko ekainaren 27an. 2004. urteaz gero diruzaina eta Zuzendaritzako kide izan da. 1979. urtetik aurrera Onomastikako batzordeko kide izan da eta Exonomastikako batzordeko buru. Jagon Saileko eta beste batzorde askotako partaide ere izan da eta hainbat lan egin ditu batzorde horietan. Enetzat ohore handia da beraren lekuan izendatu izana.

Markina Bizkaiko euskera klasikoaren habia, sorlekua da. Markinan bizi izan ziren Juan Antonio Mogel eta beraren bi iloba Juan Jose eta Bizenta. Juan Antonio Mogel gu gauden jauregitik, Mugartegitarren handi-etxetik, berrogeita hamarren bat pausora bizi izan zen, Guen kalean. Prai Bartolome Santa Teresakoak Karmengo komentuan, jauregi honetatik hogeiren bat pausora, idatzi zituen bere obrak. Markinara etorri eta bertan idatzi zituen obra asko Jose Antonio Uriartek ere.

Euskera. 2014, 59, 1. 21-188. Bilbo
ISSN 0210-1564

Ezagutzen dugun bertsolariaren lehenengo irudietako bat Mogelek *Peru Abarka* liburuko lehen autuan ematen digu. Peru Abarka eta Maisu Juan lagun egin eta ostatu batera doazenean, sabaitik kantatzen diharduten aita-
seme batzuen kopla bat entzuten dute. Kopla entzun eta bertatik hala dio Maisu Juan jakingurak:

M. J. *¿Nor ete da cantoria?*

P. Nic eztaquit; itanduko deusagu nestatilliari ta esango deuscu?

PRAISCA. Aita seme batzuc jua dira sabaira, aita catu andijaz ta semia bere bai cerbaitacuan. Ló eguiteco asmoz igon dabee, baña emon deuta aguriac cantiari. Soñulari eder bat dozu ardaoz basa basa eginda bere.

M. J. Peru, esaidazu arren ostera versua, ta ateraco ditut papera eta tinteruba beti aldian darabildazan leguez, escribiduco dot aztu eztaquidan.

Aita-semeak sabaira igon dira eta aita *katu andijaz*, hau da, mozkor handiarekin eta semea ere antzera samar. Bertso kantari hasten direnean aita-semeak Maisu Juanek aldean daramatzen luma eta papera hartzen ditu. Bertsoak entzundakoan hauxe dio Maisu Juanek.

Verso asco iracurri ditut neure aldijan erdaldunen liburubetan; baña ez verba gitxitan gauza geijago esan gura dabenic.

Maisu Juanek esaten dituen hitz horiek bertsoen laudorio eta gorantzan egindako hitzak ditugu. Bertsolariaren lehen aipamena ez ezik, bertsolarien bertsoen –kasu honetan koplak– laudorioa ere badugu.

Gatozen, orain, bertsolarietan bertsolarienetakoa izan zen Txirritaren aipamen txiki bat egitera.

1936. urtea bere hasiera-hasieratik urte trinkoa izan zen Jose Manuel Lujanbio «Txirrita» bertsolariarentzat. Aurreko urtean, 1935. urteko abenduan, eliminatoriak jokatuak ziren eta San Sebastian bezperan, urtarrilaren hemeretziaren, ospatu zen Donostiako Victoria Eugenia Antzokian, bertsolarien txapelketa nagusiko finala. Txirrita ordurako astundua eta zahartua zegoen. Astundua, ehun eta berrogeita hamar kilotik gora zelako, eta, zahartua, sorbaldetan ia hirurogeita hamasei urteko zama nozitzen zuelako.

Manuel Olaizola Uztapidek kontatzen duenez, erreumaren gaitzak ere pausoa astiro botatzera behartzen zuen gure bertsolaria. Neurritz gaineko pisuak eta zahartzaroko ajeak hartaraturik, bi makilaren laguntzaz mugitzen zen Txirrita. Bi makilaren laguntzaz baliaturik Donostia hiri dotorera bertsoetako finala jokatzera agertu zen, gainerako joan-etorrietarako, erabat sortua eta baldartua zegoenez gero, gurdi batean eramaten zuten batera eta bestera. Urteek ibilpidea moteldu bazioten ere, umore ona zeukan eta beti bezain azkar eta egokia zen bere bertso-etorrian. 1936 urteko urtarrileko bertsolarien txapelketa nagusian txapela berak atera zuen.

Txapelketa nagusitik bi hilabetera, 1936ko martxoaren hogeita biau, Euzko Gaztediak antolaturik, Erreterian egin zioten omenaldia. Bi bastoi-rekin ibiltzen zen bertsolari edadetuari makila bat eman zioten opari. Beraren erantzuna zorrotza izan zen:

*Bi bastoi abek aski nitun nik
munduz mundu ibiltzeko.*

Txirritaren munduz munduko ibilia handik lasterrera bukatuko zen. Omenaldi egunetik hilabete eta erdi baino lehen beraren mundualdia bukatuko zen. Goizuetara bertsoetara joan eta gaizkitu zen, handik etxera ekarri eta azken hatsa bota zuen Altzako Gazteluene baserrian, ekainaren hiruan, arratsaldeko lauretan. Txirritaren zerraldoa bizkarrean eraman zuenetako bat, Salbador Zapirain, *Ataño*k kontatzen duenez, bere anaia zaharrena izan zen, eta aldapan, txandaka, izugarritzko karga etortzen omen zitzaion.

Hirurogeita hamar bat urte zituela, 1930. urtean, *Txirritaren testamentua* bertso-sailean, bera hil eta beste laurogei urtean ere beraren aipamenak izango zirela dio. Txirritak ez zekien idazten. Notarioaren aurrean egiazko testamentua egiteko sinadurarik ere ez zuen egin, ez zekielako bere izena paperean jartzen. Eskuz egindako letrarik ez zekien irakurtzen. Moldezko letrak irakurtzeko gauza zen, baina oso gutxitan egiten omen zuen. Txirrita izan zen, bestalde, bertsolari zaharren artean bertso paper gehien argitaratu zutenetakoa; eta, hala ere, ez dago dudarik hil zenean berekin eraman zuela hilobira biblioteka oso bat. Txirritak kantatutako bertsoak papereratu balira, biblioteka eder bat osatzeko adina liburu izango genituzke: beroarena kenduta, erraz bostehun aletik gorako liburutegi bat.

Orain arte aipatu ditugun Txirritaren berri gehienak Antonio Zavalak bere liburuetan bilduak dira. Liburu horiek *Auspoa* bilduman daude. *Auspoa* jaio zenean, lehenengo liburuan berean, Ramon Artolaren *Sagardoaren graziya eta beste bertso asko* alean, azpiko aldean *Auspoa liburutegia* irakurtzen da. Lehen liburu honen ondoren beste hirurehun zenbaki etorriko ziren. Txirritak berekin hilobira liburutegi bat eraman zuen bezala, Antonio Zavalak hil zenean egiazko liburutegi bat utzi zuen gure artean. Ez dut ezagutzen gure artean hirurehundik gora euskarazko liburu argitaratu dituenik. Eta ez dago dudarik, era berean, aberastasun honekin nolako mesedea egin zigun A. Zavalak. Txirrita taberna-gizon edo parranderoa omen zen, alfer eta ez dakit zer, baina beste modu batera ere ikus litezke gauzak: euskaldun artista handi bat zen, talentu handikoa. A. Zavalaren hitzetan honelaxe laburbilduko genuke Txirritaren izana:

Txirrita bezalako gizonak kalte baño mesede geyago egiten dute askozaz mundu triste honetan.

Hitzaldi honen hasieran, berariaz, Txirrita eta Antonio Zavala aipatu ditut. Batak zein besteak euskaldunoi mesede galanta egin digutelako, eta batak zein besteak ahozko literaturarekin lotura estua dutelako.

Hitzaldi honetan ahozko literaturan barrena bidaia txiki bat egingo dugu eta bidaia-lagun nagusia Wilhem Humboldt bidaiari prusiarrak izango dugu. Humboldt bidaiari prusiarrak orain dela berrehun urteko Euskal Herria eta euskalarien zenbait lan ezagutzeko aukera emango digu.

1. Parisetik Baionara eta Baionatik Donibane Lohizunera

Kontu ezaguna denez, Wilhelm von Humboldt bi bidaia egin zituen Euskal Herrira: lehena, 1799-1800an, eta, bigarrena, 1801ean. Lehen bidaia emazte, bi seme eta Gropius pintatzailearekin egin zuen eta batez ere Espainian barrena egindakoa izan zen. Espainiatik barrenako bidaia horretan Euskal Herria goitik behera zeharkatu zuen egun oso gutxitan. Baionatik sartu eta Donibane Lohizunera joan zen; gero, Tolosa, Bergara, Mondragoe eta Gasteiz zeharkatu zituen Burgosen barrena Espainiako hegoalderantz Cádizera iritsi arte. Behin Cádizen zegoela, eskuinetara jo eta Alacante-

tik gora, Mediterraneoko itsasaldetik gora, Barzelonara, Mataro, Figuera zeharkatu eta Perpiñanera joan zen.

Bigarren bidaia lehena bukatu eta urtebetera egin zuen. Bigarren hau Bockelmann adiskidearekin egin zuen. 1801eko apirilaren 28an sartu zen Baionan eta ekainaren 2an itzuli zen berriro Baionara. Apirileko hondar egunak, maiatz osoa eta ekaineko lehen egunak egin zituen, beraz, Euskal Herrian. Euskaldunen gainean atzerritar batek inoiz idatzi dituen hitz amultsu eta ederrenetakoak egin zituen Humboldtnek bere bigarren bidaia honetako egunerokoan. Bidaiari prusiarrak bere egunerokoaren hasieran dioenez, mendi tantaien artean, sartaldeko Pirinioetako bi isurki ederretan ezkututzen den herria osatzen dugu euskaldunok. Mendeetan barrena gorde den hizkuntza eta ohiturak dira gureak.

Paristik Baionarako bidaia bederatzi egunean egingo du Humboldtnek. Loire ibaiko ibar emankorrak zitzuan zeharkatu zituen, Blois, Amboise, Tours, Poitiers eta Angulemako murru behiala famatu eta gerora ahantziei begirada iheskor bat eskaini zien. Ez dugu ahantzi behar erromantikoa dela burutik behatzera gure bidaiaria eta erromantikoen espiritua bizi-bizi duela. Garai zaharren mira eta mina dute erromantikoek eta murru behiala famatuei egozten dien begirada iheskorra hobeto ulertzen dugu bidaia-liburua irakurtzean. Hiru egun gelditu zen Bordalen, eta landetako lur elkor eta gutxi landuetan barrena Baionara iritsi zen. Asmo argia zuen: Frantzia bizkor zeharkatu eta Euskal Herrian barrena urratsez urrats ibili. Baiona utzi ondoren Biarritzera joan zen eta hondartza baionesez beterik ikusi zuen. Miarritzeko hiritik itzuli bat egin eta itsasertzean zehar egin zuen bere ibilia. Itsasbeheran arrantzan ari ziren gizon, emakume eta mutikoei erreparatu zien. Hegazti-habien lapurretan ari zen gizon bati ere erreparatu zion. Euskal Herriaren iparraldean emakumeak lan latz egiten duela dio bidaiari prusiarrak. Are gehiago: ez duela inon ikusi emakumerik hain lan neketsuetan. Hegoaldean laian aritzen direla makurturik lur elkor eta gogorrari zokilak kentzen. Bilbon, ontzien deskargan, ibaitik biltegira burdina-barra handiak eramanehi zituzten buru gainean. Gure bidaiariak are sutegetian ere ikusiko ditu emakumeak ingude gainean sendoro mailua dantzatzen dutela. Donibane Lohizunarako bidean sardina-saltzaile askorekin gurutzatuko da gure bidaiaria.

Bidaiari prusiarrak dioenez, mugalde bietako euskal emakumeak langileak, ekinak, bizimodurakoak ziren. Gaztelako emakumeek, erresumaren

barnealdean eta hegoaldeko lurraldeetan, ordea, bizitza alferkerian eman ohi zuten.

Alemanian sortu zen Erromantizismoak bere emaitzak izango ditu Alemanian berean eta Europako beste herri batzuetan. Literatura idatzari gagozkiola, idazle bretoi gazte batek, René de Chateaubriandek, Parisen, 1801. urtean, *Atala* izenburuko liburu bat emango du argitara. Frantzian izan zen lehen fruitu goiztiarra dugu (Uslar Pietri: 1979). Gerora, are gure artean ere, saio eta ipuin bat baino gehiago eragin dituen Aveyrongo Viktor ume basatiaren gaineko lehen informea argitaratuko du 1801ean Jean Itardek: *De l'éducation d'un homme sauvage ou des premiers développemens physiques et moraux du jeune sauvage de l'Aveyron*.

Herri-literaturari gagozkiola, Erromantizismoaren eraginez hasi ziren Europan herri-ipuin, herri-elezahar eta herri-kantuak biltzen. Gurean, Francisque Michelen *Le Pays Basque* liburuan herri-kantuen bilduma eder bat dator. Donibane Lohizuneko berri ematen dugula, ezin utzi alde batera, beraz, *Le Pays Basque* lanean, 424-425 or., dakarren pasarte hau:

«Plus nombreuses encore sont les chansons composées dans le but de stigmatiser le vice et de flétrir le scandale. A celles que j'ai données, j'aurais pu ajouter un dialogue qui a dû prendre naissance dans le environs de Saint-Jean-de-Luz. Il est relatif à la femme d'un marin, peu vertueuse à ce qu'il paraît et commence ainsi»:

*Andere ederra, gora zaude leihoan,
Zure senharra behera dago Frantzian
Houra handic jin dateken artian
Ezcutari nahi nuzia etchian?*

Francisque Michelek gutxitan uzten ditu herri-kantuak bukatu gabe. Kantuaren hondarrean elkarriketa bat (*un dialogue*) eskainiko duela esan arren, bakarriketa bat aurkitzen dugu. Oraingo honetan, lehen ahapaldia bakarrik ematen du eta ahoan ezta dugula gelditzen gara irakurleok. Zorionez, kantu hau osatzeko bidea izan dugu. Osatzeko modu bidezko eta legezkoena erabili dugu: J. B. Arxüren kaier batetik, alegia. Kaiera¹ 1840. urtean

¹ Hauxe da izenburua: *Chants populaires du Pays Basque recueillis par J. B. et P. Archu 1840*.

datatzen da, prusiarraren bidaiatik berrogei urtera. Kontu jakina da Francisque Michelek bere lan mardula egiteko J. B. Arxü zuberotarraren kantubildumak baliatu zituela. Hona hemen Arxüren eskuidatziko 41 zenbakian *Dialogue* izenburupean agertzen den bezalaxe:

–Andere ederra, gora zaude leihoan,
Zure senharra behera dago Franzian;
Houra handic jin dateken artian
Eskutari nahi nuzia etchian?

–Ene senharra izanic gatic franzian
Hauzoac hounic utzi dauzkit aldian,
Hauzoac hounic utzi dauzkit aldian.
Eskutari beharric ez tut etchian.

–Izatu nuzu Espainian, Franzian,
Anglaterran eta Eropa guzian,
Andere ederrac ikhoussitut aldian:
Zure pareric eztaite izan mundian.

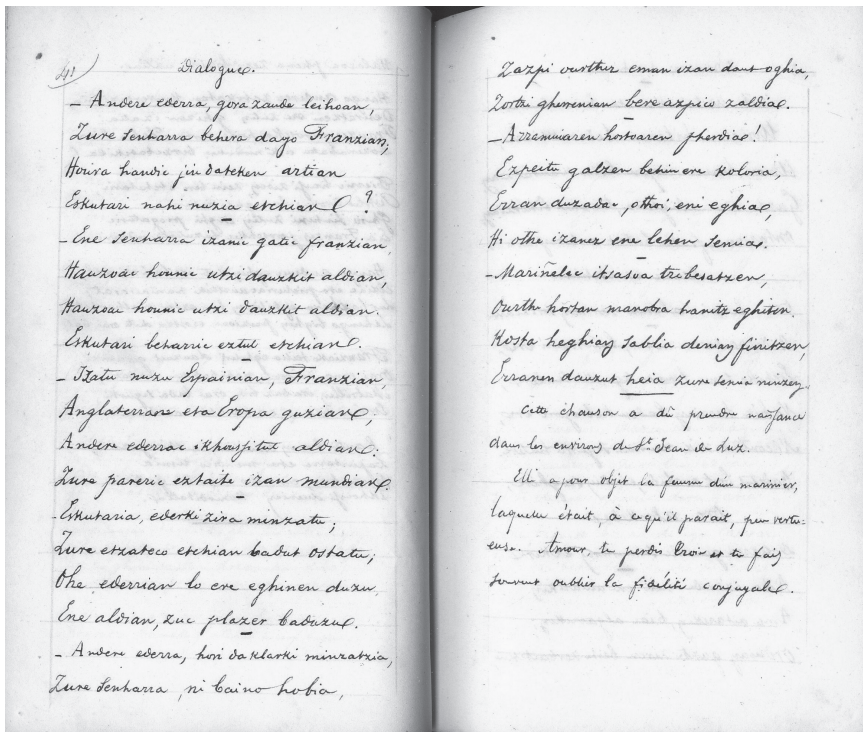
–Eskutaria, ederki zira minzatu;
Zure etzateco etchian badut ostatu;
Ohe ederrian lo ere eghinen duzu
Ene aldian, zuc plazer baduzu.

–Andere ederra, hori da klarki minzatzia,
Zure senharra, ni baino hobia,
Zazpi ourthez eman izan daut oghia,
Zortzi gherrenian bere azpico zaldia.

–Arramuiaren hostoaren pherdia!
Ezpeitu galzen behin ere koloria.
Erran duzadac, othoi, eni eghia,
Hi othe izanez ene lehen semia.

–Mariñelac itsasoa trabesatzen,
Ourthe hortan manobra hanitz eghiten
Kosta hegian sablia denian fimitzen,
Erranen dauzut heia zure semia ninzen.

Cette chanson a dû prendre naissance dans les environs de St. Jean de Luz. Elle a pour objet la femme d'un marinier, laquelle était, à ce qu'il paraît, peut vertueuse. Amour, tu perdis croire et tu fais souvent oublier la fidélité conjugale.

Goraxeago esan dugunez, kantuaren hondarrean datorren frantseseko azalpen hau Arxürena berarena dugu. Francisque Michelek, beraz, Arxüren kantuak ez ezik, azalpenak ere kopiaturik bereak balira bezala ematen zituen. Gure kasu honetan zerbait erantsi eta aldatu du, baina funtsaren funtsa besterena da.

Arxüren kantua *Anderea gorarik* balada dugu. Balada eredu honen aldeara gehienek elkarren antz handia duten arren, Arxüren eredu hau da eza-gutzen dugun berezietakoa.

2. Donibane Lohizunetik Donostiara

Donibane Lohizunetik Donostiara etorri zen gure bidaiari prusiarra. Donostian sartu baino lehen Gipuzkoa lurraldearen deskripzioa egingo du. Gipuzkoak bere euskalkia duela dio eta ohar harrigarri bat egingo du. Gipuzkoan egiten den euskara Bizkaikoa baino atsegina da, baina ez Lapurdikoa bezain goxoa. Ohar hau, uste dugunez, bestek esana izango zen. Lapurdiko euskara zerbait entzuna izango zuen, baina artean Gipuzkoakoa zein Bizkaikoa entzun gabe izango zituen.

Gipuzkoa aipatu dugunez gero, iruzkin ditzadan kopia zaharren zenbait alderdi. *Euskal Pizkunde* garaian, 1936. urteko anaiarteko gerra baino lehen, gipuzkoar argi bi, Manuel Lekuona eta Jose Ariztimuño *Aitzol*, ahozko literaturaren ikerle eta sustatzaile handiak izan ziren. Gerra aurreko garaitsu hartan, lehen aldiz, kopia zaharren garrantzia eta balioa azpimarratu zuten lehen ikerleak izan ziren. Odon Apraizek (*Apraiz*: 1928), Lekuonak Bergarako Euskal Ikasketen Bosgarren Kongresuan (Lekuona: 1930) eta Aitzolek 1933 urtean (Ariztimuño: 1933) kopia zaharren era bateko eta beste balioez idatzi zuten². Kopia zaharraren teknika eta abarrez geroago mintzatuko naiz, hitzaldi honen bukaera aldera. Orain hiru jakintsu horien arrastoan, eske-kopia zahar batzuen alderdi bat edo beste iruzkinduko dut hitzaldi honetan.

Euskaraz ditugun testu iharturik interesgarrienetakoak eske-kopia zaharrek dira (Satrustegi: 2003). Eske-kopia hauek Euskal Herri osoan kantatzen ziren. Hasi Bizkaiko bazterretatik eta Zuberoako Larraine herrirainoko eremu guztian. Kopia zahar hauek azterkizun interesgarria ematen dute saihestasunetik. Dakardan, esaterako, Santa eskean kantatzen diren koplari ezagun eta dokumentatuenetako bat. Azkuek, Altzolan, Gipuzkoan, kopia hau bildu zuen:

*Zeru altuan izarra,
Landaberean izarra;
etxe-ugazaba jaunak
urregorrix du bizarra.*

² Urteei gagozkiela, hiruren artean lehena Odon Apraiz arabarra izan zen. Kopia zaharretan baino gehiago maitasuneko olerkietako irudia aztertu zuen; hala ere hiru kopia zahar dakartza 606 orrialdean.

Koplarik ezagunenetako bat dugu hau, etxeko jaunaren nota edo gorai-pamena. Kopla honek segida jakin bat izan ohi zuen. Jar ditzadan kopla biak, adibidea hobeto ikusteko:

*Orrako or goian izarra,
errekaldian lizarra:
etxe ontako nagusi jaunak
urregorritzko bizarra.*

*Urre gorritzko bizarra eta
zilar zurizko espalda:
errial bikozi egiña dauka
elizarako galtzada.*

Hona kopla honetako lehen misterioetako bat. Bigarren kopla honek nagusi jaunak duen *zilar zurizko espalda* zer ote da? Manuel Lekuonak honela erantzungo luke (Lekuona: 1965):

Zillar zurizko sorbalda orrek ba'du zer-ikusi, zalantzarik gabe, Erdiaroko Zaldunen altzairuzko *armadurarekin*; altzairuaren ordezt «zillarra» diola ezik, loxintxaren loxintxa bearrez nonbait.

M. Lekuonak ematen duen argitasun interesgarri hau Juan Karlos Gerrak emana zuen lehenago (Gerra: 1922):

El vocablo zalduna=caballero añade en euskera el concepto castellano de generosidad y nobleza en el porte, el de juventud aplicándose especialmente al heredero doncel de una casa antigua. La he visto traducido por «caballerito» para expresar la idea de la mocedad, y también por «hijo», como en las canciones de cuestación, que, después de ponderar la magnificencia del Etxe-Jaun con sus barbas doradas y su espalda de plata (remembranza de la armadura), dicen:
Etxeko zaldun noblia/ bera ezin da obia.

Manuel Lekuonak ezagutzen ote zuen Juan Karlos Gerraren iritzia? Bali-teke ezagutzea, baina, zenbaitetan gertatzen den bezala, baliteke nor bere aldetik ere iritzi berera iristea.

Kopla hau berau edo beronen oso antzekoak toberetan ere kantatzen ziren. Toberak, denok dakigunez, neska-mutilak ezkontzeko eliz deiak egi-

ten ziren egunean ospatzen ziren. Tobera edo toberak neskatilari egiten zitzaion serenatari esaten zitzaion. Toberak jotzen zirenean laudoriozko koplak zaharrak kantatzen ziren. Hona Labaiengo Concepción Grajiarenak Aita Donostiari bidalitako bi (A. Donostia: 1924):

*Gora dago izarra,
errekaldian lizarra;
gaur fedatu den nobio jaunak
urregorrizko bizarra.*

*Urra gorrizko bizarra,
urre labratuz bizkarra,
ezkute lorez egiñik dauke
elizerako galtzada.*

Testu honetan nekez ulertzen ditugun kontu bat baino gehiago aurki litezke. Lehenik eta behin, *gaur fedatu den nobio jauna* aipatzen da, senargaia-ri zuzendua baitago. Euskaraz ezagutzen diren testurik zaharrenetan *fedatu* aditzaren arrastokoa izan behar zuen «fedea eman» kolokazioa aurkitzen dugu (Irigarai: 1933). Gizonaren oraingo janzkia, aurreko adibidean zilar zurizkoa zen bezalaxe, urrezkoa da. Kontu ilunagoa da zer ote den *ezkute lorez* delakoa jakitea. Misterio hori zulatzeke aurreko bi koplek azkenak ematen digu giltza: diru motaren bat izan behar du. Gure ustean, beraz, *ezkute lorez* delakoa «ezkutu lodiz» baten desitxuraketa da. Baina goazen berriro gizonak soinean daraman gerra-janzki hori koplak gehiagotan ikustera. Etxeko jaunak soinean daraman koraza hori modu batera baino gehiagotara ere eman izan da. Manuel Lekuonaren arreba batek, Miren Pilar Lekuonak, 1928-1931 urte bitartean 166 koplako bilduma bikaina osatu zuen. Bildu zuen nagusi jaunaren nota edo goraipamena hauxe da:

*Ardiak dabilza larrez,
belarrez ase bearrez;
etxe ontako nagusi jaunak
bular-arteak zilarrez.*

Kopla horretan, aurrekoetan ikusi dugun *zilar zurizko espalda* edo *urre labratuz bizkarra* bezalaxe, gizonaren koraza ikusten dut. Oraingo honetan erreferentzia atzealdea izan beharrean –*espalda*, *bizkarra* hitzetan ematen

dena– bularraldeari egiten zaio erreferentzia: *bular-arteak zilarrez*. Baina kontu hau bitxi baino bitxiago egiten bazaigu ere, gure koplak zaharretan gizonak ez ezik, emakumeak ere eraman dezake soinean koraza. Hona aita Donostiarri Concepción Grajirena Labaiengoak eman zion koplak (Donostia: 1924):

*Mendiak bete belarrez,
begi ertzetan nigarrez.
gaur fedatu den nobi-andreak
bular artiak zilarrez.*

Emakumearen burdinezko janzki edo korazaren aipamena eredu gehiagotan ere aurkitu dut. Lapurdin, esaterako, eske-kopla zaharren bilduma gutxi aurkitzen dira. Inauterietako eske-kopla sorta laburrak aurkitzen dira gehienetan. Aitzolen bilduman sorta polit hau dator:

I

Heldu gira³ urrundik,
gauba bidian emanik,
gauba bidian emanik eta
santeria entzunik.

II

Landan eder gereta,
Baxenabarren⁴ Heleta;
zerbait merezi⁵ ginduke
handik hunat jin eta.

III

Ametzak eder azala,
aritz gaztiak⁶ bezala;
zure etxeko andre za[ha]rra
etxe huntan bada zure beharra.

³ Jatorrizko dokumentuan *Eldu gira*.

⁴ Jatorrizko dokumentuan *Bachembarren*.

⁵ Jatorrizko dokumentuan *mereki*.

⁶ Jatorrizko dokumentuan *gaiztiak*.

IV

Hortxe zaude jarririk,
koloria⁷ gorririk,
guri zerbaiten emateko
jaiki behar⁸ zira hortik⁹.

V

Goazen, goazen, hemendik,
hemen ez duk tzingarrik¹⁰;
etxe huntako gazi-kutxan¹¹
saguak umeak egiten tik.

VI

Landan eder ilharra¹²,
haren azpian belharra¹³;
etxe huntako etxe alabak¹⁴
bular-artia zilharra¹⁵.

Sail honetako hirugarren koplak gurean gutxi dokumentatzen da. Koplak zaharraren teknikakoa da eta esaera zahar ere bihurtu da lehen erdia edo irudia esaera zahar baten lehen erdia da¹⁶. Larramendik bere hiztegian, *vie-jo* hitzean (lehen tomoa, 373 or.), esaera hau dakar:

⁷ Jatorrizko dokumentuan *coloria*.

⁸ Hirugarren ahapaldian *beharra* badakar ere, oraingo ahapaldi honetan *behar* dator.

⁹ Jatorrizko dokumentuan *ortik*.

¹⁰ Jatorrizko dokumentuan *tzuigarrik*.

¹¹ Jatorrizko dokumentuan *gazi cutchan*.

¹² Jatorrizko dokumentuan *ilarra*.

¹³ Jatorrizko dokumentuan *belarra*.

¹⁴ Jatorrizko dokumentuan *etxeio alabai*.

¹⁵ Jatorrizko dokumentuan *zilarra*.

¹⁶ Aitzolen *Colamus carmina nostra* bilduman Irungo Eguberrietako kopletan ere badator. Hone-laxe da 18. koplak: *Ametzak eder azala/ aitz gaztiak bezela./ Etxe ontako etxeoandria,/ etxe ontan bada zure bearra.*

Dice afsi un refran, *aritzàc azalá, ametzác bezala: zarrac ecin dagui-que*¹⁷ *gazteac bezala*: Y quiere decir, que el quexijo especie de roble, y el roble echan, ò tienen corteza femejante, pero que los viejos no pueden hazer lo que los mozos.

Hitzaldi honetan argitaratuko dudan Añibarroren lehen esaera-bildumako 94 paremian ere agertuko da: *Arechac azala, ametzac bezala: zarrac ecin daguique gazteac bezala. El roble y el quejigo tienen corteza semejante, pero los viejos no pueden hacer lo que los mozos.*

Baina ez gaitezen haritik galdu eta har dezagun kontutan azken koplako *bular-artia zilharra*. Kopla honetan, ikusi ditugun aurreko kopletan bezalaxe, etxeko alabak *bular-artia* du zilarra. Iparraldeko inauterietako kopla zaharren erreskada bost koplakoa izan ohi da. Aita Donostiak, esaterako, Itsasun, Lapurdin, hona aldatu ditudan lehen bost koplak bildu zituen (Donostia: 1918), seigarrena, ordea, ez. Azkuek ere bildu zituen Aitzolen saileko sei koplak, baina azken kopla ez da guztiz berdina. Hona hemen:

Landan eder ilharra,
haren pean belharra;
etxe huntako etxekanderia
zer emazte xilharra.

Jose Ariztimuñoren inauterietako eske kopleta azken aleak ezuste zoragarri bat agertzen du, etxeko alabak *bular-arte*a zilarrez izatea, hain zuzen. Goragoko adibide guztietan aztertzen ari garen kopla Inauterietakoa da. Irunen bildutako eske-kopletan, ordea, Eguerrietako kopla bezala dator. Aitzolen bilduman Iruneko Eguerrietako kopla-sailean aldaera hau dator:

Zelaian eder ilarra,
Arren orpoan belarra;
Etxe ontako etxeko andriak
Burlar artia zilarra.

Orain arteko adibideetako hitz hoskide berak eta kopla ere antzekoa da. Hitz hoskideak *il(h)arra*, *bel(h)arra* eta *zil(h)arra/xil(h)arra* dira. Inauterietako kopla-errenkada hau Santi Onaindiak *Milla Euskal-Olerki Eder* lanean

¹⁷ Hiztegian oker idatzia dago: *daguiqae*.

99 zenbakian eman zuen. Ignazio Berakoetxeak Santi Onaindiaren MEOE lanari egindako kritikan Inauterietako koplak ezagunetz gainera beste ezezagun bat eman zuen argitara (Baraiazarra: 2008):

Borthak eder leiharrez,
borthal-atzia intxaurrez;
etxe huntako etxek'anderiak
bulhar-artia zilharrez¹⁸.

Kopla hau Ignazio Berakoetxearen azalpen batekin dator: «Sallaberry-k onako beste aapaldi au ere ba dakar, jasotzea merezi zukena». Ignazio Berakoetxearentzat ahapaldi interesgarria zen, beraz, gorago idatzitakoa. Ignazio Berakoetxeak koplak hau Salaberri zuberotarraren paperetatik transkribatu zuen. Paper horiek galdutzat eman behar dira, ez baitira aurkitzen mauletarraren funts edo ondarean. Salaberri bildutako koplako irudi eta hitz hoshokideak desberdinak dira. Orain arteko kopletan ikusi ez dugun irudia dator: *Borthak eder leiharrez/ borthal-atzia intxaurrez*. Oldozkuna, ordea, ezagunagoa da: *etxe huntako etxekanderiak bulharartia zilharrez*. Salaberriren koplak non bildua zen ez dakigu, Zuberoako kantak ezezik Baxenafarroakoak ere biltzen baitzituen. Aita Donostiak 1938ko GH aldizkariko musika-gehigarrian koplak bera argitara zuen. Aita Donostiaren aldaera, ordea, ez da Zuberoakoa Nafarroa Behereko Iholdikoa baizik. Aita Donostiak bere lanean iturria garbi adierazten du: Jesus Elosegik bidali zion Jon Oñatibiak bildu zuen Iholdiko Inauterietako bost koplako sail bat¹⁹.

Aezkoan ere Azkueren eta L. Akesoloren testigantzen arabera, eske-kopla zaharrak kantatzen ziren. Aezkoan notatzen edo gorapatzen zena ez zen ez nagusi jauna ez mutil ezkonberria, herriko bikario jauna baizik. Aezkoan usadio zaharreko koplak kantatzen ziren Eguberrietan. Eguberrietako koplak zaharrak bildu zituen lehena, guk dakigula, Azkue izan zen. Aezkoako koplak bilduma bi lekutan argitara zuen, bere kantutegian erronda-kantuen

¹⁸ *Karmel* aldizkariko artikuluan *Borthak eder leiharrez* dator. *Borthak* delakoa huts garbia denez gero, artikulugilearekin hitz egin eta jatorrizko dokumentuan *Borthak eder leiharrez* dela adierazi dit.

¹⁹ Aita Donostiaren artxiboan aurkitzen da Jesus Elosegiren eskutitza. Jesus Elosegik 1938ko urriaren 16an idatzi zion. Aita Donostiak, beraz, karta hartu bezain laster argitara zuen koplak sailtxoa.

sailean, 981. zenbakian, eta, 1927an, Aezkoako bilketa-materialekin egindako lan monografikoan. Hona zer bildu zuen, Garaioan, Katalina Juanpe-rezen ezpainetatik (Azkue: 1927):

*Sugea dabil bularrez,
bere bizi bearrez;
orra bada ta bikario jaun orrek
bular-arte a zilarrez
bular-arte a zilarrez eta
bi begiak urre-botonez.*

Hona aldatu dugun Aezkoako ale hau gorago jarri ditudan koplak tan-kerakoa da. Ohargarria da hiru koplak hauetako irudia guztiz desberdina dela. Lehenean, *ardiak dabil larrez/ belarrez ase beharrez*; bigarrean, *mendiak bete belarrez, begi ertzetan nigarrez*; hirugarrenean, *sugea dabil bularrez,/ bere bizi bearrez*. Beherago hirugarren honen aldaera bat ere eskainiko dugu: *sugea dabil negarrez/ erioaren beldurrez*. Irudi eder eta misterioitsu hauek bigarren parte edo pentsamendu oso antzekoa izango dute denek: *norbaitek –dela gizon edo emakumea– bular-arte(a) zilarrez*. Bigarren koplako *Mendiak bete belarrez/begi ertzetan nigarrez* irudia amodiozko kanta ezagun baten hasiera dugu eta behiala artikulu monografiko bat eskaini genion. Hiru-lau irudi desberdin dituen koplak eder honek Azkueren eremuan jarraipena du kateamendu polit baten bitartez: *bular-arte a zilarrez eta, (---)*. Jarraipen edo kateamendu honetan, bestalde, beste galdera bat sortzen zaigu. Zer ote da *bi begiak urre-botonez* hori? Galdera honek ez du erantzun samurra. *Urre-botoia* landare baten izena da «botón de oro, ranúnculo». Silvain Pouvreauk ere ba omen dakar *urte botoia*. Zer esan nahi du, ordea? Erantzun presta izan arren, ez da guztiz gogo betegarria. M. Lekuonak idatzi zuenez, koplak zaharretan urte-zilarrak agertu ohi dira. Ohikoa dugu urtearen ondoren zilarra aipatzea, eta alderantziz. Urte-zilarrak aipatzen dituzten koplak gotikoak dira, Oiartzungo maisuaren esanetan. Begiak, ordea, urte-botonez izateak zer esan nahi du? Bestetan ere agertzen ote da? Gure artean argitaraturiko koplak bildumarik zaharrena Patri Urkizuk argitaratua da. Koplak sail hau Zugarramurdikoa da eta hogeita bi ale ditu. 1827. urtean argitara emandako liburu batean dago eskuz traskribatua koplak sail zaharra (Urkizu: 2009). Etxeko andrearen nota edo gorantza hauxe da:

*Hortzak dituzu zilarrez,
begiak urre botoinez,
gaur zurekin etziten denak
biar urrikirik ez.*

Kopla honetan ere, Azkuek Aezkoan bildutakoan bezalaxe, bi begiak urre botonez agertzen dira. Begiak urre botonez dituela esan baino lehen, hortzak zilarrez dituela ikusten dugu. Aezkoako *bular-arte*a zilarrez, Zugarramurdiko kopla sailean *hortzak dituzu zilarrez* bihurtzen da. Batean eta bestean bateratasun harrigarriak, beraz. Gure galderen erantzunerako, bestalde, badira kopla hauen aldaera gehiago. Lino Akesolo karmeldarrak, 1943. urte inguru-tsuatan, Aezkoara bidaia bat egin zuen Eguberrietan eta han entzundako kopla zahar, bizipen eta abarrekin artikulu zoragarri bat egin zuen: *Aezkoako eguberriak jarraitzen ote dute?* (Akesolo: 1973). Artikuluaren izenburuak berak, garbiro ikusten denez, zalantzan jartzen du Aezkoako koplaren transmisioa eta are bertako euskara ere. Kronika honetan ikusten denez, Akesolok Azkuek baino, gutxienez, hogeitau urte geroago egindako bidaian, Azkuek baino osoago ematen ditu koplak. Bestela esan, Azkuek kopla bat osorik eta segidaren erdia batu zuen. Akesolok bi kopla oso-osorik bildu zituen:

*Sugea dae bularrez,
bere bizi beharrez.
Orra bada (...) jaun noble orrek
bulararte*a zilarrez.
*Bulararte*a zilarrez eta
begiak urre galonez,
begiak urre galonez eta
biloa laztan-belarrez.

Akesolok testua ulergarriagoa egiteko zehaztasun bakar bat ematen du, *dae* adizkiak «doa» «dijoa» esan nahi duela. Azkueren bi koplari falta ziztzaion kopla erdia bihurki baten bidez egiten da: *begiak urre galonez eta biloa laztan-belarrez*. Azkueren Aezkoako erduan eta Urkizuren Zugarramurdikoan ez bezala, oraingoan begiak *urte galonez* daude. Oraingoan ere, bestalde, galdera berri bat egin genezake. Zer ote dira *urte galonak*?

Oraingo Aezkoako kopletan ere, bestetan bezalatsu, zilarrezko janzkera bat aurkitzen dugu. Delako janzki hau Azkuek modu lauso samarrean

«pechera» itzultzen du. Zer ote da, bestalde, Lino Akesoloren eredu osatuagoan aurkitzen dugun *laztan-belar* delakoa? Telesforo Aranzadik Lekeition bildu zuen «lastan-bedarra» *Picris hyeracioides* omen da. «Laztan-belar» hitzaren oso antzekoa *amodio-belarra* da. *Laztan-belarra* eta *amodio-belarra*, beraz, bat ote dira? *Amodio* eta *laztan* bat etortzen badira ere, *amodio-belarra* «*cacaulis latifolia*» (ahozko kantuetan, bestalde, uste baino gehiago dokumentatzen dena) eta *laztan-belarra* ez dira bat. Ez dakigu, bestalde, zertarako erabiltzen zen garai batean *laztan-belarra*. Ez dakigu, era berean, zergatik *laztan-belarra* jartzen zen ilean. Bi koplak hauek guztiz misterioitsuak egiten zaizkigu eta garai zaharretako oihartzun eta misterio zulatu ezina dakarkigute. Gure koplak bi hauek, edo oso antzekoak, bestetan ere aukitzen ditugu. Hona, Isidor Baztarrikak argitaratu zituen Ataungo Santa eske koplak sailean, 104-105. zenbakietan, bi koplak hauek (Bastarrika: 1982):

*Sugea dago negarrez,
erioaren bildurrez;
orra bada ta (izena) orren
musue laztan-belarrez.*

*Musue laztan-belarrez
bularterie zillarrez,
askok beretzat nai lokea baño
ama bereak eman ez.*

Ataungo eske-kopladian oso antzeko koplak aurkitzen dugu. Eredu berri honetan *sugea bularrez* ibili beharrean, *negarrez* eta *erioaren bildurrez* ari da. Orain arteko adibideak aztertzen baditugu, *sugea* eta *bularrez* hitzen artean *joan*, *ibili* edo *egon* aditzen forma jokatuak aurkitzen dugu: *doa*, *dabil*, *dago*. Hitz horiek ezer guti eransten dute. Uste dugu koplak zaharretako irudi gehienek hasiera bezala *sugea eder bularrez* edo *sugea eder negarrez* izango zela.

Ataungo bigarren koplak *laztan-belar* hitza ere aurkitzen dugu, baina ez aurrekoan bezala *biloan*, *musuan* baino. Aurreko koplak aurkitzen genuen misterioa ez dugu zulatu bi koplak hauekin, beste bat agertu baino. Hitzei gagozkiela, zer ote da *bularterie* delakoa? Galdera honi erantzuteko

jari ditzadan Azkuek Zumaiako Salvadora Zabalari bildutako bi koplak (EY IV-122):

*Lezok urre du erria,
Pasaiak Errenteria,
erostunean pasa diteke,
damea, zure gerria.*

*Erostunean gerria,
mardula bularteria,
neure ustean ez da faltako
zuretzat merkataria.*

Azkuek *erostunean* bi aldiz transkribatu arren, «eraztunean» izan behar zuela ongi asko zekien. Dударik ez dugu, bestalde, berriemaileak hala esango ziola eta itzulpena ere «sortija» hitzarekin egiten du. *Mardula bularteria* «rollizo el pecho» itzultzen du. Hemen, beraz, Azkuek ez du ikusten *bular-arte*a itzulpenean ikusten zuen «pechera» edo zerbaitez egindako janzkia. *Bular-arte*a eta *bularteria/-gia*, beraz, bat dira gure ahozko kopleto adibideetan. Pena da, beraz, Duvoisinek bere hiztegian S. Pouvreuren *bulhar-arteria* hitzaren testigantza inolako adibiderik gabe ematea.

Goraxeago ikusi ditugun kopletan, Aezkoa zein Ataungoetan, *sugea dae bularrez* edo *sugea dabil bularrez* edo *sugea dago nigarrez* imajina aurkitu dugu. Imajina hori edo oso antzekoa, ordea, ez dugu bakarrik eske-kopletan aurkitzen. «Lohibarreko alhabaren khantorea» amodiozko kantuan ere *sugia eijer nigarrez, bere begi ñabarrez* irudia aurkitzen dugu. Hona kantua Chandra kaierean datorren bezala:

1

*Goity eta beheiti banabilasu ni bethy
Libertixen nis ounesky ene gaste laguneky
ene gaste laguneky, nahiagoriq Çourekky*

2

*Prima eijera nousira baliman leihouan beharja
Urhez eta diamantex betheriq disut sakola
betheriq disut sakola idokadaçu leyhousa*

3

*Aren ciauury eneky eneky eta segrekyy
gaourko gai hountan nahi deresout nihaureq botha idoky
nihaureq bortha idoky libertixeko çoureqy*

4

*Sugia eyjer nigarez bere begi gñabarez
Lojibareko neskacha hory ari duçu nigarez
ari duçu nigarez estela eskonturen beldurez*

Kantu honen azken ahapaldia honelaxe aldatuko genuke gaurko grafia:

*Sugia eijer nigar[r]ez, bere begi ñabar[r]ez,
Lojibar[r]eko neska[t]xa hori ari düzü nigar[r]ez,
ari düzü nigar[r]ez ez dela ezkontüren beldür[r]ez*

Ahapaldi honen irudiari gagozkiola, harrigarria da sugea eder izatea negarrez; eta are arrigarriagoa bere begi ñabarrez. Azkuek, Azkainen, ahapaldi horren antzerako beste bat bildu zuen. Azkaingo ahapaldian negarrez doan pataria ez da sugea, erbia baizik. Hona hemen (CPV, 451 zenbakia):

*Erbia doa lasterrez ihiztarien beldurrez;
herri humetako neska gazteak urturik daude nigarrez
[urturik daude nigarrez] ezkon eztaiten beldurrez.*

Ahapaldi horren antzekoa Xahoren kantutegian ere aurkitzen dugu. Lehen ahapaldia, oraingo eredu honetan, bigarren ahapaldi batez osatua dago.

*Erbia doua lasterrez ihizlariaren beldurrez
Hiri hountako nezkatchak gaztiak hourturik daude nigarrez
[hourturik daude nigarrez] eskoura ez dizten beldurez*

*Ené bihotça çouria da çouria nourená othé da
Nic béçain maïte citiénik Etçaiçu jiten borthala
[Etçaiçu jiten borthala] aghuer cité leyhora²⁰.*

²⁰ Kantu bera beste ahapaldi batzuekin kantutegi berean aurkitzen da: *Banabilazu ni bethi*. Hemen jarri dudan lehen ahapaldia beste eredu batzuetan ere aurkitzen da.

Orain gure lehen koplara itzulirik, joan gaitezen Zuberoara eta ohar gaitzen etxeko jaunari zuzendutako *eder zeruan izarra* hasiera duen koplara bera, edo aldaera oso antzekoa, kantatzen zela Zuberoako Larraine herrian, urtarileko azken larunbat arratsean edo Ganderailu bezperan (Urkizu: 1973):

*Hur onduetan lexarra,
zelü goretan izarra;
etxe hortako X hori
ürhez dizü bizarra.*

Gorago jarri dugun koplara «nagusi jaunaren» nota edo gorantza dugu. Koplara hori Euskal Herri osoan kantatuko zen arren, Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa eta Zuberoako tradizioan aurkitu dugu. Ezagutzen dugun orain arteko eske koplara-sail ederrena Isidor Bastarririk Ataungo eskuizkribu batetik transkribatu eta *Jaunaren deia* aldizkarian argitaratu da. Koplara sailik opa-roena eta zaharrena dela deritzogu saihets guztietatik begiraturik. Guztira 119 koplara dira eta denak tradizio zaharretik bilduak. Guk aztertzen dihardugun koplara etxeko jaunari zuzendua izan beharrean, nagusi gazteari edo zaldun zaharrari zuzendua da. Koplara saileko 27. zenbakia daramana da. Hona hemen:

*Ostri altuan izarra,
erreka aldean lizarra;
etxe ontako nagusi gazteak
urre gorrix du bizarra.*

Orain arte beste inon ikusi ez dugun sarrera du koplara honek: *Ostri altuan izarra*. Ditugun eredu gehienetan *zeru altuan izarra* edo *zeruan eder izarra* aurkitzen dugu; oraingo honetan, ordea, *ostri altuan izarra*. Badakigu zerua, izartegia, gure buruaz goitikoa, begiak gora luzatu eta ikusten dugun zeru-sabaia, ez hil ondoren ikusi eta gozatuko dugun hori, hitz-konposizioan *ost-/ortz-* dugula: ostarku, oskorri eta abar. Hitz solte bezala, ordea, ez dugu ezagutzen adibiderik. J. M. Barandiaranek ematen digun Ataungo testigantza zoragarri bat badugu, ordea (Barandiaran: 1954):

Ozkarbiari, toki batzuetan, *Ostri* deitzen diote. Antxen mugitzen dira izarrak eta sartzaldetik etzaterakoan «itxas gorrietan» sartzen dirala diñoe, lurpetik ibilbideari iarraitzeko.

On Joxemielek esaldi bakar honetan hitz baten testigantza eman beharrean birena ematen du, *ostri* eta *oskarbi* hitzena. Eta *oskarbi* hitza bete-betean duen beste kopla bat aurkitzen da Ataungo kopladian. Hona hemen 77 zenbakia duena:

*Gure errian ardoa merke,
kuartiltoa zazpian;
zu bezalako mutillik ezta
oskarbiaren azpian.*

Kopla honetan *oskarbiaren azpian* delakoak «zeru garbiaren azpian» esan nahi du hitzez hitz. Zeruaren azpian ere izan daiteke.

Kopla zaharren inguruko iruzkin honetan zenbait kopla zaharretan aurki ditzakegun arkaismo eta misterioen iruzkin laburra egin nahi izan dut. Badiara askoz gehiago ere, jakina.

3. Gipuzkoatik, Mutriku eta Ondarroan barrena, Markinara

Badakigu Humboldt 1801eko maiatzaren lautik boatera Markinan izan zela. Humboldttek, Markinan, Juan Antonio Mogeekin bat egin zuen. Jakitun prusiarrak euskarari jakitun ziren euskaldunak ezagutzeko irrika handia zuen. Humboldttek 1801eko udaberrian Markina berri eta itxuraldatu bat ezagutu zuen. Zenbait urte aurrerago, kaleak harlauzaz galtzatu zituztenean, dotoretasun handia eman zioten hiriari. Euria egiten zuenean kaleetako lokaztegia ikaragarri gutxituko zen. Harresi barruko goiko sarreran, Goiko Portalean, iturri berri bat egin zuten 1788. urtean. Abeletxe baseeriko iturri buruko urak lurpean barrena herriraino ekartzea kostu handia zen orduan. Iturri berri hori hiria besarkatzen zuen harresiko goiko sarreran zegoenez gero, Goiko Portaleko Iturria izango da markinarren ezpainetan. Humboldt Markinara etorri zenean, Goiko Portaleko Iturriak hamairu urte besterik ez zuen. Iturriko zutabea, gainera, Mogelen beraren testuaren argibidea zuen (Arejita: 1993). Jendeak artean ondo gogoan izango zuen Domingo Aulestiarte harginak iturriko zutabe nagusia eraikitzen igaran zituen ehun egunak.

Ama gureari entzuna diot bere ama zenak esaten ziola, kale-etxeetara ura ekarri baino lehen, Goiko Portaleko Iturrira joaten zirela emakumeak aldra-

ka, ur eske, buruan edarra zutela. Buru gainean sorkia bigungarritzat hartu eta gainean edarra zutela emakume aldra handia biltzen omen zela iturri inguruan, txandan-txandan edarra betetzen zutela. Iturriko ur-hots gozoa emakumeen txilimala eztiarekin nahaste zoragarria baino zoragarriagoa izango zen. Humboldttek gaur begi-bistatik aldendu diren baserri-andreen asto-mandoak ere kalean ikusiko zituen esne eta abarren karrean.

Humboldttek gida eta maisu aparta aurkitu zuen Markinan. Jakitun prusiarrak hogeita hamairu urte zituen eta Mogelek berrogeita hamasei. Humboldtten guztizko garaikidea Prai Bartolome Santa Teresakoa zen (1768-1835), markinar peto-petoa, Iturreta auzokoa. Prai Bartolome karmeldarra Markinako Karmengo komentuan zen garai hartan, baina artean idatzi gabe zituen bere euskarazko lanak. Mogelen bi ilobak, Juan Jose eta Bizenta, hogeita hamar urteko gazteak ziren. Juan Jose, Oñatin abadetza-ikasketak egiten ari zen; Bizenta, ordea, Markinan.

Juan Antonio Mogel eta Humboldt bi mundu arras desberdinetatik zetozen. Bata, Europa osoa astinduko zuen Erromantizismoaren lehen eragileetakoa zen; Mogel, ostera, mundu zaharrekoa, lege zaharreko ilustratu fededuna. Biek, bi mundutakoak izan arren, elkar ondo hartu zuten. Bata, atzerritar jakingosea zen, eta, bestea, maisu euskalduna. Mogelek urtebete lehenago, 1800ean, Iruñean, bere lehen liburua argitaratu zuen: *Confesio ta Comunioco sacramentuen gañean eracasteac*. Liburu hau Gipuzkoako euskararen idatzia zen, orduko euskalki literarioa giputza baitzen. P. Antonio Añibarrok, 1802an, Bizkaiko euskararen *Escu liburua* argitaratu zuen²¹. Liburu honen zabalkundea ikusirik eta markinarrek bultzaturik Mogelek, 1803an, *Confesiño ona* Bizkaiko euskararen eman zuen argitara²².

Ordurako Mogel ez ote zen hasia *Peru Abarka* idazten? Badakigu 1802ko otsailaren 26rako *Peru Abarka* bukatua zuela eta maiatzaren 5etik otsailaren 26ra hamar hilabete exkax daude. *Nekazale* edo *atxulariek* –orduan Markinan esaten zen bezala– arreta handia piztu zuten Prusiako jakitunarengan.

²¹ Liburuaren izenburu osoa *Escu liburua, eta berean eguneango cristiñau cereguñac* da.

²² Mogelen obraren izenburu osoa hauxe da: *Confesino Ona edo Ceimbat gauzac lagundu biar deuseen Confesiñuari ondo eguiña izateco. Ateraten dau argitara Bizcaico eusqueran...*

Euskaldun nekazariak erabiltzen zituzten behi edo zezen-larruzko oinetakoak harrigarriak ziren bidaiari atzerritar ohartuarentzat. Humboldttek bere bidaia-liburuan luze hitz egingo du abarken gainean. Izan ere, Mogelen lanik eza-gunenaren protagonista nagusia Peru Abarka da. Berez, jakina, *Peru Landetako* da, baina autuak eratzeko izen modura *Peru Abarka* jarriko du idazleak. Ez dugu ahortzi behar, bestalde, orduko baserritarrak, *nekazale* eta *atxulari* hitzez gainera, beste modu batera ere izendatzen zirela: *abarkadunak*.

Mogel eta Humboldt bi-biak ziren euskaltzaleak, euskara-maiteak, asaba zaharren hizkuntza bihotzetik maite zutenak. Euskararen edertasunak agerriago uzteko Humboldttek Josef Maria Murga markinarra autore latindar famatuak itzultzera bultzatuko du, baina Murgak itzuli beharrean Mogelek egingo du itzulpen-lana. Humboldttek Euskal Herrira egindako bidaiatik itzuli ondoren, 1801eko uztailaren 20an, klasiko latindarrak euskarara itzultzeko eskea egin zion (Garate: 1935):

Vous, Monsieur, Vous occupez trop peu de Votre langue nationale à ce qu'il m'a paru pour que j'aye pu oser demander quelques secours pour cette entreprise toujours assez difficile pour un étranger. Vous avez certainement des occupations plus importantes à suivre; cependant Vous m'obligeriez infiniment si Vous vouliez vouer quelques instans (sic) seulement à un petit travail qui néanmoins me serais bien précieux. Je désirerais donner un petit échantillon de la langue elle-même. Comme on n'a que de livres de dévotion je me pourrais le choisir que de là ou du Nouveau Testament. J'ai même déjà fait pour cet effet une version exacte, verbale et interlinéaire dans le genre dont Des Marais les dresse des auteurs anciens de quelques morceaux de ces livres. Mais de quel prix il serait d'avoir un seul chapitre ou de Tacite ou de Salluste ou de Tite-Live rendus dans Votre langue? Ne pourrais je point obtenir ce présent de Vous, Monsieur? N'allez pas me dire que Vous n'avez pas assez étudié Votre langue pour cela. Je sais par bien des personnes, qui me l'ont assuré souvent, que Vous la parlez aussi correctement que'élégamment. Ne me renvoyez pas à quelques autres personnes que je consultais sur Votre idiome en Biscaye. Vous m'avez permis de Vous parler sincèrement, je puis donc Vous dire avec franchise que quelques respectables qui soient ces personnes, quelque profonde leur connaissance de Votre langue, il est

impossible qu'elles fassent une traduction avec la même énergie et la même élégance qu'homme nourri de la littérature ancienne et de la plus belle des nations modernes ainsi que Vous, Monsieur. Même le chapitre le plus court me serait extrêmement précieux et il serait un monument durable de Vos bontés pour moi.

Humboldttek Josef Mari Murgari egindako eskabide dotore honek ez zuen bultzatu klasiko latindarrak itzultzera. Josef Mari Murgak, 1801eko irailaren 24an, honelaxe erantzun zion jakitun prusiarrari:

Para dar a Vm. razón de los papeles que le envío, debo empezar por decir que no habiendo podido sus atentas expresiones hacerme desconocer mi insuficiencia, recurrí desde luego al señor Moguel para que traduxese los retazos que le pareciese de Salustio, T. Livio, Tacito y Ciceron, y yo por decir que hacia algo pensaba poner algunas notas, que era oficio mas propio de mi pereza. Hizo aquel amigo con la mejor voluntad lo que se le pedía y añadió un trozo de Q. Curcio, pero por razones que hubo para ello, usó del Dialecto Guipuzcoano *que yo apenas entiendo*; y fuera de esto eligió en todos los Autores citados arengas, que es donde la traducción, que Vm. quería literal quanto fuese posible, exige mayor libertad; y de esta se tomó tanta que a veces pareció a mi escrupulosa conciencia que no solamente ponía unas figuras por otras, sino aun que se apartaba del sentido. Asi me hallé con que su trabajo, aunque mui apreciable, y digno de remitirse a Vm. con elogio como lo hago, no era propio para los fines que Vm. deseaba, y hube de cansar de nuevo al mismo amigo, rogandole que me traduxera en ambos Dialectos Vizcaino y Guipuzcoano, y con la mayor exactitud que permitiera el genio de ellas, las dos historias de *Damocles*, el favorito de Siracusa, y del Maestro de los niños de Faliscos que por su sencillez recomienda y copia Rollin en el Tratado de los Estudios.

J. M. Murgaren eskutitz honetan garbi ikusten da berak egin behar zuen lana Mogeli erantsi ziola. Lehen itzulpena gipuzkerara izan arren, Murgak berak hobeki ulertzeko bizkaierara ere egiteko agindu zion.

Humboldt Markinan egon eta handik urte batera argitara zuen Mogelek *Versiones Bascongadas* liburuxka. Itzulpen horretan Humboldtten eraginez egindako lana dela zioen Mogelek:

Un noble y sabio Prusiano, llamado Varon de Humbolt se dedicó en Paris a la lectura del Arte y Diccionario Bascongados. Logró leer allí la version Bascongada del Nuevo Testamento, y algunas Obras de Oyenarto. Ha venido desde aquella Capital sin mas objeto que el tratar en estos Países con los mas versados en este idioma. Le he tratado, y quedè admirado de las luces que adquiriò, de las reflexiones que hacia, de la agudeza de sus preguntas; y como estaba instruido en las lenguas Hebrea, Griega, Alemana, y otras del Norte, se hacia luego cargo del artificio de la conjugacion, y de los primores de las inflexiones. Venia comisionado de alguna Sociedad de Sabios, que intentan descubrir las lenguas matrices, primitivas, ù originales. Va à publicar en breve alguna obra sobre este idioma despreciado por muchos Sabios Españoles, que debian confundirse con semejante exemplo. El Sabio Prusiano quiere demostrar que el idioma Bascongado es eloqüente, puro y fecundo. Por su suplica y influxo, he hecho las versiones de varias arengas, y oraciones selectas de Q. Curcio, Tito Libio. Tacito, Salustio, y tambien las de los dos exòrdios de las dos oraciones de Ciceron contra Catilina: todas piezas de la mayor elegancia.

Mogelek pasarte honetan zenbait berri jakingarri ematen baditu ere, ez du adierazten, ordea, zein izan zuen benetako bidea autore latindarrak euskarara itzultzeko. *Por su súplica e influxo* (hots, Humboldtten erreguz eta eraginez) egin zituela itzulpenak dioenean, ez du kontatzen lehenengo Humboldttek J. M. Murgari eskatu ziola eta Murgak ezintasuna ikusirik Mogeli berari.

Harrigarria da, bestalde, Humboldtten euskararenganako jarrera. Erdaldun jakitun askok, eta are euskaldunek berek, askotan baztertzen zuten hizkuntza zaharra goratzen du jakitun prusiarrak. Euskararen orduko egoera eskoletan negargarria zen. Euskaraz hitz egiteagatik umeak gogor zigortuak izan ohi ziren. Umeren batek euskarazko hitzen bat esanez gero, eraztun bat ematen zitzaion. Larunbatean eraztuna zuen azken umea gogorki zigortua izan ohi zen. Eratzunaren kontu krudela autore batek baino gehiagok aipatzen dute (Garate: 1976), baina ez, ene ustez, Mogelek bezain zorrotz (Mogel: 1891). Jakitun prusiarrak berak eratzunaren kontua aipatu gabe ez du utziko.

Baina noan berriro ere jakitun prusiarraren ahozko literatura-asmoetara. Humboldtentzat herri-ipuina eta herri-kantu nazionalak garrantzia handia zuten. Herri-jakintza zaharra biltzea helburu zuten erromantiko zaharrek. Bidaia-liburuan kontatzen zuenez, behin Bermeora iritsi ondoren, gure bidaiari prusiarrari, Izaro irlatxoa aurrean zuela, mandazain hiztun batek elezahar bat kontatu zion. Elezaharra entzun ondoren, Hero eta Leandroren istorio bera zela diosku Humboldtkek. Euskal Herrian egonaldi luzeagoa egin balu, holako istorioak bilduko zituela aitortu zuen gero. Ideia hau guretzat orain guztiz zentzuzkoa eta normala da, baina garai hartan guztiz berritzailea zen. Nola bildu herri-ipuina herritarren ahoetatik? Nola bildu elezaharrak, kasu honetan, kasurako, norengandik eta mandazain hiztun batengandik? Zeregin horretan Europa osoan Grimm anaiak hasi ziren 1806 urte inguruan, eta Humboldtten ideia eta testigantza Grimm anaienak baino lehenagokoak dira.

Humboldtkek Euskal Herrirako zituen asmoak, bere bidaia-liburuan ez ezik, 1817 urtean argitara emandako *Berichtigungen und Zusätze* lanean ere eman zituen:

Es war einer der hauptsächlichsten Zwecke meiner Reise durch Biscaya, die Spuren aufzusuchen, welche aus der ältesten Geschichte und dem ältesten Zustande des Volks etwa noch in alten Sagen oder National-Gesängen übrig geblieben seyn möchten. Ich fand mich aber bald gänzlich in der Hoffnung getäuscht, hiervon etwas Bedeutendes aufzufinden. In keinem Lande vielleicht ist es dem mißverstandenen Eifer der ersten christlichen Bewohner so sehr gelungen, alle Ueberreste des heidnischen Alterthums zu vernichten, als in diesem. Weder von der Verfassung, noch der Religion, noch den Sitten der alten Vasken kann man sich einen, nur irgend befriedigenden Begriff verschaffen, und kaum haben sich einige dürftige Spuren dieser älteren Zeit in der Sprache, den einheimischen Benennungen der Monathe und Wochentage, einigen wenigen (da der gröfsere Theil auch durch die Nahmen der Heiligen verdrängt ist) Eigennahmen, National-Tänzen, Volksmärchen u. s. f. erhalten. National-Liedern habe ich schlechterdings nur das folgende, leider höchst mangelhafte Fragment aufgefunden, dessen Alter selbst noch, aus mehr als einem Grunde zweifelhaft scheinen kann.

Pasarte hau, luzetxoa bada ere, guztiz interesgarria delako aldatu dut hona. Herri-literaturaren edo, zehatzago esan, ahozko literaturaren lehen bilketak, Alemanian, Erromantizismoaren eraginpean gauzatu ziren. Alemanian sortu zen Erromantizismoak Alemanian berean aurrena, eta gainerako Europako herrietan hurrena, izan zituen bere fruituak. Lekuan lekuko hizkuntzei garrantzia eman zitzaizen Erromantizismoaren eraginez. Lekuan lekuko hizkuntzen artean Humboldtentzat euskarak berebiziko garrantzia zuen: euskarak, Europako hizkuntzarik zaharrena zen neurrian, zahartasunaren araberrako inportantzia zuen. Alemaniako *intelligentsia* osatzen zuten gizon aurreratu eta argituak –Europako lehen erromantikoek– ipuin zaharren eta kantu nazional zaharren bila abiatu ziren. Goraxeago aipatu ditudan Grimm anaiak *Schwarzwald* edo Alemaniako Oihan Beltzean barrena ipuin bila aritu ziren hainbat urtetan. Kantu zaharren bilako ahaleginean Jacob Grimmek Parisko Bibliothèque Nationaleko paper zaharrak ere arakatu zituen. XVIII. mende-bukaerako eta XIX. mende-hasierako lehen erromantiko hauek izan ziren herri-ipoin eta esaundak zein kantu nazional zaharrak biltzeko premia gorria ikusi zuten lehenak.

Ahozko literaturari nagokiola, Humboldtten pasarte honetan Alemanian sortu berri zen Erromantizismoaren ezaugarriarik oinarrizko eta baliotsuenak datoz. Euskal Herrian barrena (*Biscaya* dio zentzu zabal batean) garai zaharretako historia-arrastoak bilatzera etorri zen, esaunda eta kantu zaharren bila. Kristautasunak ezabatu gabeko jentilitate edo aintzinateko garai paganoetako herri-althorak bildu nahi zituen, direla kantu nazional zaharrak, direla herri-ipoinak. Zoritxarrez, ordea, garai zaharretako estadioko aztarnak hizkuntzan bakarrik gelditzen direla dio. Hilabeteetan eta asteko izenetan eta zenbait izen zaharretan izenik gehienak izen kristauek ordezkatu dituzte izen pagano zaharrak. Kantu zaharrez denaz bezainbatean, ordea, bakar bat aurkitu duela dio. Kantu hori non eta nondik aurkitu duen adierazteko honako pasarte hau dakar aurrekoaren ondoren:

Es wurde mir im Lande selbst mitgetheilt, und rührt aus einer in mehr als 14 Folio-Bänden bestehenden Manuscripten-Sammlung her, welche ein gewisser Juan Ibañez de Ibarquen machte, als er um das Jahr 1590, den Auftrag erhielt, die Archive von Simanca und von Vizcaya zu durchsuchen. Fünf dieser Bände befanden sich noch

zu meiner Zeit in dem Hause des Herrn Illugartegui in Marquina, und in einem derselben steht das gegenwärtige Bruchstück, Iburguen fand, wie er dabey anmerkt, diefs Lied aus einem alten, schon halb von Würmern zerfressenen Pergament, es war sehr lang, er begnügte sich aber, nur die hier folgenden 16 Strophen abzuschreiben, Der Ueberrest ging unstreitig nachher verloren.

Humboldték pasarte honetan dioenez, Juan Iñiguez Iburguenek 1590. urte aldera Simancas eta Bizkaiko artxiboak ikertzeko enkargua hartu zuen. Liburu edo tomo horietako bost Mugartegiren etxean daude (Humboldték *ILLugartegui* idazten du, hasierako M- hori gaizki irakurri edo transkribatu duelako), Markinan, eta horietako batean aurkitzen da kanta baten puska. Iburguenek pergamino zahar batean aurkitu zuen kantua eta delako pergaminoa harrek desegina edo pipiak jana dago. Kantu hori oso zaharra zen eta hamasei bertso edo estrofa kopiatu zituen bakarrik. Kantu oso baten puska bat baino ez zuen idatzi. Hortik ulertzen da gure bi pasarte hauen buruan datorren izenburua: *Fragment eines Altvaskischen Liedes*, euskaraz «euskal kantu zahar baten pusketa».

Pasarte honetan *Leloren kantua* transkribatzen du Humboldték. Ezkerrean euskarazko testua eta eskuinean itzulpen alemana. Delako *Leloren kantua* euskaldunek erromatarren kontra Augustoren denboran egindako gudu baten kantu zaharra omen da. *Leloren kantuaren* ondoren beste zenbait zehaztasun argigarri ematen ditu. Hona guri dagokigun interesgarrietakoa:

Ich bin bey der Uebersetzung dieses, in einigen Stellen sehr dunkeln Liedes dem Commentar eines Biscayischen Gelehrten gefolgt, und behalte di Erläuterungen der einzelnen Wörter meiner ausführlichen Schrift vor.

Humboldték argitaratu zuena 1817an testu luzeago baten laburpena izan zen. Testu hori, jakina, Iburguen-Cachopinen kronikan datorrena da (Urki-jo:1922). Kantuaren itzulpena egiteko bizkaitar jakintsu baten iruzkinari jarraitu dio (*Commentar eines Biscayischen Geleherten gefolgt*). Bizkaitar jakintzua Juan Antonio Mogel bera da. Obra honetan ez du Markinan bizi eta hil zen idazlearen izenik ematen, baina badakigu Juan Antonio Mogeekin egon zela Markinan *Die Vasken* bidaia-egunkarian Juan Mogel (hots, izen laburtua duela eta ez Juan Antonio, markinarrek ere hala, *(d)on Juan*, deituko zioete-

lako?) aipatzen duelako eta gorago aipatu dugun *Versiones* liburuxkan Mogelek berak aipatzen duelako jakitun prusiarra. *Leloren kantuaren* iruzkina harrigarria baino harrigarriagoa irudituko zaio bati baino gehiagori. Testuaren azalpena luzea da jatorrizko Iburguen-Cachopinen kronikan. Guk baka-rrik Uchin hitzari dagokiona jarriko dugu:

Als August die Cantabrer besiegte, zogen sie sich auf einen hohen Berg zurück, auf dem die Römer sie durch Abschneidung aller Lebensmittel zur Uebergabe zu zwingen suchten. Auf diesen Umstand spielt das Lied, das, so viel man sehen kann, vom Cantabrischen Kriege handelt, an. Der Cantabrische Feldherr hiefs Uchin, Diefs scheint aus dem Gedichte selbst hervor zu gehen, Iburguen bestätigt es auch, als eine ihm sonst bekannte Sache, und setzt hinzu, dafs dieser Uchin nach dem Frieden nach Italien überging, dafs er auch Urtino hiefs, und dafs von ihm das italienische Geschlecht der Urbinos abstammt. So verdächtig auch durch diesen letztern Umstand seine vielleicht nur zur Bestätigung dieser Etymologie erfundene Erzählung wird, so ist doch gewifs, dafs *Urbium* ein Vaskischer Nahme ist. Als Ortsnahme bedeutet er einen an zwey Wassern liegenden Ort, und es gibt in Alava noch jetzt ein Dorf *Urbina*. Unmittelbar nach dem Frieden scheinen die Cantabrer einen Anführer Lecobidi gehabt zu haben.

Ez dago dudarik Humboldt Iburguen-Cachopinen kronikako kanta bateko azalpen fantasiatsua jatorrizko kronikatik itzultzen ari dela. Honela laburbilduko genuke Humboldttek dioena. Augustok kantabreak azpiratu zituenean hauek mendi garaietara ihes egin eta erromatarrek errenditzero behartu zituzten. Kantabreen buruzagia Utxin zen. Delako Utxin hau bakearen ondoren Italiara pasatu zen. Delako Utxin Urbino ere deitzen zen eta honengandik Urbinotarrak datozela dio.

Pasarte hau ekarri dugu arrazoi batengatik baino gehiagorengatik. Antonio Truebak, esaterako, berrogeita hamairu urte geroago, 1871. urtean, *El valle de Marquina* liburuxkan, honela zioen:

Al descomponer y analizar el nombre de Arrechinaga he creido entrever en él un nombre personal. Esta observación es muy curiosa y no la debo omitir, valga lo que valga. El señor Amador de los Rios sospecha, como ya he indicado, que el monumento de Arrechinaga

se levantara para glorificar a un héroe o tributar una especie de culto a una virtud, sospecha tanto más admisible cuanto que era costumbre en los pueblos que podemos llamar primitivos, el levantar monumentos de toscas piedras sobre la sepultura de sus héroes. El nombre personal que creí hallar en el nombre local de Arrechinaga es el de Echin o Uchin, y si realmente hubiéramos de tomar por este nombre el diptongo *echin* que he interpretado por cosa suspendida, la traducción de Arrechinaga sería *sitio donde están las piedras de Echin*. Ahora bien: quién era Echin o Uchin? Echin o Uchin era el valeroso caudillo de los cántabros vizcainos en la guerra que estos sostuvieron por espacio de cinco años con las hasta entonces invencibles legiones de Octaviano Augusto. En el *canto de Lelö* cuya historia y traducción textual publiqué no ha mucho en la *Ilustración Española*, se nombra a Uchin en el concepto de capitán o caudillo de Vizcaya²³.

Arretxinagako ermitako harriak eta Utxin kantabreen buruzagia lotuta daude Antonio Truebarentzat. Humboldt Markinan zegoela Arretxinagara joan eta ermitako harrien lehen deskripzioetako bere egunkarian egin arren, ez du sartuko *Die Vasken* liburuan.

Humboldt, 1801eko maiatzaren bostean, sarrera-hitzaldia irakurtzen ari naizen etxe honetara, Mugartegi jauregira, etorri zen. Gu gauden etxe honetara berera etorri zen bidaiari prusiarra. Hemen elkartu zen Juan Antonio Moglekin eta orduko Mugartegiko jauregiko nagusiarekin. Hemen berean eman zion «Leloren kantua» eta azalpena. Orduan handi-etxe honetako jabea Pedro Valentin de Mugartegi zen eta etxe honetan gordetzen zuen Iburguen-Cachopinen kronika. Mogelen idatzi ezagunak arakutzen dituenak «Leloren kantu»aren azalpena aurkituko du bere *Apologian* (Mogel 1891)²⁴. Lan horretan kantuaren xehetasun eta zehaztasun guztiak eman zituen. Moglek eman eta 1817 urtean jakitun prusiarrak liburuan argitara-

²³ Testu honetako ortografia eta puntuazioa gaurkoturik eman dut.

²⁴ Honelaxe dio *Euskalerriaren alde* aldizkarian, 300 or.: «El escribano que nos ha transmitido, y cujos manuscritos los he visto y paran en esta Villa de Marquina en poder de D. Pedro Valentin de Mugartegui, Padre de Provincia, literato, se llamaba Juan de Iburgüen, que no se atrevió á hacer la versión castellana, y como él mismo dice, le hicieron varios sugetos bien instruidos en ambos idiomas».

tu zuen kantu honek oihartzun handia izan zuen Euskal Herri barruan ez ezik, baita gure lurrez kanpoan ere. Felipe Arrese Beitiak, esaterako, XIX. mendean, «Gure bandera» bertso-konposizioa honelaxe hasi zuen:

*Anboto dakust triste, bai, triste,
Negarrez Oi̇z-mendia
Euskaldun goyak danak diñoste
Ilten da zarra guztia;
Ill zan ill Lelo, ill Lekobide,
Ill zan ill zan Jaun Zuria,
Ill ziran gure gizon andiak,
Iya ill Euskal-erria,
Alan expada esan daiala
Arbola orrek egia.*

Humboldték *Leloren kantua* argitaratu ondoren, atzerrian zein gurean, oihartzun handia izan zuen. Hirurogei urte baino lehen, 1871. urtean, Antonio Truebak ustezko *Utxin* bizkaitar buruzagi baten izenetik Arretxinagako hiru harri erraldoietan bizkaitar buruzagiaren hilobia zegoela ondorioztatu zuen. Ondorioztatze hau, jakina, gaur eguneko ikuspegitik legendisten asmazio garbi bat dugu.

4. Errodrigo Zarateko kantu epikoa eta transmisioa

Leloren kantua eta Humboldtén *Die Vasken* bidaia-liburua ekarri ditut berariaz neure hitzaldira. Mugartegi etxean gordetzen zen Iburguen-Cachopinen kronikan, ordea, bazen beste kantu askoz zaharrago eta benetakoago bat: Errodrigo Zaratekoren kantua²⁵. Kantu hori ez zuen Humboldték irakurri. Arrazoietak bi hauek izan litezke: ordurako ere Iburguen-Cachopi-

²⁵ Interesgarria da pertsona izenetan –ko lekuzko genitiboaren markaren ondoren ez dela artikulurik eranstean. *E(errodrigo) Zarateko* horrek ez du, beraz, artikulua onartzen. Era horretara, Errodrigo Zaratekok, Errodrigo Zaratekori, eta abar izango litzateke. Geroagoko adibideak ekarriz gero, Mogelen *Peru Abarka* lanean datorren *Peru Landetako* edo Aboitzen *Peru Dubako* bezala eraikia dago *E(errodrigo) Zarateko*. Ohargarria da *E[errodrigo] Zarateko* gisakoa dela kantu berean datorren *Juan Juane Abendañoko*. Komitatibo, sozietibo edo unitibo kasuan, beraz, *Jaun Juane Abendañocogaz* forma dator.

nen kronika-eskuizkribua egoera tamalgarrian, ia deseginda zegoelako, batetik, eta letra zaila zuelako, bestetik. Julen Arriolabengoak, prusiarraren bidaia-datatik ia berrehun urtera, 1996. urtean (Arriolabengoa: 1996), eman zuen Errodrigo Zaratekoren lehen transkripzioa. Transkripzio hori gerora apur bat osaturik hauxe da (Arriolabengoa: 2007):

- 1 *Arma escuduac on dira dardos,*
- 2 *pareric estabe canporacos,*
- 3 *çaratearrac galdu ei dabe Marquia-Çuya çeculaco.*
- 4 *E[rrodrigo] Çarateco, selan engana sindean*
- 5 *jaun Juane Abendañocogas gudua arçen sanean,*
- 6 *bi milla guiçon oi ditus bere lelengo deiean,*
- 7 *lau milla bere baleduque premia letorreanean,*
- 8 *Cortazarretarrac delanterea, Ibarguendarrac urrean,*
- 9 *Gastelan Samientuarric asco, es pareric arean,*
- 10 *jaun Asençio Guebaraco ganean darda ordean,*
- 11 *Billela ta Arteaga, anage onac urrean,*
- 12 *saldi suriac on [t... c... .. d...]rreanean,*
- 13 *onac arin, gog[oa] [fol. vto.] sendo, arerioaren asean.*
- 14 *Errodrigo Çarateco saldi urdinaen ganean,*
- 15 *bosteun caxcabel urregorriscu saldiac idureanean,*
- 16 *carrerae laster eroean Erbitegui ganean,*
- 17 *arerioac ur jarraica arrebearen semea,*
- 18 *ona chiçi, orço laster, Abendanochea.*
- 19 *–Arren, echosu orain osaba, bixooc justa gaitean.*
- 20 *–Echi eguidac orailloba, gau bixiric noean,*
- 21 *neure biçian enoaque Urquiçuren contrean,*
- 22 *omenaje eguingo joat biçia dodan artean,*
- 23 *bela vic sar naxaitec Billa Realgo torrean.*

Kantu hau saihets guztietatik da interesgarria. Historiaren alderditik aztertuz gero, zein batailari dagokio? Zein urtetakoak dira kantu honetan konstatzen diren ekintzak? Abendaño eta Zarate zein leinu edo familia ziren? Zein alderditakoak? Ibarguendarrak, kortazarretarrak eta urkizutarrak nor ziren? Kantuko lekuak, Erbitegi eta Billa Realgo torrea, non daude? Hizkuntzaren aldetik ere badaude, nola ez, hemen aipatuko ez ditugun mila kontu interesgarri.

Ahozko literaturari gagozkiola, ez dago dudarik kantu epiko hau egiazkoa dela. Kantuaren gertaeren ondoren –mende bat, bi edo are gehiagora erepertsona aditu batek ezin du honelako eresia ezerezetik sortu. Gure kantua ez da, beraz, ez apokrifoa, ez moldatua. Gure kantuak herri-kantu tradiziozkoa izan behar du, nahitaez. Kantua egiazkoa da eta egiazkotasun-frogak laster emango ditut. Markinan mugartegitarren etxean gordetzen zen Ibarguen-Cachopinen kronikako eredia, arestian aipatu dudana, ahoz aho kantatzen zen kantu baten aldaera bat zen. Aldaera askoren arteko bat, baina ez bakarra. Kantu epiko baten aldaera bat bakarra transkribatu eta gorde denez gero, aldaera bakarra ezagutzen dugu, ezinbestean. Izango ziren, nola ez, aldaera askotxo Bizkai osoan eta are beste lurralde batzuetan ere kantatuko zirenak.

Goraxeago jarri dudan testua ez da atzo goizekoa, ezta bartdanik honakoa: testua benetan zaharra da, bost mende eta erdi baino gehiagokoa. Errodrigo Zaratekoren kantu epikoak Erroitegiko guduko (1448-1468) gertaeren berri ematen du eta aldaera bakarra izatean ere zorionekoak gara. Hau bezalako kanta zaharren bila etorri zen Humboldt, eta, inor baino hurbilago egon bazen ere, ez zuen eskuratu. Kanta zahar honen egiazkotasun-frogak eta transmisioa aztertu baino lehen ohar gaitzen koplaz zaharraren teknika duen exordia datorrela kantaren buruan (Salaberri Muñoa: 2015). Lehen hiru zenbakietako biek irudi bat agertzen dute. *Arma-eskuduak on dira dar-doz* horrek egitura bera du harako beste sarrera harrigarri harekin:

*Sanda iliac atrac ditu zizarrez
Nola zizarrez da ala zendalez...²⁶»*

Zentzuari gagozkiola, badu gure ustez antzekotasunik «Alostorrea» eta «Aldaztorrea» baladekin. «Alostorrea» baladan bele beltza²⁷ da zorigaitzaren albistari²⁸; «Aldaztorrea» baladan erroi zaharra da urruneko zoritxarra-

²⁶ Gorago aipatu dugun «Tradición viva y letra muerta» artikuluan, «Los cantares de Sandailia» puntuan, ikus beza, nahi izatera, irakurleak. Bere teoriaren indargarri gaur egun baditugu datu berriak ere.

²⁷ Bizkaiko euskararen *bela* (*baltz*) ezagutzen ditugun kasu guztietan, transkripzio zaharretan eta berriagoetan.

²⁸ Beleak eta erroiak dira, Larramendiren hiztegian agertzen direnez, «aztinantza txarreko hegaztiak». Ohartzekoa da batailaren izena ere toponimo batek ematen duela. *Erroitegi* (kantuan berean ere *Erbitegi* toponimoa ere badago, biak euskaldunen imaginarioan piztiak direla: erroi eta erbi).

ren albistari. Joan nadin, bada, konturik kontuzkoenera: egiazkotasun frogak eta transmisioa azter ditzadan. Lanketa horretarako pasarte bat bakarria aztertuko dut:

14 *Errodrigo Çarateco saldi urdinaen ganean,*

15 *bosteun caxcabel urregorrisco saldiac idurenean*

Pasarte harrigarria da alde askotatik. Errodrigo Zarateko jauna ez da nolanahi agertzen, zaldi urdin baten gainean baino. Zaldi urdina zaldi dotorea da eta dotorezia handiko jaun handi bat zaldi ondo apaindu baten gainean agertzeak edonoren gogoia jo dezake. Zaldi urdinak dituen apaingariak bostehun kaskabel urregorritzko lepotik (hots, *idurenean*) izatea da.

Merezi du pasarte miragarri honek izan duen transmisio are miragarriagoaz hitz egitea. Lerro hauetara ekarriko ditudan baino askoz adibide gehiago ekar litezke. Ekarriko ditudan adibideak beren buruz aski gora mintzo dira.

XV. mendeko Errodrigo Zarateko kantu epikoak izan duen transmisioa aztertzeko Erdi Aroko kanta baten hondarrak biltzen saiatuko naiz. Uste dut kantu honekin egiten dudana nekez egin daitekeela beste kantu batekin. Helburu horretarako 14-15 zenbakietako pasarteak izan duen iraupea aztertzen saiatuko naiz. Pasarte hori, harrigarria badirudi ere, batez ere Bizkaiko lo-kanta edo sehaska-kantetan gorde da. Has nadin on Manuel Lekuonak 1930ean *Anuario de Eusko Folklore* aldizkarian argitara zuen lo-kanta batekin. Hona nola dakarren inolako ukitu edo aldaerarik gabe (Lekuona: 1930):

*Gure umetxua datorrenian
Saldi urdiñaren ganian,
Bosteun kaskabel uré gorizko
Saldijek bere idunian;
Beste ainbeste eta gejago
Atzeko petrandelian²⁹.*

²⁹ Hasieran Oiartzungotzat dakar, baina hutsa *fé de erratas* sailean konpontzen du. Kanta hau «cuneras» sailean, 51-54 orrialdean dator. Lo-kanta honen doinua ez dator azkenean. Honelaxe dio artikulugileak: «no hemos podido dar con la melodía».

Kanta hau Elantxoben bildua da. Harrigarria da kantaren puska gehiena hitzez hitz bat etortzea Errodrigo Zaretekoen pasartearekin. Bat ez datorren kontu bakarretako bat kasuen marka dugu. Kantu epikoan *idurenean* ablatibo singularra (*idunerean* da *idun* hitzaren ablatibo singularra eta hortik metatesi bidez *idurenean*) dator eta lo-kantuan *idunian* inesibo singularra (Lakarra: 1984).

Errose Bustintzak, Kirikiñoren ilobak, Bilboko *Euzkadi* egunkariko euskal orrian, 1933ko ekainaren 21ean, Urkiola barrenean, Mañarin, umetako jolas eta kantuak jarri zituen artikulu zoragarri batean. Artikuluko kantu guztien artean bat dugu harrigarriena: neska-mutikoez neguko lehen elurraren etorrerari kantu batez egiten zioten abegi ona. Uda mineko kronika batean, neguko kontuak ez ezik, are umetako neguko lehen elurrari nola kantatzen zioten adierazten du. XX. mende hasieran, Mañariko neska-mutikoez lehen *elur malutak* ikusten zituztenean kantu hau kantatzen zuten:

*Edurra dator menditik,
Urkiola-ganetik,
amak opillak labatik,
attak ardaua zaragitik,
amamak okelia lapikotik,
attattak sagarrak kamaratik*³⁰.

Errose Bustintzak kantu honen ondoren azalpen argigarri bat dakar:

Negubak, lenengoz edur zurijagaz atxak apaintzen ebazanian, suntuonduan danok jezarrita kantu ori abesten geban.

Errose Bustintzak aurreko urtean, 1932an, eta oraingoan neguaren minminean (*Euzkadi*, abenduaren 29an), beste kronika batean honelaxe zioen:

Eguraldija.–Aldi ontarako eguraldi edertxo daukogu. Aspalditxuan, edurra uxo samar yabilku; mendi erpiñetan eztoigu ikusten eta Gabon-ostian ia zelakuak jausiko diran! Guk txikitan edurra jausten ikusten gebanian onan abestzen geban.

³⁰ Puntuazioa apurren bat aldatu dut. Jatorrizkoan garai hartako grafiarekin transkribatua dago, erre gangardunekin: *Eduŕa dator mendirik (...)*.

*Edurra dator menditik,
Urkiola-ganetik,
amak opillak labatik,
attak ardaua zaragitik,
amamak okelia lapikotik,
attattak sagarrak kamaratik.*

*Gure neskia ba-dator
zaldi urdiñen ganian,
edur-lumazko kapa zuriya
lepotik bera soñian.*

*Berreun koskabel urregorritzko
zaldijak bere idunian,
zidar utsezko perra zuriyaka
inkatzen dituz lurrian³¹.*

1932. urteko negu mineko kronikan datorren kantua; beraz, askoz osoagoa da 1933. urteko uda mineko kronika baino. Kantu honetako *zaldi urdiñen ganien* (...) / *berreun koskabel urregorritzko zaldijak bere idunian* / (...) bat dator Errodrigo Zaratekoren kantu segmentuarekin. Oraingo honetan zaldizko eder baten moduan itxuratzen da neguko lehen elurraldia. Errodrigo Zaratekoren urregorritzko kaskabelez gainera, zilar hutsezko ferrak izango ditu zaldiak. Kopla zaharretako adibideetan bezala, urre-zilarrak aurkitzen ditugu kantu honetan

Baina natorren berriro lo-kantetara eta eman ditzadan Arratiako Julian Yurre kaputxinoak (Yurre: 1968) Bizkaian barrena misio-egunetan bildutako lo-kanta bi. Hona hemen, lehena, berak dakarren bezala-bezalaxe:

*Obatxua lo doie,
neure umie lo doie;
neure umie lo doinean
zaldi urdinen ganien,
bosteun kaixkabel urre gorritzko
Zirunen petral ebien.*

³¹ Oraingoan ere puntuazioa apurren bat aldatu dut. Garai hartako idazkeran dago transkribatua testua: *urregorritzko, peña zuriyak*, eta abar. Ahozko euskararen bustidurak ere baditu *menditik* eta *zaragittik* ablatiboetan. Horiek *menditik* eta *zaragitik* bihurtu ditut.

Hona aldatu dudan eredu hau Muxikako Justa Elguren andreari bildua da 1957 urtean, misio-garaian. Julian Yurre kaputxinoak xehetasun zenbait ere ematen ditu³². Oraingo eredu honek antzekotasun handiak ditu Manuel Lekuonaren lo-kantarekin. Errodrigo Zaraterekin segmentu edo pasartearekin ere antzekotasun handia, begi-bistakoa denez. Badago, hala ere, desitxuraturik dagoen zerbait *zirunen petral ebien* zer ote da? Pentsatzekoa da *idunerean/idurenean* horren desitxuratzea dela *zirunen* delakoa. Garbiago ikusten dugu, bestalde, *petralerean* batetik sortzen den *petral ebien* desitxuratzea. Julian Yurreren bigarren testigantza hobe bat ere ekarriko dut hona. Bigarren hau askoz eredu eder eta garbiagoa da:

*Gure umetxu doyen orduen
zaldi urdiñen ganiñen,
bosteun kaskabel urregorritzko
zaldiyek idunerien;
beste ainbeste eta mille geyago
atzeko petralerien.*

Ez dago inolako dudarik askoz eredu hobea eta aratzagoa dela bigarren hau. Harrigarria badirudi ere, ablatibo zahar edo arkaikoaren morfema (jatorrian sing. *-(e)rean/* pluralean *-etarean*) ezin argiago agertzen zaigu *idun* eta *petral* hitzetan: *idun-erien* eta *petral-erien*. J. Yurre arratiarraren lehen ereduari eta Lekuonarenean apurren bat ilun eta desitxuraturik geneukana, *petral ebien/ petrandelian*, oraingoan garbi dago: *petralerien*.

Hamabosgarren mendeko Erroitegiko guduko (1448-1468) kanta epiko bat, Errodrigo Zaraterekin kanta, puskatu edo listu denean lo-kanta bihurtu da. Kanta epiko horren lehen testigantza gudua izan eta mende batera transkribatu zen Iburguen-Cachopinen kronikan (1570-1620). Hona ekarri ditudan froga guztiek osotoro eta sendoro frogatzen dute gure kantaren benetasuna. Hizkuntzalariei ez ezik, herri-literaturazaleei ere miragarria irudituko zaie segmentu batek hain modu sendo eta finkoan iraun izana.

Kontu ezaguna da testu ihartuetan modu harrigarrian gorde ohi direla hitz eta esapide zaharrak (Mitxelena: 1971). Testu ihartuak esaera zahar,

³² *Zirunen*: idunez lez? *Idunen*: «en el cuello», *petral* «correa».

formula errimatu, bertso eta kantu zaharrez osatzen dira. Hona testu ihar-tuen gainean Mitxelenaren lanaren pasarte argigarria:

En una palabra, las posibles incomprendiones nacen de la diferencia radical de lo que se entiende por reconstrucción, restitución o restablecimiento en lingüística y en filología. Desde el experimento de Schleicher por lo menos, se sabe o se debería saber que un lingüista sólo alcanza a reconstruir elementos, formas o esquemas de lengua, en el sentido técnico de la palabra; jamás textos. Pero lo que el filólogo quiere, y muchas veces consigue, restablecer son precisamente textos. La utilidad que tales textos restablecidos pueden tener para la lingüística histórica es variable, pero, sobre todo en un caso como el nuestro en que los materiales relativamente antiguos escasean tanto, nunca será despreciable. Aun para un profano como yo, parece claro que el tenor literal se conserva mejor cuando el lenguaje del texto está ajustado a algún esquema formal (verso, fórmulas rimadas, etc.), pero el estudio mismo que se ha hecho de tales esquemas entre nosotros parece insuficiente. No es, sin embargo, excepcional que en la misma narración libre se conserven muestras de un estado de lengua anterior, incomprendidos acaso ya y más o menos deteriorados. Un ejemplo que debería ser clásico entre nosotros es el de la palabra *askazi*, «pariente», atestiguado directamente en dialectos orientales, con bastantes derivados, *ascazcunte* (o *askazkünte*) «parentesco» está ya en Belapeyre (1696), I, p. 63. Con todo la palabra ha aparecido muy lejos, en Ataun entre otros lugares, como puede verse en J. M. de Barandiarán, *Mitología vasca*, Madrid, 1960, p. 136, con bibliografía, en una acepción que acaso se acerque más al valor original del término. Bien es verdad que ocurre en una fórmula rimada.

Ahozko zenbait testutako hitzak elkarri lotuak egon ohi dira kate indartu bateko katebegiak bezala. Testu horiek genero batekoak baino gehiagokoak dira. Genero desberdinetan, batetik bestera aldatuz, sendo irauten dutela ikusi dugu atal honetako adibideetan.

Lekuonaren eta Julian Yurreren lo-kantetan agertzen ziren *petral eben/petrandelian* formetan morfema lexikoa bat bera dela garbi dago: *petral*. Morfema lexikoari eransten zaion deklinabide-morfema ere bat bera da eta de-

situraturik badator ere, *-ebien* eta *-ndelian* horietan, Mitxelenak dioen berreraikitze edo garbitze horretan *-rean* ikus daiteke garbiro.

Orain arte ikusi ez ditugun beste sail edo genero batzuk ikusiko ditugu hurrengo puntuetan.

5. XIX. mendeko Bizkaiko paremia-bildumak

XV. mendeko egiazko kantu epiko baten aztarnak XX. mendean bildutako lo-kantetan irau du. Goraxeago aipatu ditudan lo-kantek –Bizkaiko eremu osoan, batean eta bestean bilduak– kantu epiko zahar baten pusketarik ederrena eta gogoangarriena biltzen dute. Eta bildu, gainera, hitzez hitz, arkaismoak ere askotan zaintzen dituztela. Kantuetan ez ezik, esaera zahar askotxotan berdin gertatzen da. XVI. mendeko paremia-bilduma zaharretako paremiak XIX. mendean eta XX. mendeko paremia-bildumetan aurkituko ditugu. Mitxelenak dioen eskema formal finkatuak dituzte. Eskema formal finkatuak bertso eta formula errimatuetan ematen dira, batez ere: esaeretan, kantuetan eta are madarikazioetan ere. Jose Maria Satrustegik *testu ihartuak* deitzen zituen eskema formal finkatuak. Eta esaera zaharretan, edo modu zabalago batean hitz eginez, paremietan honelako asko daude.

Orain, puntu honetan, bilduma interesgarri zenbaiten gainean hitz egingo dut. *Paremia* hitz grekoa esaldi sententziatsua adierazteko erabili ohi da. Paremiografoa herri-esaldi sententziatsuak biltzen dituen da. Gure artean Esteban Garibai eta Arnaut Oihenart ditugu zaharrenak. Paremiologia edo atsotizlaria³³ paremiak aztertzen dituen da. Gure artean, esaterako, paremiografirik handienetakoak R. M. Azkue eta Damaso Intza izan dira. Paremiologorik handiena, ordea, Julio Urkixo izan zela deritzot.

Julia Sevilla irakasleak, Madrilen, *Paremia* aldizkari monografikoa zuzentzen du. Europako hizkuntzetako paremien gainean ez ezik, mundu osoko

³³ *Atsotitz* hitza, kontu jakina denez, Oihenarten asmakaria da. *Atsotizlari* hitza, ordea, Azkueren asmakaria da. *Euskalerrriaren Yakintza* lanean *paremiologo* hitzaren adiera ematen dio. Gonzalo Correas, esaterako, Azkueren luman atsotizlaria da.

paremien gaineko lan monografikoez osatzen da *Paremia* aldizkaria. Orain dela ia hogeitun urte hasi nintzen aldizkari horretan euskal esaera zaharren gaineko azterketak egiten. Harrezkero paremien gaineko zenbait lan argitaratuak ditut eta beste hainbat eta hainbat erdi eginean edo bukatuak argia noiz ikusiko zain. Ene sarrera-hitzaldi honetan zilegi bekit, beraz, *paremia-bilduma* zenbaiten berri ematea.

Badaude egon Humboldt Euskal Herrira etorri zen garaitsuan bildutako *paremia-bilduma* interesgarri eta gutxi ezagutuak. Ezagunen artean ezagunena Juan Antonio Mogelen *Peru Abarka* liburuan datorrena da. Mogelek *Peru Abarka* liburuan bi *paremia-bilduma* txertatu zituen. Uste dut Mogelek asko estimatzen zituela esaera zaharrak, eta, halaxe, bitxiginak eratzunean diamantezko begia eransten duen antzora, erantsi zituen bere lanean bi *paremia-bilduma*. Bata, A. Oihenarten bildumatik hartua, eta, bestea, 65 *paremiakoa*, berak Bizkaian bildua. Bigarren bilduma horretako esaerak, besteak beste direla, Adolfo Arejitak eta Angel Zelaietak aztertu dituzte.

Testu ihartu eta transmisioaz ari garenez gero, zilegi bekit –beste nonbait egin badut ere– esaera bakar bat aztertzea. *Peru Abarka* liburuko lehen autuan, 120 orrialdean, esaera-zerrendarekin hasi baino lehen, elkarriketa hau dator:

Peru: Marija bichigiña, suba da oguigiña.

Maisu Juan: ¿Cer dinozu? Esaizu ostera.

Peru: Marija bichigiña, suba da oguigiña.

Maisu Juan: Baantzut cer dinozun; baiña ¿cer esan gura dau orrec?

Peru: Esan gura dau, oguija eztala ona bichi asco euqui arren, suba chaarra badauca. Au da, guizon edo andria bichiz edo soñoco apainduz azaleti aguertu arren, buru charrecua ta alperra bada, eztala guizon ta andra ona izango.

Maisu Juan: Eguija dinozu. Zuaz aurrera.

Marija bichigiña, suba da oguigiña esaera azalpen luze bat duela dago. Hala ere, nekez baino nekezago ulertzen da. *Marija bitxigiña, suba da oguigiña testu ihartu* bat dugu, lamiak protagonista dituen esaunda edo elezahar batean agertzen dena. Mogelek dakarren esaera horri argi berria ematen dio Luis Villasantek bere amaren herrian, Aulestin, bildu zuen elezahar batek (Villasante: 1959):

Angiz baiño goratxuago dago Olabarri baserria, eta Mari Jukiñe zan bertako andrie. Labako sue euki eban egun baten. Artie da bertan mendi guztixe. Artia izaten da egurrik onena su ederra egiteko; eta artuak su ona nai izaten dau. Marikiñek, bada, egur gitxi sartu eutsan labieri. Ogiak errez atara zituan, baiña artuak su gitxigaz inkau egin zirean ladrilluen, ta gero Marikiñek ezin artorik atara osorik pariegaz. Lamiñiek ordun bentanatik Marikiñeri esan eutsan: –Marikiñe, su ona bera don ogigiñe, ein bonaan, euko banan (egin bazendun, eukiko zendun). Da Marikiñe ernegauta, batetik artuek ezin atara, eta bestetik lamiñiek bentanatik burla, pariegaz juten yakon lamiñie eguen partera, ta ezkutuak egiten yakon. Da barriro Marikiñe artuek ataraten. Da lamiñiek be barriro: Marikiñe, su ona bera don artogiñe. Da azkarian bata burlezka ta bestie ernegauta amaitu eben laba aldixori.

Narrazio honetan behin eta askotan esaldi bera errepikatzen da: *Mari-kiñe, su ona bera don ogigiñe* edo *Marikiñe, su ona bera don artogiñe*. Esaldi hori lamia batek etxeko andre ganoragabe bati esana da. Labean artoa erreko bada, noraezekoa da su ona egitea. Horixe da mezu nagusia. Su gutxirekin ez dago ogirik erretzerik eta hain gutxi artoa. Esaldi hori indartzeko *ogigiñe* edo *artogiñe* hitzekin hoskide den emakume izen bat behar da. Mogelek bildu zuen esaldian *Marija bitxigiña* da. Villasantek bildu zuen elezaharrean *Marikiñe*. Mogelek Markinaldean 1802 baino lehen bildu zuen esaldia osoago bildu zuen Luis Villasantek 1959 urtean, Aulestin, Markinatik hamar bat kilometrora.

Orain aipatuko ditudan Bizkaiko esaera zaharren bildumak XIX. mende hasierakoak –hots, 1801eko Humboldtten bigarren bidaia ingurutsukoak–edo lehenagokoak dira. Pablo Astarloarenak, Otxandioko bilduma edo Is-pasterko bilduma XVIII. mende bukaerakoak edo XIX. mende hasiera-hasierakoak dira. Añibarroren bildumaren azterrena ateratzen zailagoa da

5.1. Pablo Astarloaren esaera–bilduma

Humboldtten bidaia-liburuan gehien aipatzen den euskalaria Pablo Pedro Astarloa (1752-1806) da. Astarloatar idazleak bi izan ziren, Pedro Jose Patricio eta Pablo Pedro. Lehena, fraile frantziskotarra eta euskal idazle ugaria

izan zen; bigarrena, apaiza izan zen eta lanik ezagunenak gaztelaniaz idatzi zituen. Astarloatarrek durangarrak direla aipatu da behin eta berriro, eta, egia izan arren, uste zen baino askoz markinarragoak izan ziren.

Jose Maria Uriartek (Uriarte: 2001) eman dituen datuen arabera, askoz hobeki ezagutzen dugu Pablo Astarloaren biografia. Astarloatar idazleek ama markinara zuten, eta aita hil zitzaizenean, 1754. urtean, familia osoa Markinara aldatu zen. Pablo Astarloa, beraz, bi urte zituenetik aurrera, Markinara etorri eta Markinan bizi izan zen, *Oruetakua* etxean. Garai hartan Markina hiri harresitua zen eta harresiak hiru sarrera zituen, goiko sarrera, Goiko Portala, hiria Bilborako bidearekin lotzen zuena, eta beheko sarrera biak, bata sortaldekoa eta bestea sartaldekoa. Sortalderako sarrera honetatik Ondarroara bidea hartzen zen. Harresi-sarrera honen aurrez aurre, harresitik kanpora, herri-arraindegi neoklasiko dotorearen aurrez aurre aurkitzen da Oruetakoa etxea, gure umetako markinarrek postetxea ezagutu genuen etxe honetako bebarruan.

Pablo Astarloaren bizitza eta hizkuntza-ideiak ondo aztertutakoak izan dira (Laka: 1989). Gure ibilaldi honetan Astarloaren paremia-bilduma polit bat eskaini nahi dut, uste baitut ez dela behar bezain ezaguna.

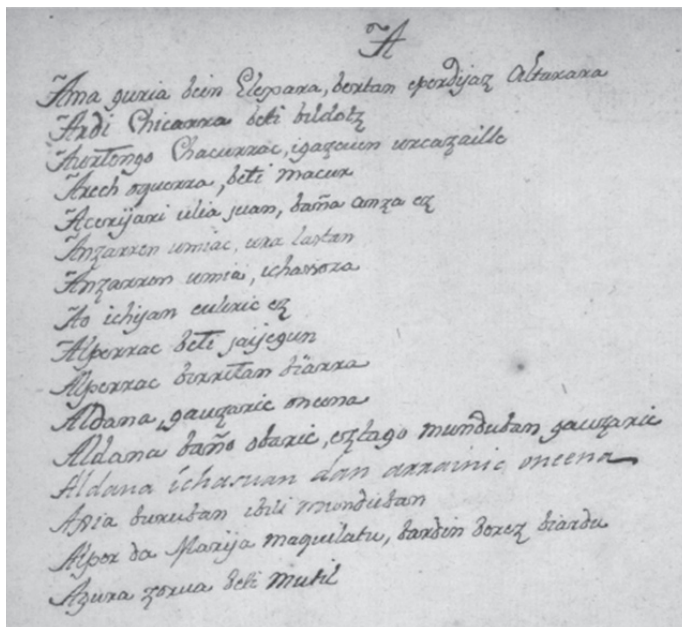
Bizkaiko Foru Liburutegian, MSS-82 eskuizkribu-zenbakian, Pablo Pedro Astarloaren eskuizkribua aurkitzen da. Izenburua hau da: *Recolección de adagios bascongados Colocados según el orden alfabético de Sus Letras iniciales*. Esaera zaharrak 76 orrialde dituen dokumentu batean idatzirik daude. Orrialde asko hutsik aurkitzen dira, zoritxarrez. Dokumentu horretako paremiak ordena alfabetikoan (edo abezekiro, Iztuetak idatzi ohi zuen bezala) sailkatuak daude. Esaeren iruzkina errazago gerta dakidan zenbakitu egingo ditut.

Pablo Astarloaren bildumako paremiak guztiz jatorrak dira. 1800 inguruan edo lehenago Markinaldean jende xeheak erabiltzen zituen esaerak dira, herri-herrikoak. Jatorrizko dokumentuan agertzen diren bezalaxe transkribatuko ditut³⁴:

³⁴ Paremia guztiak dauden-daudenean jarriko ditut. Zenbait esaerak azkenean puntua dute eta beste zenbaitek ez. Irizpidea berdindu eta den-denei jarriko diet puntua. Jatorrizko dokumentuan esaera zaharrek ez dute zenbakirik.

A

1. Ama guria bein Elexara, bertan eperdijaz altarara.
2. Ardi Chicarra beti bildotz.
3. Aurtengo Chacurrac, igazcuen urcazaille.
4. Areche oquera, beti macur.
5. Acerijari ulia juan, baña anza ez.
6. Anzarren umiac ura, laztan.
7. Anzarren umia, ichassora.
8. Ao ichijan euliric ez.
9. Alperrac beti jaijegun.
10. Alperrac birritan biarra.
11. Aldana gauzaric oneena.
12. Aldana baño obaric, eztago munduan gauzaric.
13. Aldana ichasuan dan arrainic oneena.
14. Assia buruban, ibili munduban.
15. Alper da Marija maquilatu, bardin berez biardu.
16. Agura zorua beti mutil.

B

17. Bejjac ona dau larria, obiagua jaubia.

CH

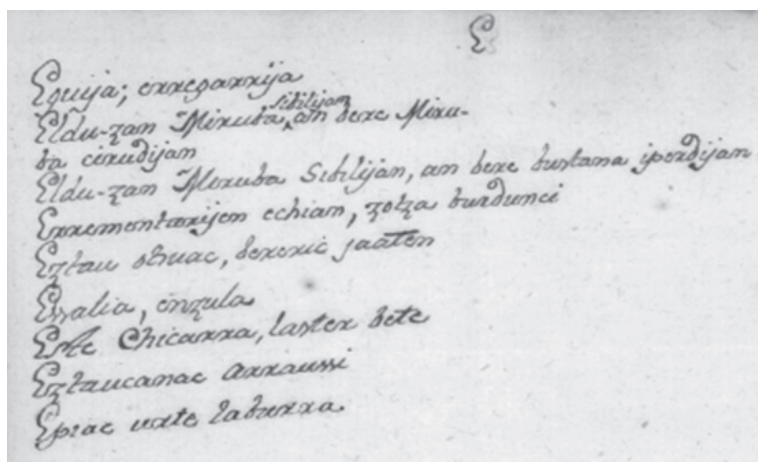
18. Chacur gossiac, oguija amez.
19. Chacur zaarra, ardi utz.
20. Charri garbiguria.

D

21. Doillorra beti prestubez
22. Danian dana, eta abenduban arbijac

E

23. Eguija, erregarrija.
24. Eldu zan Miruba Sibilijan, an bere Miruba zirudijan.
25. Eldu-zan Miruba Sibilijan, an bere buztana iperdijan.
26. Errementarijen echian, zotza burdunci.
27. Eztau otsuac, bereric jaaten.
28. Essalia, enzula.
29. Este Chicarra, laster bete.
30. Eztaucanac, aarraussi.
31. Echiac urte laburra.

G

- 32. Gossago belooc garitan.
- 33. Gabeco biarra, eguneco lotsaari.
- 34. Guzurra ninzan mendijan, ni baino leen zan errijan.

I

- 35. Idijac oiñon biarran, burdijac oiñon.
- 36. Inoren beijac orruac andi.
- 37. Inchirri min baguia, sasijan galdu.
- 38. Ilda zorruak errotara.

L

- 39. Lapurra, lapurren bildur.
- 40. Luurra bigunago, aarra barrurago.
- 41. Lagunac lagun-zaquidaz ocaran barrijac daquidaz.

M

- 42. Mutil onac buruban zauri, gaiztuac bernazaquijan.

O

- 43. Ona dau beijac laarria, obiagua jabia.
- 44. Otsein barrijac galbaiaz ura, zaarrac edarriaz bere ez.
- 45. Otsuac eztau bereric jaaten.

U

- 46. Urac gustiac ichassora.

Z

- 47. Zaijetan ciogui, urunetan ero.

Ez dago dudarik hona aldatu ditudan paremiak bizkai-euskarako bildumarik politenetakoa osatzen dutela. Esaera hauetako asko beste iturri batzuetan ere bildurik aurkitzen dira. Esaera hauetako harmonia bokalikoari dagokionez, ez dago dudarik Markinaldekoagoak direla Durangokoak baino: J. A. Moglek eta Prai Bartolomek darabilten Markinaldeko euskararen ezaugarriak bat datoz.

Ezin interesgarriagoak dira, bestalde, bilduma honetako hitzetan aurkitzen ditugun bokal geminatuak edo bituak. Bokal bituak, esaterako, dardarkariaren aurrean aurkitzen dira: *Luurra, aarra, laarria* (43. esaeran hala agertzen da, baina 17.ean *larria*). Konposizio zaharrari dagozkion adibideak erean badira: *aarrausi, lotsaari*³⁵. Aditz-izenean (*jaaten*, esaterako) eta konparazio-graduan ere bai (*oneena*).

Atsotiztegi edo paremia-bilduma hau gutxi ezagutzen dela esan dut. Bakar-bakarrik Vicente Aranaren 1888. urteko lan batean transkribaturik ikusi baitut (Arana: 1888). Lan honetako transkripzioak, batetik, ez dira fidagarriak, askotan transkribatzaileak gaizki irakurriaz batera jatorrizko ortografia aldatzen duelako; bestetik, ezin jakin da zeintzuk diren Astarloak bildutako paremiak, beste batzuekin nahaste datozelako. Beste esaerak Vicente Aranak Bizkaian batuak dira. Honelaxe dio berak:

De los refranes que se apuntan más abajo, los unos son tomados de la colección formada, por el benemérito vascófilo durangués, D. Pablo Pedro de Astarlo, y los demás han sido recogidos en las comarcas de Marquina y Ochandiano, y otras de Vizcaya.

Astarloak bildutako esaerak Larramendiren hiztegian zein Añibarroren bildumetan zein Otxandioko eskuizkribuan ere aurki daitezke. Bildu zen ingurua kontutan harturik, Mogelen bildumako aleekin aurkitu dut antzekotasunik handiena. Hona Astarloaren eta Mogelen esaera berak elkarren ondoan.

Ast. 3. *Aurtengo Chacurrac, igazcuen urcazaille*. Mog. 38. *Igazco chacurra, aurtenguaren urcatzalle*.

³⁵ Kontu hauetarako oraindik ere funtsezkoa da Mitxelenaren FHV liburua. Bokal bituei dago-kienez, pasarte batean baino gehiagotan aztertzen du. Hona pasarteetako bat (FHV, bigarren edizioako 111 or.): «Algunas variedades conservan, al menos parcialmente, lo que no está claro si debe interpretarse fonológicamente como cantidad larga o bien como geminación de las vocales: las largas o geminadas proceden en ocasiones del encuentro de vocales que originariamente tenían distinto timbre. La zona más conservadora a este respecto parece ser o haber sido la parte más oriental el área vizcaína: Marquina y Durango (cf. Capanaga, los dos Astarloas, Moguel, Fr. Bartolomé), y el vizc. De Guipúzcoa y en particular el de Oñate (cf. Garibay, RS, ms. Oñate)».

Ast. 5. *Acerijari ulia juan, baña anza ez.* Mog. 26. *Aceri zaarrari ulia juan, baña antza ez.*

Ast. 18. *Chacur gossiac, ogija ames.* Mog. 20. *Chacur gosiac, ogija ames.*

Ast. 21. *Doillorra beti prestubex.* Mog. 42. *Dollorra beti prestubex gogorra.*

Ast. 33. *Gabeco biarra, eguneco lotsaari.* Mog. 54. *Gabeco biarra, egunera-co lotsaari.*

Ast. 34. *Guzurra ninzan mendijan, ni baino leen zan errijan.* Mog. 48. *Guzurra esan neban mendijan, neu baño lenago zan errijan.*

Ast. 44. *Otsein barrijac galbaiaz ura, zaarrac edarriaz bere ez.* Mog. 25. *Otsein barrijac galbaiaz ura, zaarrari edarriaz bere lecuric emon ez gura.*

Ast. 45. *Otsuac eztau bereric jaaten.* Mog. 13. *Otsuac otsuari gachic ez, ta lapurrari lapurrac laztan.*

Ast. 47. *Zaijetan ciogui, urunetan ero.* Mog. *Zaijetan ciogui, urunetan ero.*

Pablo Astarloaren bilduma hau aberatsa eta iruzkingarria bada ere alde askotatik, iruzkin bat edo beste bakarrik egingo dut:

Ast. 6. *Anzarren umiac ura, laztan horretan Antzarraren umiak ura laztan dau* esan nahi du, hots, antzarraren umeak ura maite du. *Laztan ukan* aditza RS bilduman ez ezik, Pedro Astarloaren *Urteco domeeca* lanean ere sarri aurkitzen dugu.

Ast. 20. *Charri garbiguria* horretan ez ote dago okerrik? Ez ote da *charrija, garbiguria?* Modu honetara bi hitzeko esaera izango genuke gainerako beste hiru hauetan bezalaxe: 23. *Eguija, erregarrija* 28. *Essalia, enzula* eta 30. *Ez-taucanac, aarraussi.* Azterkizun dudan *Txerria, garbigura* horretan zikina dena, zenbaitetan, garbizalea edo garbigurakoa dela adieraziko luke.

Ast. 11. *Aldana gauzaric oneena.* 12. *Aldana baño obaric, extago munduan gauzaric.* 13. *Aldana ichasuan dan arrainic oneena.* Hona hemen elkarren segidan datozen hiru esaera harrigarri. Hiru esaeretan *aldana* aurkitzen dugu. *Aldana* delakoa *ahal dana* lexikalizaturik da, hots, «egin ahal dena», «ahalegina». Hiru esaeretan, jakina, hirugarrenean ikusten da lexikalizariora

mudurik garbi eta indartsuenean³⁶. Esaera hau apurren bat desberdin Seber Altubek ere bere aitari Mondragoen bildu zion: 61. *Aldanian aldana itxasoko arrañik onena*. Damaso Intzak Beramendin, Ultzaman, bildu eta 1926an *Euskera* aldizkarian argitaratu zuen: *Aldena, itxasoan den arrayik oberena* eta azalpen hau eman zion: «Quien hace lo que puede siempre avanza». 1929. urtean Baleriano Mokoroak Zaldibian egindako hitzaldi batean (*Euskal Esnalea* 1929, 156 or.) honelaxe dio:

(...) *bestetik berriz zuek danok askotan entzungo zenuten antzera, arrantzaleak itsasoan arrapatzen duten arrairik onena aldana izaten dala; ni ere jakin zazute bada guztiok aldana egitera natorrela.*

Baleriano Mokoroaren hitzaldian datorrenez, beraz, esaera zabaldu samarra zegoen. Hogeigarren mendeko hogeiko hamarkadako bi testigantza hauek *Retana* hiztegitik hartu dute gainerako hiztegitileek. Altuberena hogeigarren mende hasierakoa da eta Astarloaren hiruak 1806 urtea baino lehenagokoak dira.

Ast. 22. *Danian dana, eta abenduban arbijac*. Esaera honen lehen zatia *danian dana*, bere laburrean, esaera zaharra da. RS 97. *Danean dana* «Cuando lo hay lo hay».

Ast. 24. *Eldu zan Miruba Sibilian, an bere Miruba zirudijan* eta Ast. 25. *Eldu-zan Miruba Sibilian, an bere buztana iperdijan* Otxandioko eskuizkribuan ere aurkitzen dugu: 23. *Eldu zan miquea Sibilian, an bere bustena eperdian*. *¿Adónde irá el buey que no are?* eta Añibarroren lehen bilduman ere aurkitzen dugu: Añ. 109. *Eldu zan miquea Sibilian, an beré bustena eperdian*. *¿Adónde irá el buey que no are?* Gure bilduman hegazia, ordea, *mikea* izan beharrean *mirua* da. Astarloaren bi aleetako lehenak, 24. zenbakia due-nak, aberastasun berri bat eransten dio esaera zaharrari.

Ast. 28. *Essalia, enzula*. Hamaseigarren mendeko RS bilduman ere berdin-berdin aurkitzen da: RS 446. *Esalea, enzula*.

³⁶ Ez dut uste holako lexikalizazioak gure artean ondo aztertuak daudenik. Damaso Intzak biltzen duen *Or konpon! Orkonponek etxea galdu omen zuen* esaeran ere *orkonpon* lexikalizaturik eta are personifikaturik ere aurkitzen dugu.

Ast. 32. *Gossago belooc garitan* esaera egingo zaio ulergaitzena bati baino gehiagori. Pablo Astarloaren bilduma honetako gainerako esaerak askoz ulergarriagoak dira, baina honek zer esan nahi ote du? Etxean ama gureari bakarrik entzuna diot esaera hau. Esaera hau ez dut uste beste inon jasoa dagoenik. Neska-mutil gazteak gazteegi hasten zirenean harremanetan, normalean baino gazteagorik, orduan esaten zen. Nik entzun dudan moduan honelaxe litzateke: *gox dabiz belak garitten*.

Ast. 34. *Guzurra ninzan mendijan* irakurtzen dugu, Mogelenean *guzurra esan neban*. Astarloaren paremian *ninzan* horrek *nesan/nensan* esan nahi du, hots, *esan* aditzaren forma jokatua «esan nuen» esangurarekin. Diodanaren indargarri ekar dezadan Lope Isastiren paremia bat. L. Isastiren bildumako 44. paremian hauxe irakurtzen dugu: *Guezurra nesan Guetarian, ni ychean ta ura atarian*. Mentira dixen en Guetaria, yo en casa y ella a la puerta.

Ast. 35. *Idijac oiñon biarrian, burdijac oiñon*. Esaera honetan *oiñon* aditz zaharra aurkitzen dugu. RS bilduman hiru aldiz aurkitzen da. RS 19. *Cantari gextoac oiñon*. RS 179. *Onec oiñon ta ni ejilic egon*. Hirugarren adibidea gure esaeraren oso antzekoa da. RS 305. *Ydiac oiñon bidean, gurdjac*.

Ast. 36. *Inoren beijac orruac andi* esaerak beste era batera izan beharko luke: *Inoren beijac erruac andi*. Mogelek 24. *Auzoco beijac, errua luce*. Esaera hau gehienetan *erro* hitzean oinarriturik egon ohi da eta ez *orroa* hitzean.

Ast. 42. *Mutil onac buruban zauri, gaixtuac bernazaquijan*. Esaera hau guztiz harrigarria da. 1596 urteko RS bilduman ere berdin-berdin dator: 42. *mutil onac buruan zauri, gaxtoac bernazaquian*. «El bué moço la herida en la cabeça, y el malo en la pantorilla». Hamaseigarren mende bukaeran bildu zen esaera zaharrak berdin-berdin jarraitzen zuen hemeretzigarren mende bukaeran ere. Esaera honen lehen zatia geroago ikusiko dugun Ispasterko bilduman ere badator: Isp 82. *Mutil onac buruban zaurija*.

Ast. 44. *Otsuac extau bereric jaaten*. Astarloak bildutako esaera hau hurbil dago RS 345. *Osoac vere araguirean jan ez euan aletik*.

Ast. 44. *Otsein barrijac galbaiax ura, zaarrac edarriax bere ez*. Esaera honen lehen zatia hurbil dago RS. 62 *Gabiarioz barriac galbaeaz hura* esaeratik. Harrigarria da, beraz, testu ihartuen hitzak elkarri zein era indartsuan josirik

dauden egiaztatzea. Gorago ikusi dugunez, Mogelek *Peru Abarka* lanean bildu zuen esaeratik ere hurbil dago: Mog. 25. *Otsein barrijac galbaiaz ura, zaarrari edarriaz bere lecuric emon ez gura.*

46. *Urac gustiac ichassora.* RS 214. *Ysasoac errecaac, yturriac ta ybayac yrunsi* esaera hurbil dago Astarloak bildu zuenetik.

Astarloaren esaera-bildumako hainbat alek 1596ko bildumako aleekin antzekotasun handia dute. Ezagutzen diren XVIII-XIX. mendeetako esaera-bilduma guztien artean zahar kutsu handieneko esaerak biltzen dituen bilduma da, inolako dudarik gabe.

Badakigu Humboldt esaerazalea zela. Oihenarten esaerak aztertuak zituen Euskal Herrira egindako bidaia baino lehen. Prusiarraren bidaia liburuan ere aipatzen da esaera bat edo beste. Berak ere, bestalde, esaera zahar batzuk bildu zituen. Gure bidaiari prusiarrak ez ote zituen Juan Antonio Mogel eta Pablo Astarloa esaera zaharrak biltzera bultzatu?

5.2. Otxandioko eskuizkribuko bilduma

Bada gure artean eskuizkribu harrigarri bezain misterioitsu bat «Otxandio-ko eskuizkribua» edo «Manuscrito de Ochandiano» izenez ezaguna. Izen bitxi hori Azkuek berak emana da, eta iturri aberatsa izan zuen 1905-6ko bere hiztegi nagusia osabetetzeko zein *Euskalerraren Yakintzako* esaera zaharren atala hornitzeko. «Otxandioko eskuizkribua» izena Azkueri Otxandioko apaiz batek eman ziolako datorkio. Azkueren hiztegian zein *Euskalerraren Yakintza* lanean erruz aipatzen da gure eskuizkribua. Aipamena era batera baino gehiagotan egiten da: «ms-Otx», «B-ms» (B, Ms. Otx., Dic). Delako eskuizkribuan ez da agertzen egilearen edo traskribatzailearen izenik, eta Azkuek uste zuen Juan Mateo Zabalarena zela, hiztegioko sarreran hauxe baitio:

La obra que figura con la abreviatura de «Ms-Ots» no es otro Vocabulario anónimo (debido, creo, al P. Zabala), que me lo regaló el Sr. Cura de Otsandiano.

Eskuizkribuaren autoretza Jaun Mateo Zabalarari egozteak ikertzaile zuhurraren uste apala dirudi. Apaltasun beraz jokatu zuen Azkuek idazle beraren

alegia-eskuizkribua Parisko Bibliothèque National delakoan aurkitu eta hiztegi-sarrerara idatzi zuenean:

Estando en París el mes de enero de 1904, en vísperas de comenzar la publicación de esta obra, tuve la fortuna de encontrar en la Biblioteca Nacional los siguientes mss; una colección anónima de fábulas, producción seguramente de la castiza pluma del ya citado Fr. Juan Mateo de Zabala, autor del *Verbo regular vascongado*.

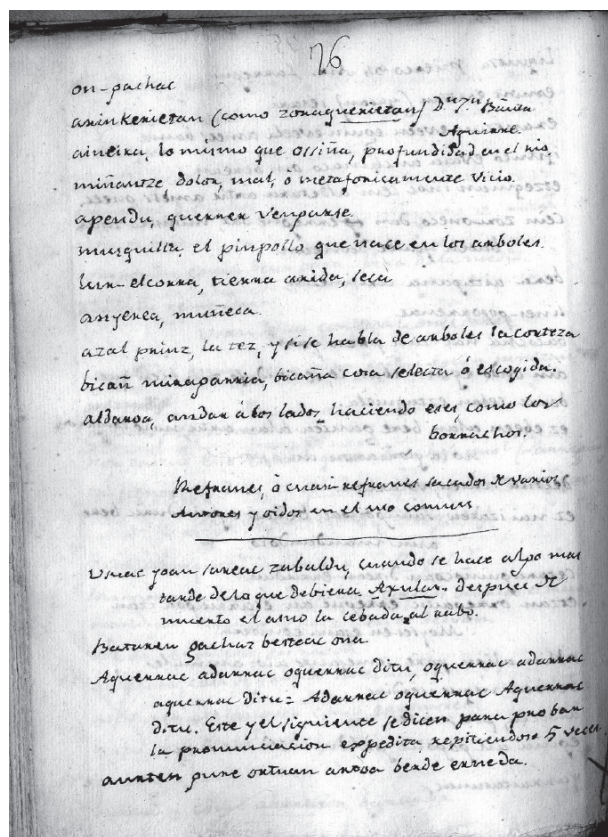
Azkuek zuen ustea Julio Urkixok bermatu zuen eta RIEV bere aldizkari-ko lehen alean, 1907an, argitaratu zituen Zabalaren alegiak (Zabala: 1907)³⁷. Argi ikusi dugunez, Azkuek bere ustea hiztegian azaldu eta hurrengo urtean ziurtatu zuen alegien jabetasuna, baina Otxandioko eskuizkribuak ez zuen zorte bera izan. Gure ustez, batetik, Otxandioko eskuizkribuko letrak ez dirudi Juan Mateo Zabalarena denik; eta, bestetik, eskuizkribuan (*Zabala*) aipatzen bada, nola aipa dezake eskuizkribuaren egileak modu horretara bere burua? Eskuizkribuetan, bestalde, beste kontu bat ere kontuan hartzekoa da: obraren egiletza eta eskuizkribuaren kopia norena den.

1905-1906 urteko Azkueren hiztegi-sarreran aurkitzen den Otxandioko eskuizkribuaren aipamena jarri dugu goraxeago. Mende erdi geroagora gure eskuizkribuaren paramenaz galdetu zuen L. Villasantek bere literatura-historian, 270. pasartean (Villasante: 1961):

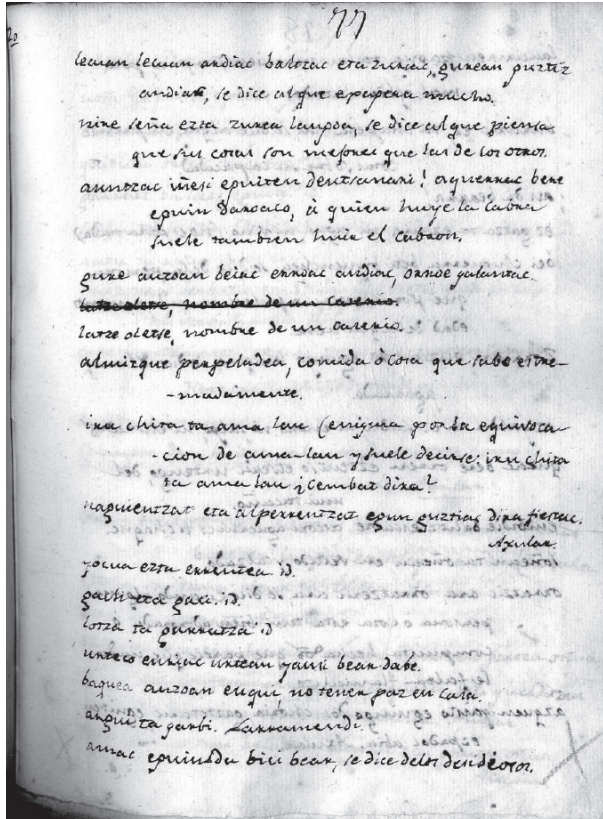
El mismo Azkue, en el prólogo al Diccionario, pág. XIV, habla de un vocabulario que le regaló el cura de Ochandiano y que cree es obra del P. Zabala. No sabemos el actual paradero de este vocabulario. Ni si este vocabulario coincidirá con la Colección de Voces y Frases Bascongadas, oídas en las misiones de Vizcaya, que por 1828 envió el P. Zabala al citado Lécluse.

³⁷ Aitatasuna finkatzeko pasarterik seinagarriena hauxe da: «En los escritos jocosos de chistes, fábulas, cuentos, etc. se puede usar con más libertad y frecuencia (hitanoaz ari da), y siempre que se haga con tino, serán más agradables y graciosos. Nuestra fabulista, D. Vicenta Antonia de Moguel ha hecho algún uso de él en nueve de sus fábulas: ojalá que le hubiera dado toda la amplitud de que es capaz el asunto, que así hubieran tenido dichas fábulas un aire mayor de chiste y gracia. Yo tengo formada una pequeña colección de doce fábulas ajenas, y veinte y tanta más, en las que he procurado dar a este tratamiento la extensión que le corresponde según las reglas que llevo ya fijadas».

Fray J. Ruiz de Larrinagak (Ruiz de Larrinaga: 1924) Mateo Zabalaren eskuizkribu argitaragabeen berri emana zuenez gero, txalogarria iruditzen zait Villasantek «Colección de Voces y Frases Bascongadas, oídas en las Misiones de Vizcaya» eskuizkribua eta «Otxandioko eskuizkribua» bat bera ote diren galdetzea. Villasanteren literatura-liburua argitaratu eta urte batera Nikolas Alzolak Julio Urkixoren funtsean, Gipuzkoako Diputazioko liburutegian, «Otxandioko eskuizkribua» aurkitu zuen (Alzola: 1962)³⁸. Mitxelena N. Alzolaaren aurkikuntza hau bermatuz beste lan bat idatzi zuen (Mitxelena: 1962).

³⁸ Eskuidatziaren signatura ere ematen du 4736. Gaur egun signatura hau J. U. 473600000 dugu.

Hona hemen gure bi eskuizkribuen gako. Zorionez, Gipuzkoako Diputazioako liburutegian bi eskuidatzi daude izenburuz eta edukiz antzekoak. Bata, «Voces y frases vascongadas oídas en el señorío de Vizcaya» dugu, 357 orrialdekoa, 4 plegukoa eta (0,22 x 0,15 m) neurriduna. Hauxe da «Otxandioeko eskuizkribua». Eskuizkribuak larruzko azala du eta bizkarrean «El Manuscrito de Otxandiano» jartzen du. Eskuizkribuaren atalak gaztelaniaz daude. Eskuizkribuaren lehen atalaren izenburua «Voces y frases vascongadas oídas en el señorío de Vizcaya» denez gero, izenburu hori berori jarri dute katalogatzaileek izenburu nagusitzat. Gure ustea da eskuizkribu hau Zabalaren eskuizkribu batetik Iztuetak egindako kopia dela, hor sumatzen dugun letra Iztuetarena baita eta ez Zabalarena.

Beste eskuizkribua, «Colección de voces y frases bascongadas, hecha en los pueblos del Señorío de Vizcaya» da. Otxandioko eskuizkribuaren izenburuaren oso antzekoa bada ere, ez da guztiz bera. Villasantek aipatzen duen «Colección de Voces y Frases Bascongadas, oídas en las Misiones de Vizcaya» Lécluseren kartaren irakurtze oker batetik dator³⁹. Bigarren eskuizkribu hau Otxandiokoa baino askoz txikiagoa da, 16 plegukoa, hots, (0,11 x 0,8 m) neurrikoa. Otxandioko eskuizkribua, beraz, bigarren hau baino lau aldiz handiagoa da. Ruiz de Larrinagak ere ematen du bigarren eskuizkribuaren neurri hori, eta seguru baino seguruagoa da, Léclusek Zabalari idatzi zion gutunetik hartua baitago. Eskuizkribu hau Koldo Mitxelena Kulturuneko liburutegian gordetzen da. Katalogatzaileek jarri dioten izenburua «Voces y frases selectas sacadas de autores vizcainos» da. Signatura: 091 BON doc-20.

Zein alde dago eskuizkribu batetik bestera? «Otxandioko eskuizkribua» handia da eta ondo zaindua dago. Letra handi, txukun eta irakurgarria du, bestalde. «Colección de Voces Frases Bascongadas, hecha en los pueblos de Vizcaya» eskuizkribua oso txikia da, Otxandiokoaren laurdena, gorago esan dugunez. Bigarren eskuizkribu hau laburduraz josia da, eta letra txikiegia duenez gero, irakurtzina da askotan. Léclusek 1828ko abenduaren 13an latinez idatzitako kartan dioenez, atzera bihurtu zion Zabalari letra zail (txikiegia, berez) eta laburdura asko zituelako (Larrinaga: 1924)⁴⁰.

Bi eskuizkribuak, bestalde, edukiz antzekoak dira. Bi eskuizkribuetan atal bera ere aurkitzen da, zenbaitetan. Bi eskuizkribuetatik Otxandiokoa geroagokoa da, inolako zalantzarik gabe. Ispasterko esaera-bilduma, esaterako, bi eskuizkribuetan dator. Bilduma zaharra Léclusek eskuartean izan zuena da, eta, berria, Otxandiokoa. Atal honetan Otxandioko eskuizkribuko paremia edo esaera zaharrak aldatu eta iruzkinduko ditut. Esaera zaharrak bi atale-

³⁹ Halaxe irakurtzen dugu guk Lécluseren 1828ko abenduaren 13ko kartan.

⁴⁰ Honela itzultzen ditu Larrinagak 1828ko Lécluseren bi pasarte: «(...)le dice haber recibido por mediación de Mendizábal los dos libritos titulados «Colección de Voces y Frases Bascongadas, hecha en los pueblos de Vizcaya», (un tomo algo grueso en 16.º y «Gramática Bascongada del P. Añibarro, (un tomo regular en 8.º) (...) Pero que sentía no poder sacar de la *Colección* el provecho que era de esperar, por las muchas abreviaturas y letra difícil de leer que tenía; por lo que estaba en devolvérsela en la primera ocasión.»

tan daude *Refranes o cuasi refranes sacados de varios autores y oídos en el uso común* (orrialdeak 76tik 80ra) eta *Otros refranes esaquerac* (orrialdeak 80tik 84ra). Hitzaldi honetara paremia garbiak aldatuko ditut, esamoldeak (izenburuan dioen *cuasi refranes* direlakoak) beste aldi baterako utziko ditut. Euskarazko paremiak jatorrizko eskuizkribuan dauden-daudenean utzi⁴¹ eta lana errazteko zenbakituko ditut. Hona zerrenda:

1. Usuac joan, sareac zabaldu, *cuando se hace algo más tarde de lo que debiera.* (Axular). *después de muerto el asno, la cebada al rabo.*
2. Bataren gachaz besteac ona./76
3. Lecuan lecuan ardiac, baltzac eta zuriac, gurean guztiz andiac, *se dice al que exagera mucho.*
4. Auntzac iñesi eguiten deutsanari, aquerrac bere eguin daroaco, *a quien huye la cabra suele también huir el cabrón.*
5. Gure auzoan beiac erroac andiac, orroe galantac.
6. Naguintzat eta alperrentzat egun guztia dira fiestac (Axular).
7. Jocua ezta errenta, id. (Axular).
8. Urteco euriac urtean yausi bear dabe./77
9. Lauciriren paga ta lau maraien trapua, *poco mal y bien atado.*
10. Bei chiquerra beti bigenchea, *se dice de la persona que por su poca corpulencia indica menos edad de la que tiene.*
11. Embidie balitz escabie, ascori aguertuco lichaque.
12. Azquen gaisto eguingo doc choria, gaztetaric eguiten eypadoc abia (Axular)./78
13. Guizonari berbatic eta idiari adarretic, *cornu⁴² bos capitur, verbo ligatur homo.*
14. Errementariaren etsean⁴³, zotza⁴⁴ bartzun, *en casa del herrero cuchillo de madero.*

⁴¹ Gaztelaniazkoen ortografia dagoen-dagoenean utziko badugu ere, gaztelaniazkoak gaurkotzea erabaki dugu. Batari eta besteari galdetu ondoren irizpide hori aukeratu dugu.

Ez du titulu osoa jartzen, latinezko kartan, ikus 317or., «Colección de voces y frases bascongadas hecha en los pueblos del Señorío de Bizcaya. (Un tomo algo grueso en 16°).

⁴² Ez da argi ikusten hitz hau. Latinezko esaera, ordea, argia da: cornu bos capitur, verbo ligatur homo.

⁴³ Halaxe dator eta ez dugu aldatu. Kontu jakina da Bizkaiko zenbait lekutan (Gernikaldean eta inguruetan) etse esan ohi dutela.

⁴⁴ Jatorrizko testuan *sotza* dator.

15. Celangoa dan bicitzea, alangoa da eriotzea, *como se vive se muere* (Añibarro). Celan bicitzea, alan eriotzea, celan bici alan il (Axular). Bicitzea langoa eriotzea izan doa (Zabala). /79
15. Bearrac bear eraguin.
16. Luqui cumea, luqui, *saepe solet filius similis esse patri*.
17. Astoac esan leio mandoari, quen aquit ortic belarri, *ait latno*⁴⁵, *etc. dijo la sarten, etc.*

otros refranes

esaquerac

18. Estudiante de sasiric sasi, asco jan ta guchi icasi.
19. Bauco nori irudi, atalac lapicoari, *quien à los suyos parece nada desmerece*. /80
20. Peru ona baya belu, *tarde nació Pedro para cabrero*.
21. Maria geuria⁴⁶ goruetan bear eztan orduetan.
22. Vizcaitarra jan da otz, Arabarra jan da poz.
23. Eldu zan miquea Sibilian, an bere bustena eperdian. *¿Adónde irá el buey que no are?*
24. Ecinac eztau legueric, *necessitas caret lege*.
25. Edale ona capa zarduna, *bajo de una mala capa un buen bebedor* (Oihenart)⁴⁷.
26. Zaietan ciogui, urunetan ero, (*asi pone Dn Juan Antonio Moguel, pero en Arratia se dice del modo siguiente*) Zaietan zoin, urunetan ero, *cuidadoso en el salvado, y pródigo en la harina*⁴⁸.
27. Icusten eztaben beguiac, eztau gachic (Axul 290 eztau minic).
28. Etse utsa, guerra utsa.
29. Gure catuac bustena luce, nor berac becela besteac uste.
30. Etse utsa, arra utsa⁴⁹; chacur argala ardi utsa.
31. Quitu ta quitu atso bat il, beste bat biztu./81

⁴⁵ Hitz bi hauek transkribatzen lanak izan ditut. Ondo ote daude?

⁴⁶ Halaxe *gueria* dator jatorrizko testuan. Uste dugu *geuria* izan behar duela.

⁴⁷ Halaxe dakar zorieko h delakoa gaizki jarria.

⁴⁸ Esaeraren gaztelaniazko itzulpena holaxe dator: *cuidadoso en el salvado, y pródigo en la arina*.

⁴⁹ Batera transkribatua dago jatorrizko eskuidatzian: arrautsa.

32. Usadio charrari bernea o iduna ebagui⁵⁰.
33. Dagoanean bonbon, eztagoanean egon.
34. Marabidian idia, inon da marabidia?
35. San Vicente otza, neguaren biotza, *que por 22 de Enero es aún lo más erizado del invierno.*
36. Ardi chiquia beti bildotz. *Véase arriba bei chicarra.*
37. San Yurgi artoac ereiteco goxegui, San Marcos artoac ereinda balegoz, *se indica el tiempo crítico de sembrar el maiz entre San Jorge y San Marcos.*
38. Esana ta eguina bi dira, *del dicho al hecho hay mucho trecho /82*
39. Ucondoa urrean dot, baya ecin mun eguin deutsat.
40. Ondo eguinen pagua, ate ostean palua, o ate ondoan palua.
41. Urtean bein elexara, ta berean eperdiaz altara, *se dice al ingrato que corresponde con una ingratitud.*
42. Eguraldi ona, bera da yaque bera da gona.
43. Guero diñoanac bego diño.
44. Artuten eztabenari saldea, ezleusquio emon bear erraria, *al que no toma caldo, no debiera dársele pan.*
45. Beste-lengusuaren semea lloba, atzea baño puscabat oba, *se significa las pocas relaciones de los parientes remotos.*
46. Saldeari zurrutadea, ta artoari usicadea.
47. Alper da Maria maquillatu, berez bear du.
48. Astoaren aoraco ezta ezta, bai berarra, *no se hicieron para la boca del asno los confites.*
49. Buruguin ona, lagunguin charra, *el muy vividor es mal compañero./83*
50. Tratuen tratu, zortzian emon ta lauean saldu, *se dice de mal tratante.*
51. Soldadua amaren seme galdua o sobradua, *se indica la vida penosa de los soldados.*
52. Guecho baño Bilbo obago, *se dice cuando se compran dos cosas de muy desigual valor.*
53. Zaguia osoric ta guiñarraba ordirc, *se dice del que quisiera lucir sin gastar... /84*

⁵⁰ Zer jartzen du ebagui edo ebaqui? Bien artean lehenaren aukera egin dugu.

Gorago aipatu ditudan atal bietan badira aho-korapiloak eta asmakizunak ere. Aho-korapiloetan *Peru Abarka* liburuan datorren *Aquerrac adarrac oquerrac ditu* hiru modutara esanik eta bost aldiz errepikaturik mihiaren trebetasuna lantzen omen zen. Beste aho-korapilo ez hain ezaguna *aurten gure ortuan artoa berde erne da da*. Igarkizun bi ere badaude zerrendan *iru chita ta ama lau, cenbat dira?* Erantzuleak *lau* badio, *hamazazpi* erantzungo dio galdetzaileak (hiru txita eta hamalau); erantzuleak *hamazazpi* badio, *lau* erantzungo dio galdetzaileak (hiru txita eta ama lau). Argitu ezin izan dugun beste igarkizun zailago bat ere (enigma, gaztelaniaz) badator: *azac aza ta lapicoa gazi ta lapico baten egosi*.

5.2.1. Añibarroren esaera zahar-bildumak

Humboldték Donostiatik Orion barrena Zarautzera jo zuen. Gure bidaia-ri prusiarrak Orio herriaren deskripzio luze xamar bat egiten badu ere, Zarautzi bi esaldi bakarrik eskaintzen dizkio. Zarautz 1.500 arimako herri txikia dela dio, eliza handia eta arkupedun udaletxe berria dituena. Bidaiari prusiarrak ez du aipatzen Zarauzko frantziskotarren komentuko misiolariék euskara onean predikatzen egin zuten lan gaitza. Komentu honetan bizi zen garai hartan Pedro Antonio Añibarro (1748-1830) arratiarra. Badakigu, gainera, 1790 urtetik aurrera egon zela Añibarro Zarauzko komentuan. Gure jakitun prusiarra Zarautzik igaro zenean, beraz, hamar urte baino gehiago zeramatzan misiolari.

Añibarro euskal idazle naroa paremiografoa ere izan zen. Paramiografoa edo esaera zaharren biltzailea. Are gehiago: Pedro Antonio Añibarro XIX. mendeko euskal esaera zaharren biltzailerik handienetakoa izan zen. Esaera zaharren biltzailea diodanean, ahotik hara edo jende xehearen ezpainetatik bildutako paremiez ari naiz. Mogelen atsotitzak ezagutzen genituen, Uriartek bilduak omen zirenak ere bai, Astarloarenak galdutzat genituen. Añibarrok berak jende xehearengandik bildutako euskal paremiez osatzen dute; bigarren saila gaztelaniazko paremietatik euskarara egindako itzulpenek; eta hirugarren sailak iturri ezaguna du: Larramendiren hiztegia.

Hemen Añibarrok bildutako bi paremia-bildumaren berri emango dut. Lehen eta ugariena Koldo Mitxelena Kulturuneko «Voces usuales en Vizcaya»⁵¹ eskuizkribuan datorrena da. Luis Villasantek «Voces Bascongadas» eskuizkribua argitara eman zuenean, ez zuen haren lan argitaragabeen artean hiztegi eta atsotiztegi honen berririk eman, eta, egia esatera, ez dut paremia-bilduma honen testigantzarik inon aurkitu, ez eta «Voces Usuales de Vizcaya» eskuizkribuarenik. Bigarrena, Zarauzko frantziskotarren komentuan, «Catálogo de voces sueltas» agirian datorrena da⁵². Hitz-zerrenda honetan orrialde bakar batean 52 esaera datoz. Bi esaera-bilduma hauetaz gainera, *Misionari euscalduna* eskuizkribuan paremiak daude testuan txertaturik. Oraingo atal honetan hiru dokumentu hauetako paremiak zerrendatu eta iruzkinduko ditut. Iturri nagusi hauetaz gainera, Añibarrok bere *Voces vascongadas diferenciales* hiztegian zenbait paremia ere txertatu zituen:

1. *A padre allegador, hijo expendedor*: Aita zurrari, seme gastari; aita biltzalle, seme galtzalle.
2. *No por mucho madrugar, amanece más temprano*: c. Gox jaguia, ezta egunsentia.
3. *A muertos y a idos no hay más amigos*: c. Adiskide guchi illai, ta joan diranai.
4. *Tras comudo, apaleado*: c. Adartu ostean maquillatua: ondo eguinen pagua, ate ostean palua.
5. *Es propio de los hombres el errar*: c. Guizonaren egoquia da, guizonari dagocana da uts eguitea, guizonarena da, etc.
6. *De una via dos mandados*: c. Bide batez mandatu bi.

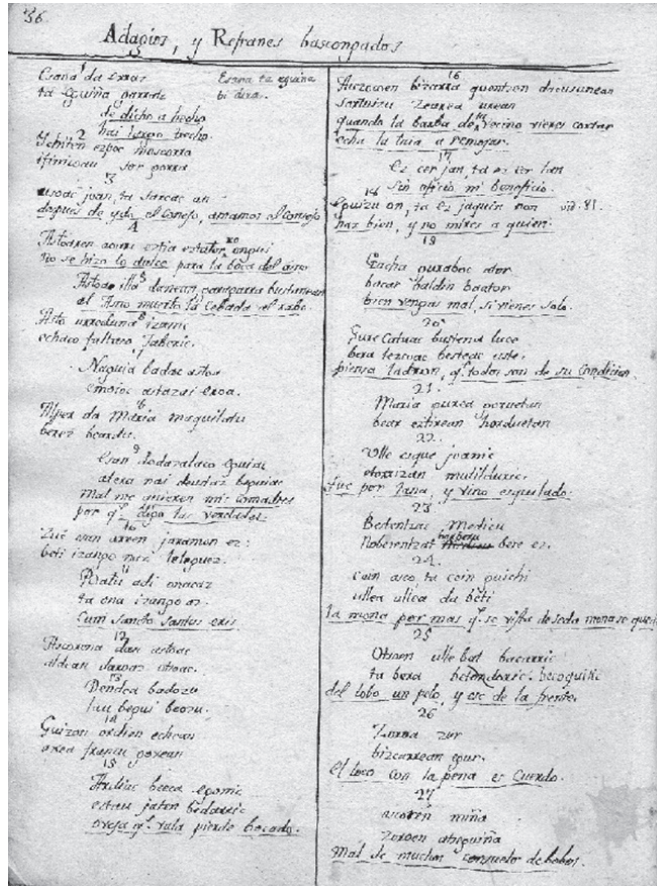
«Voces usuales en Vizcaya» dokumentuan, bost plama edo orrialdetan⁵³, *Adagios*, y *Refranes bascongados* izenburupean, euskal paremien altxor zoragarri bat dator. Paremiak letra txukunez eta bi zutabetan zenbakiturik daude. Dokumentu honen egiletza eta data ez da zehazten bibliotekako katalo-

⁵¹ Dokumentu hau Koldo Mitxelena Kulturunean dago. Signatura J. U. 013806809 da.

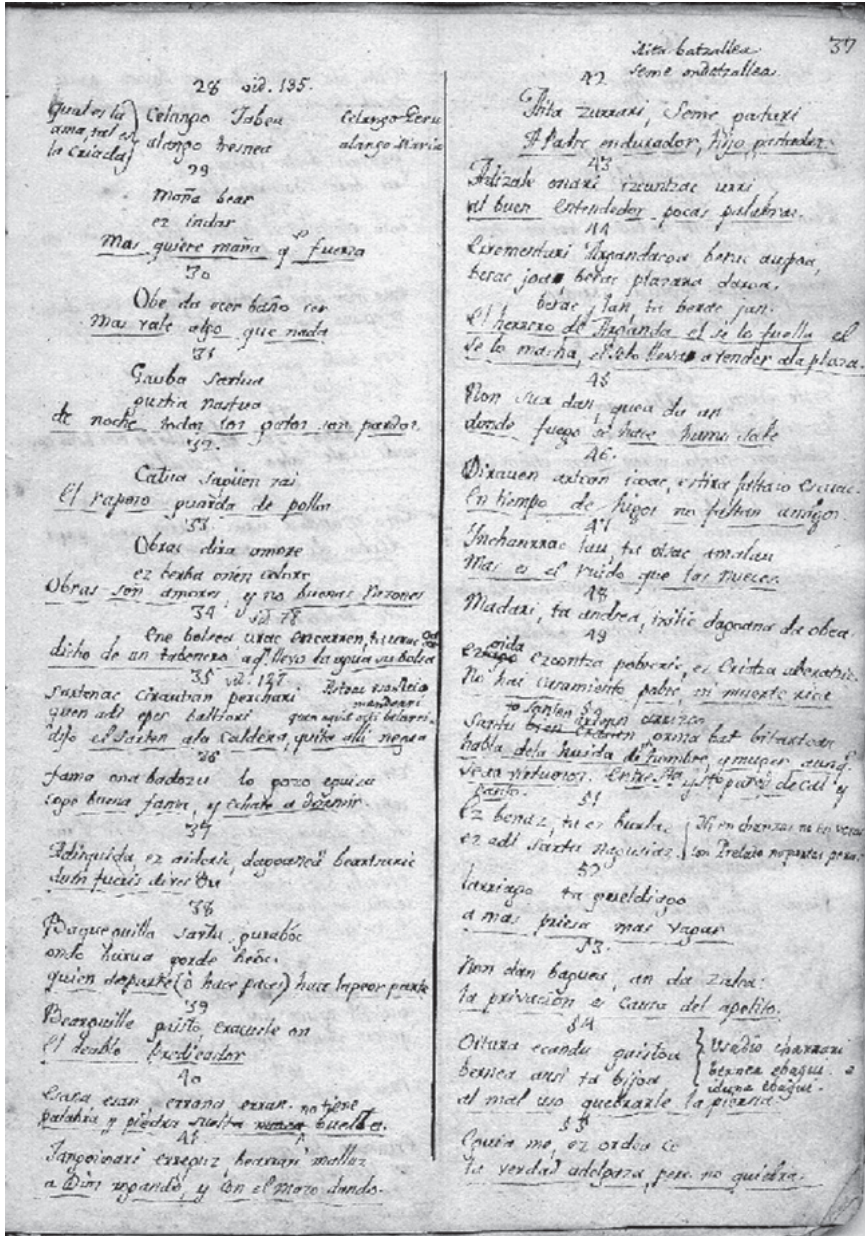
⁵² *Catálogo de Voces sueltas* dokumentuan orrialde solte batzuetan hitz-zerrendak datoz. Hitz-zerrenden artean plama batean *Refranes vascongados* saila dator. Agiri hau 55. kutxan dator, *documento 5 [55-5]* signatura duela. Dokumentu honek bertako *Catálogo del archivo provincial de Zaurutz* agiri-liburuan, 18 zenbakia daraman «Obras curiosas» sailean, 1787 zenbakia du.

⁵³ 36. orrialdetik 40. orrialdera zehazki agertzen dira esaerak.

goan zein dokumentuan berean. Ez dago dudarik, ordea, egilea Pedro Antonio Añibarro dela. Añibarroren letra argiak ez du inolako dudarik sortzen. Lehen dokumentu honetan berean, bestalde, Zarauzko frantziskotarren komentuko bigarren paremia-zerrendako ale berak aurkitzen dira. Hona lehen zerrenda⁵⁴:

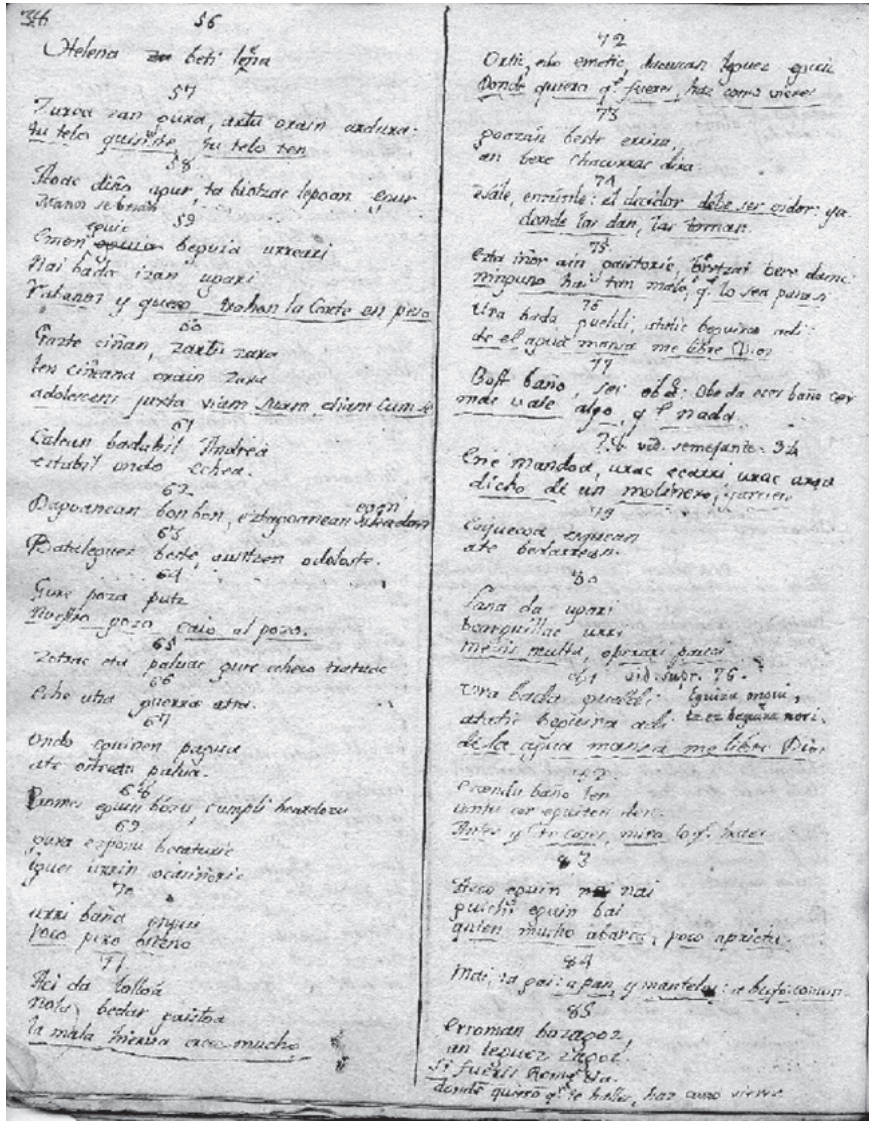

⁵⁴ Euskarazko testua dagoen-dagoenean transkribatuko dugu. Puntuazioa bakarrik aldatuko dugu, ulergarriagoa izan dakigun. Gaztelaniazko testuari dagokionez, gure laneko beste testu batzuk bezala, gaurkotzea erabaki dugu.

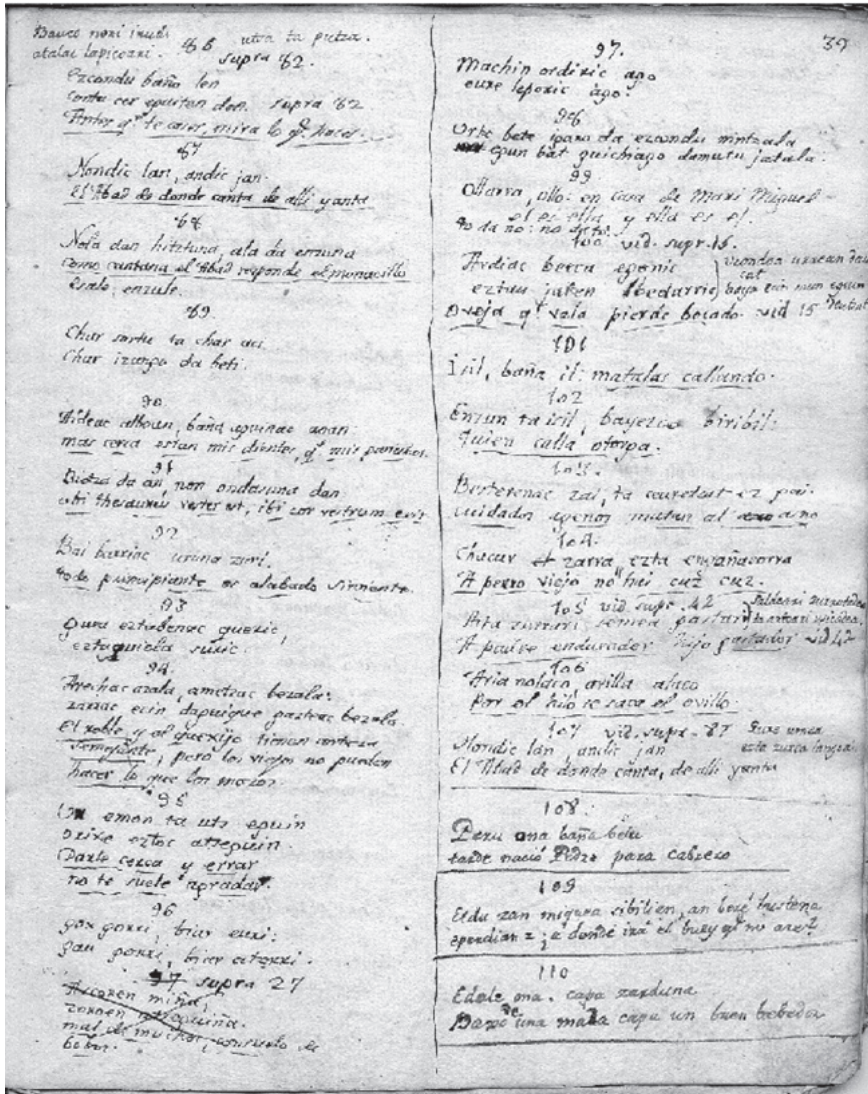

26 añ. 195.
 Gualer la) Celango Tabou Celango-Escu
 ama nel el alongo brenea alongo Maria
 la Cuicela) 29
 - Mota beaz
 ez indar
 Ma, guiere mania q' fuerza
 30
 Obe da eor baido cor
 Ma vale algo que nada
 31
 Gauba bertun
 pucha pastua
 de noche inda las gotas van pando.
 32
 Catua sapien rai
 El papero guarda de polla
 33
 Obea dia amose
 ez beba orien color
 Obras son amoro, y no bueno Personer
 34 añ. 78
 Ene balera aiaz encaxen, hura 20
 dicho de an tuberna, aq' lleva la agua va balera
 35 añ. 197
 Sustenac chauran pescari. Aiaz sustenac
 quen ad' eper ballonai quea que aq' ballonai
 d'ijo el d'icho afo Caldera, quita aq' nomen
 36
 Jaso ora badozu lo gozo equico
 logo buena jazu, y chate a d'omin.
 37
 Adinida ez nikate, d'agorred' beaxtunac
 sub' fuerz' d'ivi Ori
 38
 Porque quilla jatu gualob
 onde xaxa gozdo hede.
 quien depuete (o haco paze) haca b'aprer paxte
 39
 Porquille quito exaxite on
 El d'oble f'ud' d'ostor
 40
 Laca ean orano oxar no jone
 palabre y p'echer aq' aq' buelta.
 41
 Jangozari exaguz haxan mallas
 a D'ni upando y on el mazo d'ando.

27
 Aiaz batallera
 seme andatzalera.
 Aiaz zuzari, seme paxeti
 A' p'ate indutador, Nijo portador.
 42
 J'izale onaxi r'axitac urri
 el buen Entendedor, poca palabera.
 43
 Exomentari 'agantaron beru aupra,
 berac jada beru plazara d'axa.
 berac jati in berde juri.
 El hexaco de 'aganda el e la fuella el
 de la ma-ha, el d'ito l'axa a tender de plaza.
 44
 Non dan dan quia de an
 donde fuego a haca hura d'ate
 45
 D'axuan a'xon i'axa, v'itina f'atxa de axa.
 En tiempo de higo no f'axton un'igon
 46
 J'ochanxaxa hax tu d'axa amalen
 Ma, e' el mudo que las mueren
 47
 Madax, ta andra, i'itix d'agorred' de obca
 48
 E' d'ito E'zoantxa p'abre, e' d'itina d'obaxia.
 No hai v'aramiente p'abre ni mudo a'axa
 49
 J'atu beru d'axan oraxa bat bitaxton
 d'aba d'elo haxda de h'ombro, q' m'upar a'axa.
 v'axa m'axton. E' d'ito. A' d'ito p'ate d'axa y
 p'ate. 50
 Ez bonax, tu ez buale. J' d' d'axa no in v'axa
 ez ad' d'axa m'axton. J' d' d'axa no p'axte p'axte.
 51
 J'axiigo ta guel'd'igo
 a ma' p'axte ma' vapar
 52
 Non dan vapar, an da z'axa
 la p'axcion e' causa del apollo.
 53
 O'ituxa e' d'ito quito } v'axa d'axa
 beru a'axi ta b'ixa } beru d'axa
 el mal uso que d'axa la p'axte } d'axa d'axa.
 54
 Quia me ez ordo co
 ta v'axa d'axa p'axte no quito.

40	Etze utre guexaa utre cheur axgala azdi utre vid	127	vid 35. Artoac oan lio mardoan guon aquit oric bolami
	112 Bucha ta quibezaro bat il, bote bat biza.	128	Euscho bano = Bilbo obago.
	113. Molokimaren idia; non da marabidia?	129	Laucimaron pupua = laumaximaren pupua
	114 S. Vicente alca negueren biza.	130	Tou mal y bon d'ho.
	115 S. Yuzay artoac ocitaco gonigui S. Harar artoac ocin da balgor.	131	Amac equin; ta bici beaz.
	116 Ardi chiquia beti bildat.	132	Euxa axecharen biza, ta ezurac ex.
	117 Ldi chiquia beti bajaran	133	Artoac estabonari saldea ex leuquis omon beaz ezurac.
	118 Uxtan bein dexara ta bezan opaxia utraara	134	Euxa auzon beia = oxoc galantac o, exo andia.
	119 Eguardi ona = beza da yagui, beza gona	135	vid 28. Rati Liqui-cama, liqui. Ipe. det fira simli an
	120 Berelegruaren xomca loba oxa bano puscabot ova	136	Caba fraccac. ; Dum et Saul inter Phylotaw?
	121 Bunguin ona = lunguin chara.	137	Lecuan lecuan andiac = baltae d'arturac gusean gutiz andiac
	122 Haturu tatu = tobian eson, ta laian redi.	138	Et gatta - ta es una
	123 Sotadua = amaren xome galdua.	139	Examentariaren etean, rotta baxtan
	124 Zagui croic = ta quinaxabea andic?	140	Lax beac lax da
	125 Vizcatera yanfa ot = Anolaca yanfa poz.	141	Ecinae extau leguexic
	126 Euzura ta abaxa.	142	Laxetan cingui, unnetan ex - o, Laxetan zoin unnetan ero.
		143	Laxtan etaven bequic = extau gachic (Andar pag. 290) exbi nunc.

1. Esana da erraz, ta eguiña garratz. Esana ta eguina bi dira. *De dicho a hecho hay largo trecho*
2. Ichiten ezpoc moscorra, ifinico au⁵⁵ sor gorra.
3. Usoac joan, ta sareac⁵⁶ an. *Después de ido el conejo, amamos el consejo.*
4. Astoaren aoari ezta ezatorco⁵⁷ ongui. *No se hizo lo dulce para la boca del asno.*
5. Astoa⁵⁸ illa danean, garagarra bustanean. *Al asno⁵⁹ muerto la cebada al rabo.*
6. Asto urreduna izanic, echaco faltaco jaberico⁶⁰.
7. Naguia badoc astoa, emoioc astazai eroa.
8. Alper da Maria maquilatu, berez bear du⁶¹.
9. Esan dodazalaco eguiac, atera nai deustaz beguiac. *Mal me quieren mis comadres, porque digo las verdades.*
10. Zuc esan arren jaramon ez: beti izango naz leleguez.
11. Batu adi onacaz ta ona izango az. *Cum sancto santus eris.*
12. Ascorena dan astoac aldean daroaz otsoac.
13. Dendea badozu, lau begui beozu
14. Guizon ordien echean, axea francu goxean.
15. Ardiac beeca egonic, eztau jaten bedarric. *Oveja que bala, pierde bocado. //*
16. Auzoaren bizarra quentzen dacusunean, sartuizu zeurea urean. *Cuando la barba de tu vecino vieres cortar, echa la tuya a remojar.*
17. Ez cer jan, ta ez cer lan. *Sin oficio ni beneficio.*
18. Eguizu on, ta ez jaquin non. *Haz bien y no mires a quien.* Vid. 81

⁵⁵ Ezin da esan seguru nola idatzi duen *ifinico au* edo *ifinicoau*, hau da, batera edo bereiz idatzita. Guk tarte txiki bat ikusi uste izan dugu eta horrexegatik transkribatu dugu bereiz.

⁵⁶ Transkribatzaileak letra larriz jartzen du hitz hau.

⁵⁷ Lehen idazkeran *eztator* idatzi du, eta gero gainean *co* gehitu du. Guk, beraz, *eztatorco* transkribatu dugu.

⁵⁸ Hitz honen ondoren beltzунetxo bat dator. Hasieran *Astoac* idatzi ote zuen?

⁵⁹ Jatorrizko eskuidatzian maiuskulaz.

⁶⁰ Hitz hau maiuskulaz jarria da.

⁶¹ Hemen ere tarte txikia jarri du transkribatzaileak *bear* eta *du* horien artean.

19. Gacha guraboc ator, bacar baldin baator. *Bien vengas mal, si vienes solo.*
20. Gure catuac bustena luce, bera lezcoac besteac uste. *Piensa ladrón, que todos son de su condición.*
21. Maria gurea goruetan, bear eztirean horduetan.
22. Ulle esque joanic, etorri zan⁶² mutilduric. *Fue por lana y vino esquilado.*
23. Bestentzac⁶³ medicu⁶⁴ noberentzat barberu⁶⁵ bere ez⁶⁶.
24. Cein asco, ta cein guichi, ullea ullea da beti. *La mona por más que se vista de seda, mona se queda.*
25. Otsoen ulle bat bacarric, ta bera becoquitic⁶⁷. *Del lobo un pelo y ese de la frente.*
26. Zoroa zur, bizcarrean egur. *El loco con la pena es cuerdo.*
27. Ascoren miña, zoroen atseguña. *Mal de muchos, consuelo de bobos. /37/*
28. Celango jabea, alango tresnea. Celango Peru, alango Maria. *Cual es la ama, tal es la criada*
29. Maña bear, ez indar. *Más quiere maña que fuerza.*
30. Obe da ecer baño cer. *Más⁶⁸ vale algo que nada.*
31. Gauba sartua, guztia nastua. *De noche todos los gatos son pardos.*
32. Catua sagüen⁶⁹ zai. *El raposo guarda de pollos.*
33. Obrac dira amore, ez berba onén colore. *Obras son amores y no buenas razones.*

⁶² Batera idatzi du: *etorrizan*.

⁶³ *Besterentzat* behar luke, baina Añibarrok *bestentzak* jarri du.

⁶⁴ Maiuskulaz idatzi du hitz hau.

⁶⁵ Añibarrok *barberu* hitza *mediku* hitzaren gainean jarri du. Azpian gelditu den *mediku* hitza ezabatu ondoren jarri du gainean *barberu*.

⁶⁶ Destinatibo kasua bi modu diferentetan jarri du, batean –c batez bukatua (*bestentzac*), eta, bestean, –t batez (*noberentzat*).

⁶⁷ Lehenengo idazketan *betondoric* idatzi du, eta, gero, *becoquitic*. Kasu ablatiboa bi modu diferentetara jarri du: –ric/–tic.

⁶⁸ Hitz honetan eta aurreko atsotitzean tildea gurea da.

⁶⁹ Trankribatzaileak hitz honetan dieresia jarri du gaztelaniazko erara irakur ez dadin.

34. Ene bolsea, urac encarren, ta urac aroa⁷⁰. *Dicho de un tabernero a quien llevó la agua su bolsa*. Vid. 78
35. Sartenac cirautsan perchari, quen adi eper baltzori⁷¹ vid. 127. Astoac esan leio mandoari, quen aquit orti belarri. *Dijo el sarten a la caldera, quita alli negra*.
36. Fama ona badozu, lo gozo eguizu. *Coge buena fama, y échate a dormir*.
37. Adisquida, ez aideric, dagoneä⁷² beartsuric. *Dum fueris dives...*
38. Baqueguilla sartu, gurabóc, ondo burua gorde beóc. *Quien desparte (o hace paces) hace la peor⁷³ parte*.
39. Bearguille gaisto, eracusle on. *El diablo predicador*.
40. Esana esan. Errana erran. *Palabra y piedra suelta no tiene buelta*.
41. Jangoicoari erreguz, bearrari malluz. *A Dios rogando, y con el mazo dando*. // Aita batzallea, seme ondatzallea.
42. Aita zurrari, seme⁷⁴ gastari. *A padre endureador, hijo gastador*.
43. Adizale onari izcuntzac urri. *Al buen entendedor pocas palabras*.
44. Errementari Argandacoa, berac auspoa, berac joa, berac plaza-
ra daroa. Berac lan, ta berac jan. *El herrero de Arganda, el se lo fuella, el se lo macha, el se lo lleva a vender a la plaza*.
45. Non sua dan, quea da an. *Donde fuego se hace, humo sale*.
46. Dirauen artean icoac, eztira faltaco escuac. *En tiempo de higos no faltan amigos*.
47. Inchaurreac lau, ta otsac amalau. *Más es el ruido que las nueces*.
48. Madari, ta andrea, ixilic dagoana da obea.
49. Ez oi da⁷⁵ ezcontza pobrereric, ez eriotza⁷⁶ aberatzic. *No hay casamiento pobre ni muerte rica*.

⁷⁰ Ez da garbi ikusten baina aroa izan behar du.

⁷¹ Hemen eperdi beltzori ulertu behar da. Eperdi hitzak konposatuan eper(t)- behar luke.

⁷² Azken -a honen gainean bi marratxo jarri ditu Añibarrok.

⁷³ Uste dugu batera idatzi dituela gaztelaniaz.

⁷⁴ Hitz hau maiuskulaz jarri du.

⁷⁵ Ezabaturik hasiera: eztago. Lehen idazketan, beraz, eztago ezcontza pobrereric jarri du. Gure begiz batera idatzirik ikusten ditugu: oida

⁷⁶ Maiuskuluz ikusten dugu hitz hau.

50. Santu ta santen artean arrizco orma bat bitartean⁷⁷. *Habla de la huida del hombre y la mujer aunque sean virtuosos. Entre santa y santo pared de cal y canto.*
51. Ez benaz, ta ez burlaz ez adi sartu nagusiaz. *Ni en chanzas ni en veras con prelado no partas peras.*
52. Larriago ta gueldiago. *A más pries, más vagar.*
53. Non dan baguea, an da zalea. *La privación es causa de apetito.*
54. Oitura/ecandu⁷⁸ gaistoa, bernea ausi ta bijoa. Usadio charrari bernea ebagui/iduna ebagui. *Al mal uso quebrarle la pierna.*
55. Eguia me, ez ordea ce. *La verdad adelgaza, pero no quiebra. /38/*
56. Otelena⁷⁹ beti leena⁸⁰.
57. Zurea zan gura, artu orain ardura. *Tu te lo quisiste, tu te lo ten.*
58. Aoac diño agur, ta biotzac lepoan egur. *Manos se besan.*
59. Emon eguic⁸¹ beguia urreari, nai badec⁸² izan ugari. *Rábanos y queso traen la corte en peso.*
60. Gazte ciñan, zartu zara, len ciñeana orain zara. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum se.*
61. Calean badabil andrea⁸³, eztabil ondo echea.
62. Dagoanean bon bon, eztagoanean egon⁸⁴.
63. Bataleguez beste, auntzen odoloste.
64. Gure poza putz. *Nuestro gozo cayó al pozo.*
65. Zotzac eta paluac gure echecho tratuac.
66. Eche utsa, guerra utsa.
67. Ondo eguinen pagua, ate osteian⁸⁵ palua.

⁷⁷ Lehen idazketan *Santu bien erdian orma bat bitartean* izan da. Gero ezabatu ondoren goiko erara jarri du.

⁷⁸ Hitz biak batera datoz. Hitz bien arteko marra gurea da.

⁷⁹ Hitz honen ondoren *zu* ezabaturik dago.

⁸⁰ Lehen idazketan *lena* idatzi du, eta, gerora *leena*, gainean *e* bat duela.

⁸¹ Ezabaturik dago *eguic* horren azpian *egui*a.

⁸² Ez dago argi zer den. Bizkaieraz *badoc* izan behar luke, baina *badec* irakurtzen dugu.

⁸³ Eskuidatzian maiuskulaz jartzen du *Andrea*.

⁸⁴ Lehen idazkeran *ichadon* jarri du. Hitz hau ezabatu ondoren *egon* jarri du Añibarrok.

⁸⁵ Zer jartzen du *ostean* edo *osteian*? Aukera bietan bigarrenaren alde egingo nuke apustu. Badi-rudi *osteian* jarri duela, baina ez du *-i-* horren gainean punturik jarri. Gehienetan *-i-* gainean

68. Promes eguin bózu, cumpli beardozu⁸⁶.
69. Gura ezpozu becatuic, igues urrin ocasiforic.
70. Urri baña ongui. *Poco, pero bueno.*
71. Aci da lollóa nola bedar gaistoa. *La mala hierba crece mucho.*
72. Ortic, edo emetic, dacuscan leguez eguic. *Dondequiera que fueres, haz como vieres.*
73. Goazan beste errira, an bere chacurac dira.
74. Esále, enzúnle. *El decidior debe ser oidor. Ya donde las dan, las toman.*
75. Ezta iñor ain gaistoric, beretzat bere danic. *Ninguno hay tan malo, que lo sea para sí.*
76. Ura bada gueldi, atatic beguira adi. *Del agua mansa me libre Dios.*
77. Bost baño, sei obe⁸⁷. Obe da ecer baño cer.
78. Ene mandoa, urac ecarri, urac aroa. *Dicho de un molinero y arriero. Vid. semejante 34/38/.*
79. Esquecoa esquean, ate bedarrean.
80. Lana da ugari, bearguillac urri. *Messis multa, operari pauci.*
81. Ura bada gueldi, atatic beguira adi. Vid. Sup. 76. Eguizu ongui, ta ez beguira nori. *Del agua mansa me libre Dios.*
82. Ezcondu baño len, contu cer eguiten den. *Antes que te cases, mira lo que haces.*
83. Asco eguin nai, guichi eguin bai. *Quien mucho abarca, poco aprieta.*
84. Mai, ta gai, *A pan y manteles. A bufo: comun.*
85. Erroman bazagoz, an legez zagoz. *Si fueris Rome... Donde quiera que te halles, haz como vieres /39/.*
86. Bauco nori irudi, atalac lapicoari. Utsa ta putza. Ezcondu baño len, contu cer eguiten den. Supra 82 *Antes que te cases, mira lo que haces.*
87. Nondic lan, andic jan. *El abad de donde canta de alli yanta.*
88. Nola dan hitztuna, ala da enzuna. Esale, enzule. *Como cantara el abad, responde el monacillo.*

puntua jartzen du, baina oraingoan ez da hain kontu argia.

⁸⁶ Batera irakurtzen dugu *beardozu*.

⁸⁷ Lehen idazketan *oba* jarri du eta gainean –e bat.

89. Char sortu ta char aci, char izango da beti.
90. Aideac alboan, baña aguinac aoan. *Más cerca estan mis dientes que mis parientes.*
91. Biotza da an, non ondasuna dan. *Ubi thesaurus vester est, ibi cor vestrum erit.*
92. Bai barriac, uruna zuri. *Todo principiante es alabado sirviente.*
93. Gura eztabenac queric, eztaguiela suric.
94. Arechac azala, ametzac bezala: zarrac ecin daguique gazteac bezala. *El roble y el quejigo tienen corteza semejante, pero los viejos no pueden hacer lo que los mozos.*
95. Ur emon ta uts egin, orixe eztoc atseguin. *Darle cerca y errar, no te puede agradar.*
96. Gox gorri, biar euri; gau gorri, biar aterri.
97. Machin ordiric ago, eure leporic ago⁸⁸.
98. Urte bete igaro da ezcondu nintzala, egun bat guichiago damutu jatala.
99. Ollarra ollo: to da no: no da to⁸⁹. *En casa de Mari Miguel él es ella y ella es él.*
100. Ardiac beeca egonic, eztau jaten bedarric. Vid. Supr. 15. Ucondoa urrean daucat, baya ecin mun eguin deutsat. *Oveja que bala pierde bocado.* Vid. 15
101. Isil, baña il. *Mátalas callando.*
102. Enzun ta isil, bayezco biribil. *Quien calla, otorga.*
103. Besterenac zai, ta ceuretzat ez gai. *Cuidados ajenos matan al asno.*
104. Chacur zarra ezta engañacorra. *A perro viejo no hay cuz cuz.*
105. Aita zurrari, semea gastari. Saldeari zurrutadea ta artoari usicadea. *A padre endureador, hijo gastador.* Vid 42.
106. Aria nolaco, arilla alaco. *Por el hilo se saca el ovillo.*
107. Nondic lan, andic jan. Gure umea ezta zurea langoa⁹⁰. *El abad de donde canta, de allí yanta.* Vid. Sup. 87

⁸⁸ 96. esaeraren ondoren ezabaturik dago beste esaera bat. Esaera horren buruan 97. Supra 27 dator. Ezabaturik esaera hau da: *Ascoren miña,/ zoroen atsegiña. Mal de muchos, consuelo de bobos.* Azken esaera hau da zutabeko azkena.

⁸⁹ Gaztelaniazko atsoitzaren ondoren dator Axularren *Gero* lanean dakarren esaldi edo esaera zahar hau.

⁹⁰ Esaera honetan transkripzio-arazotxo bat dugu: zein da zuzena *Zure umea* edo *Gure umea*? Gure ustez bigarrena da.

108. Peru ona baña belu. *Tarde nació Pedro para cabrero.*
109. Eldu zan miquea Sibilian⁹¹, an beré⁹² bustena eperdian. *¿Adónde irá el buey que no are?*
110. Edale ona, capa zarduna. *De⁹³ una mala capa un buen bebedor⁹⁴. /40/*
111. Etse utsa, guerra utsa; chacur argala, ardi utsa⁹⁵.
112. Quito ta quitu; atso bat il, beste bat biztu.
113. Madabiriaren idia, ¿non da marabidia?
114. S. Vicente otza, neguaren biotza.
115. S. Yurgi, artoac ereiteco goxegui, S. Marcos, artoac ereinda⁹⁶ balegoz.
116. Ardi chiquia, beti bildots.
117. Idi chiquia, beti bigancha⁹⁷.
118. Urtean bein elexara, ta berean eperdiaz altarara.
119. Eguraldi ona, bera da yaque, bera gona.
120. Bestelengusuaren semea, lloba; atzea baño pusca bat oba.
121. Burugin ona, lagunguin charra.
122. Tratuen tratu, zortzian erosi, ta laüan saldu.
123. Soldadua, amaren seme galdua.
124. Zaguia osoric, ta guiñarrabea ordiric?
125. Vizcaitarra yanda⁹⁸ otz, arabarra⁹⁹ yan da poz.
126. Guzurra ta abarra¹⁰⁰.
127. Astoac esan leio mandoari: quen aquit ortic belarri. Vid 35.

⁹¹ *Sevilla* hiriaren euskal ordain zaharra dugu *Sibilia*.

⁹² Hemen azentuaren bidez desberdintza polit bat egiten du Añibarrok. Atsotitzak esan nahi du *han ere* buztana ipurdian duela. Bizkai-euskarako *bere* posesiboarekin beste zerbait ulertuko genuke, guztiz grazia gabekoa.

⁹³ Lehen idazkeran *Baxo una mala capa un buen bebedor* idatzi du. Gero *Baxo* eta *una* hitzen artean, goialdetxoan, *de* preposizioa jarri du.

⁹⁴ Berrogeigarren orrialdearen bigarren zutabeko azken atsotitza dugu hau.

⁹⁵ Esaera honen ondoren *vid* dator. Uste dugu errakuntza bat dela.

⁹⁶ Batera idatzi ote ditu *ereinda* edo bereiz? Berez *ereim . da* idatzi du, puntu bat erdian dela.

⁹⁷ Esaera honetan, *beti* hitzean, *tildea* idatzi ote du –e– gainean?

⁹⁸ Nola idazten du Añibarrok *janda* edo *yanda*. Bi aukeren artean bigarrenaren alde egin dut.

⁹⁹ Maiuskulaz jatorrizkoan.

¹⁰⁰ Hemen bukatzen da zutabea.

128. Guecho baño Bilbo obago.
129. Lauciriaren pupua, laumaraiaren trapua. *Poco mal y bien atado*.
130. Amac eguin; ta bici bear.
131. Gure arecharen betea, ta ezcurric ez.
132. Artzen¹⁰¹ eztabenari saldea ez leusquio emon bear erraria.
133. Gure auzoan beiac, orroe galantac/ erro andiac¹⁰².
134. Bururic ez, ta chapela nai.
135. Luqui–cumea, luqui. *Saepe solet filius esse Patri*
136. Catua fracacaz. *¿Num et Saul inter Prophetas?*
137. Lecuan lecuan ardiac, baltzac eta zuriac, gurean guztiz andiac.
138. Ez gatza ta ez ura.
139. Errementariaren etsean, zotza¹⁰³ bartzun.
140. Lar beré¹⁰⁴ lar da.
141. Ecinac eztau legueric.
142. Zayetan ciogui, urunetan ero. Zayetan zoin, urunetan ero.
143. Icusten eztauen beguic eztau gachic. (Axular pag. 290) eztu minic¹⁰⁵.

Bilduma honetako zenbaki gehienetan esaera zaharrak daude. Badira, ordea, zenbait esamolde garbi-garbi: Añ. 126. *Guzurra ta abarra*. Añ. 138. *Ez gatza-ta ez ura*. Añ. 140. *Lar bere lar da*. Añ. 136. *Katua fracacaz*, esaterako, *Astoa polainekin bezalakoa ote da? Edo ondo emoten deutzaz astoari polainak? Hots, gauza bat beste bati ez dagokionean esaten dena.*

5.2.2. Añibarroren esaera zaharren lehen saila: euskal jatorri garbikoak

Esaera zahar garbien artean goraxeago aipatu ditudan hiru sailtako interesgarriena lehena da: euskal jatorriko esaera zaharrak. Lehen sail hone-

¹⁰¹ Lehen idazkeran *Artuten* idatzi du Añibarrok. Gero erdiko –ute– ezabatu eta gainean z jarri du.

¹⁰² Jatorrizkoan *orroe galantac ò erro andiac* dator.

¹⁰³ Nola idazten du *zotza/sotza?* Dudatan egon ibili ondoren, lehenaren alde egin dugu.

¹⁰⁴ Hemen ere tildearekin 109. atsotitza bezala.

¹⁰⁵ 119, 121, 122, 123, 124, 125, 128-129, 133, 137, 143 esaerak = zeinuaren bidez datoz: 128. *Guecho baño*=*Bilbo obago*; 129. *Lauziraren pupua*=*laumaraiaren trapua*. Zeinu hori ezabatu dugu.

tan hiru azpisaile desberdinduko nituzke; batetik, Añibarrok berak bildutakoak eta beste bildumetan agertzen direnak; bestetik, Añibarrok bakarrik dakartzanak edo beste bildumetan aurkitu ez ditugunak; hirugarrenik, Añibarrok Larramendirengandik hartutako euskal esaera zahar garbiak. Hona hemen lehen azpisaileko zenbait adibide:

Añ. 21. *Maria gurea goruetan, bear eztirean horduetan*. Mogel 22. Mairija guria gorubetan, biar ez dan ordubetan.

Añ. 28. *Zelango jabea, alango tresnea*. Larramendi: A tal abad, tal Monacillo, *nolacó jabeá, alacó tresneá*. Lat. Dignum patella poerculum. Esaera hau gaur egun ere bizirik daukagu. J. M. Etxebarriak Zeberion honelaxe bildua dauka: *zelango baldea, alango tresnea*.

Añ. 34. *Ene bolsea, urac encarren, ta urac aroa* eta Añ. 78. *Ene mandoa, urac ecarri, urac aroa*. Bi aldaera hauek oso antzekoak dira. Garibaik bigarrenaren berdin-berdina bildu zuen bere bi paremiabildumarik ezagunenetan: A 19: Por la hacienda adquirida por malas formas, como de ordinario se consume por las mismas, dicen: *Gure mandoa urac engarren eta urac aroa*. Nuestro macho el agua te traxo, y el agua te lleva. B 8: «Por los que adquieren hacienda con malas vias, y se las consume presto, dicen: Nuestro macho, Agua el te traxo, y agua te lleba. *Gure mandoa, Ur-ac engarren, eta urac aroa*.»

Añ 35. *Sartenac cirautsan perchari quen adi eper baltzori* eta Añ 127. *Astoac esan leio mandoari quen aquit ortik belarri*. Bi esaera hauen antzekoa da Mog. 49. *Topinac galdariari, ipur balz*.

Añ 41. *Aita batzallea, seme ondatzallea* bere «Voces Bascongadas» berean agertzen den A padre allegador, hijo expendedor: *aita zurrari, seme gastari; aita biltzalle, seme galtzalle*. Añ. 105. *Aita zurrari seme gastari*.

Añ. 45. *Non sua dan, quea da an*. Añ. 93. *Gura extabenac queric eztaguíela suric*. Mog. 12. *Suba daguan lecuti, queia*.

Añ. 47. *Inchaurrac lau, ta otsac amalau*. Askotan dokumentatzen den esaera dugu.

Añ. 63. *Bataleguez beste, auntzen odoloste*. Mogel: 62. *Batalaco beste, auntzaren odoloste*.

Añ. 96. *Gox gorri, biar euri; gau gorri, biar aterri*. Euskal tradizio osoan bilduta dagoen eguraldi-esaera da.

Añ. 104. *Chacur zarra ezta engañacorra*.

Añ. 109. *Eldu zan miquea Sibilian, an bere bustena eperdian*.

Añ. 110. *Edale ona, capa zarduna*.

Euskal tradizio jatorrekoak dira, era berean, zenbaki hauek dituztenak: 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 141, 143. Beste bildumatan aurkitu ez ditugunak eta herri-atsotitz itxura osoa dutenak hauexek dira: 2, 9, 10, 14, 23, 29, 32, 46, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 70, 71, 72, 75, 79, 83, 86, 92, 97, 98, 106, 107, 108, 131, 132, 136.

5.2.3. Añibarroren 98. *paremia iruzkina*

Uste dut Añibarroren 98. *Urte bete igaro da ezcondu nintzala, egun bat guichiago damutu jatala* paramiak merezi duela iruzkin luze eta zehatza. Añibarroren 98. *paremia* ez da besterik koplak bat baino. Koplak hau soltean edo beste koplak batzuekin nahaste etorri ohi da. Soltean badator, dantza-koplak bat da. Dantza-koplak honek, dantza-koplak zaharrek izan ohi duten gaia ez ezik, ironia ere badu:

Urte bete igaro da
ezcondu nintzala,
egun bat guichiago
damutu jatala.

Juan Manuel Etxebarriak argitaraturiko *Zeberioko kantak* liburuan, «Ezkondu damutuaren bertsoak» sailean (Etxebarria: 1999), bederatzigarren koplak hauxe dator:

Biar da urtebete
ezkondu nintzala,
egun bat gitxiago
damutu nintzala.

Kopla hau konposizio luzeago batean txertaturik aurkitzen dela esan dugu. XIX. mende bukaeran Etxeberriak eta Gimonek¹⁰⁶ *Ecos de Vasconia* laneko 29 kantua guztiz interesgarria da. Kantuak «Nere senarra» du izenburua, hona hemen:

1

Esaten dute bada ezcondu, ezcondu,
et[a] ez zait secular gogoric berotu.
Ah! cer zoriorduco¹⁰⁷ ezcondu bearra,
geroztic egiten det sarritan negarra.

2

Bigar da urte bete ezcondu nitzala,
egun bat guichiago damutu zaidala;
nere bodaco eguna pasatu ezquero
egun bat cer dan ona ez daquit arrezquero.

3

Plazan, eder ta galan[t] ezcondu artean,
ni ere ala nitzan dembora batean;
cembait icusten ditut ezcondu ta guero
esanaz dabiltzala ay! libre banengo.

4

Ay! Au bici modua sortu da neretzat,
ez daucat olioric porru saldarentzat;
azac eta borrajac nitzanean bacarric
beti jaten nituen olio z beteric.

¹⁰⁶ Zilegi bekit euskal ortografiara ekartzea *Echeverria* eta *Guimon* deiturak. Jon Bilbaok bere biografian 1896 ingurutsuan argitaratu zela uste du *Ecos de Vasconia arreglados para piano y canto por los maestros Echeverria y Guimon* lana.

¹⁰⁷ Interesgarria da *zoriorduko ezkondu bearra!* esaldia. *Zorioneko ezkondu bearra!* edo *are zoritxarreko ezkondu bearra!* adierazten du. Bizenta Mogelengan (Ipui onak 15) ere aurkitzen da: *daudenak toki goietan /eror ditezke beraz:/ arrotu bear ez gera/ zori ordu onetan eta baita Jose Bizente Etxagarairen testu batean (ikus *Festara* liburua 161 or.) : *Karlos odolgiroa,/ zital arritua,/ zori ordu gaitzean/ mundura sortua.**

5

Araco guizon ori da nere senarra,
ascotan ecartzen dit beguira negarra;
posible baldin balitz imposible dana,
pozic utzico nuque nic nere senarra.

6

Nere senarrac ez du beste equintzaric
tabernara joan eta orditu besteric;
echera etortzeco ay! nere bildurra
noiz icusico detan bizcarrean egurra.

7

Ezcondu ezquerostic musua garbitzen
iturrico urican ez det nic gastatzen;
beguietatic bera datorren negarra
musua garbitzeco bastante da bera.

8

Ezcondu nitzanean bost gona nituen,
bi prenda jarri eta bi saldu nituen;
soñean daucadana¹⁰⁸ guciz daucat zarra,
berriac eguiteco esperantza charra.

Kanta indartsu honetako bigarren ahapaldiko lehen erdia *Bigar da urte bete ezcondu nitzala, egun bat guichiago damutu zaidala* eta gure 98. paremia bat datoz bete-beteen. Kantu honen aldaera bat baino gehiago daude batuak. Azkuek, esaterako, bere CPV lanean 500 zenbakia duen «Ezcondu nitzanean» eredu aberatsa dakar. Azkueren ereduan *Bigar da urtebete ezcondu nitzala, egun bat guichiago damutu zaidala* beste era batera dator: *Ezcondu nitzala ia dira urte bi, eztiot kontzejurik emoten iñori*. Gure koplá Aitzolen *Colamus carmina nostra* bilduman ere badator. Hona hemen:

¹⁰⁸ Jatorrizko testuan hitz bitan: *dauca dana*.

1

Ai au bizimodua sortu da neretzat,
oliorikan ez da porrusaldarentzat.

2

Biar da urtebete ezkondu nintzala,
egun bat gutxiago damutu zaitala.

3

Ezkondu nintzanean bost gona nituan,
bi prenda utzi eta bi saldu nituan.

4

Soñian daukadana ausia ta zarra,
berriak egiteko esperantza txarra.

5

Orrako¹⁰⁹ gizon ori da nere senarra,
bost aldiz ekarri dit begira negarra.

6

Baldin posible balitz imposiblea da,
pozik salduko nuke nik nere senarra.

Kanta honetako bigarren ahapaldia Añibarroren paremiarekin bat dator. Aitzolen *Colamus carmina nostra* bilduma berean kanta eredu hobeago bat aurkitzen da, zorionez. Izenburua ere adierazgarria da «Ezkondamua»:

(1)

Gaztea nintzanean denbora batean,
ez nintzan sosegatzen ezkondu artean,
senarra artu eta andik aurrerian
egunero nai zuan olloa eltzian.

¹⁰⁹ Jatorrizko eskuizkribuan *Orralko*.

(2)

Ezkondu nintzanean bost gona nituan,
bi prenda para eta bi saldu nituan.
Soñean daukatana guztiz daukat zarra
berria egiteko esperantza txarra.

(3)

Ezkondu ezkeroztik, musua garbitzen
iturriko udika[n] ez det erabiltzen.
Begietati bera datorren negarra
musua garbitzeko naikoa da bera.

(4)

Orrako gizon ori da nere senarra,
bost aldiz eragin dit minbera bearra.
Al izan baldin banu, ez nezakeana
pozik salduko nuen senartzat zaidana.

(5)

Bigar da urte bete ezkondu nintzala,
egun bat gutxiago damutu zaidala.
Nere eztei eguna irago ezker
egun bat onik ere ez det gero.

(6)

Ezkondu ta ondoren, illabetegarren
porrusaldia neukan oliorik gabe;
Nere zorigaitzozko ezkondu bearra
sarritan ekartzen dit begira negarra.

(7)

Aurtxo bat sabelean, bestea lepuan,
gizona tabernan ta ogia auzuan;
andik datorreneko bildurra kolkuan
eman ez dakidazen egurrak lepuan.

(8)

Esaten dute, bada, ezkondu, ezkondu.
 Neri etzait oraindik gogorik berotu.
 Askori entzuten diot ezkondu ta gero
 esaten dabiltzela, ai libre banengo!

Bi aldaera hauek, Etxeberriarena eta Gimonenak zein *Colamus carmina nostra* bildumako argitaragabeak, duten indarra harrigarria da. Guri dagokigun Añibarroren esaera bigarren eredu honetako bosgarren ahapaldian dator: *bigar da urtebete ezkondu nintzala, egun bat gutxiago damutu zaidala*. Esaldi indartsu hori beregainki esaera sententziatsu bihurtu da. Nahiz eta tankera honetako adibide ugari dauden, gure hau ere adibide egokia dela deritzat. Behin kantutik hauek hona ekarririk, eman ditzadan *Dantza-kopla zaharrak* liburuan argitara nituen Ataungo kopla-bildumako sei kopla, 171 zenbakitik 176 zenbakira bitartekoak:

171

Orroko txar-txar ori
 da nere senarra,
 bost aldiz ekarri dit
 begira negarra.

172

Begira negarra ta
 soñe[r]a egurre,
 lenagotikan ere
 banuan bildurre.

173

Gaztea nintzanean,
 denbora batean,
 ez nintzan sose[g]atu
 ezkondu artean.

174

Ezkondu eta gero
 urrengo goizean,
 sotenak eman zitzaiz
 oiaren aurrean.

175

Ezkondu nitzanean
bost gona nituan,
bi prenda jardun eta
bi saldu nituan.

176

Soñean daukadan[a]
gutziz dauket zarra,
berrie egiteko
esperantza txarra.

Juan Arin Dorronsorok bildu zuen koplak bildumako berrehun aleetatik sei bakarrik ekarri ditut puntu honetara. Sei horietan ez dator Añibarrok dakarren koplak paremia bihurtua, bai, ordea, Etxeberriaren eta Gimonen zein Aitzolen funtseko kantuen oihartzun bizi-bizia.

5.2.4. Añibarroren paremien bigarren saila: itzulpen-kutsukoak

Añibarroren bildumako paremia zenbaitek euskal itzulpena dirudite bete-betean. Ez dute jatortasunik ez benetakoen itxurarik. Itzulpena hoskide-tasuna zaindurik eginda dago, gehienetan. Baliteke atal honetan jarriko dugun bat edo beste, guri itzulpena dela iruditu arren, ez izatea. Hona zerrenda:

Añ. 11. *Batu adi onacaz ta ona izango az.* Cum sancto santus eris.
Añ. 29. *Maña bear, ez indar.* Más quiere maña que fuerza.

Añ. 60. *Gazte ciñan, zartu zara, len ciñeana orain zara.* Adolescens juxta viam suam, etiam cum se.

Añ. 69. *Gura ezpozu becatuic, igues urrin ocasiñoric.*

Añ. 72. *Ortic, edo emetic, dacuscan leguez eguic.* Donde quiere que fueres, haz lo que vieres.

Añ. 75. *Exta iñor ain gaistoric, beretzat bere danic.* Ninguno hay tan malo, que lo sea para sí.

Añ. 80. *Lana da ugari, bearguillac urri.* Mesis multa, operari pauci.

Añ. 84. *Mai, ta gai*: a pan y mantel.

Añ. 85. *Erroman bazagoz, an leguez zagoz*. Si fueris Rome.

Atal honetara ekarritako paremiak itzulpen-kutsu garbia dutenak dira, itxura guztien arabera. Badira, nola ez, zerrenda honetara ekarri gabeko itzulpen-kutsuko esaera gehiago ere.

5.2.5. Añibarroren paremien hirugarren saila: Larramendigandik hartuak

Larramendik baditu euskal herri-esaera garbiak (*txakur zaarra ez da engainakorra, Alper da Maria makilatu...* eta abar), baina baditu itzulpenaren tankera dutenak ere. Lehen sailekoa da, esaterako, 8. *Alper da Maria maquillatu, berez bear du* esaera XIX eta XX mendeetako bilduma askotan aurkitzen den esaera ugarienetakoa. Larramendik azken esaera hau, esaterako, *apaleado* hitzean dakar:

Alper da Maria maquillatu, berez beardu. Refran, que enseña, que no sirven los palos para hazer, v. g. discreto à un tonto, si de suyo no tiene fondos. En Navarra lo dicen assi: Alper da Maria maquillatu, ezta berdin centzatu (I-83or.).

Itzulpena diruditen asko eta asko kopiatu zituen Añibarrok Larramendiren 1745. urteko hiztegitik. Ondorengo zerrendan Añibarroren esaeren ondoren Larramendirenak jarriko ditut. Adibidea eman ondoren non datoren adieraziko dugu parentesi artean. Hona zenbait adibide:

Añ. 1. Esana da erraz, ta eguiña garratz. Larramendik honelaxe dakar *dicho* hitzean: *Del dicho al hecho ay gran techo*¹¹⁰, esana da erraz, ta eguiña garratz, Lat. Loqui facile, praestare difficile (I-290)¹¹¹.

Añ. 4. Astoaren aoari ezta eztatorco ongui. Larramendik *asno* hitzean: *No se hizo la miel para la boca de el asno*, astoaren aoari ezta eztagoca ongui. Lat asinus in unguento (I-104).

¹¹⁰ Errata bat dagoela dirudi: *techo* hitzaren ordez *trecho* behar luke.

¹¹¹ Lehen tomoa 290. orrialdea.

Añ. 5. Astoa illa danean, garagarra bustanean. Larramendik *asno* hitzean: *Al asno muerto, la cebada al rabo*, astoa illa danean, garagarra bustanean. Lo mismo significa que estotro refràn, usoac joan eta sareac eda. Lat. post bellum auxilium (I-104).

Añ. 6. Asto urreduna izanic, echaco faltaco jaberic. Larramendik *asno* hitzean: *Asno con oro, alcanzalo todo*, asto urreduná edoceiñen jabe da. Lat. Asinus aureus quidlibet obtinet (I-104).

Añ. 7. Naguia badoc astoa, emoioc astazai eroa. Larramendik *asno* hitzean: *A asno tonto, harriero loco*, naguia bada astoa, emayoc astazai eroa (I-104).

Añ. 12. Ascorena dan astoac aldean daroaz otsoac. Larramendik *asno* hitzean: *Asno de muchos, lobos le comen*, ascorená da astoá, aldean beardu otsoá. Lat. Plurium asinum lupi devorant (I-104).

Añ. 13. Dendea badozu, lau begi beozu. Larramendik *atendido* hitzean: *Quien tiene tienda que la atiende*, denda badec, arreta bear dec. Lat. Intentus fis in rem tuam (I-110).

Añ. 16. Auzoaren bizarra quentzen dacusunean, sartuizu zeurea urean. Larramendik *barba* hitzean: *Cuando la barba de tu vezino vieres pelar, echa la tuya à remojar, auzocoaren bizarra moisten dacusunean, sarrezazu zeurea urean*. Lat. Disce alieno periculo sapiens esse (I-129).

Añ. 18. Eguizu on, ta ez jaquin non. Larramendik *bien* hitzean: *Haz bien, y no mires à quien*, eguizu on, ta ez jaquin non. Lat. Faveto cuilibet quanvis igonoto (I-137).

Añ. 19. Gacha guraboc ator, bacar baldin baator. Larramendik *bien* hitzean: *Bien vengas mal, si vienes solo*, gaitza naibadec ator, bacar baldin baator. Lat. Venire solum haud fuevit infortunium (I-137)¹¹².

Añ. 22. Ulle esque joanic, etorri zan mutilduric. Larramendik *lana* hitzean: *Ir por lana, y bolver trasquilado*, ille esque joanic etorri musquilduric. Lat. Novacula in cotem (II-33).

¹¹² Oihenartek ere badakar eta inskripzioa ere bada. Guk uste dugu Larramendirengandikoa dela. Ohartzekoa da Añibarroren 18 eta 19 atsotitzak Larramendiren hiztegioko orrialde berean agertzen direla.

Añ. 24. Cein asco, ta cein guichi, ullea ullea da beti. Larramendik: *lana* hitzean *Qual mas, qual menos, toda la lana es pelos*, cein asqui, ta cein guti, illea ille da berdin. Lat. Omnia similia (II-33).

Añ. 25. Otsoen ulle bat bacarric ta bera betondoric/becoquitic. Larramendik *lobo* hitzean: *De el Lobo un pelo, y esse de la frente*, otso-tic illebat bederic, ta hura betondotic. Lat. Ab avaro, vel ab hoste quidlibet accipias (II-55).

Añ. 26. Zoroa zur, bizcarrean egur. Larramendik *loco* hitzean: *El loco con pena es cuerdo*, eroa zur, bizcarrean egur. Lat. Malo accepto stultus sapit (II-55).

Añ. 27. Ascoren miña, zoroen atseguña. Larramendik *mal* hitzean: *Mal de muchos, consuelo de bobos*, ascoren miña choroen atseguña. Lat. Levius sit stultis malum quod pluribus commune est (II-62).

Añ. 30. Obe da ecer baño cer eta Añ. 77. Bost baño, sei obe: Obe da ecer baño cer. Larramendik *nada* hitzean: *Como quien no dice nada*, ecer ezpaliz bezála, Lat. Quasi si nihil esset. (10) *Mas vale algo que nada*, obedec ecer baño cer. Lat. Aliquid quam nihil melius est (II-109).

Añ. 33. Obrac dira amore, ez berba onén colore. Larramendik *amor* hitzean: *Obras son amores, que no buenas razones, Obrac dirade amoré, ez hitz ónen colore* (I-69).

Añ. 36. Fama ona badozu, lo gozo eguizu. Esaera honetan ez dirudi guztizko kopia egin zuenik. Larramendik *cobrase* hitzean: *Cobra buena fama y echate à dormir*. Otsande ona badezú, lo gozó eguñ ezazú. Lat. Bonum parato nomen, & tutus cuba (I-206).

Añ. 37. Adisquida, ez aideric, dagona beartsuric. Larramendik *desdén* hitzean: *Quien pobreza tien, de sus deudos es desden*, ez aitaric deu, ez aideric, dagoanac bearturic. Lat. Pauper ubique jacet, graviorque parentibus error. (I-273)

Añ. 38. Baqueguilla sartu, gurabóc, ondo burua gorde beóc. Larramendik *despartir* hitzean: *Quien desparte lleva la peor parte*, paquegille sartu naibadéc, ongui burua gorde beardéc. Lat. Rixantes qui adoritur sedare, ictu graviori caeditur (I-283).

Añ. 39. Bearguille gaisto, eracusle on (El diablo predicador). Larramendik *diablo* hitzean: *El diablo predicador*, beargille gaisto eracusle on. Lat. Ab hoste consilium (I-290).

Añ. 40. Esana esan. Errana erran. *No tiene palabra y piedra suelta buelta*. Larramendi *dicho* hitzean: *Lo dicho dicho*, esana esan, errana erran. Lat. Dictum factis exequar (I-290).

Añ. 41. Jangoicoari erreguz, bearrari malluz. Larramendik *Dios* hitzean: *A Dios rogando, y con el mazo dando*, Jaincoari erreguz, bearrari malluz. Lat. Deus facientem adjuvat. (I-293)

Añ. 42. Aita zurrari, seme gastari. Larramendik *endurador* hitzean: *A padre enduredor, hijo gastador*, aita zurrari semea gastari. Lat. Tenacem patrem filius excipit prodigus (I-320).

Añ. 43. Adizale onari izcuntzac urri. Larramendik *entendedor* hitzean: *Aditzalle onari hizquetac urri*, Lat. Intelligenti pauca (I-328).

Añ. 44. Errementari Argandacoa, berac auspoa, berac joa, berac plazara daroa. Berac lan, ta berac jan. Larramendik *follar* hitzean: *El herrero de Arganda, el se lo fuella, y el se lo macha, y el se lo lleva à vendar à la plaza*; Errementari Argandacoa, berac auspoa, berac joa, berac plazara daroa. Y mas breve, berac lan, ta berac jan. Lat. Omnia fibi munia praestat (I-374).

Añ. 51. Ez benaz, ta ez burlaz ez adi sartu nagusiaz. Larramendik *pera* hitzean: *Ni en burlas, ni en veras con tu amo no partas peras*, ez benaz, ta ez burlaz ez adi josta nagusiaz. Lat. Noli consuetudine heri nimia uti. (II-161)

Añ. 53. Non dan baguea, an da zalea. Larramendik *privación* hitzean: *La privacion es causa de el apetito*, non dan baguea, an da zalea. Lat. Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata (II-196).

Añ. 54. Oitura/ecandu gaistoa, bernea ausi ta bijoa. Usadio charrari bernea ebagui/ (iduna) ebagui. Larramendik *costumbre* hitzean: *A mala costumbre quebrala la pierna*, oitura gaistoari bernazaquia autsi (I-239)

Añ. 64. Gure poza putz. Larramendik *gozo* hitzean: *Nuestro gozo en el pozo*, gure pozá putz. Lat. Gaudium nostrum excidit (I-400).

Añ. 76. Ura bada gueldi, atatic beguira adi. Larramendik *manso* hitzean: *De el agua mansa me libre Dios*, ura bada gueldi, artatic beguira adi. Lat. Cave tibi à vultu blando (II-69).

Añ. 83. Asco eguin nai, guichi eguin bai. Larramendik *abarca* hitzean: *Quien mucho abarca, poco aprieta*: asco abarcatzeá, da guichi estutzea. Asco eguin nai, guichi eguin bay. Lat. Dum complecti vis multa pauca tenes (I-2).

Añ. 86. Ezcondu baño len, contu cer eguiten den. Larramendik *antes* hitzean: *Antes que te cases, mira lo que hazes*, ezcondu baño len, contu cer eguiten den. Lat. Priusquam rem fuscipias, consulto opus est (I-79).

Añ. 87. Nondic lan, andic jan. Larramendik *abad* hitzean: *El abad de donde canta de allí yanta*, nondic lan, andic jan (I-1).

Añ. 88. Nola dan hitztuna, ala da enzuna. Larramendik *abad* hitzean: *Como canta el Abad, responde el Monacillo*, nola da hitztuna, ala da enzuna, esale, enzule (I-1).

Añ. 89. Char sortu ta char aci char izango da beti. Larramendik *puerco* hitzean: *De rabo de puerco nunca buen virote*, char sortu, ta char aci, char izango da beti. Lat. mali corvi, malum ovum (II-204).

Añ. 90. Aideac alboan, baña aguinac aoan. Larramendik *pariente* hitzean: *Mas cerca están mis dientes, que mis parientes*, aideac alboan, ortzac ordea aboan. lat. Mihi magis quam alijs cofulere debeo (II-145).

Añ. 95. Ur emon ta uts eguin, orixe eztoc atseguin. Larramendik *cerca* hitzean: *Un modo proverbial dize*, urr emán ta utseguin, orixé eztéc atseguin, que quiere dezir, que no es cosa de gusto errar una cosa, dandole cerca (I-189).

Añ. 100. Ardiac beeca egonic, eztau jaten bedarric. Larramendik *balar* hitzean: *Oveja que bala, bocado pierde*, ardiac beeca egonic, eztu jaten belarric. lat Dum balat ovis, necesse est abstineat pastu (I-125).

Añ. 101. Isil, baña il. Larramendik *callar* hitzean: *Mátalas callando*, isil, baña hil. Lat. Occultè, sed solerter rem gerit (I-161).

Añ. 102. Enzun ta isil, bayezco biribil. Larramendik *callar* hitzean: Quien calla, otorga, enzun ta isil, bayezco biribil. Lat. Qui tacet, consentire videtur (I-162).

Añ. 103. Besterenac zai, ta ceuretzat ez gai. Larramendik *cuidado* hitzean: Cuidados agenos matan el asno, besterenac zai, eta ceretzat ez gai. Lat. Aliena saepe cura stultum conficit. (I-246).

Añ. 104. Chacur zarra ezta engañacorra. *A perro viejo no hay cuz*. Lar. *Cuz cuz* hitzean: *A perro viejo no ay cuz cuz*, chacur zarrá ezta engañacorrá. Lat. Canem vestustum neitiquam falles (I-249).

«Voces Bascongadas» lanean agertzen den *A muertos y a idos no hay más amigos*: c. Adiskide guchi illai, ta joan diranai. Larramendik *amigo* hitzean: *A muertos y a idos no ay amigos, adisquide guichi, illai, ta joan diranai* (I-68).

Zein berdintasun handia duten erakustearren jarri ditut parez pare iturri bietako paremiak. Berdintasuna eta are kopia argia ere, zalantzarik gabe. Añibarrok Larramendiren paremiak hitzez hitz errepikatzen ditu eta zenbaitetan Bizkaiko euskarara egokitzen ditu. Adibide argigarrietako bat Añ. 12. Ascorena dan astoac aldean daroaz otsoac. Larramendik *asno* hitzean: ascorená da astoá, aldean beardu otsoá. Lat. Plurium asinum lupi devorant (I-104).

Goraxeago iruzkindu dudan koplá zahar esaera bihurtua Larramendik *viejo* hitzean dakarrenan da: *aritzác azalá, ametzác bezala: zarrac ecin daguiqae gazteac bezala*: Y quiere decir, que el quexijo especie de roble, y el roble echan, ò tienen corteza femejante, pero que los viejos no pueden hazer lo que los mozos.» Añibarrok apur bat aldatua dakar: 94. Arechac azala, ametzac bezala: zarrac ecin daguique gazteac bezala. *El roble y el quejigo tienen corteza semejante, pero los viejos no pueden hacer lo que los mozos*. Larramendiren *aritzá* Añibarrok Bizkaiko euskarara dakar: *aretxa*. Hiztegiko okerra, *daguiqae*, zuzendu egiten du: *daguique*.

5.2.6. Añibarroren bigarren paremia-bilduma: Zarauzko komentukoa

Zarauzko frantziskotarren komentuan Añibarroren eskuizkribuen artean aurkitzen da «Catálogo de voces sueltas» agiria. Orrialde solte batzuetan

hitz-zerrendak datoz. Hitz zerrenden artean plama batean *Refranes vascongados* saila dator. Agiri hau 55 zenbakia duen kutxan dator *documento 5 [55-5]* signatura duela. Dokumentu honek bertako *Catálogo del archivo provincial de Zarautz* agiri-liburuan, 18 zenbakia daraman «Obras curiosas» sailean 1.787 zenbakia darama.

Bigarren dokumentu honetako paremiak zenbakituz gero, 52 aleko zerrenda ateratzen da. Lehen bilduma baino askoz laburragoa da, heren bat, baina erabat interesgarria. Aurreko zerrendan bezala euskal paremiak dauden-daudenean transkribatuko ditut. Hona hemen zerrenda:

1. Esan dodazalaco eguiac, atara deustaz veguiac.
2. Alper da Maria maquilatu, ecandu gaistoac beti zaitu.
3. Zuc esan arren jaramon ez, beti izango nas len leguez.
4. Esana da erraz ta eguiña garratz. *De dicho a hecho hay largo trecho.*
5. Batu adi onacaz, ta ona izangoaz.
6. Ichiten ezpoc moscorra, ifinicoau¹¹³ sor, gorra.
7. Asto urreduna izanic, echaco faltaco jaberic.
8. Ascorena dan astoac, aldean daroaz otsoac.
9. Naguia bada astoa, emojjoc astazai eroa.
10. Astoa illa danean, garagarra bustanean¹¹⁴.
11. Usoac joan, eta sareac an.
12. Astoaren aoari, eztija eztator¹¹⁵ ongui.
13. Dendea badozu, lau begui bear dozu.
14. Guizon ordien echean, axea francu goxean¹¹⁶.
15. Ardiac guedarrez egonic, eztau jaten bedarric.
16. Auzocoen bizarra quentzen dacusunean, sartuizu zeurea urean.
17. Ez cer jan, ta ez cer lan: *sin oficio ni beneficio.*
18. Eguizu on ta ez jaquin non: *haz bien y no mires a q[uien].*
19. Gacha guraboc ator, bacar baldin baator: *bien vengas mal, si vienes solo.*

¹¹³ Eskuidatzian *imfinicoau* jarri du transkribatzaileak. *Imini/ifini* aldaeren artean duda egin duela dirudi.

¹¹⁴ Eskuidatzian *bustanean* hitza –s– luzerekin transkribatua dago.

¹¹⁵ Lehen idazkeran *ezjaco* edo *ezjoaco* idatzi du transkribatzaileak. *Joan* aditzari dagokion adizkia idatzi duela dirudi. Bigarren idazkeran argiro ikusten da: *eztator*.

¹¹⁶ Eskuidatzian *coxean* irakurtzen da.

20. Sartenac¹¹⁷ cirautzan galdareari, quen adi eper baltz ori.
21. Fama ona badozu, lo gozo eguizu: *coge buena fa[ma]*.
22. Adisquida¹¹⁸ ez aideric, dagoana bearturic.
23. Baqueguilla sartu guraboc, ondo buruba gorde bear doc: *quien desparte (o hace pazes) lleva la peor parte*.
24. Bearguille gaisto, eracusle on: *el diablo predicador*.
25. Esana esan; errana, erran.
26. Jaincoari erreguz, bearrari malluz: *a Dios rogando, y con el mazo dando*.
27. Aita zurrari, seme gastari: *a padre endureador, hijo gastador*.
28. Aditzalle onari, izcuntzac urri: al buen entendedor pocas palabras.
29. *El herrero de Arganda el se lo fuella, el se lo macha, y el se lo lleva a vender a la plaza*: Errementari Argandacoa, berac auspoa, berac joa, berac plazara daroa. Más breve: *berac lan, ta berac jan*.
30. *Donde fuego se hace, humo sale*: non suba dan, quea da an.
31. *En tiempo de higos no faltan amigos*: dirauben artean icoac eztira faltaco escubac.
32. *Más el ruido q[u]e las nueces*: inchaurrac lau, ta otsac amalau.
33. Bata lezcoa beste¹¹⁹, auncen odoloste.
34. *La mujer y la pera, la q[u]e calla es buena*: Madari ta andrea, ixilic dagoana da obea.
35. *Ni en burlas ni en veras, con tu amo no partas peras*: ez benaz ta ez burlaz ez adi sartu nagusiaz.
36. Larriago ta gueldiago: *a mas priesa, mas vagar*.
37. Non dan baguea, an da zalea; *la priv[aci]on es causa del ape[ti]to*.
38. Celango Jabea, alango tresnea: *cual es la ama tal es la criada*.
39. Oitura, ecandu gaittoa bernea autsi ta bijoa: *al mal uso quebrarle la pierna*.
40. Eguia me, ez ordea ce: *la verdad adelgaza pero no quiebra*.
41. Zurea zan gura, artu orain ardura: *tu te lo quisiste tu te lo ten*.

¹¹⁷ Eskuidatzian *Gald* idatzi du lehenengo transkribatzaileak eta gero ezabatu egin du. *Gald*–hasierak, dudarik gabe, *gald*(*areac*) esan nahi.

¹¹⁸ Transkribatzaileak paremia hau ez batez hasi du. Hitza ezabatu ondoren *Adisquida* jarri du.

¹¹⁹ Eskuidatzian beste hitzak –s– luzea duela.

42. Emon eguic beguia urreari nai badec izan ugari: *rabanos, y queso traen la Corte en peso*.
43. Helena, zu beti lena.
44. Aoac diño agur, ta biotzac lepoan egur.
45. Ardiac beeca egonic, eztau jaten belarric: *oveja q[u]e bala bocado pierde*.
46. Gazte ciñan, zartu zara, len ciñiana, orain zara: *adolescens juxta viam suam*.
47. Calean badabil andrea, eztabil ondo echea.
48. Dagoanean bon bon, eztagoanean ichadon.
49. Bata ta beste¹²⁰ auntzen odoleste.
50. Nire poza putz: *n[ue]stro gozo caio al pozo*.
51. Gure catuac bustena¹²¹ luce bera lezcoac besteac uste: *piensa [el] ladron q[u]e tod*.
52. Maria gurea¹²² goruetan bear eztirian horduetan.

Zerrenda honetako bi ale aldaeratzat har daitezke. 33. *Bata lazcoa beste, auncen odoloste* eta 49. *Bata ta beste auntzen odoleste*. Aldaera biak interesgarriak dira alde batetik baino gehiagotatik. Hitzei gagozkiela, batean *odoloste* forma zaharra aurkitzen dugu eta bestean *odoloste*¹²³. Añibarroren paremien bigarren zerrendan ez da lehenean ez dagoen paremia berririk. Bigarren honetako lehena, esaterako, lehen zerrendako 9an dator, Añ. 2-2 Añ I-8, Añ. 2-3 Añ I-10, Añ. 2-4 Añ I-12, Añ. 2-5 Añ I-12. Paremia berririk ez badator ere, inoiz edo behin aldaketa polit batekin aurkitzen dugu. Gure bigarren paremia-ko bigarren alderdia, hots, *Alper da Maria maquilatu, ecandu gaistoac beti zaitu* paremiaren *ecandu gaistoac beti zaitu* delakoa ez dut inon aurkitu. Azkuek *Alper da Maria makilatu, expada berez biurtu* dakar, Mogelek *Alper da Maria maquilatu berez bear du*. Esaera hau asko dokumentatzen da. Azkuek *Ardi galdua* eleberrian zein *Kardaberazek Euskeraren berri onak* liburuan ere badakarte.

¹²⁰ Eskuidatzian hitz honetan –s– luzea aurkitzen dugu. Hitz bera izan arren, 51 esaeran –s– laburra dator *besteac* hitzean.

¹²¹ Eskuidatzian –s– luzearekin ikusten dugu.

¹²² *Maria gurean* ikusten dugu eskuidatzian. Esaera honek, gehienetan, *Maria gurea* du hasiera.

¹²³ Hitz zaharra da *odoloste* konposiziozko bi hitzak argiro erakusten dituen: *odol* eta (*h*)*este*. *Odoloste* hitzean bokal-asimilazio argi bat ikusten da.

5.2.7. *Añibarro hirugarren paremia-bilduma: Misionari euskalduna liburukoa*

Misionari euskalduna Pedro Antonio Añibarroren lanik sendo eta oparoen dugu. Obra honen bi kopia ezagutzen ditugu, bata, Zarauzko komentuko eskuizkribua (Azkue: 1935), eta, bestea, Arantzazukoa (Basabe: 1934). Añibarrok *Misionari euskalduna* lanean hainbat paremia txertatu zituen. Hauxe da, ene ustez, Axularren *Gero* obrarekin batera, euskal liburu klasikorik sententziatsuena. Zarauzko eta Arantzazuko bi eskuizkribuen artean azken hau da, itxura guztien arabera, azken bertsioa. Arantzazuko bertsioa osatuena denez gero, eskuizkribu horretako paremiak ekarriko ditut atal honetara. Atal honetan zerrenda bat eskaini beharrean, paremiak beren testuinguruarekin ekarriko ditut. Orain arte bezala, euskal paremiak zenbakitu eta eskuizkribuko erreferentzia zehatza emango dut ondoren:

1. Ez ei cenduan eguin: ceure escuan egoan ez eguitea, ez aguindeutea: baña bein aguindeuric, bete bear dozu, quitutu bear dozu zor santu ori. Bacarric atera ciñei botoaren zor azpitic, edo dispen-seac, edo ecin alac: bada *ecinac ez dau legueric*, baldin ecintasun eguiascoa bada. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 37, 227 or. / 19. puntua].
2. Erraztasun andiaz promesac eguiten dira, baña nequez bete. *Esatea da erraz, eguitea garratz*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 38, 233 or. / 11. puntua].
3. Erle batec lora bateric ezti gozoa ateraten dau ta guc mezaric areambere ez. *Esan oy da etzala ezti gozoa egin aberentzat*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 43, 278 or. / 13. puntua].
4. Bildur nas, Jangoicoac ceuri bere ceruco atea betico ichi eztaizun. *Ondo eginaren pagua, ate osteco palua*: pagu char au ceure gurasoari emoten deutzazu, berac zuri eguinico esquer mesedeac gaiti: baña faltaco ezta zuretzat bere orde-saria. Ichozu: oraindiño il etzara. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 46, 304 or. / 10. puntua].
5. Eguia da, ugazabandre ascoc orretaraco bidea emoten dabela: eta ez batzuc ez besteac ez dabela caridaderic, umiltasunic, suffri-

- menturic: *bada esan oy da, eztagoala echeoandre charric criada onentzat*, ta ez contrara bere. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 46, 305 or. / 15. puntua].
6. Moneda eta neurri berean artu daroe orde-saria. *Bacochac ereinten dabena, ori artuco dau*, diño San Pabloc. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 48, 327 or. / 4. puntua].
 7. Menturaz zuen umeac dira beste naturalezacoac? *Celangoa dan arbola, alangoa da frutua*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 49, 333 or. / 7. puntua].
 8. Ezcondu ta laster darraioe ezcontza naibaguez beteac, damuac, negarrac, biraoc, orretara beartu cituen gurasoen contra. Baña contrara, baldin zure seme, edo alaba ezconduten bada berac gura dabenaz, zuc gura izan ez arren, orduan eztau euquico cer esanic zure contra, eta zuc esan ciñeioe: *or compon: zurea zan gura, artu orain ardura*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 49, 337 or. / 15. puntua].
 9. Acichoagoac direanean emon eguiezue escola pisca bat, eta ofi-cioren bat. Ez eguizuez beimbere arpelic euqui: *gueldiric dagoan ura ustelduten da, eta achurra ugerrac artuten dau: alperqueria da gaistaquerien ugazama*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 49, 338 or. / 18. puntua].
 10. Ez zaitte sartu erri, ta bestén echeo gauceetan: *eguizu on ta ez beguiratu non, ta nori*. Ordeaz emoten deuntsunari, biurtu ta quitutu eiozu ceimbat lasterren. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 50, 345 or. / 13. puntua].
 11. Asieraric onena da, gurasoac euren esate, ta eguite onacaz egemplu ta jarrai-bidea umeai emotea. Jesu Christo gaiti diño San Lucasec, eguiten ebana, iracasten ebala: lenengo egin, ta guero au berau iracatsi. Eche bateco genteac eguin oy dau, eche-co buruac eguin daroana: *eta esan oy dan leguez, tamborinteruen echean, guztiac dira danzariac*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 50, 346 or. / 16. puntua].
 12. Bada bestela cer icasico dau seme batec, dotrina charrac badanzuz, ta badacus? Cer icasico dau egunero badacus aita ta ama

colpeca, biraoca, *chacur ta catua leguez* alcar icusi gura ecinic, iru ta lau egunean berba eguin baga, gorrotoz beteric? [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 52, 355 or. / 4. puntua].

13. (...) Diño San Gregorioc: satarriz, menenez, irez edenduric dagoz zuen semeac, ceuroc alanche zagozelaco; ceuroetaric icasi ebelaco: eta *sugueac suguecumeac baño ecin emon leiz*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 52, 361 or. / 19. puntua].
14. O gurasoac, ecer balio eztau, ume gaisto oquerrai berba otz epel bat esatea, castiguaren bearra dabenean. *Gaissotasuna andia danean, osagarriac bere andiac, latzac, garratz min indartsuac izan bear dabe*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 52, 365 or. / 2. puntua].
15. Pecatu, eta eriotza emolleac dira, bear dan jaquindurea baga sartuten direnac contuzco gaissotasunac osatuten, celan direan emplastera ta osaguille aprobatu bagueac: bai ta medicu, barberu ta boticario euren estudio ta jaquinbideac icasten ezitubenac ardura andiaz, edo nola nai erremedioac emoten deusézanac gaissóai. *Baña oneen uts eguite ta eriotzac, lurrac estalduten ditu*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 54, 383 or. / 14. puntua].
16. Beguien lausoa ta odoia daucanac, gorroto dabenean leguez argui ederra; alan oneec dauqué guztiren icusi ecina, gorrotoa, enquina, cer esana. Eztago inor libre euren juzgu ta miñ zorrotzetic, ez Sacerdote beneragarriac, ez Fraide ta Monja egemplu onecoac; ez persona bicitza garbicoac. Euren bicitza gaistoaz neur-tuten dituez besteen bicitza santuac: eta *gure euscaldunac esan daroen leguez: gure catuac bustena luce, berac leguez besteac uste*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 55, 395 or. / 9. puntua].
17. Gachbidea ta egemplu gaistoa emoten dabe, araco burla ta barre eguiten dábenac birtute, birtuoso, ta debocifiozco gauza santuac gaiti; sarri confesetan direnac gaitic: aguirian Jangoicoari jarraituten deuten persona debotac gaiti: erligiño santuac gaiti. Caridade ta erruquiaren achaqui azteratuten dituez besteac euren bicitza santuric, Sacramentuetaric, iracurtza debotoetaric, eguite espiritualetaric. Dirudie araco Jericoco bidean aguiraca eguiten eutsenai itsu bati, Jesu Cristori deiez gudarca asi za-

- nean. Bai ta dirudie *ortulauaren chacurrari, ceñec extau azaric jaten, ez beste campocoai jaten ichi gura*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 56, 404 or. / 7. puntua].
18. O arima-iltzalleac, eta ce castigu icaragarrien beguira zagozen! *Arbola charrac beti frutu charrac: ustelac, bapere ez*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 56, 409 or. / 17. puntua].
19. Bai ta besteai lagunduten deutseenac desonesquericac, lapurre-tac, eta gaistaquericac eguiten; edo conceju emonic, edo atzea gorderic, edo euren echean arturic, edo nora urtengo daben esanic, contuan ifiniric, edo eracusiric urliac chito maite dabela. *Ez legoque lapurric, expalego estaltzalleric*, esan oy da. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 56, 414 or. / 29. puntua].
20. Uste dozunean, beste bati premiña бага gauza chárroc emonic, gach eguingo deuséla, ceuc arturic pecatu andiago eguingo dozu: *cerren caridade ondo zucendua noberen burutic asten dan*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 57, 419 or. / 1. puntua].
21. Uzana, edo izaina barriz ezta ascaturten oratuten dan araguitic, odolez ase bete aspertu arteraño, ez eta edalea ardanteguitic, ardao zagui betea egin arteraño; diru guztia urtu arteraño. Alperric esango deutse, tabernatic urten daguiala, edo ara joan eztidilla: ardaoac beragan escubide ta indar gueiago euquico dau, Confesoreen penitenciac, guizon prestuen consejuac, Juezaren multa, ta castiguac baño. Bere ustez, iños eztago, ordiric dagoanean baño, indartsuago, cabalago, garboso, pamparroiago, abersatago. Baña biaramonean, moscorra igaro daquionean, dacus ta dazau bere pobreza, ecereza, ta eztaucala zorrac quitututeco, ez cer janci, ez cegaz mantendu familia, ez cer barausi, ez cer bazcaldu: guztia da utsa ta putza: eta *gure euscaldúnac esan daroen leguez: guizon ordien echean, axea francu goxean*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 57, 426 or. / 18. puntua].
22. Berari gura deusagula, gueuc gueure buruari gura deusagun on guztia: gure bearra daben guztian, ta guc al dogunean, lagundu, socorritu, arindu ta ondo artuten dogula. Bada San Gregoric diñolez, *obra ta eguiteac dira amorearen prueba, ta señale adigarric*: eta *euscaldúnac diñoan leguez: obrac dira amore, ez berba*

onen colore. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 59, 441 or. / 1. puntua].

23. Eztira asco azalezco berba gozo labanac, cortesia, cirimonia, cumplimentu, bisita fingitu uts bacarrac: agur, egun onac emoteac, barre falsoac, escumuñac eguiteac: *bada esan oy dan leguez: muneguiten dira escúac, ebaguiric icusi gura direanac*. [Arantzazuko eskuizkribua-I. Doktr. 59, 443 or. / 8. puntua].
24. *Esan daroe, santu santaren artean, orma lodi bat bitartean*. Bada cer jazoco da santuac eztirean mutil ta nescacha danzari zoroacaz? Jangoicoaren ce bildur euqui lei, diño San Geronimoc, onelaco danceetan, pecaturaco aimbeste zalegarri dacartzenetan, umore ona, algarabia, soñu gozoa, gente gaztea, lagun gaisto tentaguilleac, soñeco ederra, guztia solasa, jolasa, amorea, olgura, ta pozcaria? Noc esango deust eguiac, ta errazoiac, danzan gauza charric idoroten eztala; Jaungoicoaren ofensaric eguiten eztala; dibersiño inocente garbi on bat dala? [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 66, 29 or. / 16. puntua].
25. Pecatu mortal arguiagoac ta ezagutuagoac dira, eguiten direanac modu charren Elessan, Ermitan, lecu sagraduan. Bai ta eguiten direanean postura desonestuacaz, ibillera escandalosoaz. Bai ta comunqui eguiten direan danza nastuac gazte zoroen artean gaubez; edo erdi illunetan, libertade gueiago euquiteco gaistaqueriaraco. Obispo jaun ascoc, eta nire demporan Pamplona-coac, eragotzi dituez descomuniñoaren azpian gaubezco danza nastuac; eta errazoi andiaz. Bada gabaren estaliaz pecatu gueiago eguiten dira. *Gauga sartua, guztia nastua, esan daroe*. Gabez lotsa guztia galduten da: aizartasun gueiago artzen da: danzara doaz, egunez joango ezlitequezanac, zarrac, ezconduac, alargunac, echura bagueac, deunguero janciac; bai ta persona beata debota mistica banaca batzuc bere. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 66, 30-31 or. / 19. puntua].
26. Baña engañetan dira: cerren 1: quenduric danza nastu aguiriac, quentzen jaco lujuriaren suari egur asco, su-autsa edo polbora, yesca edo ardaia: guchiagoc icasten dabe pecatu eguiten: danza aguiriac direan errietan, pecatu gueiago eguiten da bazterretan

- ta ezcutuan: ardoateguiric ez dan errian, ordiqueria guichiago izan oy da: *ocasiñoac eguiten dau lapur*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 67, 39 or. / 13. puntua].
27. Ez bacarric dira lapurrac, pisu faltadun oquerrac dituezanac; bai ta pisu onean emoten dabenac genero charra, ontzat: biciatua, igaroa, usteldua, sitsac jana, mareatua, ta galdua ontzat, ta onaren precioan: edo nasturic ona ta charra, edo *esan oy dan leguez, catua erbitzat*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 69, 59 or. / 6. puntua].
28. Lapurrac dira, euren alcabuetac, eta estalguilleac. Onetaricoz beteric dagoz echeac, eta erriac. *Expalego estaltzalleric, ez legoque lapurric*; esan oy da. Or dacusguz persona alper asco, errentaric, eta oficioxic eztauquenac, beti dabiltzela salduten, eurac edo besteac ostu dituezan gauzac. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 70, 68 or. / 3. puntua].
29. Estalguilleac dira guraso eurac, euren umeac campotic osturic dacarréna artu, edo aprobechatzen direanac. Bai ta icusiric euren seme alabetan soñeco eder apaindua, oñetaco politac, pañuelu fina, sombreru barria; ta jaquinic bestetic, eurac erosi ta emon ezteutséla; ta euren umeac ez dabela oficioxic, soldataric, alogueraric, ez irabazteric. *Esan oy da: sacristauac arguiceguia salduric, ez equiric erleric, señale da, artu dabela altaretic*. Gurasoac nor balira, contu au atera bear leuqué: nic erosi ezteutsét, eurac irabaci eztabé, eurac eder janciric dabilz, señale da, ostu dabela, edo bide charrez billatu dabela. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 70, 68 or. / 4. puntua].
30. Au alan aguinduten dau legueac berac, ta argui natural edo berezcoac: iñolacoz itsutu eztitecen Letraduac eta Juezac, escupeco ta emondeacaz, diru ta erregaloacaz: onelan sentencia emon daguien libertadeaz, oquertu bague justicia. Judas Apostulu bat engañatu ta itsutu baceban diruac, celan ez, Apostolu eztana? *Esan oy da: emoitzac austen dituez arricaitzac*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 70, 72 or. / 15. puntua].
31. Bat edo bestea, banaca guichi batzuc izango dira, eztauquénac cegaz osotu ostua. *Eciñac ez dau legueric*: ecinduric zagozan dem-

- poran, libre zagoz biurtzeric ta pecatutic. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 72, 87 or. / 15. puntua].
32. Jesusec Evangelioan ciñioan leguez: *non zure dirua dan, zure biotza bere an*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 72, 93 or. / 4. atala].
33. Eragozten dau, lotsatutea lagun progimua siñu, quiñu desprecia-garriacaz. Eta ascotan, sentimentu gueiago emoten da onelaco burla bategaz, colpe bateaz baño. Eragozten ditu, zumba, chancha astun gogaicarric: *cerren gueienetan chanchac datoꝥ benetac izatera*: persona batzuc besteac baño senticorragoac dira. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 73, 98 or. / 6. puntua].
34. Jaquintsuac Proberbioco libruan diño, *guizon onac berba guxtiac sinisten dituala*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 74, 111 or. / 16. puntua].
35. Urlia persona on bat da, diño batec; zuc alan dala ondo daquizu; baña diñozu: eztaquit bada: *ezta urrea, arguia emoten dabenguztia*: eztaazue nic leguez: bere cerac ditu: ezta ain ona, celan zuec uste dozuen. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 75, 113 or. / 3. puntua].
36. Badacusé, Elexan lucero dagoala; sarri confesetan dala, astegun guztian mecentzuten; limosna andiac eguiten; castidadea, doncellatasuna, bacartasuna, issiltasuna gordeten; guztia bide gais-tora ezarten da; edo fingimentua, ipocresia, baneria, edo miste-queria azalezcoa. O arima garbi debotac, eroazuez Jesus maitea gaiti esamesa, ta persecucioñe onec: ez orregaiti larga ceuroen bicimodu, ta eguite santuac: *chacur andi indartsuac jaramoten ezteutsé chacur chiquien ausicai*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 75, 118 or. / 14. puntua].
37. Guzuz caltetsuac, edo calte andia dacarrénac ariman, gorpu-tzean, faman, ta ondasunean, pecatu mortalac dira. Bada beste-la, Espiritu Santuac ez eban esango Jaquituriaco libruan *guzurra diñoan aoac, ilten dabela arimea*. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 76, 125 or. / 6. puntua].
38. Ce maitetasun euquico deutso Jangoicoari bere gogo guztia di-ruan daucanac? Jesu Cristoren aoz esana da: *ecin datequen gauza*

- dala, nagusi contracor bi batera ondo serbitzea.* [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 78, 146 or. / 13. puntua].
39. *Itsuac itsua badaroa, biac jausten dira zuloan,* diño Jesusec. [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 84, 199 or. / 6. puntua].
40. Ceuc ezagutu ciñei etzareala ondo confesetan: ez dozu iñoc esan bearric. Secula emiendaric, ta obetasunic eracusten eztozu. Confesiño onaren señale adigarriac dira, Jaungoicoaren leguea gordetea; pecatuari gorroto artutea; sarri confesetea; pecatuac guichitutea; ta igues eguitea adisquidetasun charretaric; lagun gaistoetaric; *Gauba sartua, guztia nastua, esan daroe* aren bidetic. *Frututic ateretan dan leguez ce arbolac emon daben.* [Arantzazuko eskuizkribua-II. Doktr. 84, 202 or. / 15. puntua].

Atal honetako pasarteetan letra etzanez dauden esaldi sententziatsuak paremiak dira. Bi pasartetan, ordea, unitate fraseologikoak edo esamoldeak aurkitzen ditugu 12. *chacur ta catua leguez (ibili)* eta 27. *catua erbitzat (sartu) (saldu)*. Hona ekarri ditudan pasarteetan paremiak beren kontestuan daude. Esaldi sentenziotsua ez da nolana sartzan edo txertatzen ahozko diskurtsoan edo idatzian. Paremiak ondo eta egoki diskurtsoan txertatuko badira, sarrera-hitz batzuk behar ohi ditu gehienetan. *Esan ohi den legez* edo *esan ohi da* edo *esan daroe* (hots, «esan ohi dute», Bizkaiko euskaran) antzeko sarrera-hitzak ikusten ditugu paremien aurrean. Sarrera-hitzek paremiaren aurkezpen-lana egin ohi dute eta paremia baino lehen doaz gehienetan. Atal honetako pasarteetan, ia kasu guztietan, sarrera-hitzak ere letra etzanez jarri ditugu. Delako sarrera-hitz hauek zenbaitetan paremiaren aurrean joan beharrean ondoan doaz. 24 pasarteetan, esaterako, hasieran dator: *Esan daroe, santu santaren artean, orma lodi bat bitartean*. Hurrengo zenbakian, ordea, bukaeran: *Gauba sartua, guztia nastua, esan daroe*.

Hona ekarri ditudan paremia edo esaldi sententziatsuak ez dira sail berekoak, ez dira mailu berak joak. Badira iturri desberdinetako paremiak ere. Jesusek esandako esaldi sententziatsuak 32, 38 eta 39 pasarteetan datoz. Gaztelaniatik itzulitakoak ere badaude. Itzulpenak edo egokipenak batzuetan argiago ikusten dira. *A grandes males, grandes remedios*, esaterako, 14. (...) *gaisotasuna andia danean, osagarriac bere andiac*. Gaztelaniazko *Sacristán*

que vende cera y no tiene cerería, ¿de dónde la sacaría? edo honen aldaera batetik¹²⁴ euskarara ekarria da Añibarroren 29. *Sacristauac arguiceguia salduric, ez euquiric erleric, señale da, artu dabela altaretic*. Paremia-itzulpen edo moldapenez gain badira euskal paremia jatorrak ere. Añibarrok euskal paremia bat txertatu nahi duenean diskurtsoan sarrera-hitzak ere euskaldunei egiten die erreferentzia. 16.(...) *gure euscaldunac esan daroen leguez: gure catuac bustena luce, berac leguez besteac uste*. 21. (...) *gure euscaldunac esan daroen leguez: guizon ordien echean, axea francu goxean*. 22. (...) *euscaldúnac diñoan leguez: obrac dira amore, ez berba onen kolore*.

Hirugarren atal honetan, beraz, aurreko ataletan ikusten ditugun paremia-moldeak daude. Añibarrok bere zerrendetan zein testuetan euskarara itzulitako paremiak zein euskal paremia jatorrak dakartza.

5.3. J. A. Uriarte eta Ispasterko esaera-bilduma

Jose Antonio Uriarte (1812-1869) izan da euskal baratzean izan dugun langile porrokatu eta nekagaitzenetakoa. Jose Manterolak dioenez (*Cancionero vasco*, 2° serie, San Sebastián, 1878, 75 or.), 1856. urtean J. A. Uriartek eta Bonaparte printzeak elkar ezagutu zuten Bilbon. Geroztik J. A. Uriarte gorputz eta arima emango da itzulpen lanetara. Hona Manterolaren pasarteak:

Al llegar el año 1856 a Vizcaya el ilustre y benemérito Príncipe Luis Luciano Bonaparte, a quien debemos eterna gratitud los vascogados, buscó con solicitud al P. Uriarte, de quien se hizo acompañar durante su excursión lingüística por nuestras provincias; celebró con él varias conferencias filológicas, y después de haber escuchado un precioso sermón, que dicho misionero predicó en la iglesia de San Nicolás, de Bilbao, a instancias del príncipe vascofilo (este discurso de formas propiamente académicas, y admirable, según se refiere, por su dicción, y que versó sobre el Juicio Final), adquirió éste con empeño varias de las obras que aquél tenía escritas en nues-

¹²⁴ Aldaera hurbilago bat, beharbada: *Sacristán que vende cera y no tiene colmenar, o la saca de la oreja o lo roba del altar*.

tra lengua y encomendóle algunos trabajos más, todos los cuales fueron publicados poco después en Londres a expensas y bajo los auspicios del generoso y sabio Príncipe¹²⁵.

J. A. Uriarte Bonaparte printzearen langilerik emankorrenetakoa izan zen. Euskalki batera baino gehiagotara itzuli zituen hainbat liburu. Londresen ere egon zen printzearen argitalpenak bertatik bertara artatu eta bideratzeko. Ez da gure hemengo xedea J. A. Uriarteren lan argitaratu eta argitaragabeen zerrenda eta zertzelada guztiak ematea, ezta ere printzearekin izan zituen gutun zein lanen bidezko xehetasun jakingarriak ematea. Bonapartek Biblia euskarazko bi literatura-euskalkirik garrantzitsuenetan argitaratu nahi izan zuen eta horretarako bi langile nekagaitz aukeratu zituen: Duvoisin lapurterara itzultzeko eta J. A. Uriarte gipuzkerara. J. A. Uriarte Arrigorriagakoa zen semez eta markinarra bizitzez, eta gipuzkeraz idazteari halako beldurra zion arren, ez zuen etsi Biblia osoa itzuli arte.

¹²⁵ Gaztelaniazko gainerako testuetan bezala ortografia gaurkotu dugu.

152

Ceunia egiin artian manio ta manio, ceunia
 egiin egiexo zantio ta zantio.

Catiba galdusaco Marisari, bezac dinnana ba-
 ño ino: ertagui.

Celacua vicitria-alaco exifotia.

Candelerislexis-achari una dariso.

Cuebac emanaban, ezbaronen st. Maxisa Martico, honx
 zac egiitico. D.

Dapuanian on on, ertapuanian egon
 ni Dempniaz aginico.

Dancanen goxorta una obia da, erdancanen
 bigunta una baño.

E.

Eguzquifa noxa, sapifac axa.

Escogifa lan gaito.

Egun baten-erdabe begui gustiac negaxeguten

Etornico da Masutra-jangodopuna lebatra.

Echura baxic-sapua saltacaxi.

Edani ona andana, bian dan leguez edaten bada.

163

Guisfago enquisfago, era naifago.
 Gastañia zuxa, arbifa luxxa, mic oguifa guxa.
 Guztia noidabenac, guztia galdu.
 Gardubac clabelina beguitandu erquero, bexadala
 edexxena beguitanduten faco.
 Guizonac guizona nequez eraputu oi dau
 Guxa cadubac buztana luce, nos bexa leguez bestiac
 vste.

Y.

Izambintz ona, eretoxquian ona, ire exixic mil
 la legua dona.
 Speradico subac, beguico negaxxa.
 Idifac onon biaxxian, burdifax onoten.
 Inonen esubagaz braxia ataxa.
 Inbidifa escabifa balitz, a wri buruban agnextico li
 haquifo.
 Inonen buruco citra ienu oi da, eta noxberen otua
 ez.
 Ulla igano arren, vxtiac bota.

5.3.1. Azkueren arabera, Uriarte Ispasterko paremien biltzaile

Ezagutzen dugun XIX. mendeko herri-paremia bildumarik polit eta aberatsenetakoa «Ispasterko bilduma» da. *Ispasterko bilduma* deitu diogu biltzaileak *Yspaster* jarri zuelako paremia-zerrendaren gainean. Azkuek paremia-bilduma hau lehenengoz argitaratu zuenean J. A. Uriarte izendatu zuen biltzailetzat.

Azkuek J. A. Uriarte Ispasterko esaeran biltzailetzat hartzeko irizpide geografikoa erabili zuela deritzat. Izan ere, esklaustrazioaren ondoren J. A. Uriarte Markinara etorri zen eta inguruko herrietan misioetan eta sermoi-gintzan ere ibili omen zen. Markina izan zen, dudarik gabe, Uriartek urterik gehien eman zituen herria¹²⁶. Azkuek dioenez, Lekeitio ere bizi izan zen (*Morfologia*, Índice de Autoridades: *Aboitiz*, p. 808), baina argitasun horren iturria ez dakigu nondikakoa den. *Ispasterko bildumako* esaera-zerrendako aleak modu alfabetikoan ordenatuak daude. Hona Azkuek bere *Euskalerriarren Yakintza III* tomoan dioena:

Arrigorriagako seme Jose A. Uriartek, Frantziskotar zala, eun ta lau atsotitz Lekeitio-ondoan bildu zituen. Berrogei bat urte geroago, 1899-garrenean *Euskalzale* zeritzaion asterokoan argitaratuak izan ziran.

Gauza egokia litzate euskalari onen eta beronen antzera lan irakurgarriak egindako euskalari guzien bizitza-idazkia Euskaltzaindiaren aldirokoan len bai len argitaratzea.

Azkuek egiten duen aipamen labur honetan hainbat datu jakingarri ematen ditu. Azkuek 104 atsotitz bildu zituela esan arren, gure kontadurian 105 dira. Daturik garrantzitsuena atsotitzen bildumatzailea nor den garbiri esatea da: J. A. Antonio Uriarte frantziskotarra. Noiz bilduak izan ziren ere adierazten du 1859. urte inguruan, hots, Bermeoko komentura aldatu zenean. Garai hartan ondo baino hobeto dakigu Markinan zegoela, Ruiz Larriagak argitaratu zituen eskutitzei esker.

¹²⁶ Esklaustrazioaren ondoren, 1840an, Markinara etorri zen. 1859an, lehen komentua zabaldu zenean Bermeora aldatu zen.

Esaera zahar hauen lehen argitaratzailea Azkue izan zen eta *Euskalzale* bere aldizkarian¹²⁷ eta *Euskal Erria*¹²⁸ Donostiakoan argitara zituen. Atsotitzen goiko buruan «Aita Uriartek Izpazter-aldean (Bizkaian) baturikoak» oharra jarri zuen. Azkuek, ordea, ez zituen Ispasterko bildumako esaera zahar guztiak argitaratu. Guztira 86 esaera zahar dira argitaratuak. Azkuek bere hiztegia osatu eta gozatzeko ere erabili zituen esaerok. Desadan, azkenik, Azkuek Uriartek bildutako esaerak zirela esan ondoren ia inork ez duela egiletasun hori ukatu ez eta zalantzan jarri.

5.3.2. Ispasterko bilduma Uriartek egina ote?

Julio Urkixok ez zuen uste Ispasterko bildumako paremiak J. A. Uriartek bilduak zirenik, bere lan bateko bibliografian biltzailearen izena jarri beharrean, nondikakoak ziren markatzen baitzuen. Bilduma hauen zeharkako aipamen bat ere egiten du Garibairen atsotitzei eskaini zien lanean (Urquijo: 1919):

Ispaster. (Son los refranes que el Sr. Azkue atribuye á Uriarte en su *Diccionario*, por haber creído era de este autor el ms. en el que aparecen. En otro tomo de *El Refranero Vasco* trataré de esta cuestión)

J. Urkixok bere iritzia beste noizbait azalduko zuela esan arren, iritzi hori ez zen, nik dakidala, papereratu. Galdera, beraz, hauxe da: Ispasterko bilduma dagoen eskuizkribua azterturik, zein ondorio atera genezake?

Ispasterko bilduma bi eskuizkribu zaharretan aurkitzen da. Bi dokumentu hauetako bat, Koldo Mitxelena Kulturuneko 0-91-BON-doc-20 signaturara duena da, eta, bestea, «Manuscrito de Otxandiano» delakoa. Bi eskuizkribuetan, gainera, azken orrietan daude paremiak transkribaturik. Ispasterko bildumaren bi iturri hauek, nik dakidala, ez dira inon aipatzen: beti iturri bakarra aipatzen da, 0-91-BON-doc-20 signaturakoa. Bi iturri

¹²⁷ URIARTE, J. A.: «Esakune batzuk», *Euskalzale*, 1899, III, 192, 223-224, 232, 264, 272.

¹²⁸ URIARTE, J. A.: «Esakune batzuk», *Euskal Erria*, 1899, XLI, 141.

hauetatik batek izan behar du zaharrena eta bestea zaharrenaren kopia. Bi transkripzio hauetatik berriena, inolako dudarik gabe, Otxandioko eskuizkribukoa da. Bi eskuizkribu hauen gainean goraxeago luzaz hitz egin dugu. Hona berriro laburpena. 0-91-BON-doc-20 signatura duen eskuizkribuak «Colección de voces y frases bascongadas, hecha en los pueblos del Señorío de Vizcaya» izenburua du eta (0,11 x 0,8 m) neurriak ditu. Eskuizkribu txikia da. *Otxandioko eskuizkribua* askozaz handiagoa da (0,22 x 0,15 m) neurrikoa. Ispasterko bilduma 1828. urterako egina zelako froga pisutsua dugu. Zergatik? 1828. urtean Lécclusek Zabalari egiten dion karta batean «Colección de voces y frases bascongadas, hecha en los pueblos del Señorío de Vizcaya» eskuizkribuaren gainean hitz egiten baitio».

Ispasterko bilduma ez dela Uriarterena baieztatzeko hiru froga pisutsu ditugu. Lehena, 1828. urterako bilduma egina zegoenez gero, ezin, inondik inora ere, Jose Antonio Uriartek egin. 1828. urtean, Jose Antonio Uriartek 16 urte baitzituen. Bilduma hori euskalari edo idazle zaharrago batek egina izan behar du, nahitaez. Bigarren froga letrarena dugu. Ez dugu ez jatorrizko eskuizkribuan ez kopian ere J. A. Uriarteren letra ikusten. Hirugarren froga, ordea, da harrigarriena. Hirugarren froga hau, bestalde, erabakigarriena da. Ispasterko bilduman Añibarroren letra ere aurkitzen dugu zenbait oharretan. 47. paremiaren ondoan *esale-entzule* jarri du beste esku batek. Beste esku hori Añibarrorena da. Ispasterko bildumako paremiei oharrak egin zizkiena, beraz, P. A. Añibarro izan zen. Hona oharrak:

Isp. 50. *Eche utza-aserre utza* paremiaren ondoan *chacur argala ardi utsa* jartzen du Añibarrok. Isp. 85. *Neu il ezquero Medicuba* atetara paremiaren ondoan *Desp. De muerto el asno la cebada al rabo* erdal ordaina idazten du Añibarrok. Isp. 93. *Odol charragaz odoloste charra* paremiaren ondoan *Lobo a lobo no se muerde (edo muerden?)* transkribatzen du Añibarrok. Eta, azkenik, Isp. 99. *Sartenac galdariari iperdi baltz,-bera izanda bera baltz* paremiaren ondoan *dijo la sarten a la caldera calla negra* idazten du Añibarrok.

Ohar hauek guztiak Añibarroren eskutikakoak dira. Ispasterko bildumaren biltzaileak 66. paremia honelaxe transkribatzen du: 66. *I(...) subac, beguico negarra*. Transkribatzaileak ez du *Iperdi/Ipurdi* hitza transkribatzen hasierako bokala baino eta tarte huts bat jarri du. Jarrera hori, inolako du-

darik gabe, zentsura bati dagokio. *Ipurdi* hitza jarri beharrean lehen bokala jartzen du Ispasterko esaera zaharren transkribatzaileak. Hitza osatzen duena Añibarro dugu, inolako dudarik gabe. Paremia horretako *-perdi*, beraz, Añibarroren eskutikakoa da. Uste dut Ispasterren *Ipurdi* behar lukeela eta ez Añibarrok Arratiako erara transkribatzen duen (*I*)*perdi*¹²⁹. Badago beste kontu interesgarri bat. Ispasterko bilduman Añibarroren eskuz datozen paremiak Añibarroren beraren bilduman ere agertzen dira. Hona adibide bat bakarrik. Ispasterko bilduman 50. paremia osatzera datorren *Chacur argala ardi utza*, esaterako, Añibarroren lehen bilduman 111. paremian ere aurkitzen dugu: 111. *Etsa utsa, guerra utsa. Chacur argala ardi utsa*. Ispasterko bilduman Añibarrok eskua sartzea, bestalde, normala da. Ispasterko bilduma Juan Mateo Zabalaren eskuetan egon zen eta J. M. Zabala Zarauzko frantsizkoteagian egon zen 1815etik 1840ra arte. Pedro Antonio Añibarro 1830. urtean hil zen. Ispasterko bildumak, beraz, 1830. urtea baino lehenagokoa izan behar du, nahitaez.

Ispasterko bildumako atsotitz-segida osoak Bonaparteren ondareko eskuizkribuak argitaratzean ikusi du argia. Merezi du, aurreko paremia-bildumak bezala, dagoen-dagoenean transkribatzea. Beste bildumekin egin dudana bezalaxe, oraingoan ere zenbakiturik emango ditut paremiak.

A

1. Aquerren buztanpian liorpe guichi.
2. Aldatz goriac aldatz beria.
3. Auntzac ichi baleijo,-aquerrac ichi leijo.
4. Alperric da Marija maquilatu,-berez biardau.
5. Aserijari ulia juaña antza ez.
6. Abade eite, -albaite.
7. Amucuba ta ilitija alcarren onduban charrac dira.
8. Aberatza trampa utsa,-pobria ames utsa.
9. Alperreriya-ascoren ondamendija.
10. Asijac dirudi amaija, amaijac urregorrija.

¹²⁹ Kontua apurren bat konplexuagoa da. Arratian *eperdi* esaten da eta Ispasterren *ipurdi*. Ispasterko esaeren transkribatzaileak I- hasierakoa jartzean halako erdibideko aldaera bat sortzen da Añibarrok *Iperdi* transkribatzen duenean.

11. Artunac emona oi dau. *o*, emona zapore.¹³⁰
12. Arbola zarraren onduan ipinten danian landaria, beéra biar dau laster arboliac.
13. Ate buruban cania.
14. Ardijen gaistaquerijac bildotsac pagau.
15. Arranuac bere lumiac biar, epechac bere bai./¹³¹
16. Artuíc enzute ona, eta atzaló.
17. Arija meienian eten oi dá.
18. Arbolaric ez da adar igarbacoric.
19. Aurriac eracutsico dau atzia celan erabilli.
20. Asco ta ondo usuac ego.

B

21. Bacoachac bere opillari icatza.
22. Betico itoguiñac arrijari silluba.
23. Biar aut eta gueraquit,-biarezaut eta quenaquit.
24. Beti Marija gorubetan-biar ez dan ordubetan.
25. Barre eguin oi dan gadiñan,-negar eguin oi da munduban.
26. Bein Marija Elejara.-eta bertan iperdijaz altarara.
27. Bacochoa bere soquiac urcatu oi dau.
28. Brun brun-bacoachac bere aldijan-aquerrari iperdijan-mun.

C

29. Chalupan nagosi asco dagozarian arraintza guichi.
30. Chinchirri miñ baguia sasijan usteldu. //
31. Ceuria eguin artian manso ta manso,-ceuria eguin ezquero zantzo ta zantzo.
32. Catuba galdujaco Marijari,-berac dinuana baño iñoc eztaqui.
33. Celacua vicitzia-alaco erijotzia.
34. Candelero lerijo-achari ura darijo.
35. Cucubac esan eban, ez batorren Sta. Marija Martico,-onrrac eguiteco.

¹³⁰ Esaera hau bi eratara izan liteke: *artuak emona oi dau* lehen aldaera da, bigarrena, *artuak emona zapore*.

¹³¹ Honaino lehen orrialdea.

D

36. Daguanian on on,-eztaguanian egon.
37. Demporiaz aguirico.
38. Daucanén gogortasuna obia da, ez daucanen biguntasuna baño.

E

39. Eguzquiya norá, sapijac ará.
40. Escogija lan gaisto.
41. Egun baten-ez dabe begui gustiac negar eguiten.
42. Etorrico da Majatza-jango doguna lebatza.
43. Echura baric-sapua saltacari.
44. Edari ona ardaua,-biar dan leguez edaten bada.¹³²
45. Errementarijen echian sotza burduntzi.
46. Edocein da Piloto, eguraldi ona danian.
47. Esaten boc nai duana,-enzungo doc nai ez duana.¹³³
48. Ezetz dinuan miñac, baietz esan oi dau.
49. Egusquiya ta eurija-Martico eguraldija.
50. Eche utza-aserre utza.¹³⁴
51. Eguija,-ascoren erregarrija.
52. Erijotzia.-guztion gomuntagarrija.

G

53. Gach bat betor ordu onian,-ezbadira beragaz bi, edo iru atzian.
54. Gu ilezquero beré, zorruac errotara[co dira].¹³⁵
55. Gora bera asco jazoten jacoj guizonari munduban.
56. Gaistuen escubetan dago onaren vicitzia.
57. Garijac esan eban: nilaco bedarric ez da; artuac erantzu eutzan: ni nasan lecuban goseric ez da.
58. Geu garian artian, gure munduba. //
59. Gueijago euquijago,-eta naijago.

¹³² Bigarren orrialdea, hots, eskuidatzian 162.

¹³³ Añibarrok letra estuagoz *esale-entzule* idatzi du.

¹³⁴ Letra estuagoz agertzen da *chacur argala ardi utsa*. Añibarroren letra da bete-betean.

¹³⁵ Kakoak biltzailearenak dira eta ez gureak.

60. Gastañia zura,-arbija lurra,-nic oguija gura.
61. Guztia nai dabenac, guztia galdu.
62. Gardubac clabelina beguitandu ezquero, bera dala ederréna beguitanduten jaco.
63. Guizonac guizona nequez ezagutu oi dau.
64. Gure catubac buztana luce.-noc bera leguez bestiac uste.

I

65. Izanbintz ona,-ezetorquian ona,-ire erriric milla legua dona.
66. Iperdico subac, beguico negarra.
67. Idijac oñon biarran, burdijac oñoten.
68. Iñoren escubagaz bracia atara.
69. Inbidija escabija balitz, ascori buruban aguertuco litzaquiyo.
70. Iñoren buruco citza icusi oi da, eta norberen otzua ez.
71. Illa igaro arren, urtiac bota. /¹³⁶
72. Itzubac bein icusico, eta alan uste.
73. Idi chilin baguia eta auntz adar baguia soluan ez dira onac.
74. Il arteco vicija-ta jan arteco oguija.
75. Iturrijan ur garbija, ta an beré oi danian.

J

76. Jango boc,-biarra eguingoc.
77. Jajo zara,-ilgozara.

L

78. Lagun onac ondu,-deunguiac deungatu.
79. Leija,-zarren ilgarrija,-gaztien zargarrija.
80. Lapico chiquinac laster ganez.

M

81. Maiatzian milla euri,-milla ogui.
82. Mutil onac buruban zaurija. //

N

83. Nun ilgoas,-araco as.

¹³⁶ Eskuizkribuko 163. orria.

84. Nor bera erreteco, egur billa.
85. Neu il ezquero Medicuba atetara¹³⁷.
86. Nequez arturico gaucia, nequez ichi.
87. Nois bait achaujaurico iturrico ura, edan oi da.
88. Naguijagaiti errezan urija.
89. Norbera beretzaco ez dana, ez da inontzat.
90. Negu biguneguijac,-uda gogorreguija.

O

91. Ondo eguinen paguba-ate onduban paluba.
92. Oztuen buztaneti ule bat.
93. Odol charragaz odoloste charra¹³⁸.
94. Oztuac otzoquiya ez nai jan.
95. Oquer batec gausa oquer asco.
96. Orduba doianian, doia munduba.

P

97. Pusquia pusquiagaz gueitu oi da.

S

98. Sajetan ci ogui, urunetan ero.
99. Sartenac galdariari iperdi baltz,-bera izanda bera baltz¹³⁹.
100. Soruac il ebanac oguiric ez eban jan.
101. Sarritan iturrira jua zan bombilla, ausi eguintzan.

V

102. Vijotzian daguana miñera urten.
103. Ur lojetan escallubac.
104. Urac bide asco eguin oi dau.
105. Ur igaruari presaric ezin leiyo.

¹³⁷ Atsotitz honen ondotoxoan letra estuagoz gaztelaniazko ordain bat dator: *Desp. de muerto el asno la cebada al rabo*. Gaztelaniazko esaera hau Añibarrok idatzia da.

¹³⁸ Gaztelaniaz azalpentxo hau dator *lobo a lobo no se muerden (edo muerde?)*. Baina, jakina, gaztelaniazko ordaina hurrengo atsotitzari dagokio. Ohar hau Añibarrok egina da.

¹³⁹ Ondoan gaztelaniazko ordaina dator: *dijo la sarten a la caldera calla negra*. Gaztelaniazko ohar hau ere Añibarroren eskutikakoa da.

Bilduma honetako aleak alde askotatik interesgarriak diren arren, aurreko bildumetan bezalaxe, gutxi batzuren iruzkina egingo dut.

3. *Auntzac ichi baleijo,-aquerrac ichi leijo* esaera X. M. Muniberen *El borracho burlado* antzezlanean ere aurkitzen da, IV. eszenan: «Dijo aquel gran vizcaíno: auntzac ichi baleio, aquerrac ichi leio». Moglek berdin-berdin dakar: 11. *Auntzac ichi baleijo, aquerrac ichi leijo*. Otxandioko eskuizkribuan ere badator: 4. *Auntzac inñesi eguiten deusnari, aquerrac bere eguin daroaco*, a quien huye la cabra suele también huir el cabrón.

16. *Artuíc enzute ona, eta atzaló* modu honetara ulertu behar da: *Hartu egik entzute ona eta hatza lo*. Gaztelaniazko aldaerarik ezagunena berdintsua da: *Coge buena fama y échate a dormir*. Esaera honetako *hatza* adizki sintetikoak «etzan hadi» esan nahi du.

47. *Otz larregija, zarren illgarrija, ta gazteen zargarrija* gure bildumakoa bete-betean dator Mogelen 47. *Otz larregija, zarren illgarrija, ta gazteen esae-rarekin*.

51. *Eguija,-ascoren erregarrija* Astarloak ere badakar modu laburragoan: 23. *Eguija, erregarrija*. Moglek, oster, Astarloak bezala dakar.

53. *Gach bat betor ordu onian,-ezbadira beragaz bi, edo iru atzian* Oihenartek ere bildu zituen honen antzekoa: Oih. 175. *Gaiza hunqui ator, bacar bahator*.

54. *Gu ilezquero beré, zorruac errotara[co dira]eta* Astarloaren 38. *Ilda zorruac errotara* bat datoz bete-betean. Norbera hil arren, ezer askorik ez dela aldatuko adierazteko esan ohi da. Astoak errotara bidea behin ezagutuz gero, nagusirik gabe joan-etorria egin ohi du.

57. *Garijac esan eban: nilaco bedarric ez da; artuac erantzuz eutzan: ni nasan lecuban goserik ez da*. Esaera honen agerrerarik zaharrena hauxe da. Esaera hau beste iturri askotan ere agertzen da. J. Ramon Erauskinek idatzitako *Aien garaia* liburuan honelaxe dator, 76 or.: «Zerbaitengatik esan oi da gariak esan izandu zuela mundu guzian etzala bera baño belar obeagorik; eta artoak erantzun ziola: –Baño ni naizen tokian ez dago goserik».

65. *Izanbintz ona,-ezetorquian ona,-ire erriric milla legua dona* delako esae-ra zaharrak mila enkantu eta pamerial ditu. Esaera hau emakume bati zu-

zendua dago, noka edo emakumeen hitanoan baitator. Kontuan hartzekoa da esaeraren lehen erdia honelaxe ulertu behar dela: *Izan bahintz ona, ez he(n)torkean hona*, non hi (emakumea), izan bahintz ona, ez hintzen etorriko hona. Matxalen Busturikoren kopla ezagun batean ere hoskidetasun bera aurkitzen dugu: *Matxalen Busturiko/ izan balitz ona/ ez zela etorriko/ Busturitik hona*. Bigarren erdia ere *ire erriric milla legua dona* harrigarria eta indar handikoa da. Bigarren erdiko *ire erriric* horrek «hire herritik» esan nahi du; ablatiboa da, beraz. Esaera zahar hau bere jatorrian kanta bat izango zen, seguru asko.

67. *Idijac oñon biarrian, burdijac oñoten* esaera modu oso antzekoan dator Astarloaren bilduman: Ast. 3. *Idijac oiñon biarrian, burdijac oiñon*. Esaera honen gainean goraxeago jardun dut, Astarloaren bilduma aztertu dudanean.

76. *Jango boc,-biarra eguingoc*. Esaera hau ezaguna da Bizkaian. Horren antzekoak dira *Be(h)arrik barik ez da jateko(r)ik*. *Jateko beharra egin behar da*, etab. Kontu ezaguna da Bizkaian *behar egin/beharra egin* «lan egin» dela. *Behar* hitzak bi adiera desberdin dituen Bizkaiko esaera bat ere bada: *San Martin beharrak beharra eragin*. Esaera horretako lehen *beharra* «necesidad» dugu eta bigarrena «trabajo», hots, «beharrak edo premiak lana eragin ohi duela». Esaera horren aldaera zaharra da Mogelen 44. *Ce langintza zamargin, bizarrac bizarra eragin*. Azken esaera hau apur bat desitxuraturik dago, ene ustez. *Bizarra* hitzaren ordez *beharra* ulertu behar da: *Ce langintza zamargin, beharrac beharra eragin*.

Ispasterko bildumako esaera hau bildua dago XVIII mendeko inskripzio batean baino gehiagotan. Bizkaian, Amorotoko plazan dagoen *Iturraran beko* baserriko atalburuan (gaur egun baserri honek 3 zenbakia darama) inskripzio hau ikusten dugu: *Eguiten badoc bihar[r]a/ jango doc ogui/ esta obra hicieron Santiago yturran/beiti y su hijo Juan-/ de Bengoa yolarbar/ AÑO 1784*. Hemezortzigarren mendeko inskripzio hau E. S. Dodgson euskalariak 1896. urteko *Inscriptions basques* liburuan ez zuen bildu. Are harrigarriagoa da inkripzio bera ikustea Amoroto bereko beste baserri batean hogeita hamar urte lehenago, 1754 urtean. Baserri hau *Idarreta* da eta Amorotoko plazatik urrun samar da. Inskripzioa arku dotorearen gaineko atalburuan

dator eta honelaxe dio zehazki: *eguiten/ badoc bierra/ jangodoc ogia/ año 1754*. Esaera eta urtearen azpian etxegilearen izena ere badator harrian zizelkatua: *obra hav eguin eban/ juane coscorraza/ eta/ ydarre/ tacoc*¹⁴⁰.

79. *Leija,-zarren ilgarrija,-gaztien zargarrija* esaeraren antzerakoa Mogelek ere badakar: *Otz larreguija zarren ilgarrija, ta gazteen zaargarrija*.

82. *Mutil onac buruban zaurija* esaera modu osoagoan dakar Astarloak: 42. *Mutil onac buruban zauri, gaixtuac bernazaquijan*. Zer esan nahi ote du esaera honek? Ene ustez, esaera honek baditu bere kideak. Hona zabalduenetako bat: *Gazteac, buruan bere esteac*. Azkuek ere ematen du esaera honen testigantza: *Mutillak buruan bere esteak daukez* (V-ger), *mutilak buruan ere esteak duzkine* (G-go), (...) gaztelaniazko azalpen argigarri batekin: dicen las madres a las hijas que se quejan de recibir menos ración que los hijos EY III. Uste dugu esaeraren esangura zabalagoa ere izan daitekeela. Gazteek, hazten ari direnean, asko jaten dutela adierazi nahi du gehienetan. Gotzon Garatek ere biltzen du modu luzeagoan: GG-6485 *Gazteak buruan ere esteak...gomazko esteak*. Esaera hau, bestalde, Astarloaren esaerak iruzkindu ditudan atalean dator.

83. *Nun ilgoas,-araco as* esaera ez dut bestetan aurkitu. Halabeharrez edo patu txarrak eraginda norbait hiltzen denean esan ohi da. Gurasoei askotan entzun diet.

88. *Naguijagaiti errezan urija*. RS 298. *Iaygi cidi naguia, erra cizan vria* esaerak gure bilduman ere ordaina dauka.

94. *Otxuac otzoquija ez nai jan* esaera Astarloak ere bildu zuen 44. *Otsuac extau bererik jaaten*. Mogelek 13. *Otsuac otsuari gachic ez, ta lapurrac lapurra-ri laztan*. Beste zenbaitetan Bizkaian berean beste animalia batekin ere esaten da: *txakurrak ez dau jaten txakurkirik*.

98. *Sajetan ci ogui, urunetan ero* horretako *ci ogui* hitz batera ekarri behar da, hots, *ciogui* hitzera. *Ziogi* hitzak «zekena», «begiratugia» esan nahi du eta Mitxelenak dioenez, *soegi* hitzetik metatesi bidez letorke.

¹⁴⁰ Ohargarria da *Idarretakok* dioela, goraxeago ikusi dugun Errodrigo Zaratakok bezala.

105. *Ur igaruari presarik ezin leijo* beste modu askotara aurkitzen da. Bizkaiko esaera argitaragabe batean, esaterako, bi hauek aurkitzen ditut: *ura joandakoan presa. Buru-bageen amesa eta ur joanari ez egin presarik.*

6. Lapurdin barrena Itsasu herrira

Humboldt bidaiaria Hego Euskal Herritik Lapurdira joan zen. Lapurdin, Baionatik Uztaritzera eta Itsasura. Itsasu herrian, apaizetxean ostatatu zen. Bidaiari prusiarrak bere egunkarian idatzi zuen Itsasuko apaizetxean igarandako bi eguneko egonaldia ez zitzaiola inoiz bere bihotzetik itzaliko:

Von den Tagen, die ich in dieser friedlichen Wohnung zubrachte, werde ich zwar hier nicht gerae viel zu erzählen haben; aber ihr Andenken wird nie in meinem Herzen verlöschen.

Itsasuko apaiza Haranbillet zaharra izan zen, gizon maitagarri eta amultsua. Gaztetan ikasitako kantu zaharrak oroitzen zituenean poztu egiten zen eta orduetan egon zitekeen doinu eta ahapaldi erdi ahantziak ezpainetara ekartzen. Jakitun prusiarrak bidaia-liburu osoan hitzik bihoztienak Haranbilleti eskaintzen dizkio, zango bat hilobian zuen apaiz zaharri:

Nie habe ich einem Greise eine so liebenswürdige, durch nichts gestörte Heiterkeit, eine solche Aufgelegtheit zum unterrichtenden Gespräch und zu jeder, auch weit über den Kreis seines beschränkten Lebens hinausgehenden Untersuchung, eine so herzliche Theilnahme an jedem unschuldigen Vergnügen, mit Einem Wort einen solchen Geist ächter Duldung und wahrer Humanitaet gesehen, als in dem wackeren Harambillet.

Bidaia-liburuan esan ez arren, Haranbillet zaharrak kantatu zizkion kantuetako bat *Andre Emili* balada izan zen. Balada hau Azkuek prusiarraren eskuizkribu batetik transkribatu eta *Euskera* aldizkarian argitara zuen (Azkue: 1925). Humboldtten bidaiaren garaian, bestalde, Napoleon bazterrak nahasten hasia zen. Handik urte batzuetara Europa osoa bere-tu nahirik gerra piztu zen han eta hemen. Garaitsu hartan, Itsasuko Elizalde etxeko andregai eta Mulieneko premua amodiotan ziren. Mulieneko gizona arma-kontrabandan harrapatu eta kartzelara sartu zuten.

Gertaera dolugarri honen karietara herri-kanta bat sortu zen. Mulieneko premua Itsasuko Elizaldeko prima aberatsaren senargaia zen. Behin Mulieneko premua preso hartu ondoren, Elizaldeko andregaiak Enperadorea mintzatu nahiko du bere senargaiaren askatasuna erdiesteko. Hona hemen kantua P. Lafitten funtseko Hiribarrenen paperetan datorren bezala (Laf 401-011)¹⁴¹:

1

Untciac eder du bela, çaldiac ere ba[i] cela,
Mulin premu ibiliren cen cabalier bat becela
portemantuan iskiribaturic elizaldeco jaun cela.

2

Contra bandaren borthitça, particulazki carthucha,
gardec arrastatu ezpalute Larresoroco portuan,
Moulin beçaïn guizon abilic etcen izanen Frantçian.

3

Elizaldeco andere gue[i]ac jakin zuenean berria
hirur egun pasatu cituen ofian eri handia,
heien buruan galdeguin çuen yaun haren libertatia.

4

Izan çuen errapustia ez baitcen hambat eztia:
urhez bethia izan balu ere Elizalde gucia,
etçuela izanen galdeguiten çuen graciac.

5

Elizaldeco arrosa[c], balimbaliki frantsesa
emparadoriaren mintzaceco berac baluke irrisa,
Bayonan eros leçake harat gaiteco carrosa¹⁴².

P. Lafitteren paperetan eredu are osoago bat ere badator (Laf-401-002). Hemen transkribatuko dudan bigarren eredu hau, lehen ahapaldiak garbiri

¹⁴¹ Lafitten hondo edo funtsa Euskaltzaindiko Azkue liburutegi eta artxiboan gordetzen da.

¹⁴² Puntuazioa jarri diot testu originalari.

salatzen duenez, bertso-paperetan argitaratua izan zen. Bigarren eredu hau edertasun handikoa denez gero, iturrian datorren bezala emango dut:

1

Cantoregnuac berriric, aphirilian emanic,
berri segur jin ičan çaiiku paper finian emanic,
paper finian emanic eta cacheta belchez loturic.

2

Elichaldeco anderegayac aditu çuenian berria,
hamabortz egun egon ičan cen ohian eri jarria,
aïratcerat utci cuela escuan çarocan choria.

3

Hala etche noblia Itxasso Elichaldia,
harat jaün eguin beharra cen Mulineneco primia,
contrebandan galdu ez balu bere libertatia.

4

Elichaldeco anderegayac adituric berria
itxasuetan juan behar cela Mulineneco primia
dihurutan galdeguin çuen jaün haren libertatia.

5

Ičan du errepostua, ez baïcen sobera eztia,
urrez bethia ičanic ere Itxasso Elichaldia
ez lezaqueyela ardietz galdeiten duen gracia.

6

Elichaldeco arrosac balinbalaqui fransesa,
empeadoriaren mintzatceco bera[c] baluque irritza,
Bayonan eros baileçaque harat juaiteco carrossa.

7

Untziac eder du bella, çaldiac ere baï cela,
Mulin primu ibili behar cen cabalier bat beçala
portamantuan izkiriaturic Elichaldeco jaun cela.

8

Cartuchac eder zacuan, beren balac muturrian,
Mulin becen guignon urosic ez cen iganen Frantcian,
arrastatu ez balute Larresorhoco portuan¹⁴³.

Eredu eder honetan azken bi ahapaldiak koplazaharraren teknikadunak dira. Aurreko ereduan, lehen ahapaldia zen koplazaharraren teknikakoa, Beste eredu batzuetan hirugarren bat ere aurkituko da. Itsasuko Elizalde handi-etxeako andregai guztiz noblea da, aberats okitua, eta senargaia preso hartu dutenean enperadorearekin berarekin mintzatu nahi du senargaia libratzeko. Itsasu Elizaldeko andregaiaren aberastasuna bi eruedetan modu nabarmenean ikusten da. Itsasuko Elizaldea etxe noblea da beste eredu batzuetan ikusten denez. Hona aldatu ditudan bi eruedetan ez datorren beste ahapaldi bat dator Salaberriren paperetako ereduan:

Halabada étché Noblia, itchasou elissaldia
Hango Jaoun éguin béhara sinin, moulinéneco primu
Contrebandan galdou issan espasindou (çouc çoure libertatia)

Lehen ahapaldi honetan andregaiaren etxea noblea dela esaten da. Norbaitek, ordea, dudan jarriko luke *itchasou elissaldia* horretan *Elizaldia* etxearen egoitza Itsasun berean ote dagoen. Aita Donostiaren Argentinako kuadernoko ereduan ere badator guri dagokigun ahapaldia:

Ala etche noblia/ Itsasun Elizaldia
Harat jaun egin beharzela/ Mulieneko premua
Komtra bandan galdu ez balu/ Oy bere libertatia.

Ahapaldi berri honek bestetako lanbroa aienatzen du, garbi aipatzen baitu Itsasu herriko *Elizaldia* etxe noblea. Ahozko literatura aztergai dugunok jatorrizko testu hauek modurik fidelenean ematen saiatzen gara. Ahalik eta eredu gehien biltzen eta ahalik modurik fidelenean transkribatzen ahalegintzen gara. Jatorrizko eskuizkribuko testua transkribatzea da gure lehen lana. Behin lan hori egin ondoren, gaurko grafia-ortografiatarara ekartzea lan samurragoa izan ohi da. Testuaren zertzelada historikoak ere zenbaitetan biltzen aritzen gara, nahiz alor hori historialari espezializatupei dagokien.

¹⁴³ Hasierako letra larriak letra xehe bihurtu eta testua puntuatu dut.

Itsasu herria aipatu dudalarik, nola aipatu gabe utzi gure kantutegiko kanta ederrenetako bat: *Maitia, nun zira?*. Kanta honek, nahitaez, Gotzon Garateren oraitzapena dakarkit. Gotzon Garaterentzat euskarazko kantarik ederrenetako bat zen, indar poetiko handia doinu sarkor eta malenkonia-tsuarekin uztartzen duena. Gotzon Garaterentzat ez ezik, euskaldun askorentzat ere halaxe dela iduritzen zait. Zilegi bekit, beraz, kantu honen gainean iruzkin bat edo beste egitea.

J. D. J. Salaberri baratariak¹⁴⁴ *Maitia, nun zira?* kantuarekin, 1870an, eman zion hasiera bere *Chants populaires du Pays Basque* liburuari. Uste izatekoa da Mauleko legegizonak kantu horrekin bere liburu ederrari hasiera ezin ederrago eman nahiko ziola. Eta baliteke, era berean, hasiera eder hau kantua maite zuelako izatea. Zuberua osoan ezagutzen zen kantua izan behar zuen, inondik ere. Salaberrik kantu honekin liburua hasi zuenean bikain edo primizia bat eskaini nahi zuen, honelaxe baitio kantaren berri ematen duenean:

Je suis heureux de pouvoir offrir à mes lecteurs la primeur d'une chanson inédite, faite sur l'air de cette romance, par feu M. le baron d'Uhart. Je la dois à l'obligeance de son fils, M. le baron Victor d'Uhart, dernier représentant mâle de cette antique et noble famille.

Cette chanson fut faite en 1854, à l'occasion de la restauration du cercle de l'Union (hélas! Plus tard désuni), à Saint-Palais.

Salaberriren arabera, 1854. urtean sortu zen *Maitia, nun zira?* kantua. Non eta nork sortua zen ere esaten du: Donapaleun, Baxenafarroan, Uhart baroiak egina. Salaberrik uste zuenez, 1870.ean, liburua argitara zenean, hamasei urte besterik ez zuen kantuak. Egia ote da hau? Ez dago inolako dudarik *Maitia, nun zira?* kantuak lehenagokoa izan behar duela. Arxüren bilduma argitaragabea ere bildua baitago gure kantua eta bilduma hori 1840an burutua izan baitzen. J. B. Arxü biltzaile zuberotarrak bere kantutegia honelaxe izendatu zuen: *Chants populaires du Pays Basque recueillis par J. B. et P. Archu 1840*¹⁴⁵. Kantutegian eskaintzen duen gure kantuaren ere-

¹⁴⁴ Frantsesez eta euskeraz *Sallaberry* sinatzen bazuen ere, euskaraz *Salaberri* jartzea erabaki dut.

¹⁴⁵ Xahoren kantutegia ere garaitu berean egina da. Xahok ere badakar gure kantua. Xahoren erduan lehen lau ahapaldiak bakarrik datoz. Xahoren eta Salaberriren erduen artean dagoen diferentzia nabarmenena *Ar'eta ez ahal da sarthüiren serora!* Xahorenean *Areta ez ahal duzu sarthuren serora* da

dua oso hurbil dago 1870. urtean Salaberrik agertu zuenarekin, baina ez da guztiz bera. Hona hemen Arxük transkribatu zuen eredia¹⁴⁶:

(1)

–Maitia, non zia? Nic etzutut ikhouston
ez berriric jakiten.
Norat galdu zira?
Ala kambiatu da zure desseigna:
hitzaman zineitan,
ez behin bai bietan
enia zinela.

(2)

–Ohikoua nuzu, enuzu kambiatu;
burian benian hartu
eta zu maithatu:
aita jeloskor batec¹⁴⁷ ni nizu privatu
zure ikhoustetic,
gutiago minzatzetic,
harc nizu privatu.

(3)

–Aita jeloskorra, zuc alhaba¹⁴⁸ igorri
arauz ene ihessi¹⁴⁹
komentu hartara¹⁵⁰,
Areta ez ahal da sarthuren serora!
Fede bedera dugu,
algarri emana dugu,
gaiza segurra da.

¹⁴⁶ Mauleko *Sühaxia* kultura-taldea kudeatzen duen Maddi Oihenarteren bidez ezagutzen dut kaier eskuidatzia. Kantua transkribatzeko, bestalde, bertso-lerroen letra larriak letra xehe bihurtu ditugu. Puntuazioa ere apurren bat aldatu dugu.

¹⁴⁷ Eskuizkribuan batera transkribaturik: *jeloskorbatec*.

¹⁴⁸ Ahapaldi honetan *alhava* transkribatzen du J. B. Arxük. Bigarren aldian, ordea, *alhaba* egingen du.

¹⁴⁹ Hitz hau *ihesi* transkribatua dago, bigarren –S– handia egiten duela.

¹⁵⁰ Jatorrizkoa eskuizkribuan *Hartara* dator, lehen hizkia letra larrian duela.

(4)

Zamariz igan eta jin zaizkit ikhoustera,
ene consolatzera,
aitaren ichilic.
Hoghei-ta lau ourthe bazitit betheric
urthe baten burian,
nic ezतिकet ordian
aitaren acholic.

(5)

Alhaba diener erraiten dit orori,
soghin daziet eni,
beha ene erranerri.
Tchipitto dielaric, onxa dirigitzia,
handitu dienian,
berant date ordian
nic bazakit onxa.

Arxüren kantu-eredu hau dagoen-dagoenean aldatu dut, zuberotar biltzailearen ortografia bereziak zer aztertua baduelakoan¹⁵¹. Arxüren ereduak aldaera ttikiak ditu Salaberrirenarekin alderatuta. Hona aldaera txiki batzuen berri. Salaberriren ereduko *ez behin bai berritan* Arxürenean *ez behin bai bietan* da. Salaberriren *Bihotzian beinin hartü* Arxürenean *Burian beinin hartu* da.

Hona aldatu dudan Arxüren eredu 1840. urtea baino lehenago bildua da. Kantu honen sorreraren gainean Piarres Lafitteren iritzia Salaberrirena baino zuzenagoa dela deritzot. Piarres Lafittek *Herria* astekarian (Lafitte: 1967), zertzelada hauek eman zituen gure kantuaren gainean:

Hauzeko jauregian Pierre d'Undurein ezkondu zen 1700eko agorriaren 25ean Sibaseko Marierekin. Bi aldetarik aitoren seme-alabak ziren. Ezkontza hortarik ez zuten ukan haur bat baizik: Jeanne. Haur hori Hauzeko elizan bataiatua izan zen 1701-eko azaroaren 9-an:

¹⁵¹ Bestetan ere aipatu dugun kontua nabarmena da. *Hoghei*, *soghin* ematen ditu g- baten ondoren -e edo -i bokalak badaude. Testu berean agertzen den *dirigitzia* horretako -g- delakoak beste ahoskera bat izango luke.

goxaita izan zen Jean de Sibas kalonjea, amaren anaia eta goxama Jeanne d'Undurein, aitaren ama.

Ziberuko aitoren alaba gehientsuak bezala Jeanne gaztea Oloroneko komentu batean altxatua izan zen. Orduan Oloronen bi komentu baziren, bainan pentsatzeko da Ursulinetan ezarri zutela, haren izeba française de Sibas, hango superiora izana baitzen.

Hain etxe oneko neskatxa ezkontzeko adinetarat heltzarekin hartaz asko gizon gazte agradatu zitazken. Oloron artetik hautatu zuen Lahüntze Barrecheko Michel de Reyau, aitoren seme eta parlamenteko abokat plantakoa.

Bainan hautu hori ez zitzaion gustatu Hauze-Ündürüeko jaunari. Bere baimena errefusatu zuen, eta, kantoreak dionaz, alaba berriz komentuan ezarri.

(...) Mauleko notariaperen arabera, kantoreak erran bezala iragan ziren guziak oro.

Jeanne de Undureinek bere 25 urtheak konplitu zituen 1726eko azaroaren 5ean, eta berehala Ozazerat Jaurgain deitu kusi batzuen ganat joan zen, Handik notari izgorri ziozkan aitari hiru errespetuzko gutun: batto abendoan, bertzeak 1727ko urtarrilaren 13an eta otsailaren 7an.

Otsailaren 3an, Ozazen, Méharon-Gourdo notariaren aintzinean, ezkontzako ageria sinatu zuten Michel de Reyauk eta biek. Handik zonbeit egunen buruan egin zuten elizako itzulia.

Lafittek eman zituen datuen arabera, kantuak ia hirurehun urte izango lituzke, 1726 urte inguruan izango bailuke bere sorrera. Orain arte aipatu ditudan bi ereduak, Salaberrirena eta Arxürena, zuberotarrak dira. Badago, ordea, sortalderagoko eredu bat ere. Hona Duvoisinek bere kaier idatzian *Au couvent L'amour fidèle* izenburuaren azpian dakarrena¹⁵²:

¹⁵² Kantu hau Bainonako funtseko Duvoisine hiruigarren kaierekoa da.

(1)

Maitea, non zira? /Oi, ene maitea!¹⁵³
 nik etzaitut ikhusten,
 ez berririk aditzen,
 norat joan zira?
 Ala gambiatu da
 oi! zure gogoa?
 Hitzeman zinerautan,
 ez behin bai bietan,
 enea zinela, (berriz)

(2)

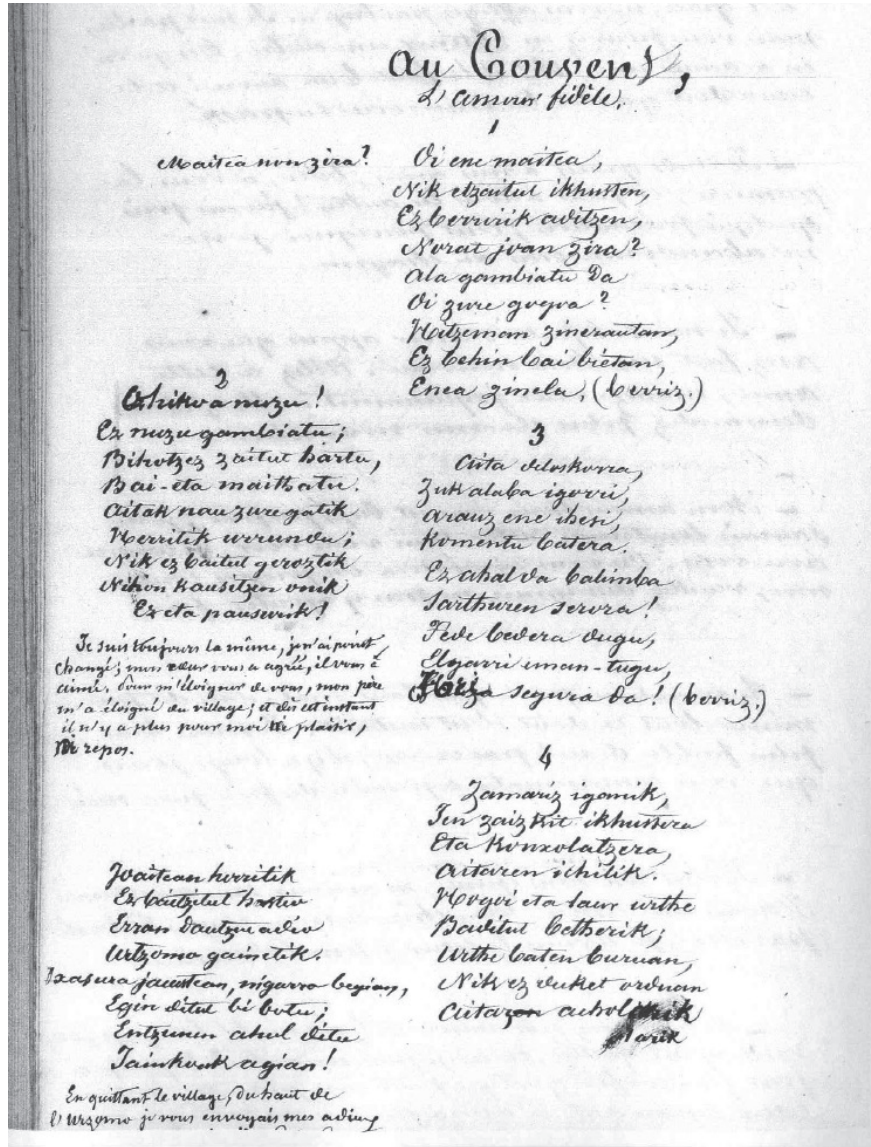
Ohikoa nuzu!
 Ez nuzu gambiatu!
 Bihotzez zaitut hartu,
 bai-eta maithatu.
 Aitak nau zure gatik
 herritik urrundu;
 nik ez baitut geroztik
 nihon kausitzen onik
 ez eta pausurik!

(3)

Aita jeloskorra,
 zuk alaba igorri,
 arauz ene ihesi,
 komentu batera.
 ez ahal da balimba
 sarthuren serora!
 Fede bedera dugu,
 elgarri eman-tugu,
 hori¹⁵⁴ segura da! (berriz)

¹⁵³ Bi aukera ditu sarrera honek, batetik, *Maitea, non zira?*, eta, bestetik, *Oi, ene maitea!*. Lehen-tasuna, ordea, lehenak du: *Maitea, non zira?*

¹⁵⁴ Duvoisinek lehen idazkeran, inolako dudarik gabe, Gauza idatzi du. Gauza hitzaren gainean, zuzenketa eginez *Hori* jarri du, garbiki.

(4)

Zamariz iganik,
jin zaizkit ikhustera
eta konxolatzera,
aitaren ichilik.
Hogoi eta laur urthe
baditut betherik;
urthe baten buruan,
nik ez duket orduan
aitaz acholarik.

(5)

Joaitean herritik,
ez baitzitut hastio,
erran dautzut adio
Urtzoma gainetik.
Ixasura jaustean, nigarra begian,
egin ditut bi botu.
Entzunen ahal ditu
Jainkoak agian!

(6)

Oi, uda-lilia!
zutaz agradaturik
bada zombait bertzerik,
oi, charmagarria!
Zure baithan eman dut
ene fidantzia;
nahi balimbaduzu
enekilan juntatu,
erradazu egia.

(7)

Ez dirot deus erran
 ez-etare hitzeman,
 ez baitakit zer erran,
 ez niza penetan!
 Bi gazte direnean
 agrados elgarrez,
 ez dela probetchurik
 heyer deusik erranez
 ez eta eginez.
 Pietate hala direnez¹⁵⁵!

Duvoisinen ereduko lehen lau ahapaldiak bat datoz eredu zuberotarrekin. Bosgarren-seigarren ahapaldiak, ordea, guztiz berri eta ezezagunak dira. Bosgarren-seigarren ahapaldietan Lapurdiko leku-erreferentziak ematen dira: *Urtzoma gaina* eta *Itsasu* (Duvoisinen grafian *Ixasu*). Amodiozko euskal kantu askotako azken ahapaldiak halako epitimio edo ikasikizun latza erakutsi ohi du. Gure azken ahapaldiak ere halako kutsu triste eta harrigarria du: amodiotan dauden neska-mutil gazteei ez zaie ezer esan behar, alferrik baita, bakar-bakarrik pietatea izan behar da hala direnez¹⁵⁶.

Maitia, nun zira? kanta 1921 urteko *Gure Herria* (abenduan, musika sailean) aldizkarian ere agertu zen ohar interesgarriak zituela. *Gure Herria* aldizkariko artikulugileek kantuaren hasieran Lapurdiko kantutegietan bi ahapaldi gehiago zetoze la zioten. Baieztapen hori frogatzeko hona ekarri-

¹⁵⁵ Eredu honetako hasierako letra larriak letra xehe bihurtu ditugu. Puntuazioa ere apurren bat aldatu dugu. Eredu hau J. Duvoisinen hirugarren kaierean aurkitzen da. Eredu honetako bi ahapaldi, bigarren eta bosgarrena, frantsesera itzuli zituen Duvoisinek. Hona frantseseko itzulpena: 2.–Je suis toujours la même, je n'ai point changé; mon coeur vous a agréé, il vous a aimé. Pour m'éloigner de vous, mon père m'a éloigné du village; et dès cet instant il n'y a plus pour moi ni plaisir, ni repos. 5.–En quittant le village, du haut de l'Urtzoma je vous envoyais mes adieux. (Oh! Ce que je vous aime!) et descendant à Itsassou, les yeux pleins de larmes, j'ai prononcé deux vœux; qu'il plaise à Dieu de les entendre!

¹⁵⁶ Patri Urkizuk *Bertsolaritzaren Historia. I Anonimoak* liburuan Duvoisinen eredua dakar, baina ez Baionako eskuizkribuan datorren bezalaxe. Baionako ereduak zazpi ahapaldi ditu eta Patri Urkizurenak lau.

ko dudan eredia Henri Perceval jatsuarrena da. Percevalen kaieren gure kanturen izenburua ez da *Maitia, nun zira?*, oso bestelakoa den beste bat baino: *Igande arrats batez*. Kantu hau Perceval jatsuarrek 1958. urteko Ligiko bertso-sariketan aurkeztu zuen. Hona hemen kaieren datorren bezala¹⁵⁷:

1

Igande arrats batez izar bat ikusi dut:
jalitzen zen zerutik ilunduz geroztik,
distirutzen baitzuen ororen gainetik.
Haren klaritateak ez zukein¹⁵⁸ parerik
mudatu ez balitz, mudatu ez balitz.

2

Munduan naizela badu zombeit urthe
beste bat holakoa ez dut ikus uste¹⁵⁹,
iguzkiaren pean kausi ez daiteke.
Sartu zait bihotzean ateratzea neke.
Hainitz nuen maite, hainitz nuen maite.

3

–Maitia, nun zira? Nik ez zaitut ikusten¹⁶⁰
ez berririk jakiten, norat galdu zira?
Ala da kambiatu oi zure desira?
Hitzeman zinerautan, ez behin bai frangotan,
enea zinela, enea zinela.

¹⁵⁷ Kaiereko ereduak ez du puntuazio-markarik. Koma eta puntuak eta gidoiak gureak dira. Bertso-lerro guztien hasieretan letra larriak datoz eskuizkribuan. Kaierean –ai– guztiak –ai– idatzita datoz: *baitzuen, gainetik, Hainitz, maité, ezaitut*... Era berean, –au– guztiak –ai– idatzita daude: *naizu*. Behin, ordea, *nau* aurkitzen dut eta ez *naü*. Hitza –e batez bukatzen denean, tildearekin dator kaieren: *Igandé, besté, etab*.

¹⁵⁸ Kaierean *ezukein* dator.

¹⁵⁹ Eskuizkribuan *uzté*.

¹⁶⁰ Eskuizkribuan *ezaitut*.

4

–Ohikoa nauzu, ez nauzu kambiatu.
Bihotzean behin hartu eta zu maitatu.
Aita jeloskor batek bainerau kasatu.
Oi! zure ikustetik gehiago mintzatzetik¹⁶¹
harek nau pribatu¹⁶², nahiz kambiatu.

5

–Aita jeloskorra, zuk alaba igorri
komentu¹⁶³ batetarat, oi! eni ihesi.
Oi bainan ez ahal da sarturen serora!
Fede bera dugu, elgarri eman dugu,
gauza segura da, gauza segura da.

6

–Zamariz iraganik jin zaizkit ikusterat,
ene konsolaterat, aitaren ichilik.
Hogoigarren urthea baitut konpliturik,
urthe baten buruan, nik ez duket orduan
aitaren beldurrik, hartaz acholarik.

7

Alabak dituztener erranen dut orori
sogidazue¹⁶⁴ huni, kasu ene erraner¹⁶⁵:
gaztetto direlarik ongi diziplina,
handitu direnean berant daite orduan,
nik badakit untsa, nik badakit untsa.

¹⁶¹ Eskuizkribuan *mintzazetik*.

¹⁶² Dassancek *privatu* transkribatzen du.

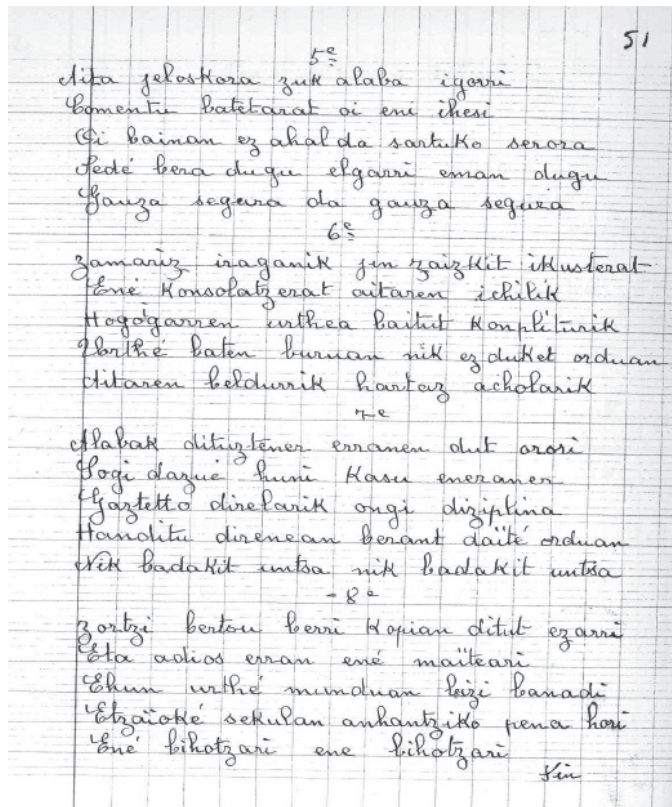
¹⁶³ Eskuizkribuan *Comentu*.

¹⁶⁴ Eskuizkribuan *Sogi dazué*.

¹⁶⁵ Eskuizkribuan *eneraner*.

8

Zortzi bertsu berri kopian ditut ezarri
 eta adios erran ene maiteari.
 Ehun urthe munduan bizi banindadi,
 etzaioke sekulan ahantziko¹⁶⁶ pena hori
 ene bihotzari, ene bihotzari.

Lehen bi ahapaldiak ez ezik, azkena ere erantsia da, itxura guztien arabera. Lapurdiko kantariak «Igande arrats batez» kantuaren lehen bi ahapal-

¹⁶⁶ Bi aukera jartzen ditu transkribatzaileak: *ahantziko/joanen*.

dien eta azkenaren artean txertatu dute modurik naturalenean «Maitia, nun zira?» kantua. Beste modu batera ere ikus daiteke kontua. *Maitia, non zira* kantuari hasiera-bukaeretan beste ahapaldi batzuk erantsi dizkiote. Nahasketa honetatik beste kantu bat sortu da. *Maitia, nun zira?* kantua zenbait hitz eta esapide ere beste era batekoak dira. Zuberoako eruedetako *deseiña*, Lapurdikoan *desira* da. Salaberriren eredian, bigarren ahapaldian, *aita jeloskor batek dizü kausatü* dio. Eta frantsesez Salaberrik honelaxe egiten du itzulpena: *un père jaloux a causé (mon silence)*. Lapurdiko eredian *aita jeloskor batek bainerau kasatu* dio, hots, *aita jeloskor batek urrundu (haizatu, urrunarazi) nau*. Eredu diferenteak aztertzeke tankera horretako aldaera txikiak guztiz interesgarriak direla deritzot.

Jose Mendiaguk –edo nahiago izatera, Joxe Mendiagak–, Buenos Airesetan, 1900. urtean argitara eman zuen *Zazpiak bat. Eskualdun kantuak* liburu-ruko *Maitia, nun zira?* kantaren eredia interesgarria da guztiz. Mendiaguk, Salaberrik bezala, bost ahapaldi dakartza, baina bataren eta bestearen bosgarren ahapaldiek ez dute bat egiten. Mendiagueren bosgarren ahapaldia hauxe da:

Ez dakit yakitatez,
bainan bai, segür üstez,
erranik chori batek,
zerbait süyet batez;
bi presuna direnian, agrados alkarrez,
ez dela probechürrik,
heyer deusik erranik,
ez kontra yuanez; pietate ala direnez!

Gure Herria aldizkarian, 1921ean, ahapaldi honen berri ere ematen da. Jose Mendiaguk bere liburuan dakarren azken ahapaldia eta Duvoisinen ereduko azkena ere bat bera dira. Lehen erdian apur bat desberdina izan arren, bat datoz bete-betean bigarren erdian. Mendiagueren azken ahapaldia beste eredu batzuetan ere badator. Hona, erakusgarri gisa, Argentinako kaiereko eredia¹⁶⁷:

¹⁶⁷ Argentinako kaierean, 93. orrialdean, *Maitia nun zira* izenburua ematen zaio gure kantuari. Hala ere, *Non zira maitea* batez hasten da. Izenburu hau baino lehenago transkribatzaileak *Aita*

1

Non zira, maitea?
 Nik etzaitut ikusten,
 ez berririk yakiten.
 Norat yoan zira?
 Ala den khanbiatu
 oi! zure desira.
 Hitzeman zineraitan
 ez behin bai bietan
 enea zinela. biz

2

Enaiz kanbiatu,
 bainuen deliberatu
 eta buruan hartu
 bihotzez maithatu.
 Aita yeloskor batek
 bainau gibelatu
 zurekin egoitetik
 gutiagu mintzatzetik
 hark bainau pribatu. biz

3

Aita yeloskorra,
 zuk alaba igorri
 arabez ene ihesi
 komentu hartara.
 Balinba ez ahal da
 sarthuren serora!
 Fede bedera tugu¹⁶⁸,
 elgarri eman tugu
 gauza segura da. biz

yeloskorra idatzi du eta gero ezabatu. Hasierako letra larriak letra xehe bihurtu ditut. Puntuazioa ere apur bat egokitu dut.

¹⁶⁸ Eskuizkribuan *Fede bederaitugu* dator.

4

Igandean zamariz
 yin zaizkit ikustera,
 ene kontsolatzera
 aita-amen¹⁶⁹ ichilik.
 Hogoi eta bat urthe
 oraino ez ditut nik;
 urthe¹⁷⁰ baten buruan
 nik ez duket orduan
 aitaren beldurrik,
 amaren acholarik.

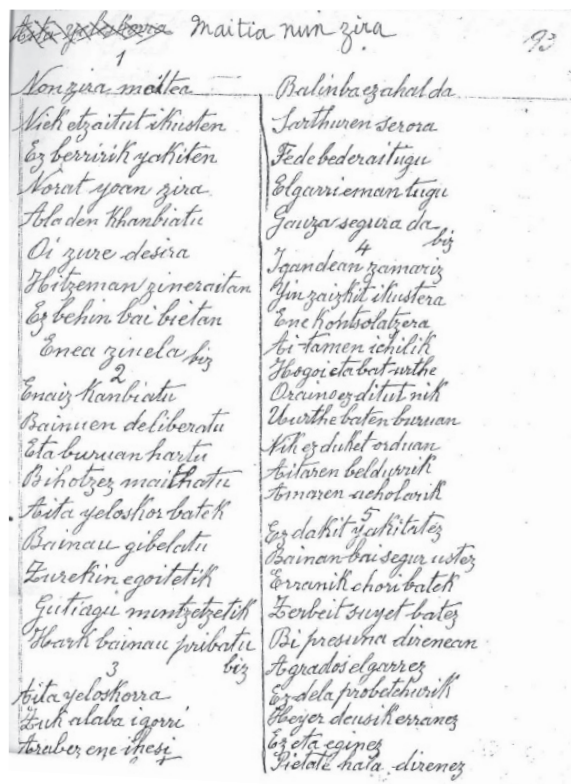
5

Ez dakit yakitatez,
 bainan bai segur ustez,
 erranik chori batek
 zerbeit suyet batez.
 Bi presuna direnean
 agrados elgarrez,
 ez dela probetchurik
 heyer deusik erranez
 ez eta eginez.
 Pietate hala direnez!

Argentinako kaiereko eredu lapurtarra da, Kanbo herrikoa. Eredu honek Zuberoako eredu apurren bat egokitu duela dirudi. Ezagutzen diren Lapurdiko eredu guztietan bezala, *deseña* hitzaren lekuan *desira* dator. *Zamariz igañik*, esaterako, *Igandean zamariz* bihurturik aurkitzen da. Zuberoako ereduetako *Aitaren acholik* bukaera modu luzeagoan dator: *Aitaren beldurrik/ amaren acholarik*. Mendiagueren ereduan zetorren azken ahapaldia ere, apurren bat desberdin bada ere, Argentinako ereduaren bukaera da.

¹⁶⁹ Eskuizkribuan *Ai-tamen*.

¹⁷⁰ Eskuizkribuan *Uurthe*.

7. Baxenabarroan barrena

Gure bidaiari prusiarra Itsasutik abiatu eta Baigorriara iritsi zen eta handik Orreagara Erroldanen arrastoak ikusteko. Bide malkar eta gogorregia gertatu zitzaion gure bidaiariari. Handik Donibane Garazira joan zen pagadi handi bat zeharkatuz. Gustuko inguruak aurkitu zituen gure bidaiari prusiarrak: arbola tantaia, enbor goroldioz josiak, harkaitz zorrotzak sastrakadietan. Ibarraren hondoan xirripa bat murmurioka, xirripa horretan bukatuko zuten zenbat-nahi iturri txipi, apartsu eta ozen. Astozain eta mandozainak ere beren asto-mando zamalda luzeen gidari ikusi zituen.

Donibane Garazitik hurbilxko, hiru kilometrora, Donazarre herri zaharra aukitzen da. Pierre Broussainek, 1911 urtean, Azkueri igorri zion gutun batean Donazararren bizi zen Laco jaunak, esaera, sineskeria eta ipuin asko ezagutzen zituela ziotson. Broussainek beraren alaba emaginari, Choribit andereari, gomendiozko hitz bat eskatu zion. Era horretara, Choribit anderearen gomenio-hitzez baliaturik Azkuek Laco jaunari herri-jakintza gaiak galdetzeko bidea erraztu zion (Charritton: 1986)¹⁷¹. Ezin da jakin Azkue Donazarreko Laco jaunagana hurbildu ote zen; ezin da jakin, era berean, hurbildu bazen ere, zer uzta bildu zuen hain berri-emai-le onagandik.

Azkueren kantutegiko aleen artean Donazarreko Dominika Urrutiri bildutako balada bat aldatuko dut hona. Baladaren transkripzioa egiteko, CPV laneko 821. kantura joan beharrez, argitasun gehigoren bila, Azkueren eskuizkribuetara jo dut. Gure kantua osatzeko bi dokumentu aztertu ditut. Bata, ABA-RMA-001-0002-001, lehen eta laugarren ahapaldiak osatzeko; bestea, ABA-RMA-001-0002-002, gainerako ahapaldi gehienak zehazteko. Hona *Arrosa xuriaren azpian* balada zaharra:

1

Arrosa xuriaren azpian, anderia lokhartu,
elurra bezain xuri iruzkia bezain ederrik,
hirur kapitainek zeraukaten gortez inguraturik.

2

Kapitainak yoan ziren beren zaldiak harturik,
hartu zuten anderea mantoz ontsa trozaturik,
Pariserat ereman zuten aitak jakin gabarik.

¹⁷¹ Honelaxe dio Pierre Broussainek 1911ko irailaren 16an (ikus 293 or.): Il y a dans ce pays, à Saint-Jean-Le-Vieux (Donazarre), un bon propriétaire nommé Laco que vous avez vu à Licq, il y a quelques années, avec le père de Constantin, qui est son grand ami. Mr Laco connaît, paraît-il, beaucoup de chansons basques, de dictons et de récits relatifs aux superstitions et il pourra aussi vous faire la connaissance d'autres personnes de Saint-Jean-Le-Vieux, qui pourront vous documenter. Une des filles de Mr Laco, Madame Choribit, est sage-femme (partera) à Hasparren. Je lui ai demandé un petit mot de recommandation pour son père, que vous trouverez ci-joint.

3

Parisen ostaliersak bazuen salutatu,
bazuen salutatu, berriak ere galdatau:
–Bortxaz ala amodioz jina zara? Anderea, errazu.

4

–Ez, ez, ene bihotza arras bortxaz jina duzu:
hirur kapitainek galeriatik harturik jina nuzu,
[hirur kapitainek galeriatik harturik jina nuzu.]

5

Kapitainek hori entzunik jiten dire andereagana:
–Anderea, afal zite, eztirik¹⁷² eta trankilik.
Hirur kapitain izanen tuzu gaur zure zerbitzari¹⁷³.

6

Anderea, hori entzunik, hila zuzun erori¹⁷⁴.
Kapitainak joan ziren beren zaldiak harturik,
nigar egiten zutelarik, andereari¹⁷⁵ dolu eginik.

7

Handik hiru egunen buruan andereak aitari oihu:
–Ai, aita, ni orai hemen nagozu,
birjinitatea nahiz begiratu, hilaren egon nuzu.

Azkueren eskuizkribuetatik CPV laneko eredura badira xehetasun zenbait. Kasu honetan, oro har, fideltasun handia dago eskuizkributik testu argitaratura. Zehaztasun bat edo beste aipatzekotan, Azkuek eskuidatzian

¹⁷² Transkribatzaileak *eztirik* hitzaren ondoren *baina* jarri eta ezabatu du. Irakurketa, era horretara, *eztirik eta trankilik* dugu.

¹⁷³ Jatorrizko testu idatzian *serbitzari* dator. CPV argitarapenean *zerbitzari*.

¹⁷⁴ Esaldi honetan bi aukera daude. Bata, *anderea, hori entzunik, hila zuzun erori*, eta bestea, *andereak hori entzunik, hila zuzun erori*. Transkribatzaileak *andereak* jarri du lehen idatzialdian, gerora –a handiago batez *anderea* zuzendu du.

¹⁷⁵ Transkribatzaileak lehen idazkeran *andereak* idatzi du; gerora, –ergatibo marka zuzendu eta datiboan jarri du: *andereari*.

ontsa bildu zuen, argitaratu, ordea, *hontsa* egin zuen. Eskuizkribuko zehaztasun zenbait ez dira testu argitaratura aldatzen. Azken ahapaldia kantatu baino lehen berriemaileak (*h*)ondarra esan zuen. Azkuek *Ondarra (el fin)* transkribatu zuen bere bidaia-kaierean. Bada, alabaina, edertasun handiko beste xehetasun polit bat. Donazarreko Dominika Urrutik kantua bukatu zuenean, esaldi bitxi bat esan zuen zuka: *ebasgarria duzu*. Baladako andere lokartuak bezala, baladaren kantatzailea zuka zuzentzen zaio Azkueri. Lekeitioko ikertzaileak datu hori ere bildu nahi izan zuen fidelki: *Ebasgarria duzu c'est ravissant (BN-donaz)*. Dudarik ez dago: Dominika Urrutik esaldi horren bidez kantua zoragarri baino zoragarriagoa zela adierazi zuen. Azkuek *ebasgarria* hitza hiztegia egin ondoren ikasi zuen eta horrexegatik sartu zuen hiztegiaren gehigarrian. Hitz hau Azkueren hiztegitik aldatu da geroagoko hiztegiara eta ez du, nik dakidala, euskal idazle bakar batek ere bere idatzietan erabili; ahozko testigantza isolatu, bitxi eta guti ezagutzen den ingurugiro batetik erreskatatu eta hiztegiara pasatua da. Harako Donazarreko emakume hark bezala, nik ere uste dut euskal baladak eder baino ederragoak direla, zentzua kordokatu egiten dutela eta geure onetik ateratzen gaituzten neurrian, geure onena ere ekartzen digutela.

Henri Gavelak ez du, ene ustez, arrazoirik falta euskara ikastea merezi zuela bakar-bakarrik euskal kanta ederrak entzuten gozatzeko zioenean Gavel: 1929)¹⁷⁶:

Mais se proposer un programme moins vaste, limité à une connaissance suffisante d'un ou deux dialectes pour pouvoir en lire sans trop de difficultés les auteurs et savourer, en particulier, ces délicieuses chansons qui voudraient à elles seules que l'on apprit le basque pour les comprendre, n'est pas une entreprise plus difficile que pour l'une quelconque des langues de l'Europe occidentale.

Eta euskal kanten edertasunaz ari zenean ondo baino hobeto zekien zertaz ari zen, Bereterretxeren kantorearen gaineko ikerketarik oso eta konplikuena berari zor baitiogu.

¹⁷⁶ «Grammaire basque» liburuko hitzaurrean dio.

8. Zuberoan barrena

Humboldt bidaiaria Nafarroa Beheretik Zuberoara joan zen, ezagutzea falta zuen azken lurraldera. Zuberotarrek beren burua italiartzat omen dute, Humboldttek dioenez, gainerako euskaldunak baino finezia eta gustu handiagoa omen dute; musika eta poesiara etzanagoak dira. Bidaiari prusiarrak uste duenez, haien euskalkia hitz arrotzez nahasia eta orakatua zegoen.

Bidaiari prusiarrak bere arreta, Zuberoan, era jarraikian, jokatzen ziren pastoreletan jarri zuen. Pastoralak –hitzak berak norbait hartaratuko balu ere– ez dira eglogak, eta errege eta enperadoreak sartzen ziren eszenan. Erroldanen ekintzak ere sarri antzeztu ohi ziren beraietan. Jokalariak irakurtzen ez zekiten neska-mutil gazteak izan ohi ziren.

8.1. *Arboletan den ederrena kantua*ren gainean

Zuberoa aipatu dudanez gero, ezin aipatu gabe utzi amodiozko kantua eta amodiozko kantuetako irudiak. Euskarazko amodiozko kanta askotan irudi harrigarri bat agertu ohi da. Amodiozko kanten sailean Azkuek Urruñan, Lapurdin, bildutako *Arboletan den ederrena* kanturik interesgarrienetako bat da. Hona hemen Azkuek bere kantutegian, 71. zenbakian, dakarren eredia:

I.

Arboletan den ederrena da
aritz edo fagoa:
inik maiteño bat bakar izanta,
harek bestetan gogoa!!
Jaun zerukoak eman dezola
nereganako amodioa.

II.

Amodioa xoroa dela
mundu guziak badaki
inik maiteño bat bakar izanta
hura bestek eramaki!
Enuke penarik baliro (sic) bizi
enekin baino obeki.

Amodio-kantu honetan bati baino gehiagori zail eta egoskorra egingo zaio *nik maitetño bat bakar izanta* bertso-lerroa. Belarrira hobeto dator *nik maitetño bakarra izanta* edo *nik maitetño bat bakarra izanta*. Azkuek, bestalde, *baliro* adizkiaren ondoren, arrotz edo desitxuratua zela iritzirik, (*sic*) jarri zuen. Jatorrizko eskuidatzira joz gero (ABA-RMA-001-0002-001), *Arboletan den ederrena* kantuaeren lehen transkripzioan, argi ikusten da Azkuek *nik maitetño bat bakarra izanta* jarri duela, eta, gainean zuzenketa bat egin duela. Ez dago dudarik, bestalde, *baliro* adizkia beharrea beste-
ren bat izan behar duela. Aitzolen bildumako aleak duda gogorretatik aterako gaitu. 1934an, Elizondon, Bitori Etxebarriak P. Amorenari kanta interesgarri bat jaso zion. Hona jatorrizko dokumentuan datorren mo-
duan:

(1)

Gure dotriñak erraten digu
zeruan ez dela atsegin:
zure barrengo sentimentuak
ongi nai nituzke itzegin:
ni zurekin konten nitzake
naiz bertzerekin utsegin.

(2)

Arboletan [den] ederrena da
oyan beltz[e]an bagua:
itzak ederrak zintuen bañan
bertzetan zure gogua,
Yaun zerukoak bigur dezala
nigana amodiyua.

(3)

Ogei ta bortz aldiz egondu zera
gustora nere ondoan:
zu bezelako ispillurikan
neretzat etzen orduan:
zer estadotan arkitzen zñan
iduki zazu goguan.

(4)

Amodiyua xorua dela
 mundu guziak badaki:
 nik maiteño bat bakarra izan ta
 ura bertzek eramaki;
 ez nuke pena bizi baledi
 nerekin bañan obeki.

Eredu honetako bukaeran argi datoz baldintza-ondorioak: *ez nuke pena bizi baledi, enekin baino hobeki*. Azkuek bildu zuen *baliro bizi* desitxuratua modu garbian dator: *bizi baledi*. Beste alde batetik, oraingo adibidean ere *nik maiteño bat bakarra izan ta* dator. Eredu bateko okerrak, zenbaitetan, beste eredu batek argitu ohi ditu. Eredu bakoitzak, bestalde, bere aberastasun eta berezitasunak izan ohi ditu.

Juan Mari Lekuonak *Oiartzungo kantutegia bertako herri memoriatik* lanean beste aldaera bat dakar:

Arboletan den ederrena da
 oihan beltzian pagua.
 Nik maiteño bat bakarra izan da
 bestetarako gogua.
 Jaun Zerukoak emango al-dizu
 niganako amodiyua.

Amodiyua zein den zorua
 mundu guztiyak badaki.
 Nik maiteño bat bakarra izanda
 beste batek eramaki.
 Ez nuke penik biziko balitz
 nerekin baina hobeki.

Gure dotrinak erakusten du
 zeruan dala atsegin.
 Mundu hontako pasadizuaz
 klaro nahi nizuke hitzegin:
 ai! ni zurekin kontent nitzake
 nahiz besterekin hutsegin.

Izar eder bat ateratzen da
Santiyo goiko lepuan.
Hari begira egoten nauzu
ateratzen dan orduan.
Nere bititza pixka da baina
zeinen dolorez dijuan.

Oiartzungo aldaera honetan bestetan aurkitzen ez den azken ahapaldiak bukaera triste bezain harrigarri bat ematen dio kantuari. *Ex nuke pena bizi baledi* protasia beste protasi batek ordezkutzen du: *ex nuke penik biziko balitz*. Ez dago dudarik, bestalde, eredu guztietan –Azkuek argitaratutakoan izan ezik– *nik maiteño bat bakarra izanda/ izanta* agertuko dela.

8.2. Irudia eta oldozkuna amodiozko kantuetan

Arboletan den ederrena kantaren hasierak indar aparta duela deritzot. Hasierako lehen ahapaldiak bi alderdi arras desberdin ditu. Lehen alderdia izadiko irudi eder bat dugu eta ondoren datorrena guztiz beste era batekoa da: izadiko iruditik guztiz beste mundu bat agertzen du. Lehen alderdia *Arboletan den ederrena da/ oihan beltzian pagua*. Eta bigarrena, lehen zatia ondoren indarberriturik datorrena (*Nik maiteño bat bakarra izan da/ bestetarako gogua./ Jaun Zerukoak emango al-dizu/ niganako amodiyua.*)

Lehen ahapaldi horretako egitura bera duten ahapaldi gehiago ere aurkitzen dira beste amodiozko kantu batzuetan. Hona Aita Donostiak Azkainen bildu zuen kantua:

Izarretan den ederrena da
arte-izarra goizetan.
Nik maiteño bat bakarra izan ta
ezin ikus arratsetan.
Gizon gaztiak ez luke bear
lotsarik andre gaztetan.

Aita Donostiaren transkripzio honek badu adabegi bat edo beste. *Arte-izarra* delakoak «art(h)izarra» izan behar du, nahitaez. *Arte-izarrak* silaba bat gehiago du *art(h)izarrak* baino eta neurrian hobeki sartzen da. Azkuek

Baztango Bozaten bildu zuen beste kanta batean irudi bera agertuko da baina modu naturalago batean:

Izarretan den ederrena da
oi! artizarra goizetan.
Mutil gaztea, edeik atea
lotsarik neskatiletan.
Amodioa joan zait eta
bizi naiz lazki penetan.

Silaba kopuruarena konpontzeko silaba bat gehiago duen irudia dator: *Izarretan den ederrena da/ oi! artizarra goizetan*. Modu honetara, *oi!* delakoak A. Donostiaren korapilo askatzen du. Kanta honek, nola ez, baditu hainbat alderdi interesgarri. Antonio Zavalak *Amodiozko penak bertso berrietan*, Auspoa 128, lanean liburu-atal bat eskaini zion.

Gure artean zenbait ahapaldik duten lehen alderdi indartsu hori azertu zuen lehena Odon Apraiz arabarra izan zen. Odon Apraizek lehen alderdi indartsu hori euskarazko amodiozko kantuetan ikusten zuen, guk atal honetara ekarri dugun *Arboletan den ederrena* bezalako amodiozko kantuetan. Odon Apraizen arabera, *Arboletan den ederrena da oihan beltzian pagoa* (A) zatia da, izadiari deia, edo berak hitzez hitz dioen bezalaxe: *izadiyari deya*. Beste maila batean dago (B) zatia: *Nik maiteño bat bakarra izan da/ bestetarako gogua./ Jaun Zerukoak emango al-dizu/ niganako amodiyua*. (A) lehen zatia izadiari egindako deia dugu eta izadiko arbolak, loreak, izarrak, argizagia... agertuko dira. (B) beste era bateko zatia da eta maitasunari dagokion da. Honelaxe laburtzen du berak (Apraiz: 1928):

Aitatu nai ditudan maite-bertsuetan alde batetik dua izadiyari
dagokion zatitxo bat, ta gero bestetik dator maitasunezko zatiya.
Baiña zati biyok bereziyak dira, alkarregaz nastau barik, euren artian
nastau barik, bakoitza azke ta aldebateratuta.

Odon Apraizek bere lana argitaratu eta bi urtera, 1930ean, Manuel Lekuonak pauso bat aurrera eman eta (A) alderdia ez dela nahitaez izadiari egindako deia edo izaditik hartutako elementu bat izan behar adierazi zuen. Manuel Lekuonak, 1930eko Bergarako hitzaldian, lehen zati edo alderdia modu zabalago batean ere ulertzen dela adierazi zuen. Manuel Lekuonak (A)

zatiari «marco pintoresco» deitu zion eta (B) zatiari «asunto». Modu zabala-goan ikusteak Manuel Lekuona ondorio eta ikerketa handiagoetarako bidean jarriko du. Honelaxe azaltzen du bere (A) zatiari dagokion ekarria:

Don Odón de Apraiz, en un atinado trabajo que publicó en el Libro-homenaje a don Carmelo de Echegaray (pag. 601), registra como característica de los cantares amatorios la presencia de este elemento incoherente que él lo interpreta como una a modo de invocación de la naturaleza. Pero ya hemos dicho, y lo vamos a ver mejor en los ejemplos que aduciremos, que dicho elemento es general de todas las *kanta* o *kopla zaar*, y, por tanto, su uso no es exclusivo del género amorio. Por otra parte, tampoco la comparación está tomada siempre de la naturaleza, sino que a veces se toma de las obras de arte. Así la llave del postigo, en el ejemplo aducido, y el arado y la capa morada, etc.

Manuel Lekuonak lehen pauso garrantzitsu horri beste pauso are garrantzitsuago bat erantsi zion. Bi zatien artean haustura handi bat bazegoen ere, elkarrekiko lotura handia ere badutela. Etena eta lotura, beraz, biak batera ulertu behar dira:

De este «marco pintoresco», aunque a primera vista lo parezca, decimos que no es absolutamente incoherente con el asunto.

Modu laburtuan M. Lekuonak (A) zatiari «marco» deitu zion eta (B) zatiari «asunto» edo «tema». Beste era batera ulerturik, «marco» delakoa ere neurri batean «asunto» edo olerkiaren gaiaren parte da. Bi zatiak elkarrekin duten etena eta lotura izan zen M. Lekuonaren ekarpenik handiena. Lekuonak, era horretara, bi zatiek elkarrekin lotura zutela argi adierazi zuen 1930eko Bergarako hitzaldian.

Aitzolek hiru urte geroago, 1933an, *Eusko Olerkiak IV* liburuaren hitzaurrean, beste era batera izendatu zituen bi alderdiak. Lehenari, (A) zatiari, «irudia», eta (B) zatiari, «oldozkuna». Lehen zati edo irudiaren sailkapen bat egin zuen, sei irudi mota desberdinduz. Irudiaren eta oldozkunaren arteko desberdintasuna honela adierazten du (Aitzol: 1933):

Ura, irudia, iragarle bezela beti lenen; beste oneko au, oldozkuna, oiuegilleak adierazten duan zalduna lez, aizkena. Eredue eta amets-

asmaketak irudipenaren seme arraen antzera; oldozpena, berriz, adimenak sortutako ondorengo nagusi balitzaiguke bezelaxe.

«Irudia» edo lehen zatia, beraz, Aitzolek dioskunez, iragarlea da, zaldunaren heraldo edo oihu-egilearen antzera. Ondoren datorrena «oldozkuna» da, zalduna bera. Irudia imaginazio edo irudipenaren semea da eta oldozkuna adimenarena. M. Lekuonak teorizatu zuena Aitzolek beste hitzez era poetiko eta adierazkorrean hitzataratzen du. Lekuonaren «marco» eta «asunto» zatien arteko lotura ere zehatz adierazten du (Aitzol: 1933):

Irudi-oldozkuna alkar inguratzen dituan lokarria meea degu oso; ederti-arazoak eskatzen duan bezelako ariña. Askotan lenen begiratuaz alkarganako ar-emanik ez da ikusten, sakonkiro so-egindakoan, bai-ordea.

1934an, *Yakintza* aldizkarian, «Eusko olerti-kera berezia (estetika)» izenburupean berriro argitaratu zen Aitzolen lana inolako ekarpen edo zehaztasun berririk gabe¹⁷⁷.

Manuel Lekuonak Bergarako hitzaldi famatua «La poesía popular vasca» izendatu zuen. M. Lekuonak, hitzaldi horretatik bost urtera, 1935ean, garapen eta gogoeta berriz horniturik hitzaldia liburu bihurtu zuen: *Literatura oral euskérica*. Aitzolek bi urte lehenago bere teorizazioa egina zuen. Kopla zaharren bi zatien ezaugarriak eta eten-loturak jakineko kontuak ziren. M. Lekuonak *Literatura oral euskérica* liburuan Bergarako hitzaldian baino are argi eta garbiago eman zuen kopla zaharraren teknikako teorizazioa. Teorizazioa garbiagoa da, garapen handiagokoa. Ideia nagusiak apartatu finkatuetan ematen ditu: «Técnica de la copla», «Incoherencia aparente y cohesión real», «Relación de orden sensible», «¿Mentalidad mágica en las coplas?», «Primitivismo de las copla zaar». Liburuan duen asmo nagusia –kopla zaharren IV atalean, jakina– koplaren bi zati edo erdien ezaugarriak eta eten-loturen gainean teorizatzea da. Ez du, bestalde, ahalegin handirik egin bi zatiak modu finko batean izendatzen. Koplaren bi zatiak, bi moduta-

¹⁷⁷ Azken batean hitzaurreko testuaren hasiera-bukaerak kendu eta kopla zaharraren teknikari bakarrik dagokiona argitaratu zen *Yakintza* aldizkarian.

ra izendatu zituen: *dos partes*¹⁷⁸ edo *dos mitades*. Lehen erdia izendatzeko ez du «marco pintoresco» izendapena inoiz erabiltzen. Trikiti-koplez ari dela, trikiti-koplak irudia duenean, lehenengo erdia «elemento pintoresco» izendatu zuen; bigarren erdia «enlace racional»¹⁷⁹.

M. Lekuonak 1935 urteko liburua euskarara itzuli zuenean atal berak landu zituen: «Kopla zaharraren teknika», «Koplaren barruko etena», «Kopla zaarraren barruko lokerak», «Majia kutsuko koplak». Aurreko eduki berak erabiliz, oraingo euskarazko testuan Zuberoako Ligex bertsolariaren bertso-tankera eta kopla zaharraren teknika aztertu zituen.

1936-1939 gerra aurreko *Euskal Pizkundean* hiru euskaldun argituk teorizatu zuten tradiziozko euskal poesiaren gainean. Hiru gizon horiek Odon Apraiz, Manuel Lekuona eta Aitzol, zein bere neurrian, herri-literaturaren maitale eta zabaltzaile izan ziren. Hiru aitzindari horien kontzeptu eta ideien gainean ezer gutxi erantsi edo sakondu dute geroagoko euskal ikertzaileek.

Mitxelena, Thomas A. Sebeok ikertzaileari jarraiturik, beste era batera izendatu zituen irudi-oldozkunak. Aitzolen *irudia* «imagen suplementaria» da eta *oldozkuna* «imagen focal». Hona modu trinkoan emana (Mitxelena: 1967):

Como en tantos otros cantares tradicionales, y no es esta ninguna propiedad exclusiva de la poesía popular vasca, se tratará de la tan conocida imagen introductoria que no tiene más que una tenue relación, más metafórica que lógica, con el tema principal, es decir, de la «imagen suplementaria» según la terminología de Thomas A. Sebeok, unida por los misteriosos senderos de la poesía con la «imagen focal». No de otra manera se salva en el poema de Berterreche, para citar un ejemplo medieval, la transición de los dos versos iniciales

¹⁷⁸ *Eder zenuan izarra* koplaren gainean hauxe dio M. Lekuonak: «Los casos de relación más puramente sensible, y para el gusto racional por lo mismo más endeble, son sin duda aquéllos en que la única trabazón existente entre la primera y la segunda parte de la copla, es la puramente acústica, relación que llamaríamos puramente de consonancia de verso («la fuerza del consonante»)».

¹⁷⁹ «De cien coplas de *trikiti* o pandereta, recogidas en Dima, sólo 12 estás dispuestas con elemento pintoresco en la primera parte sin enlace racional en la segunda.. Otro tanto ocurre con el coplario de Zeanuri. Algunas pocas coplas hay que por el contrario están totalmente integradas de elemento pintoresco en su primera y segunda parte».

(Haltzak ezti bihotzik/ ez gaztanberak ezürrik) a los siguientes (enian uste erraiten ziela/ aitunen semek gezürrik).

Irudia eta oldozkuna izan ohi duten kantuen irudia beti izan ohi da finkatua-
goa, aldakaitzagoa eta oldozkuna aldakorragoa izan ohi da. Bestela esan, irudi
berari, zenbaitetan, oldozkun desberdinak txertatu ohi zaizkio. Goraxeago *Ar-
boletan den ederrena* kantuko irudia beste oldozkun batekin aurkitu ohi dugu
«Barda non zinen» kantuan. Hona, kasurako, *Argentinako koadernoko* adibidea:

1

Ene maitea barda non zinen
nik borthañua yoitian?
Buruan ere min nuen eta
dudarik gabe ohian.

2

Barda arratsean ametsetarik
boz bat entzun dut charmantik,
eztitasunez bethea baitzen
harren parerik han etzen.

3

Eztitasuna gauza ederra,
nork dezake ongi estima.
Gauaz loale egunaz ere
errepausurik batere.

4

Charmegarria lo ziradia
eztitasunez bethia?
Lo bazirade, iratzar zite,
etziradeya loz ase?

5

Arboletan den ederrena da
oihan beltzean phagua.
Hitzak ederrak dituzu bainan
bertzetan duzu gogo.

6

Zureganikan despeditzia
iduritzan zaut hiltzia.
Hiltzen ez baniz, itzuliko niz,
ez ahantz nitaz maitia¹⁸⁰.

Kantu ezagun honetan, bestetan ikusi dugun irudi ezagunari (*Arboletan den ederrena da/ oihan beltzean phagua*) beste oldozkun edo pentsamentu bat erantsi zaio (*hitzak ederrak dituzu bainan/ bertzetan duzu gogua*). Juan Mari Lekuonak argitaratu zuen *Oiartzungo kantutegia* laneko *Arboletan den ederrena* kantuan, *Ene maitea barda non zinen?* kantuko ahapaldiarekin oso antzerakoa den beste ahapaldi bat ere badator: *Arboletan den ederrena da/ oihan beltzean pagoa. Hitzak ederrak dituzu baina bestetarako gogo. Jaun Zerukoak emango al-dizu/ niganako amodiyua.*

Aitzolek irudi-oldozkunak kanta mota desberdinetan aztertu zituen. Berak aipatu dugun lanean eman zuen adibidea hauxe da:

Irudia: Otea lilia danean,
txoria aren gainean;
ura yuaten airean berak plazer duenian:

Oldozkuna: –zure ta nere amodio ala dabila munduian.

Aitzolek lehen adibide hori 1870eko Salaberriren kantutegitik hartu eta apurren bat aldatu zuen. Jatorrizko *Othea lili danean*, esaterako, *Otea lilia danean* interpretatuz desitxuratu zuen. Ez dago dudarik Aitzolek irudizat dakarrena izadian duela oinarria. Neskatilak mutilari egozten dio nahi due-nean joan eta etortzen den txoria bezalakoa dela. Neskatila geldi eta irmo dagoen otelilia den bezala, mutilak bere plazerera jokutzen du: nahi due-nean, txoriaren antzera, lorearen gainean jarri zein joaten da.

Interesgarria da, bestalde, aipatzen dena ez dela edozein lore, *ot(h)e-lilia* edo *ot(h)alorea* baino. Udaberria baino lehen loratzen da otelilia. Neskatilaren irudia adierazteko udaberriko lehen loreetako bat erabiltzen da. Era

¹⁸⁰ Kanta hau hainbat aldizkari eta kantutegitan dator. *Eskualdun kantariak* 94, KKK 84, *Kantuz* 121, *Gure Herria* 1925, III.

horretara, gaztetasuna eta edertasuna, bi-biak, adierazten dira irudi horren bidez.

Otea –edo nahiago bada, otelilia– dugu, beraz, Euskal Herrian loratzen den lehen zuhaixketakoa. Ote-saratsak lehen loratzen diren arbolak ditugu. Lizardi poetak «Erdi-bearra» lanean (*Euzkadi* egunerokoa 1930, maiatzaren 8) inork baino hobeki adierazi zuen:

Mendiak –adiskide otxana baita ori beti– aspaldian neronen erruz elkar-ikusi-gabeak giñan-arren, berebiziko betitarte ona egin zidan. Nik eztakit zabala sorginduta al-zegoan, ala lo ongi egin baten esku laztankorrek eztiz ene gogamena igurtzia. Dana dala, adiskide on ark eskeñi-ikuskizunez irudimena asi zitzaidan bazter guzietatik izeki ta suak artzen. Goia, mendi-gallurrak, bideko zernaitxoak, basoa, elur-ondarrak: laburki, begiragarri oro, nortu eta eraski olertsuez mamitu zitzaizkidan. Sorgingarrizko nortze ta mamitze orren indarrez, Goiak bazirudidan Egunak urrezko azkonez zauritutako *norbait*.

Lizardi poetak horrelaxe adierazi zuen otsailaren azken aldera mendira egin zuen ibilaldi zoragarria. Lizardik udaberria etorri baino lehen, otsailaren bukaera aldera, ikusten du otalorea eta honelaxe jarraitzen du:

Karraxika nentzun bide-ertzean otalorea: aots bizi-pitzatu batek eztarri meea lakartu ta eten-bear ziolarik.

Otea, beraz, Euskal Herrian lehen loratzen den zuhaixketakoa da. Eta gure kantuko txoria otea loretan dagoela jartzen da gainean. Baliteke gure kantuko irudi eder honetan oinarri edo arnasa harturik Jean Baptiste Elizanburuk bere *Apexa eta lorea* olerkia sortu izana (Labayen: 1978). Elizanbururen poeman apexa eta lorea maitemintzen dira elkarrez. *Apexa* (hots, *apeza* modu adierazkorrean erabat beste esangura bat harturik) ez da besterik mitxeleta baino.

Iruzkintzen ari naizen ahapaldian, ordea, bigarren zatian *zure ta nere amodioa hala dabila munduan* esaten bada, lotura argi bat egiten da bi zatien artean, Odon Apraizek (A) eta (B) izendatu zituen zatien artean. Tradiziozko euskal poesian, gehienetan, lehen zatiaren eta bigarrenaren artean haus-tura handiagoa egon ohi da. Ez dira, beraz, erabat berdinak *Arboletan den ederrena...* eta *Othea lili denean...* ahapaldiak. Lehen ahapaldian (A) eta

(B) zatiak, irudia eta oldozkuna, edo, nahiago izatera, «Imagen suplementaria» eta «imagen focal» direlakoan artean haustura handiagoa dago. *Othea lili denean...* ahapaldian alegoria garbi bat dugu lehen zatian¹⁸¹. Tankera horretako alegoriak beste kantu batzuetan ere aurkitzen dugu. Hona Xahoren bildumako *Charmagarri bat dizut maite bihotzeti* kantuko hirugarren ahapaldia:

Aritza lilitzen da maïatzian bethi¹⁸²
ene bihotza ere zugarat erori
zu zirade arbolia, ni zure lilia
gure bien frutuia fidelitatia¹⁸³.

Ahapaldi honetan ere, aurrekoan bezala, alegoria argii baino argiagoa da. Hemen ez dago M. Lekuonak esan ohi zuenez, koplaz zaharraren teknikarik. Gure irudi eta oldozkunen artean, beraz, eten bortitzagoa egon ohi da.

8.3.1. Argia dela diozu *amodiozko kantua: eredu argitaratuak*

Aurreko puntuan *Othea lili denean* hitzekin hasten den ahapaldiaren iruzkin labur bat egin dut. Ahapaldi hori *Argia dela diozu* kantaren barruan txertatu ohi da. Kanta berak bi izenburu desberdin behintzat hartu ohi ditu gurean *Argia dela diozu* edo *Othea lili denean*. Hirugarren izenburu bat ere izan ohi du: *Amodiozko solasak*. Delako kantua oso ezaguna da, Iparraldeko kantutegi gehienetan agertzen baita.

¹⁸¹ Koplako bi zati edo erdietan ez da elementu gramatikalen loturirik behar. Honelaxe adierazten du Manuel Lekuonak 1935eko lanean: «Tales son las relaciones, que, por llamarlas de algún modo, las hemos llamado de orden sensible, no racional, y cuya verdadera incoherencia en definitiva, si bien se observa, se reduce ordinariamente a una simple falta de elementos gramaticales de enlace entre las dos mitades de la copla, enlace cuya falta por una parte, en nada ofende al oído un tanto acostumbrado, y por otra puede incluso llegar a constituir un magnífico resorte de concisión y energía, cualidades que por cierto forman una de las características más destacadas de nuestro coplario.»

¹⁸² Lehen idazkeran *bethi* lehenago jarri du *maïatzian* baino; gero, ezabatu ondoren, gorago transkribatu dugun bezala.

¹⁸³ Hasierako letra larriak letra xehe egin ditugu.

Argia dela diozu kantaren lehen argitaraldia 1857 urteko Francisque Michelen *Le Pays Basque* liburukoa da. Historialari frantsesaren liburuan, beste izen baten izenburupean dator *Amoros baten gaizkiac (Basa nafartarra)*, 316-317or.

(1)

Arguia dela dioçu;
gau erdi oraino ez duçu.
Enekilaco dembora luce iduritzen çaitçu;
amodioric ez duçu, orai çaitut eçagutu.

(2)

Oficialetan duçu,
çure sinheste gucia.
Aitac eta amac ere hala dute guticia.
lehen bat eta orai bertcea: oi, hau penaren tristia!

(3)

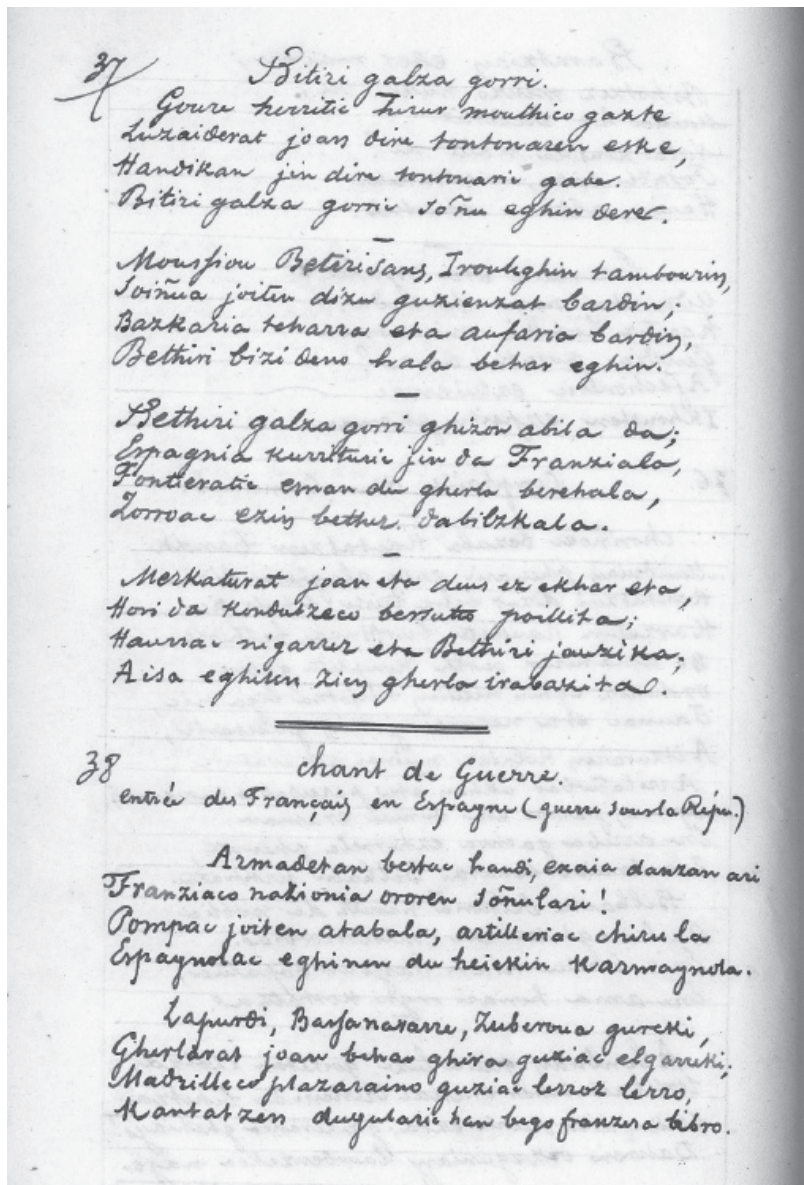
Othea lili denean,
choria haren gainean;
hura joaitan airean, berac placer duenian:
çure eta nere amodioa hala dabila mundian.

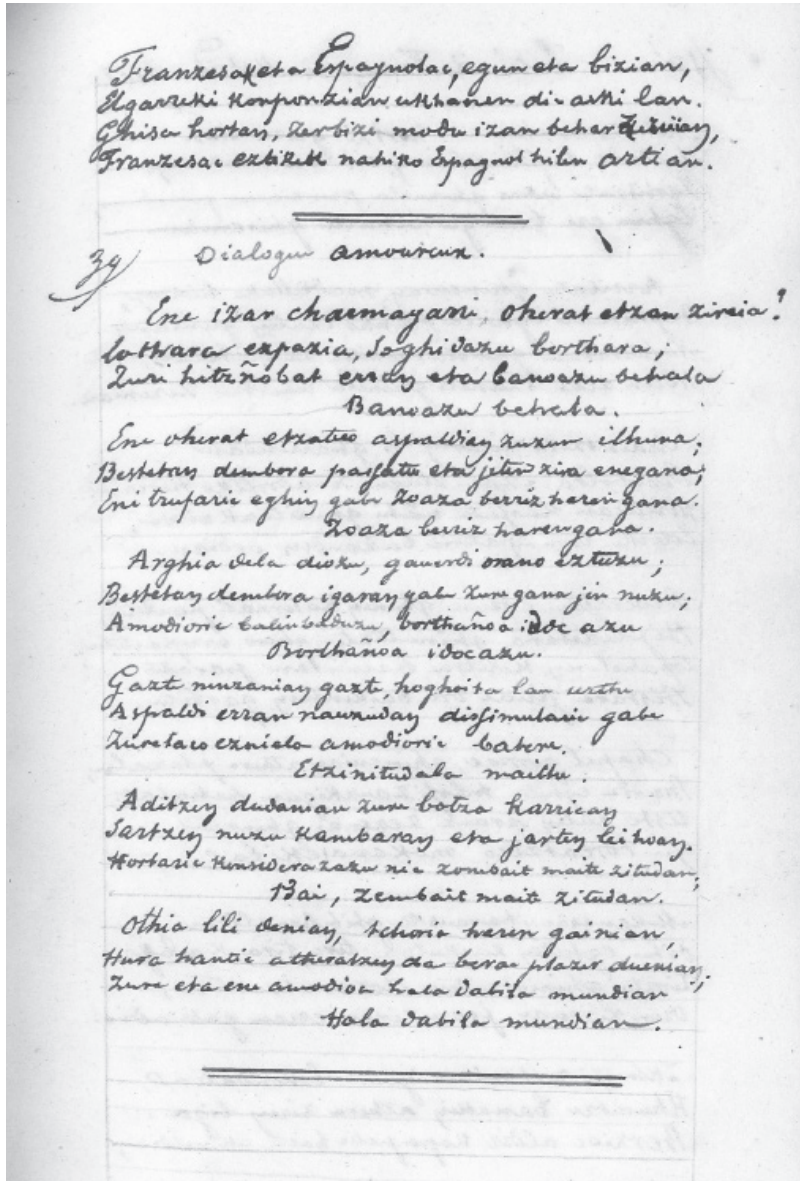
(4)

Partitu nintzen herritic
bihotza alegueraric.
Arribatu nintzan herrian, niagarra nuen beguian.
har neçazu sahetsian bici naiceno munduian¹⁸⁴.

Argia dela diozu kantuak 3-4 ahapaldi izan ohi ditu gehienetan. Kantu guztietan errepikatzen diren ahapaldiak, ordea, bi bakarrik dira lehen ahapaldia eta hirugarrena. Lege da, beraz, kantuaren bi izenburuak ere ahapaldi horiek berek ematea.

¹⁸⁴ Hasierako letra larriak letra xehe bihurtu ditugu.

Amodiozko kantu honek Jean Baptiste Arxük Francisque Micheli emana izan behar du. Kantu honetan errakuntza txiki bat dator *hura joaiten airean, berac plazer duenian* izan behar du eta ez *hura joaiten airean, berac plazer duenian*, geroagoko ereduetan garbiro ikusiko dugun bezalaxe. Arxü zuberotarrak eskaini aldaera hau baxenabartarrez dago. Amodiozko kanta honetan neska-mutilen arteko solas bat dator. Iparraldeko XVIII mendeko herri-lirikan neska-mutilen arteko amodiozko solasak itxuratzen dira, gehienetan. Ahapaldi bakoitza neskari edo mutilari dagokio. Gure kantua hobeki ulertzeko, ahapaldi bakoitza zeini dagokio? Bigarren ahapaldia mutilak dio, hirugarrena neskak mutilari diotsona da, laugarrena mutilarena. Lehen ahapaldia, ordea, neskarena edo mutilarena ote da? Nik, egia esan, beti irudikatu dut neskak mutilari esaten dion ahapaldia dela. Baina kontuak ez daude hain garbi, geroxeago ikusiko dugunez. Kantu honetan esaldi bat baino gehiago indar handikoak dira. Norbaitek amodiorik ez duela adierazteko modurik indartsu eta adierazkorrenetako bat dator: *enekilako denbora luze iruditzen zaizu*. Elkar maite ez dutenen arteko denbora luzea da eta elkar maite dutenen artekoa, berriz, laburra. Betiko amodioa adierazteko esaldirik ederrenetako bat, bestalde, kantu honetan dator: *har nazazu sa(i) hetsean bizi naizeno munduan*.

Kanta honetako bigarren ahapaldiko *ofizial* delakoa, berriz, zein ofizial-mota ote da? Iparraldeko euskaraz *ofizial* hitzak adiera bat baino gehiago izan dezake. Zenbait autorek, gainera, *ofizial/ofiziale* desberdintzen dituzte. Bi aukera nagusiak ofiziodun eta medikuen artekoa dira. Salaberrik, esaterako, *ofizial* hitza «artisan» itzultzen du¹⁸⁵. Korapilo hau geroxeago askatuko da.

Julie Adrienne Karrikaburu¹⁸⁶ (1827-1898) andreak, Madame de la Villéhélio bezala ezagunagoak, 1869 urteko *Souvenir des Pyrénées* kantutegian hamabi euskal kantu beren hitz eta pentagramarekin argitaratu zituen. Liburu xume bezain baliotsu hau da euskarazko lehen egiazko kantutegi

¹⁸⁵ Salaberrik bere kantutegian, 14. or. *Ofizialetan deia/Zure sinheste guzia?* honelaxe itzultzen du: Est-ce parmi les artisans/ Qu'est placée toute votre foi?

¹⁸⁶ Izen-deitura osoak frantsesez Julie Adrienne Carricaburu et Roger. Zuberoako euskaraz Karrikabürü deitura dugu. Emakume hau Sohüta (frantsesez *Chéraute*) herrikoa zen, Mauletik hurbilekoa.

argitaratua. Francisque Michelen *Le Pays Basque* lehenagokoa da, 1857koa; lehenago esan dugunez, baina kantuen hitzak pentagramarik gabe bakarrik dituenez gero, ez da hartzen *sensu estricto* kantutegizat. Aita Donostiak, 1954an, Villéhélioren kantutegiko kantuen edizioa egin zuen (Donostia: 1954). Kantua 1869 urtean argitara zen bezala ekarriko dut hona:

1

Arguia dela diozu,
gaüerdi oraïno ezduzu,
enekilaco dembora
luce iduritzen zaïzu;
amodiori[c] ezduzu,
oraï zaïtu[t] ezagutu.

2

Othia lili denean,
choria haren gaïnean,
hura¹⁸⁷ joaïten airian,
berac plazer duenian;
zure eta nere amodioa,
hala dabila mu[n]dian.

3

Partitu nintzen herritic,
bihotza allagueraric;
arrajin nintzan herrian,
nigar[r]a nuen beguian,
harnezazu sahetcian,
bici naïzeno mu[n]dian¹⁸⁸.

Huts bat baino gehiago badaude ere, guztiz ulergarria da kantua. Bigarren ahapaldian *Hura joaïten airian* da esaldi zuzena. Hona aldatu dudana eredu eta Francisque Michelena oso hurbil daude. Badira, jakina, aldaera txikiak. Francisque Michelenean *arribatu nintzan herrian* dator eta Villéhéliorenean

¹⁸⁷ Jatorrizko dokumentuan *hurac* dator. Okerra denez gero, *hura* jarri dugu.

¹⁸⁸ Bertso-lerroetako lehen maiuskulak aldatu ditugu bakarrik.

arrajin ninzan herrian. Bi-biak, bestalde, behe-nafarreran daude, inolako du-darik gabe.

Hurrengo eredu argitaratua J. D. J. Salaberriren *Chants populaires du Pays Basque* 1870eko kantutegiko aldaera baxenafartarra da. Mauleko legegizonak kanta honi bere lan ederrean bigarren lekua eman zion, aurre-raxeago ikusi dugun *Maitia, non zira* kantaren hurrengoa. Salaberriren liburuko kantuen hitzak ondo transkribaturik egon ohi dira eta oso huts gutxi izan ohi dituzte. *Argia dela diozu* (*Basa-Nabartarrez*) izenburuaren azpian eredu hau dator.

(1)

Argia dela diozu,
gauherdi oraino ez duzu;
enekilako dembora luze iduritzen zazu,
amodiorik ez duzu, orai zaitut ezagutu¹⁸⁹.

(2)

Ofizialetan deia
zure sinheste guzia?
Aitak eta amak ere hala dute gutizia;
lehen bat et'orai bertzea: oi! hau phenaren tristia.

(3)

Othea lili denean,
choria haren gainean;
hura yuaiten airean berak plazer duenian;
zur'eta ner'amodioa hala dabila mundian.

(4)

Phartitu nintzan herritik,
bihotza alegerarik;
arribatu nintzan herrian, nigarra nuen begian:
har nezazu sahetsian, bizi naizeno mundian¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Lehen idazkeran *amodiorik ez duzula orai zaitut ezagutu* jarri du Mauleko notarioak.

¹⁹⁰ Lehen bertso-lerroetako maiuskulak aldatu ditugu bakarrik.

Aldaera berri hau, aurrekoak bezalaxe, baxenafartarra da. Eredu berri honetako bigarren ahapaldia ez da bestetan aurkitzen. Aldaera hau hitzez hitz errepikatzen da 24 urte geroago itsasoaz haraindiko *California-ko Eskual Herria* (1894-08-18, 51 zenbakia, 1. or.) aldizkarian. Salaberriren liburuak arrakasta handia izan zuen eta itsasoz bestaldera joaten ziren zuberotar askok –ingelesek Biblia eta Dickensen liburuak eraman ohi zituzten bezalabereren ekipaian eraman ohi zuten.

Salaberriren liburuko lau ahapaldiko bigarren eredu berria beste eredu batzuetan ere aurkitzen da. Hona *Gure Herria* aldizkariko 1926 urteko eredu (GH, VI urtea, Errearoa-Juin, 114 or.):

I

Argia dela diozu,
gauerdi oraino ez duzu,
enekilako dembora luze iduritzen zaitzu,
amodiorik ez duzu, orai zaitut ezagutu.

II

Ofizialetan duzu
zure sinheste guzia.
Aitak eta amak ere hola dute gutizia,
lehen bat orai bertzia: Oi! hau penaren handia!

III

Othia lore denian,
choria haren gainian...
Hura juaiten da airian, berak plazer duenian:
zur'et'ene amodi[o]a, hala dabila munduian.

IV

Partitu nintzen herritik,
bihotza alegerarik;
berriz jin nintzen herrira, nigarra nuen begian!
har nezazu zure lagun, bizi nizeno munduian.

V

Amodioaren berri
 nihork ongi othe daki?
 ni gaichoa, hemen nago, frogaturikan ederki,
 erranez mila goraintzi ene gazte demborari!

Gure eredu honetan aurreko *arrajin* eta *arribatu* aditzen orde *berriz jin* dator. *Har nezazu sahetsian, bizi naizeno munduian* esaldi indartsua *Har nezazu zure lagun, bizi nizeno munduian* dugu. Gure eredu berri honek duen berritasun nabarmenena, ordea, inon ikusi gabeko ahapaldi berri bat izatea da.

«Argia dela diozu» kantuak hiru ahapaldi izan ohi ditu kantutegi gehienetan. *Kantuz* zein *Kantu*, *kanta*, *khantore* bildumetan. Hona adibide bezala 1957 urteko *Herria* astekariko urtarrilaren 17ko alea.

1

Argia dela diozu, gaiardi orain'ez duzu,
 enekilako dembora luze uduritzen zaitzu;
 amodiorik ez duzu orai zutut ezagutu.

2

Othea lili denian, choria haren gainian,
 houa jouaiten airian berak plazer diainian:
 zoure eta nere amodioa hala dabila mundian.

3

Phartitu nintzan herritik, bihotza alagerarik;
 Orena jo zaitanian, arrajin nintzan herrian;
 har nezazu saihetsian bizi nizano mundian¹⁹¹.

Eredu honetako hirugarren ahapaldian berritasun nimiño bat dator. Gainerako eruedetako *arribatu nintzan herrian* edo *arrajin nintzan herrian* edo *berriz jin nintzan herrian* aurkitu beharrean, beste esaldi bat dator: *orena jo zaitanian*.

¹⁹¹ Bertso-lerro hasierako letra larriak letra xehe bihurtu ditugu. Puntuazioa ere apurren bat aldatu dugu. Jatorrizko bost lerroko ahapaldiak hiru lerroa ekarri ditugu.

Orain jarri dezadan Argentinako kaiereko eredua. Argentinako kaiera Jean Fourcade jaunarena zen eta aita Donostiak Argentinara egin zuen bidaian, 1922an, lortu zuen. Kantu-kaiera, ordea, askoz lehenagokoa da. Kantuak Lapurdiko Kanbokoak dira. Kaierean *Argia dela diozu* izenburuaren ondoren (*Amodio eskasa*) azalpena dator. Eredu hau Aita Donostiak 1926 urteko GH aldizkarian argitara zuen. Argitarapen horretan, ordea, jatorrizko eredutik aldaera txiki batzuekin eman zen argitara. Hona hemen iturrian datorren bezala:

I

Othia lili denian, choria haren gainian;
hura handik yoaiten da berak plazer duenian.
Zure eta nire amodioa hola dabila airian.

II

Argia dela diozu, gauherdi¹⁹² oraino ez duzu,
enekilako dembora luze iduritzen zaitzu;
amodiorik ez duzu orai zaitut ezagutu.

III

Erbia doha lasterrez, ihiztarien beldurrez;
herri huntako neskatchak urthuak¹⁹³ daude nigarrez,
urthuak daude nigarrez, ezkont ez ditzen beldurrez.

IV

Phartitu nintzen herritik, bihotza alagerarik.
Arra yin nitzan herrian, nigarra nian begian.
Har nezazu saiheitsian bizi naizeno mundian¹⁹⁴.

Eredu honetako ahapaldiak beste modu batera tolesturik daude. Lehen bi ahapaldien ordena eredu honetan bakarrik aurkitzen da.

¹⁹² Halaxe dator eskuizkribuan. Aita Donostiak *gauherdia* transkribatu zuen 1926ko GH aldizkarian.

¹⁹³ Eskuizkribuan lehen aldian *urtuak* dator, bigarreanean *urthuak*.

¹⁹⁴ Eskuizkribuan *Mundian*. Ahapaldiak jatorrizko eskuizkribuan sei bertso-lerrotan daude tolesturik. Gurean ahapaldi bakoitza hiru bertso-lerrotan jarri dugu.

Kantu honetako hirugarren ahapaldia ez dut beste eredu batzuetan aldaeretan txertaturik ikusi. Gorago, kopla zaharren eta *Lohibarreko anderea* kanten berri eman denean, hirugarren ahapaldi huri berori iruzkindu dut. Ahapaldi bera, beraz, kantu batean baino gehiagotan kantatzen zen. Gainerako hiru ahapaldiak orain arteko eruedetan agertzen direnen oso antzekoak dira.

Senpereko Musumielenia etxeko Marcel Arribillagaren kantu-kaierean, 77-78 or, *Othia lore denian* izenburuaren azpian gure kantua ere badator (LAF 401-014). Beste eredu askotan datozen lau ahapaldi ezagunez gainera, ahapaldi berri bat ere aurkitzen da. Hona eredia ahapaldi bakoitza hiru lerrotan tolesturik:

1

Argia dela diozu, gauerdi orainon ez duzu,
enekilako dembora luze iduritzen zaitzu.
amodiorik ez duzu, orai zaitut ezagutu.

2

Amodioaren berri nehork ongi othe daki?
Ni gaichoa hemen nago frogaturikan ederki,
emanik milaka goraintzi nere gazte denborari.

3

Oficialetan deia zure sinheste guzia?
Aitak eta amak ere hala dute gutizia,
lehen bat et'orai bertzia, oi hau penaren trichtia!

4

Othia lore denian, choria haren gainian,
hura dabila airian berak plazer duenian.
Zure ta ene amodiua hola dabila airian.

5

Partitu nintzan herritik bihotza alegerarik
arajin nintzan herrian nigarra nian begian.
Har nezazu saihetsian bizi naizeno munduian¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Kantu hau 2010.eko XIX. Mendeko euskal kantu ahantziak liburuan eman zen argitara.

Eredu honetako bigarren ahapaldia amodiozko kantuetan agertu ohi den damu-ahapaldia dugu. Baliteke beste eredu batzuetan ere agertzea.

8.3.2. Argia dela diozu: *eredu argitaragabeak*

Orain arte emandako eredu guztiak mugaz haraindikoak izan arren, Baztango eredu bat edo beste dokumentatua dago. Bitori Etxeberriak 1933urtean, Elizondon, aldaera hau bildu eta Aitzoli bidali zion:

(1)

Otia lili denian, txoria aren gañian;
ura yoaten da aizian berak plazer duenian:
zure eta ene amodiyua ola dabilta aizian.

(2)

Partitu nintzen erritik, biotza alegerarik.
Arribatu nitzan errian¹⁹⁶, nigarra nuen begian.
Ar nezazu sayetsian bizi naizeño mundian¹⁹⁷.

(3)

Argia¹⁹⁸ dela diozu, oraindikan gau erdi ez dezu;
enekilako denbora luze iduritzen zaizu.
Amodiorik ez dezu orai zaitut ezagutu¹⁹⁹.

Jean Duvoisin kapitainaren kaieretan ere badator gure kantua *Amodio khechiak* izenburupean²⁰⁰. Eredu honek ahapaldi berriak dituenez gero, argitasun berriak ematen ditu. Lehen ahapaldia mutilaren esanari dagokio. Mutila argizagiaren argitan neskatilagana joan eta ia gau osoan egon da berare-

¹⁹⁶ Testu makinatuan *arrian* dator.

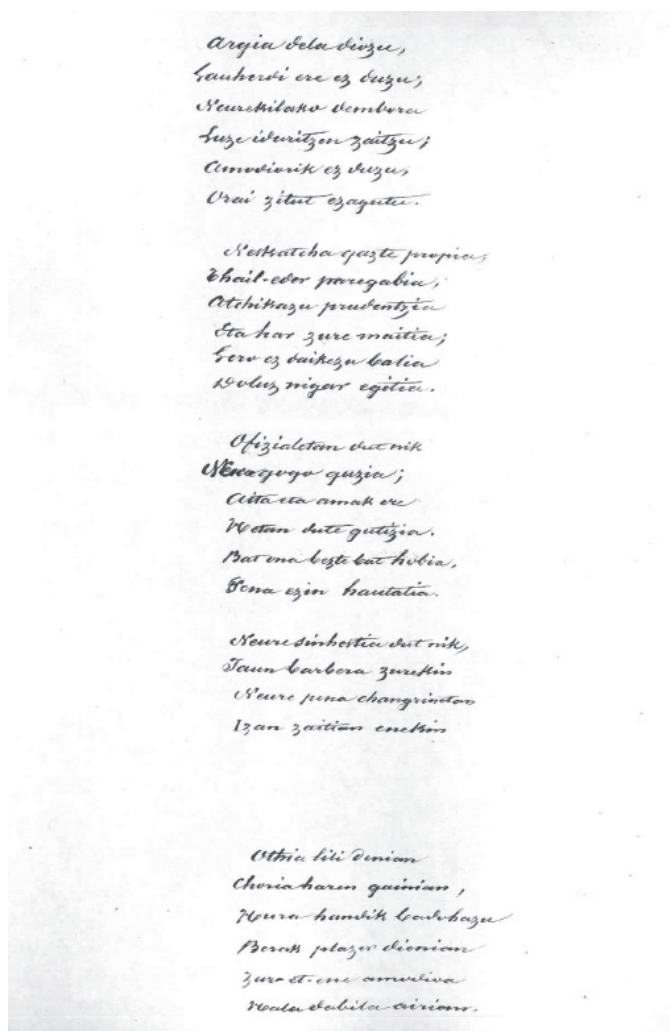
¹⁹⁷ Testu makinatuan *mendian* dator.

¹⁹⁸ Testu makinatuan *argiz* dator.

¹⁹⁹ Jatorrizko iturrian sei lerrotan dator. Guk sei lerroak hirura ekarri ditugu.

²⁰⁰ Baionako Euskal museoa zeuden kaieretatik zazpigarrenean aurkitzen da kantua. Gure kantua 15-16 orrialdeetan dago transkribatua.

kin. Denbora nola iragaten den argizagiaren beraren ibilbideak adierazten du: *Argizagia agertu, baieta gora altxatu*. Egunaren zabalera laster dela adierazteko honelaxe dio: *argia hurbiltzen zaiku*. Sarrera-ahapaldi honen ondoren hobeki ulertzen da *Argia dela diozu* kantaren bigarren ahapaldia. Duvoisinin ere-duan, bosgarren ahapaldian, ofiziala zein den argi agertzen da: barbera.

(1)

Argizagia agertu, bai-eta gora altchatu;
argia hurbiltzen zaiku, etchera joan behar nuzu.
Maitia, pot bat indazu, berehala banihazuz.

(2)

Argia dela diozu, gauherdi ere ez duzu;
neurekilako dembora luze iduritzen zaitzu;
amodiorik ez duzu, orai zitut ezagutu.

(3)

Neskatcha gazte propia, thail-eder²⁰¹ paregabia;
atchikazu prudentzia, eta har zure maitia;
gero ez daikezu balia doluz nigar egitia.

(4)

Ofizialetan dut nik neure²⁰² gogo guzia;
aita²⁰³ eta amak erehetan dute gutzia.
Bat ona beste²⁰⁴ bat hobia, pena ezin hautatia.

(5)

Neure sinhestia dut nik, jaun barbera zurekin,
neure pena changrinetan izan zaitian enekin²⁰⁵.

(6)

Othia lili denian choria haren gainian,
hura handik badohazu berak plazer dienian.
Zure et-ene amodioa hola²⁰⁶ dabila airian²⁰⁷.

²⁰¹ Ez da erraz transkribatzen, baina *Thailu eder* baten laburpena izan behar du.

²⁰² Lehen idazketan *Ene gogo guzia* idatzi du transkribatzaileak. Gerora, aldaketa eginik, *Neure* idatzi du.

²⁰³ Halaxe dator *-k* ergatiboaren markarik gabe.

²⁰⁴ Jatorrizko dokumentuan *beste*.

²⁰⁵ Ahapaldia osorik ez dagoenez gero, transkribatzaileak tarte handiagoa jarri du ahapaldi hone-tatik hurrengora.

²⁰⁶ Transkribatzaileak zer jarri du: *hola* edo *hala*? Ez dago gutziz argi.

²⁰⁷ Bertso-lerroetako hasirako letra larriak letra xehe bihurtu ditugu.

Hirugarren ahapaldian *thail'eder paregabia* hori honelaxe ulertzen da: «thaila eder paregabea». Beste amodiozko kantuetan ere ideia bera aurkitzen da: *Uda lili eiger charmagarria,/ Tailla perfeta eta bilho hoillia,/ Oraï jiten nitzazu adios erraitera/ itsasoz banoazu fortuna eghitera.*

Eredu berri honek genuen hiru-lau ahapaldiko aldaerak argi berriz argiztatu ditu. Arxü altzürükütarrak bere kaier eskuizkribatuan sei ahapaldiko aldaera harrigarri bat dakar. Kantuaren izenburua frantsesez ematen du *Dialogue amoureux*. Hona hemen²⁰⁸:

(1)

Ene izar charmagarri, oherat etzan zireia?
Lothara ezpazia, soghidazu borthara;
zuri hitzño bat erran eta banoazu behala,
banoazu behala.

(2)

Ene oherat etzateco aspaldian zuzun ilhuna;
bestetan dembora passatu eta jiten zira enegana;
eni trufaric eghin gabe zoaza berriz harengana,
zoaza berriz harengana

(3)

Arghia dela diozu, gauerdi orano eztuzu;
bestetan dembora igaran gabe zure gana jin nuzu;
amodioric balin baduzu, borthañoa idocazu²⁰⁹,
borthañoa idocazu.

(4)

Gazte ninzanian gazte, hoghoita lau urthe,
aspaldi erran nauzudan dissimilaric gabe,
zuretaco ezniela²¹⁰ amodioric batere,
etzinitudala maithe.

²⁰⁸ Kantutegi argitaragabearen kopia digitala Mauleko Sü hazia kultura-elkarteko egoitzan aurkitzen da. Gure kanta 39. orrialdean dator. Dagoen-dagoenean transkribatu dugu, puntuazioa apurren bat aldaturik.

²⁰⁹ Lehen aldan Arxük *idoc azu* idazten du, bigarreanean, batera: *idocazu*.

²¹⁰ Eskuizkribuan zer dator: *ezniela* edo *ezniala*? Bi aukeretatik lehena dela uste dut.

(5)

Aditzen dudanian zure botza karrican,
sartzen nuzu kambaran eta jarten leihoan.
Hortaric konsidera zazu nic zombait maite zitudan;
bai, zembait²¹¹ maite zitudan.

(6)

Othia lili denian, tchoria haren gainian,
hura hantic atheratzen da berac plazer duenian;
zure eta ene amodioa hala dabila mundian,
hala dabila mundian.

Aldaera honek berritasun nabarmenak dakartza. Gure kantaren bi ahapaldi nagusi dakartza: *Argia dela diozu* eta *Othia lili denian*. Bi ahapali horietan beretan aldaera nabarmen eta interesgarriak ditu. Beste ahapaldiek ere badituzte beste kantu batzuekin bateratasun nabarmenak. Arxüren bosgarren ahapaldiak, esaterako, oso bateratasun handia du Xahoren kantutegiko *Muthil gazte bilho hollia* kantaren beste honekin:

Entzuten nianian zure botza karrikan
Jouaiten nintzan khanberala eta jarten leihoan:
Hasperena bihotzian eta nigarra beghian.

Arxüren bosgarren ahapaldian datorren *Aditzen dudanian zure botza karrican, / sartzen nuzu kambaran eta jarten leihoan* pasarte bat dator *Muthil gazte bilho hollia* kantuko ahapaldiarekin. Amodiozko kantutetan, zenbaite-tan, goraxeago *Arboletan den ederrena da* kantuan bezalaxe, ahapaldiak batean zein bestean trukutzen dira.

9. Bukaera

Hitzaldi honen hasieran, Mogelen pasarte bat, Txirrita bertsolariaren azken hilabeteak eta Antonio Zavala aipatu ditut. Berriro ere gogora ditza-

²¹¹ Lehen aldian *xombait* dakar eta bigarrenean *zembait*. Ez dago dudarik *zombat* edo *zembat* izan behar duela.

gun Maisu Juanen hitzak, sabaian dauden aita-seme bertsolarien bertsoak entzun ondoren.

M. J. Peru, esaidazu arren ostera versua, ta ateraco ditut papera eta tinteruba, beti aldian darabildazan leguez, escribiduco dot aztu eztaquidan.

Maisu Juanek garbi dio: *versua escribiduco dot aztu eztaquidan*. Iburguen kronikariak ere horixe egin zuen Errodrigo Zaratekoren kantarekin. Eta, Maisu Juanen alegiazko mundua utzirik eta egiazko mundura etorrira, Mogelek berak ere horixe uste zuen: gure orduko bertsolarien bertsoak pape-rean finkatu eta itsatsi behar zirela. Eta *finkatu* eta *itsatsi* berariaz diot; izan ere, gaur egun erabiltzen dugun *idatzi* aditza Mogelek *Peru Abarka* lanean erabili zituen *eratsi* edo *iraatsi* aditzetik baitator. Bestela esan, Mogel bera izan zen *idatzi* aditza eratu zuena. Mogelen *Peru Abarka* argitaratu baino lehen, Maisu Juanen aditza erabiltzen zen: izkribatu, izkribitu, izkiriotu...

Antonio Zavalak bertsolarien bertsoak transkribatu zituen ederrak eta gogoangarriak zirelako. Besteren bertsoak idatzi zituen, Maisu Juanek zioen bezalaxe, ahantz ez dakizkigun. Bertsolari zahar askok, idazten ez zekitenez gero, beren bertsoak idazten zituen norbait izan ohi zuten. Txirritak Jose Ramon Erauskin iloba izan zuen idazkari-lana egiten ziona. Antonio Zavalak bizitza osoko jardun nekagaitz horretan, artoski eta amultsuki, urregorria kofrean gorde zuen. Urregorriaren kofre hori, mendeetako bertsoen gordailu hori, *Auspoa liburutegia* da.

Antonio Zavalak zioen Txirrita bezalako gizonek kalte baino mesede gehiago egiten dutela mundu triste honetan. Zavalaren hitzak geureganatuz, euskal mundua ere askozaz tristeagoa izango litzateke *Auspoa liburutegia* gabe.

Txirritak, Mogelek eta A. Zavalak, zeinek bere mailan, mesede handia egin zioten euskarari. Mesede, gainera, barru-barrutik. Txirrita talentu handiko bertsolaria izan zen: bere bertso eta pasadizoekin gure imajinarioan bizirik daukagu. Egiazko bertsolari bat izateaz gainera, arketipo bat ere badugu: Mogelen bertsolaria Txirritaren antzekoa da eta alderantzira. Gaur eguneko euskaldunok aho-mihitan darabilgu lur azpian ia laurogei urte sarturik egon arren.

Mogelek era bateko eta besteko ekarriak egin zituen. Euskaraz erlijio-liburuak, literatura-sorkariak eta euskararen defentsako erdarazko lanak. Mogelek gipuzkeraz atera zuen bere lehen liburua, bizkaiera literarioa abiarazi zuen, eta XVIII. mende bukaerako euskal gizartearen eta euskararen argazkia eskaini zuen.

Antonio Zavalak bertso-bildumak eta azterketak argitaratu zituen eta bertsolariak ere idazten jarri zituen. Perpaus lanoz liburu zoragarriak eta testu zoragarriak argitaratu zituen, besteak beste direla, Xalbadorren *Odolaren mintzoa*, Uztapideren *Sasoia joanda gero*, Mattin Trekuren bizitza bere emazte alargunak kontatua. Antonio Zavala gure herri-literaturaren idazkari nagusia da, liburutegi bat utzi digun neurrian ondasundegi bat ere utzi digu.

Humboldtkek ere mesede handia egin zion euskarari. Humboldtten idatzien eraginez hainbat jakitun interesatu ziren euskararen gainean. Humboldtkek euskaltzaletasuna eta euskaldunenganako interesa piztu zituen. Euskaldunok atzerrian izan dugun defendatzaile eta ordezkari onena izan dugu.

Euskara biziko bada, euskaldunek hala nahi dutelako izan behar du. Euskara biziko bada, era berean, mesedegileak behar ditugu barrutikakoak eta kanpotikakoak. Txirritak, Mogelek eta Antonio Zavalak euskara barru-barrutik aberastu dute. Euskarak, era berean, kanpotikakoen laguntza ere behar du. Kanpotikako laguntzaile handi bat Humboldt dugu.

Humboldtkek, zorionez, bere bidaia-liburuan aipamen erratu bat egiten du. Honelaxe dio:

Gure hizkuntza zaharrak, ordea, beharbada mende bat baino lehenago hizkuntza bizien artean desagertu edo galtzeko arriskua du.

Esaldi horrek helduleku bat baino gehiago ditu. Hizkuntza bizien artean ez egoteak badakigu zer esan nahi duen; hizkuntzak desagertu edo galtzeko arriskua izatea ere bai. Humboldt prusiarrak mende bateko bizitza baino gutxiago iragarri zion euskarari. Baieztapena, ordea, ez da erabat kategorikoa, «beharbada» batek, *vielleicht* delakoak, zorionez, huts egin zuen, eta gure hizkuntzak bizirik dirau oraindik. Humboldt Euskal Herrira etorri zenetik berrehun urte baino gehiago pasatu dira; eta, hemen bertan, bera Mogelekin batera, *Leloren kantua* eman zion leku berean, gu orain euskaraz ari gara.

Esan dut.

Bibliografia

AKESOLO, LINO, 1973, «Aezkoako eguberriak jarraitzen ote dute» *Goiz-Argi* 14, 158 zenb., *Príncipe de Viana*, zenb. 6, (1973) 93-94.

———, 1927, «Aezkera edo Petiriberro-inguruetako mintzaera» *Euskera*, III-IV zenbakia, 179-300.

ALTZIBAR, XABIER, 1997, *Pablo Pedro Astarloa*, (1997) Durangoko Arte eta Historia Museoa.

ALZOLA, NICOLÁS, 1962, «El manuscrito de Ochandiano», de la biblioteca de Julio de Urquijo», *BRVAP*, 80-82.

APRAIZ, ODÓN, 1928, «Euskel ole ´rkiyaren berezikai bat Izadiyari deya maitasuneko olerki-asikeran», *Homenaje a D. Carmelo de Echegaray*, 601-609.

AREJITA, ADOLFO, 1993, «Jose Antonio Astarloak Markinako iturriari eginiko bertsoak» *Euskararen iker atalak*, nº 6, 100-106.

ARIZTIMUÑO, JOSE, 1933, «Itzaurrea» *Eusko olerkiak*, IV, 5-30.—, 1934, «Eusko oleri-kerak berezia (estetika)», *Yakintza*, 243-355.

ARRIOLABENGOA, JULEN, 1996, «Erdi Aroko kanta ezezagunak Iburguen-Cachopin kronikan (1570-1620). Butroeko Andrearen Eresiaren bertasio ezezaguna; Salinasako Kontearren Kantua; Errodrigo Zaratokoaren Kantu Epikoa» *ASJU*, XXX-1. (1996), 71-98.

———, 2008, *Euskara Iburguen-Cachopin kronikan (XVI. mendea)*, Euskaltzaindia.

AZCUE, RESURRECCIÓN MARÍA, 1935, «Curiosidades de un manuscrito inédito de Añibarro», *Euskera* XVI, 135-143.

———, 1925, «Curiosos documento copiados en la Biblioteca imperial de Berlin, de los manuscritos de Guillermo de Humboldt, a 5 de agosto de 1922», *Euskera*, VI(IV), 60-66.

BARANDIARAN, JOSEMIEL, 1954, «Euskal-mitologiaren ikaspiderako» *Euzko Go-go*, (9-10), 155-158.

BASABE, KANDIDO, 1934, «Pedro Antonio Añibarro Aitaren euskerazko eskuidatziak», *Euskera* XVI, 135-143.

BAZTARRIKA, ISIDOR, 1982, «Ataungo Santageda kantak», *Jaunaren deia*, (1982), 69-97.

BARAIAZARRA, LUIS, 2008, «Santi Onaindia eta Ignazio Berakoetxea», *Karmel*, 2008-2, 30-41.

CASTAÑOS, Florentino, «Astarloa y la lengua vasca», (1978) de Ahorros Vizcaína, colecc. «Temas Vizcaínos».

CHARRITTON, PIARRES, 1986, *Resurreccion Maria de Azkue eta Pierre Broussain-en arteko elkarrizketa* (1897-1920) iker-4, Euskaltzaindia.

DONOSTIA, P. JOSÉ ANTONIO DE, 1916, «Erregiñetan, o la Fiesta de las mayas» *Euskalerrriaren Alde*, 6, 241-252.

———, 1918, «Apuntes de folklore vasco. Canciones de cuestación», RIEV, tome IX, 141-172

———, 1918, «Canciones de cuestación. Olentzero», RIEV, (1918), 141-172.

———, 1924, «Toberak» RIEV, Tome XV, 1-1-, 1954, «Souvenir des Pyrénées recuerdo de los Pirineos. 12 canciones vascas escogidas y anotadas por Mme de la Villéhélio» BRSVAP, 308-337.

ETXEBARRIA, JUAN MANUEL, 1999, *Zeberrioko kantak*, Auspoa Liburutegia 259.

FARINELLI, ARTURO, 1922, «Guillermo de Humboldt y el País Vasco», RIEV, XIII, 257-272.

GARATE, JUSTO, 1934, «Cinco cartas inéditas de Guillermo de Humbolt» RIEV, nº 25, 430-444, 622-639.

———, 1961, «Pablo Astarloa. Extracto humboldtiano de su Plan de Lenguas», *Euskera* VI, 247-279.

———, 1976, «El anillo escolar en la proscripción del euskera», FLV, nº 24, 367-388.

GAVEL, HENRI, 1929, *Grammaire Basque*, Bayonne: Imp. de Courier.

HUMBOLDT, WILHELM. VON, 1935, «Extracto de Plan de lenguas de Astarloa», RIEV, 93-121.

IRIGARAI, AINGERU, 1933, «El euskera de Zufia», RIEV 24, 34-36.

LABAYEN, ANTONIO MARÍA, 1978, *Elizanburu bere bizitza ta lanak*, Colección Auñamendi.

LAFITTE, PIARRES, 1967, «Nori buruz egin zen “Maitia nun zira” kantu zaharra», *Herria* 1967-30-XI, nº 901.

LAKA, ITZIAR, 1989, «Astarloaren hizkuntzalaritzaz», *ASJU* XXIII-1, 75-86.

LAKARRA, JOSEBA ANDONI, 1984, «Bizkaiera zaharreko ablatiboaz», *ASJU* XVIII-1, (1984), 161-194.

LEKUONA, MANUEL, 1930, «Cantares populares» *Anuario de Eusko Folklore*, 35-95.

———, 1965, «Santa Clara'ren kanta zahar bat» *Bi antzerki eta itzaldi bat*, Itxaropena argitaldaria.

———, 1930, «La poesía popular vasca», *Quinto congreso de estudios vascos*, Vergara, 132-174.

MICHELENA, LUIS, 1971, «Descubrimiento y redescubrimiento en textos vascos», *FLV*, 149-169.

———, 1962, «Más sobre el manuscrito de Ochandiano» *BRSAP*, 82-83.

———, 1967, «Tradición viva y letra muerta», *Homenaje a don José Miguel de Barandiarán*, Bilbao, 1967, t. II, 121-145.

MOGEL, JUAN ANTONIO, 1891, «Apología de la lengua bascuence contra las erradas ideas y conjeturas de D. Joaquin Traggia», *Euskal Erria*, 1891, XXV, 39-42, 69-73, 116-120, 137-142, 212-216, 244-249, 270-272, 197-300, 336-340, 369-374, 390-397, 442-447, 474-480, 497-503, 524-529.

RUIZ DE LARRINAGA, JUAN, 1924: «El vascófilo franciscano Fr. Juan Mateo de Zabala. Estudio bio-bibliográfico», *RIEV*, XV, 32-82, 313-336.

SALABERRI MUÑOA, PATXI, 2015, «Koherentzia diskurtsiboa euskal baladen exordioetan», *Eridenen du zerzaz kontenta: Saillkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*, 537-558.

SATRUSTEGI, JOSE MARIA, 1995, «Testu ihartuak euskal tradizioan», *Euskera* 1995, liburukia 4, nº 1 161-172.

SEOANE, RAMÓN, 1911, «Misceláneas históricas. Correspondencia epistolar entre D. José Vargas y Ponce y D. Juan Antonio Moguel sobre etimologías vasconga-

das», Euskal Erria, LXV, 322-326, 421-424, 477-482, 515-518; 1912, LXVI, 4-9, 61-64, 108-110, 151-153, 207-209, 266-269, 303-307, 360-364; 1912, LXVII, 19-21, 69-70, 121-126, 147-152.

URIARTE, J. M., *Pablo Pedro Astarloa*, (2002) Durangoko Arte eta Historia Museoa.

URKIZU, PATRI, 1973, »Albadak, xikitoak eta erran zaharrak» ASJU, VII, 104-116.

URQUIJO, JULIO, 1919, *El refranero vasco. T. I.: Los refranes de Garibay*. San Sebastian.

VILLASANTE, LUIS, 1959, «Euskaldun erriak. Aulestia», *Aranzazu*, nº 376, 366-368.

YURRE, YULEN, 1968, «Lo-kantak edo seaska-eresiak», *Egan*, vol. XXVII, 25-34.

ZAVALA, JUAN MATEO DE, 1909, «Fábulas en dialecto vizcaíno», RIEV, 1907, I, 88-97, 529-54.

Jabier Kaltzakorta euskaltzainaren sarrera-hitzaldiari erantzuna

AREJITA, Adolfo
Euskaltzain osoa

Jaun-andreak, agur eta egun on

Euskaltzainak, Markina-Xemeingo Uri-eleizateetako herritarrak, auzo-erbesteetatik etorri zareten lagun, euskaltzale eta bestelangoak, agur eta egun on guzti-guztioi.

Wilhelm Humboldt prusiarrak Murgartegi Jauregi honetara etorri zenean jende aurrean hitz egiteko erarik izan balu, agian *Meine Damen und Herren* edo antzeko formularen batez zuzenduko zen entzuleengana, damak lehenik eta jaunak hurren direla. Guk bestetara. Hizkuntza bakoitzak bere jiteak ditu, bere *jenioa*, bere arima, behinolako erromantikoek esango luketen bezala.

Gure euskaltzain berria hitzaldi mamitsu batekin Euskaltzaindiaren ateartera hurbildu bazaigu, zer gutxiago erantzunezko berba labur batekin beroni agur egitea, Akademiaren usu-legeari men eginez. Sarrera-hitzaldi hau, laburrean entzun duzuen, bere osoan irakurri ahal izango duzue aurrerakoan, eta nigaz batera esan ahal izango duzue, behin mamurtu ondoren, harako Maixu Juanek, Peru Landetakori, *Peru Abarka*-ri, berba-jardunaldietako seigarrenean, azken aldera, agur egin orduan esan zuen antzera: «poz ta irabazi geijagogaz nua, amar erbi edo eper ilda baninua baino» (PAb 123).

Irakatsirik asko eskaini diguzu, Jabier, gaurkoan ez ezik, orain arteko ikerlari ibilbide luze horretan idatzi duzunaz, eta ez gutxitan ahoz transmititu diguzun guztiaz. Aurretiaz natorkizu esatera, meritugarriak direla zinez gure

hizkuntza-literaturen mesedetan iragako urte luzeetan sortu, garatu eta eihoduzun guztia, une jakin batean euskaltzain oso izendapena irabazteko.

Gaurko honetan bidealdi luze bat eragin digu Kaltzakorta jaunak, W. Humboldt-ek Euskal Herrira eta bertora Markinara egin zuen osteraitzakia hartuta. Egunkari bat idatzi zuen jakitun prusiarrak, non gure herriaz eta hizkuntza zaharraz ere ikerketa ere egiten duen: *Die Vasken, oder Bemerkungen auf einer Reise durch Biscaya und das französische Basquenland im Frühling des Jahrs 1801. nebst Untersuchungen über die Vaskische Sprache und Nation, und einer kurzen Darstellung ihrer Grammatik und ihres Wörrervorraths*. Bide hori gomutara ekarriz, bide horren aldeetan eta euskal herrietan barrena jaso diren balada, koplak, eresiaz zahar... eta batez ere erre-frauek, erre-frauek bildumak ageriratu eta begi zorrotzez finkatu dizkigu euron transmisioaren baldintzak, mugak eta egitasuna.

2013ko uztailean 19an hautatu zuen Akademiak Jabier Kaltzakorta euskaltzain oso, Jose Luis Lizundia jaunak emeritu egoerara igarotzean utzi zuen aulkia betetzeko. Beronen merezimenduak neurtzeko, ez dut joko bidean irabazitako diploma eta tituluen aipuak egitera, ez berak ez nik ez baitiegu horrelakoei sineste gehiegi ematen, nahiz gaur horien hotsera dantzian dabilen gizarte gurea. Nahiago dut, aldiz, zuzenago deritzat, beronen bibliografiari so bat egitea eta hartako ale bakoitzaren edukia trinkotasunari eta sakonerari neurria hartzea, kopuru neurriaz gainera. Neurri-kordela ere luzea beharko horretarako haren baten, askok uste baino luzeagoa.

Beronen liburuetan, baina batez ere aldizkarietan barrena argitaratu dituen ikerlanak ohartu irakurritz gero, eta berari astiorduetan honez edo harzaz hitz egiten entzuteko betarik izan baduzue, gutariko edozein harrutuko da, euskal hizkuntza-literaturez ez ezik, literatura unibertsalaz zein kultura zabalaz beronek duen jakinduria zabala. Ezaguera entziklopediko moduko osotasun horretatik literaturaren eta bereziki herri literaturaren barrutia hautatu zuen orain dela aspaldi bere baratz preziatu, eta hori landu du gehienik, baina beste inguru alderdiak ere ahantzi gabe.

Baina euskararen barrutira eta euskaraz sortu diren edergarrietara bere arreta eta indarrak zuzendu izana ez da berez datorren kontua. «Behin baino gehiagotan itaundu nion neure buruari ea bide egokia aukeratu nuen»

egiten du gogoeta. Euskararen mundu hau txikia da, bai, eta euskaldunok ere gizarte txikia osatzen dugu, eta batzuetan amorrarazten eta gogaitarazten gaituen mundutxo. Egia da, bai, baina Mikel Zarate idazteak Derioko Udako Ikastaroko ospakizun batean esan zuen bezala, «hauxe da geure mundu txikia». Esatea legez, ia geure esku ere ez dago berau maitatzea; bertakoak gara eta bereak gaitu.

Halaxe, Kaltzakorta gazteak ere, ia mutil berdingotan esango genuke, edo Unibertsitatera sartu orduan zer edo hura hautatu behar eta, letren bidetik jo zuen, eta euskal letren bidetik hala beharrik. Bide hau aspaldi hartu zuen eta behin hona ezker, ez dago atzera egiterik. Ez eta damurik ere; hala uste dut. Sendotasunez, zuhurtasunez eta ekimenez jokatu duela-ko harrezkeroko guztian, euskal letren ortu-baratzea ahaleginean jorratuz, denbora luzez eta gaurdaino. Gaztetan hain gogoko zien matematikei edo zientziei oratu balie, beste kukurruku bat entzungo zen, eta Hizkuntzaren Akademyan edo Letren Fakultate batean ezagutu ordez, gizarteko beste esparruren baten izango genuen, geure damu handiz.

Baina bizitzan hona edo hara beharrak ez dira berez izaten. Euren atzeak eta arrazoiak ohi dituzte, eta Kaltzakortak ere bide hau hartu bazuen, zerbaiten eraginez jazo zen hori: ingurune bat, etxe eta gizarte giro bat, baldintzakizun batzuk bere umetako eta gaztetasuneko joan-etorrietan. Hala uste dugu.

Euskararen, euskara onaren estimua, herri hizkeraren atxikimendua, ele ederren zaletasuna bere inguru hurbiletik zetozkion gure ikertzaileari. Hasteko, etxetik bertatik; aitatatik eta amatatik. Beronek behin eta berriro eta harrotasunez esaten duen bezala, Markinakoa eta kaletarra dugu Jabier, ez «abarkaduna», behinola baserritarrei esaten zitzaien haietarikoa. Maisu Juanen giro eta jatorritik hurbilagokoa, Peru Abarkaren Landetako paradisu girotik baino. Egia da, Juan Jose Mogelen *etxe*ko eskolia izan duela ikasbide eta euskara kontuan iturri emaritsua, bai edukiaren, baina batez ere zaletasunaren aldetik. Baina ez horraitio, hark 1816an dieon *Baserritar Eskolia*, kalekoa baino. Bai Juan Josek, bai Bizentak *osaba sazerdote* bat zuten bide-erakusle eta eskola-maisu; euskara gaietan ere. Eta datu autobiografiko hau aitortzen dute iloba bata eta besteak. Jabier Kaltzakortak ez du osaba abaderik izan bere euskara-eskolatze bidean; etxeak izan ditu, ama esango

nuke berariaz, bai irakasle, eta gerora euskara kontuan ikasbide eta informazio iturri emankorra.

Baserritar, nekezale edo *nekazariak* aipatzen dituzte gure euskal klasikoek euskara onaren iturri gisa. Halaxe Maisu Juan kaletarrak ere baserri giroan murgildurik euskara eta bertako mundua barrutik ezagutzen egon ondoren, agintzen dio Peruri: *Jangoikuak nai ba, emendi aurrera artuko dot ardurua andi bat, baserritar ta beste nekezale erderabagakuetati euseria ondo baino obeto ikasteko.*

Nekazari mundua eta nekazarien hizkera eredu bai, baina Mogeldarrak eurak, gure Kaltzakorta bezala, kaletar puruak ditugu, beronen ama den bezala, eta kaleartean herriko euskara gehiago ikasi du larri-larri baserri munduan baino. Baserrietako laratz ondoetara ere jo du, eta asko, gerora, batean lo-kantak direla, bestean erretrauak, harako Mogelek edo Toribio Etxebarriak dakarren halako hitz edo esaera ezaguna duen jakin nahirik. Ibilira da Markinaldeko eta urrunagoko laratz ondoetan amama zaharren-gandik informazio eske. Baina Markinako uriko kalearteak, lagunarteak eta etxebarrua izan ditu informazio iturri oparoa, eta han aurkitu du sarritan, baserritarren artean idoro uste zukeena.

Gurasoen epelean ikasi zuen Markinako euskara ederrak berezko bidea hartu zuen eskolara zenean ere. Umetan hartu zuen eskola-jarduna, gehiena edo guztia, euskaraz zela diosku bera. Ez zuen, bada, txikitik ezagutu, eratzunaren zigorra, gure Mogelek garrantasun minez bere denborako ohi-tura latz hori salatzen zuena.

Zori bera ezagutu zuten Juan Antonio Mogelek loba umezurtz biak, Juan Josek eta Bizentak, osabaren ardurapean eskolatu izan zirenean. Jabierrek ez zuen mutikotan haiek bezala *osaba sazerdote txito jakin bat* eduki, *zeinek ezaguturik bere lobiaren entendimentu iratzarri eta ikasinaija, lagunduten eutsan asko liburuak ondo aitutera.* Baina karmeldarren komentu hurrekoan Zerutxu ikastola berria ireki zelarik, eliz giroko irakasle euskaldunak bai eta euskarazko eskola egun osoz. Hortik aurrera, bai Arretxinagako kaleko eskoletan, bai aurrerago Ondarroako institutuan, gaztelania izan zuen eskola-hizkuntza. Igarri barik, baina, artean euskararako zaletasuna indarrak hartzen zihuan Jabierrengan. Beronek aitoren digunez, Markinako gizarte

ezagunetik Ondarroako ikastetxean elkartzen zen gazteri gizarte zabalago eta aunitzagora jauzi egitean, nahiz ikasgaiak erdaraz ikasi, «orduan, garai hartan euskaltzaletu nintzen» diosku berak. Mutil berdingotan.

Irakurle handia zetorrela gazte-gaztetarik erakutsi zigun. Bere kabuz, inork agindu barik, irakurri zituen gure klasiko moderno gorengoan lanak: Orixeren *Euskaldunak*, Lizardiren *Bioz*-begietan, Mitxelenaren *Idazlan hau-tatuak*; poesia zaharra eta oraintsuagokoa, Onaindiaren *Milla euskal olerki eder* bilduman. Bizkaiko klasikoetan, Mogelen *Peru Abarka*, eta urrunago-koetan Axularren *Gero* eta ilara luzea.

Nik Deustuko Unibertsitatean egin nuen Jabier Kaltzakortaren ezagupidea, ikasle izan bainuen, neu irakasle sartu berritan, Euskal Filologia adarrean, oker ez banabil, 1980-81 kurtsoan, orduko ikas egitarauko bigarrenean. Eta hurrengo hirugarrenean ere bai. Ikasle isila zen. Aurreko mahaietan jesartzen zen.

Aldi hartan Euskal Filologia adarrak, gaurko Graduak baino arlo handiago eskaintzen zien espezialitateko gaiei, bai hizkuntzaren, bai literaturaren alderdiei. Euskara orduantxe ofizialdu berri, euskararen eskari handia sortu zen urteotan eta talde ugariak ornitzen ziren gure fakultatean ere, bestetan legetxe. Etxetik euskara ona zekartenak asko, zaletasun handikoak asko. Badakit lehen urte euskararen morfologia ikasteko erreferentziazko liburuetarik bat Azkueren *Morfología Vasca* obra zela; gerra aurreko lana, berez, baina puntu batzuetan atzeraturik gertatu arren, mami handiko lana, eta arina eta atsegina ere bai, euskara gaiak atsegin zituenarentzat. Ez dakit orduko ikasleetarik zenbatek irakurriko zuten *Morfología Vasca* hori, baina Kaltzakortak, inork agindu barik, seguru naiz geldiro eta zehatz irakurri eta ikasi zuela, eta tinko buruan josi zuela haren edukia, anekdotak barru. Aurreko mahaietan jesartzen zen, baina burua gutxi erakutsi eskoletan; isila eta lotsorra zen, diskrezioa gurago zuen, burua erakutsi baino. Eta irakasle ginenontzat ere ez zen erraz, gure ikasleak zenbateraino zekien eta artean beretara zenbat irakurria zen. Euskal Filologiako ikasketak goitu ondoren hasiko zen gure ikertzailearen benetako karrera, ikerketakoa.

Baina ikerketarena baino lehen, luzaroko urteetan bete duen eta oraindik ere diharduen irakaste lana aipatu nahi nuke. Zeren, gure hizkuntzaren

aldeko lanean dituen meritu garrantzitsuetarikoak da, ene ustez, hainbeste unibertsitari belaunaldi gazteri euskarazko ele ederrak, herri literatura, idazkuntza eta hizkuntza estiloa irakasten eta zuzentzen eman dituen eskolak eta hartu dituen lorrak ez direla sartu *zaku eten ta zulatuan*. Urtez urte bere eskoletatik igaro diren ikasleen *zaku etengo extirianetan* baino, Mogel idazlearen esamolde birekin adierazita.

Ondo gogoan daukat IVAP erakundeak Gasteizen sortu zuen Itzultzaile Eskolan 1987 urteaz geroztik euskal itzulpen kalitatezkoari eskaini zizkion zazpi ahaleginak. Euskal administrazioak orduan zuen hutsune bat bete nahirik eraiki zen Eskola hori, baina iraun zuen urte laburretan lan bikaina egin zuen. Ez dakit eskola horietan irakasten zuen itzulpen konparatuak akuilurik, baina orduko urteetan ondu eta atera zituen ipuin bertsiotagarri bi, bizkaiko euskara ederrean atonduak: *Pu Songlig-en eta Ekialdeko ipuin miresgarriak*, Txinako ipuin bilduma bana-banakoak euskara ederrean moldatuak (Labayru Ikastegia, Galburua, 1988). Itzulpenetan, are itzulpen literarioetan, nabari izaten da sorkuntzazko testu librean baino areago, noraino menderatzen duen batek hizkuntza bat; hizkera akatsak ere hor salatzaren dira errazen. Itzulpen literarioan frogatu zigun Kaltzakortak bere neurria. Esaldiz esaldi, orriz orri, hainbeste hitz eta esamolde ageri direnak. Lizardi edo Mitxelena baten idaztanka ederraren miresle den honek bere idatzietan erakutsi du maisuro euskarak dituen baliabide apartak kontaraeren harian maisuro mendatzen, itzulpena izanik ere.

Ez da harritzekoa ere ipuin generoa hautatu izana itzultze saio horretarako. Ipuina eta narrazio laburra baititu Jabier Kaltzakortak generorik estimatuenak literaturan. Literatura unibertsalak eman dituen kontu, ipuin edo narrazio labur idazleez beronek adina dakitenak eta irakurri izan dutenak gutxi izango dira, herri literatura barne. Grimm anaiak, Kipling, Borges edo gaur egungoak, herri tradizioko anonimoak zein autore ezagundunak.

Ezra Pound-en *Cathay* lanaren euskal moldaketa ere ordukoa du, 1988 urte ingurukoa.

Euskararen eremuan, ez da inorentzat sekretua, Kaltzakorta jaunak ikerketarako guren duen barrutia, herri-literaturarena dela. «Ahozko generoak izan ditut batez ere ikergai» diosku berak. Hizlaurkoak, hitz neurtuzkoak,

errezitatu erakoak eta osteangoak. Ipuinak, baladak, errefrauak, lo-kantak, dantza-koplak eta abar luze bat aipa daitezke genero txikion artean. Bat edo beste aipatuko ditut aringa.

Tradizioko euskal ipuinen arloan egin duen ikerketaren adibide aproposa dugu *Lamia, Sorgin eta Tartaroen Erresuma ezkutua* (1997) liburua. Agustín Etcheverri delako idazle-biltzaile xume batek bere kaier batean eskuizkribuz bilduriko ipuinak abiapuntutzat harturik mito-pertsonaion gainean jaso denaren ibilbide kritiko bat egiten digu eta pertsonaia horiei buruzko bertsioen ezagutza garbia eman. Ildo bereko beste lan bat aipatzeko: «Herri ipuinen hasiera eta amaierako formulak»¹.

Baladak, erromantzeak izan ditu atergabeko beste ikergaietariko bat. Argitaratu duen artikulu bakoitzean beti dakarkigu aldaera berri ezezagunen bat: Andre Emili, Brodatzen ari nintzen, Bereterretxen kantorea, Senarraren seinaleak, Neska ontziratua, Jaun Zuriano edo besteren bat dela. Balada bat ikertzen duelarik, aurretik horrezaz eginiko guztia jorratuko digu, begi zorrotzaz eta neurriko kritikaz. Eta beti ere publikatzen dituen bertsioen transkripzio fidagarria eskainirik.

Herri koplek aberatsari ere azterketa oparoa eskaini dio. Seinalagarriena, *Dantza-kopla zaharrak* (2007) monografia, non bildu, sailkatu eta ikertu dituen ondasun sakabanatu horren pitxi-lore mordoa, orain artean egin denik eta ugariena eta zehatzena. Nork ezagutzen ote ditu Kaltzakortak baino hobeto gure egunkari, aldizkari, liburu eta bildumetan erdi izkutuaren diren kopla mordoskak, luzeak edo laburrak?

Atsotitzen mundua ezin utzi aipatu gabe, nahiz beronek sarrera-hitzaldi honetan eman digun horretan duen ezaguera zabal eta hurbilaren eskolarik bikainena. Errefrauak, esaera bakarreko edo gehienez ere biko unitateak izanik, bildumetan jasorik datozenak asko izan arren, testuetan txertaturik edo egokiturik bana-banaka ageri dira sarritan, edo hiztegietakoko hitz sarreretan sakabanaturik, Larramendiren edo Azkuerenetan bezala. Argitaratu gabe eskuizkribuetan gorderik dautza beste batzuk. Horien guztien bilatzen eta bil-

¹ *Tradiziozko ipuingintza*, Gauontza Sorta, 2. Bilbao: Labayru Ikastegia, 9-32 or.

tzen, eta modu fidagarri batez transkribatzen eta kontestura ekartzen hamai-ka ahalegin egin ditu gure ikertzaileak, guztiz emankorrak gertatu direnak.

Lo-kantak, sehaska kantak ditu beste batzuetan mintzagai. *Errodrigo Zarateko zaldi urdinaen ganean*, / *bosteun kaskabel urregorritzko* / *zaldia idune-rean*. Eresi zahar horren kopla eder honen oihartzuna berehala antzeman du gure ikertzaileak lo-kantetan. Eske eta erronda-koplez dituen ikerketak ere ahanzi gabe².

Literatura idatziaren eremuan, arlo bi bereizi dizkigu beste guztien gainetik. Narratiba laburra, kontalaritza, nolabait esateko, eta euskal klasikoen idatziak. Eleberria, teatroa, poesia eta beste genero batzuk ere ondo ezagun dituelarik, aipatu genero biok beretzakotu ditu gehien. Gure literatura klasikoaren gaineko zenbait azterlan gogoratzekoan, hurreko dituen Mogel osaba-ilobak dira adibide ona.

Gaur egungo narratiba laburraren arlo zabalean, gazterik irakurri zuen Bernardo Atxagaren *Obabakoak* izan du, besteak beste, kritika aldetik landu duenetarik bat, eta ondo baino hobeto igarri beraren atzean dauden iturriak ere. Genero horretan, Europan, Hego Amerikan eta beste lurralde batzuetan izan diren sorkuntza onetatik edan du gure irakurle handiak, eta horrek eman dio bidea iturrietan azterka ekiteko ere.

Literatura eremu honetan, horren ezagun edo estimatuak izan ez diren baina bere iritzian balio bereziren bat zuten idazleak ezagutarazten eta balioztatzen ere egin du lan. Hala, Mariano Izeta idazle baztandarraren kontuekin, bera oraindik bizi zela, eskaini zion bilduma, sarrera-ikerlan txukun batez lagundurik³.

Euskal lexikografia arloan darabilen lanaz ere zerbait esan beharrik nago.

Labayru Hiztegia egiten lankide izan zen urteak (1990-1994) eta harako eginiko lana, gehiena elkarlanaren anonimatoan izkututzen dena izanik ere,

² «Erronda kantuak eta eske-bertsoak», *Euskera*, 2003-1, 48 znb.

³ «Mariano Izetaren lan-bildumaren berri laburra» in *Baztango kontuak*, Laratz-4. Bilbao: Labayru Ikastegia, 11-18 or.

berariaz aipatu nahi ditut, zeren begi zorrotza eta irizpide arteza izan ez balira, zehaztasunean ez zuen gordeko, obra horrek duen maila.

Baina gerora ere ez du etsi, etxe eta kanpo, emakumeak lekuko harturik gehienetan, bitxi edo berezi begitantzen zaion guztia biltzen. Belarria erne eta zoli beti, entzuten denari adi. Buruz ikasi entzundakoa eta arin koadernoratu, buruan fresko den artean. Bildutako guztia esku zabalaz jakinarazi dizkigu, guri eta besteri, azken finean hiztegi corpus bizia etengabe biziberritzen laguntzen dutenak.

Herri-hizkeraren, berariaz lexikografiaren, biltze lanean buru-belarri dihardu gaur artean, Markinaldea gunen nagusi duela. Hemendik urrun barik, Eibarko auzo-urrian eta auzo-euskaran Toribio Etxebarriak bildu zuen corpus ederraren ildotik gogotik ekin dio gure ikertzaileak, batez ere hurreko informatzaileez baliaturik. Toribiok, bera kaletarra izanik, emaztea, Arratetikoa, izan zuen informatzaile nagusia. Eta Eibarren barik, Caracas-ko atzerrialdian garatu zuen biltze-lana; agian, euskalzaletasuna ere atzerriko urruntasuneko minak eraginda bizkortu zitzaion. Gure ikertzaileak, alagalako berri-emaileak inguratu ditu bertotik irten barik: Markina, Iturreta, Milloi inguru horretakoak.

Hitzaren bitxiak edo bakantasunak erakartzen du gure ikertzailea: behin hitza, behin aldaera, behin adiera zuzena edo figuratiboa, behin hitz horrekin bilbaturiko esaldia, behin horrekin josiriko lokuzioa edo errefracua, edota horren inguruko ipuin, pasadizo, sineskera edo kontaera zabalagoa. Iker-tzaileak den-dena batzen du.

Ea, luzaro gabe, *De rebus euscarae memorabilibus* horren emaitza oparora, argitaraturik ikusteko zoria dugun.

Irakasle, ohargile eta laguntzaile

Kaltzakorta hurrean eduki dugun eta daukagunontzat, ikerkuntzaz ate, bada alderdi bat, giza alderdia eta jakintza transmititze alderdia, nabarian utzi nahi nituzkenak.

Deustuko Unibertsitatean, lehenik Euskal Irakaslegoan, eta 1994tik eta gaur arte Euskal Filologia adarrean garatu eta garatzen duen lana guztiz da

aintzat hartzekoa, ez bakarrik gela barruetan irakatsi duen guztiagatik, baizik eta berak horretan ipini duen plus gehigarri horrekin belaunaldi gazteak zinez euskarazaletu dituelako.

Santiago Segura eta Gotzon Garate gogoratzen ditu ereduzko irakasleen artean. Eta berau ere haien idekoa ez ote den nago. Literatura, herri literatura, idazkuntza edo enparatuko gaiak direla, beti bilatuko ditu eskoletarako gairik atseginenak, ahal dela laburrak: Agirre Asteasukoaren konparantzen bat, Lizardiren poesiaren bat, herri baladaren bat, atsotitz esanguratsuren bat, hitz joko bitxiren bat, etimologia ederren bat, Mitxele-naren aipua beti gogoan... Eskola barrukoaz landa, eskolaz kanpo agian gehiago irakatsi duela esango nuke, banan banango eta aurrez aurreko irakatsiak, eskolen gerriko estutik libre berez eta borondatez ematen diren argibide eta irakatsi estimagarriak. Unibertsitateko irakasle-lagunok asko zor diogu berari horretan; seguru naiz behinola Euskal Irakasleagoan zituen kide batzuk ere horretan beraren zordun direnak. Eta zer esanik ere ez Labayru Ikastegiaren Derioko egoitzan diren hainbat teknikari ere. Gutariko batzuk beragana jotzen dugu, idazle batez, gai jakin batez, artikuluko batez zerbait zehatzago jakin nahi dugunean. Alfonso Irigoien zena ere, nire akorduan, mesedetu zen Kaltzakorta jaunaren bibliografia argibideez. Izan ere, irakurle handia, saiaturia eta ohartua, ikastun osoa den batek, dena buruan gordetzen daki eta irabiaturik jendeari eskaintzen. Horretan ere maisu dugu Kaltzakorta irakaslea.

Euskaltzaindiarekiko harremana eta lotura aspaldikoa du Kaltzakortak. 1996ko maiatzaren 31n izendatu zen euskaltzain urgazle eta urte berean sartu zen Herri Literatura batzordeko kide izatera.

Batzorde horren bidez esparru horretan jardun duten hainbat ikertzaileekin izan du harremana. Zenduak dira batzuk: Juan Mari Lekuona, batzordeburu luzaz izen zena; Alfonso Irigoien, Deustuko Unibertsitatean irakasle-lagun urte luzez izan zena. Harreman estu-estua *Auspoa* bildumaren zuzendaria zen Antonio Zavalarekin. Bilduma hori izan du Kaltzakortak herri literaturaren harrobi kutunenatariko bat, eta zenbait artikulutarako gai izan ditu bertako ale eta edukiak, zuzentzen zuen ikertzaileari bezala. Bide batez esanda, gutxi izango dira, berak bezala, goitik behera irakurri eta

edukiz hobeto ezagutzen dutenak. Gaur egun, Joxe Mari Iriondo urgazleak zuzentzen duen Auspoa liburutegiaren batzordekidea dugu.

Herri Literatura batzorde burua dugu. Eraz datorkit abagadune hau, beroni gogorarazteko, Euskaltzaindiak, orain artean bezala, geroan ere herri literaturari bere balioa aitortu nahi diola eta euskal hizkuntzaren osagarri ezin baztertuzkoa duela etorkizunean ere, eta herri literaturaren bilketa eta ikerketaren emaitzak baliagarri izango dituela bere zeregin funtsezkoetan ere, dela hiztegia, dela gramatika, dela beste edozein-ere alderditan. Eta duen erantzukizun horretatik batzordearekin batera bultz egin dezan, Akademiak herri literaturarekin duen eginkizuna osoro kunpli dedin.

Euskara literarioak Bizkaian Markinako uri honetan jadesi zuen bere goitasuna, luzaroko nahi eta ezinen ondoren. Gipuzkoaren muga herri honetan eta mugakide bokazio horrekin. Juan Antonio, Juan Jose eta Bizenta Mogelek ere, Eibar, Deba eta Azkoitian osagileen orduko bizimodu ibiltarian lorratza itxi bazuten ere, hemen zimendua hartu zuten idazte lanean. Astarloatarrek ere hemengo arrastoa zuten. Frai Bartolome etxebarritarra ere hona ekandu zen eta zuk, Jabier, tentu handiz aztertu dituzun dantzakoplen eta euren soinuan gorputzari deragioten gazteen kontura hemendik urrun barik idatzi zuen: *Soloko koko saltokarijak laboria galduten daben legez, emakume dantzarijak arimaak galduten ditubeela. Dantziak Inpernuko pozutik urten dabela. Inpernuko labati kee atsitubak urteten daben legez, naasteko dantzetati luxurijaren subak urteten dabela.* Baina baita ere, hain maitero aztertu dituzun atsotitzen sorta eder bat hemen hurbil idatzi zuen Mogel zaharrak ere. Eta zu ere, Jabier, haiek bezala, «Goiko Portaleko iturria» eta berean zizelkaturik dauden lauakoak bezain markinarra zara. Eta Mugartegi Jauregi honetan, Wilhelm prusiarrak eta Juan Antoniok bat egin zuten asko esan gurako jauregi honetan, hartzen zaitu Euskaltzaindiak bere altzoan. Guztiz merezia zenuen ohore hori lehenagotik ere.

Ondo etorria, bada, lehendik ere zeure etxea duzun Akademiaren aterbe honetara, baina ardura gehiago eta sendoagoekin.

Plaza Barriaren lagapena

2014-IX-11

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Bizkaiko Foru Diputatu Nagusiaren hitzak

BILBAO, Jose Luis
Bizkaiko Foru Diputatu Nagusia

Lehenengo, eskerrak emon gura deutsuedaz guztioi Foru Aldundiarentzat hain garrantzitsua dan ekitaldi honetan egoteagaitik.

Gaur, Bizkaiko Foru Aldundiak, Gobernu Kontseiluak ordezkoturik, eta, Euskaltzaindiak, haren Zuzendaritzak ordezkoturik, barritu egingo dogu Akademiari egoitza lagateko hitzarmena.

Bilboko Plaza Barriaren 15. zenbakian dagoan eraikin hau 1985. urtetik da Euskaltzaindiaren egoitza.

Izan be, urte haretan eraikina lagateko lehen hitzarmena sinatu eben **José María Macua** Bizkaiko Ahaldun Nagusiak eta **Luis Villasantek**, 1970-1988 aldian euskaltzainburu izan zanak.

Gaur, nabarmendu gura neuke demokrazia sasoiko lehenengo ahaldun nagusia izan zan José María Macuak orduan hartutako erabagia.

Hoy quiero destacar la importancia de aquella decisión de José María Macua, primer Diputado General de Bizkaia de la democracia.

Él tuvo muy claro que la sede de la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia debía ser digna, una sede que formara parte importante de la historia de Bizkaia.

Macua, hombre inteligente, comprometido con el euskera y muy bizkaino, decidió que la sede mayor (egoitza nagusia) de Euskaltzaindia

Euskera. 2014, 59, 1. 203-207. Bilbo
ISSN 0210-1564

fuera el edificio que hasta 1900 había sido la sede de la propia Diputación Foral de Bizkaia.

Macuak oso garbi ekien Euskaltzaindiaren egoitza duina izan behar zala, Bizkaiko historiaren zati garrantzitsu bat.

Macua oso gizon argia zan, bizkaitar petoa, konpromiso handia zuen euskeragaz, eta erabagi eban 1900. urtera arte Bizkaiko Foru Aldundiaren beraren egoitza izandako eraikina izan behar zala Euskaltzaindiaren egoitza nagusia.

Beraz, gaur niretzat ohore handia da hitzarmena datozan 30 urteetarako barritzea.

(beti be, erakunde biek gura badabe, jakina).

Un gran honor, si.

Con esta firma, hemos renovado hoy simbólicamente el compromiso firme y sentido de la Diputación Foral de Bizkaia con nuestra lengua, la lengua de los vascos y vascas, el Euskera.

El euskera es una de nuestras señas de identidad como Pueblo, es parte de nuestra cultura, tradición y patrimonio.

Y, entre todos y todas, debemos proteger, cultivar, difundir y socializar nuestra lengua.

Sinadura honen bitartez modu sinbolikoan barritzen dogu Bizkaiko Foru Aldundiak euskeragaz daukan konpromisoa, hain zuzen be, euskaldun guztion hizkuntzagaz.

Euskera gure Herriaren identitatearen ezaugarrietako bat da, gure kultura, tradizioa eta ondarea diran lez.

Hori dala-eta, guztion artean babestu, landu, zabaldu eta gizarteratu behar dogu gure hizkuntza.

Ondo baino hobeto dakizueenez, Bizkaiko Foru Aldundiak eten barik egiten dau behar helburu horren alde.

Horretarako, hainbat ekimen egiten doguz, batzuetan bakarrik eta, beste batzuetan, beste erakunde eta instituzino batzukaz –kasu honetan lez–.

Baina, beti be, helburu irme honegaz: euskaldunon hizkuntza ZABALDU, GIZARTERATU ETA SUSTATEA.

Eta helburu horretan bat egiten dogu erakunde biok.

1918. urtean, lau Foru Aldundiek sortu eben Euskaltzaindia.

Euskaltzaindia erakunde akademiko bat da;

Ikertu eta arauak emoten dauz euskeraren eboluzinoa zuzena izan daiten;

Euskeraren erabilera sustaten dau eta administrazino zein herritarrei aholkua emoten deutse euskeraren erabileran.

Ezin da ahaztu Gernikako Autonomia Estatutuaren 6. artikulua zein dinoen: euskera Euskal Herriaren berezko hizkuntza da, eta ofiziala da gaztelaniagaz batera; gure erkidegoko biztanle guztiek daukie hizkuntza biak jakin eta erabilteko eskubidea.

Eta azpimarratu behar da Gernikako Autonomia Estatutuaren arabera Euskaltzaindia erakunde aholku-emoile ofiziala dala euskeraren arloan.

Barriro be garbi itxi gura dot Bizkaiko Foru Aldundiak sano errespetetan eta estimetan dauzala Euskaltzaindia eta haren lana.

Una vez más reitero el respeto y cariño de la Diputación Foral de Bizkaia a Euskaltzaindia y a su labor.

Una labor que siempre ha contado con el apoyo de la Diputación Foral de Bizkaia, desde la cesión de la propia sede (en 1985) hasta el trabajo activo para el acuerdo-marco del conjunto de las instituciones vascas con Euskaltzaindia (en 1992).

Desde entonces, hemos colaborado en diferentes trabajos, como:

- la edición del Diccionario Vasco,
- el Atlas Lingüístico,
- las investigaciones en materia de toponimia,
- la elaboración de la página web,
- etc.

Y, más recientemente, en los últimos años, en diferentes colaboraciones como la financiación de la catalogación y digitalización de dos conjuntos documentales importantes:

- la obra de Aita Villasante a través de un acuerdo entre la comunidad franciscana de Aranzazu, Euskaltzaindia y la Diputación Foral de Bizkaia,
- y la obra de Resurrección M. Azkue, fruto de un acuerdo entre Euskaltzaindia y esta Diputación Foral de Bizkaia.

Bizkaiko Foru Aldundiaren laguntza euki dau lan horretan, betidanik.

Amaitu behar dot.

Gaur, egun handia, berezia eta garrantzitsua da Aldundiarentzat eta niretzat, Ahalduen Nagusiarentzat.

Izan be, gaur, hitzarmen bat sinatzeaz gainera, kinu bat egiten dogu euskeraren alde eta euskera ikertu, arautu eta zabaldu behar dabean gizon eta emakumeen alde.

Hori dala-eta, Ander Urrutia, euskaltzainburu, plaka bat emongo deusut ekitaldi hau amaitzen danean, eta gura neuke Plaza Barriko zuen egoitzan jartea, ondo ikusten dan leku batean.

Plaka horren bitartez, gaur hemen gure erakundea ordezkotzen dogunon konpromisoa adierazoten da; Araban jaio baina umetatik Bilbon bere familiagaz bizi izan zan **Jose Pablo Ulibarrik** bere konpromisoa adierazo eban lez.

Izan be, Ulibarrik konpromiso handia euki eban euskeragaz, eta aitzindari izan zan haren defentsan.

Gernikako Batzar Nagusietan ahalduna zala (Abandoko barrutitik), 1892. urtean kanpaina bat abiarazo eban euskeraren akademia bat sortzeko, eta proponidu eban Gernikako Batzar Nagusiek izentautako 24 kidek osatzea:

«Ogetalau gizon behar dira izendatu Gernikako batzarrean / egiteko alegina euskeraren ganean».

Berba horreek plakan jasoten dira, euskera duindu eta zabaltzearen alde eginiko lan irmearen seinale.

Horreek dira-eta gaur –eta espero dot 30 urte barru be– Bizkaiko Foru Aldundiak eta Euskaltzaindiak alkarregaz daukaguzan helburuak:

– Euskera duindu eta zabaltzea.

Jose Pablo Ulibarri, alavés de nacimiento pero bizkaino desde niño, siendo apoderado en las Juntas Generales de Gernika, promovió en 1832 una campaña para la creación de una Academia de la Lengua vasca, proponiendo que fuera constituida por 24 miembros elegidos en las Juntas.

Sus palabras forman parte de esta placa, como recuerdo a su tenacidad en pro de la dignificación y difusión del euskera.

Los dos objetivos que hoy, y espero que dentro de 30 años también, compartimos Diputación Foral de Bizkaia y Euskaltzaindia:

– Dignificación y Difusión del Euskera.

Beste barik, Eskerrik asko!!!

Euskaltzainburuaren hitzak

URRUTIA, Andres
Euskaltzainburua

Bizkaiko Foru Ahaldun nagusia
Bizkaiko Foru Aldundiaren ahaldunak
Euskaltzaindiaren zuzendaritza kideak
Euskaltzaindiaren lurralde ordezkariak
Jaun-andreok,

Egun on guztioi

Buenos días a todos.

Datorren urtean beteko dira hogeita hamar urte Jose Maria Makua Bizkaiko Foru Ahaldun Nagusiak eta Aita Luis Villasante euskaltzainburuak halako eskritura publikoa sinatu zutenetik. Bertan hitzez hitz honakoa esaten zen, 1985. urtean:

Bizkaiko Foru Aldundiak Euskarari ardura eta babes gorena eman nahirik, kasu honetan, Erakunde Gidariari egoitza duin eta egokia emanaz, Bilbo hiriko Plaza Barrian aintzina Aldundiaren Jauregia izandako Etxea Euskaltzaindiaren beharrianetarako honen eskuetan uztea erabaki du.

Hitz horiek laburbiltzen dute, laburbildu ere, gaurko ekitaldiaren esanahia, Euskaltzaindiari luzatzen baitzaio bere egoitzaren erabilera beste hogeita hamar urterako.

Eserrak, beraz, Bizkaiko Foru Aldundiari eta engaiamendua, hurrengo hogeita hamar urte horiek emankor izan daitezen Euskaltzaindiaren lanean

eta, azken batean, euskalgintzaren eremuan, euskal gizartea baita Akademiaren helburua eta jomuga.

Casi treinta años son hoy testigos del acuerdo entre la Diputación Foral de Bizkaia y Euskaltzaindia para dotar a la institución consultiva oficial en materia de euskera, Euskaltzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca, de una sede digna y adecuada para su actividad. Hay que recordar que tras el acuerdo entre la Diputación Foral de Bizkaia y Euskaltzaindia de 1985, 1991 fue el año de la ubicación definitiva de la Academia en la actual sede de Plaza Barria en Bilbao.

30 años que han dado mucho de sí en Plaza Barria tanto en momentos de trabajo (congresos, reuniones, recepciones al mundo del euskera, presentaciones, etc.) como en momentos de júbilo, con la incorporación de nuevos académicos, o de duelo, como el repentino fallecimiento de Juanjo Zearreta, a quien velamos en nuestra sede. De hecho, la sede se ha convertido en el centro de referencia para actividades en torno al euskera y la cultura vasca en Bilbao, generando un conocimiento inducido del euskera y la cultura vasca a través incluso de múltiples visitas o Jornadas sobre el patrimonio, que ponen de relieve la presencia del euskera y la cultura vasca y la incardinan en su entorno físico y geográfico del Casco Viejo de Bilbao, abierto a Euskal Herria.

En definitiva, momentos en la vida de una institución, que ha querido y quiere mostrar a la sociedad vasca y al mundo en general que los principios para los que fue creada hace casi cien años siguen hoy más que nunca vigentes y de actualidad.

Horretarako baliatu du Euskaltzaindiak Bizkaiko Foru Aldundiak utzi zion eraikin ederra, benetako lantegia izan dadin euskararen gaietan eta euskararen aldetik Akademiari dagokion zeregina betetzeko eta bere lan zientifiko, intelektual eta soziala aurrera eramateko, gizartearen eta gizabakoen zerbitzuan.

Konfiantza eman zioten orduko hartan Bizkaiko Foru Aldundiak eta gizarteak Euskaltzaindiari eta konfiantza horri erantzun egokia eman diogulakoan gaude. Ez oraingo zuzendaritza edota euskaltzainok bakarrik, ezpada

azken hogeita hamar urte hauetan Plaza Barriko etxean lan egin duten eta lanean ari diren guztiak: euskaltzainak, Akademiaren langileak eta laguntzaileak.

Toca ahora renovar la confianza que hace casi treinta años puso la Diputación Foral de Bizkaia en Euskaltzaindia. Creemos, en nuestra modestia, que el balance de lo realizado es merecedor de que se renueve la confianza en la Institución. A la creación, investigación y desarrollo de conocimiento y su transferencia en el ámbito del euskera y de la cultura vasca, que se ha desarrollado en la sede de Bilbao, se añade en nuestro caso su utilidad social, sin la cual una Academia cada vez tiene menos sentido.

Vocación de servicio y excelencia son las claves de esta actividad para la que de nuevo hemos solicitado su confianza a la Diputación Foral de Bizkaia, que a ello ha accedido y que hoy se formaliza de manera pública.

Eskerrak, beraz, Bizkaiko Foru Aldundikoei zuen ahaleginengatik eta euskararen Akademiari lanabes baliosa eskaintzearen. Hala egin zuen 1985. urtean Aita Villasante euskaltzainburuak eta hala egiten dut nik ere, kargu berean, hogeita hamar urte geroago. Lanabes baliosa eta ezinbestekoa jartzen du Akademiaren eskuetan, beste behin ere, Bizkaiko Foru Aldundiak, bera baita, beste erakunde publiko (Eusko Jaurlaritza, Araba eta Gipuzkoako Foru Aldundiak, Nafarroako Gobernua, Madrilgo Gobernua eta Euskararen Erakunde Publikoa, euskal hiriburuetakako Udalak) eta pribatuekin batera (besteak beste, Kutxabank, BBK Fundazioa, Laboral Kutxa eta hainbat herritar), Akademiaren egunerokoa bermatzen duena Bizkaian eta Euskal Herrian. Horra, bada, Euskaltzaindiaren egoitza, Lurraldeetako ordezkariarekin eta Ikerketa Zentroarekin batera, zin-zinezko sarea osatzen duena, euskarari eta euskal kulturari batasuna eman nahian.

Orain etorkizuna datorkio erakundeari. Bihar-etziko Euskaltzaindia dugu jokoan eta badakigu erakunde hori ez dela izango orain hogeita hamar urte zena, etengabe egokitzen ari baita gizarteak eta euskalgintzak dituen premia berrien aurrean.

La firma del convenio que hoy se ha formalizado no es solo un documento administrativo, es la constatación de que la Diputación Foral de

Bizkaia renueva su compromiso. Un compromiso que viene de lejos. No en vano la Diputación Foral de Bizkaia fue una de las cuatro instituciones que promovieron la creación de Euskaltzaindia hace ya casi 100 años. Un compromiso con la máxima institución del euskera, para que Euskaltzaindia prosiga con su trabajo diario de cultivo y promoción del euskera, con su aportación y magisterio en el campo de la normativización y la normalización de la lengua vasca.

Horixe da Euskaltzaindiari gizarte honek eman dion agindua eta horixe da, izan ere, gure aurrekoek bete dutena eta gu oraintxe betetzen ari garena.

Izango ahal gara gu ere gai, gutxienez, gure aurrekoek egin zutena aintzat hartzeko eta aurrera eramateko, aldiak aldi, euskararen Akademia!

Eskuan jarri zitzaigun tresna, etxea, egoitza, berriro ere eskuratu zaigu.

Dena onartu eta atxiki dugu.

Egin dezagun, bada, elkarrekiko bidea!

Mila esker,

Bizkaiko Foru Aldundia
Diputación Foral de Bizkaia

EUSKALTZAINDIA
EL M. GOBIERNO DE LA LENGUA VASCA
ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

Bilbon, 2014ko irailaren 11n

BILDU DIRENAK

Batetik, JOSE LUIS BILBAO EGUREN JAUNA, BIZKAIKO AHALDUN NAGUSIA, BIZKAIKO FORU ALDUNDIAren izenean eta haren ordezkari gisa, Aldundiak, hala onartu baitzuen 2014ko abuztuaren 20an, eginiko Gobernu Kontselluan.

Bestetik, ANDRES URRUTIA BADIOLA JAUNA, EUSKALTZAINBURUA, EUSKALTZAINDIAren izenean eta haren ordezkari gisa, Euskaltzaindiak hala izendatu baitzuen Bilbon, 2012ko urriaren 18an, eginiko Osoko bilkuran.

ADIERAZTEN DUTE

LEHENENGOA.- BIZKAIKO FORU ALDUNDIA (aurrerantzean, BFA) Bilboko Plaza Barriko 15. zenbakiko eraikinaren jabea da, eta eraikin horrek beheko solairua, behegaina, hiru solairu eta ganbarak ditu.

Bada, ondasun hori Bilboko 7. zenbakiko Jabetza Erregistroan dago inskribatuta, 5237 zenbakiarekin, 1380 liburukian, 74 liburuan,

En Bilbao, a 11 de septiembre 2014

REUNIDOS

De una parte el EXCMO. SR. DIPUTADO GENERAL DE BIZKAIA, D. JOSE LUIS BILBAO EGUREN, actuando en nombre y representación de la DIPUTACIÓN FORAL DE BIZKAIA, en virtud de acuerdo de su Consejo de Gobierno, en reunión celebrada el 20 de agosto de 2014.

Y de otra, el EXCMO. SR. PRESIDENTE DE EUSKALTZAINDIA, D. ANDRES URRUTIA BADIOLA, actuando en nombre y representación de EUSKALTZAINDIA-REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA, en calidad de Presidente, en virtud de acuerdo del Pleno de euskaltzaindia celebrado el 18 de octubre de 2012.

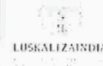
EXPONEN

PRIMERO.- Que la DIPUTACIÓN FORAL DE BIZKAIA (en adelante BFA-DFB) es propietaria del inmueble sito en Bilbao, Plaza Nueva nº 15, que consta de planta baja, entresuelo, tres pisos y buhardillas.

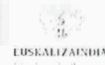
El referido bien se encuentra inscrito en el Registro de la Propiedad nº 7 de Bilbao, nº 5237, tomo 1380, libro 74, folio 94,

<p>94 folioan; Hiri-lurren Katastroan U0207190F zenbaki finkoa dauka, eta Bizkaiko Foru Aldundiaren Ondasunen eta Eskubideen Inbentario Nagusian ondasun higiezin horrek EDF DFB0/1065 gakoa dauka.</p> <p>BIGARRENA.- BFAk, 1985eko martxoaren 5eko bileran hartu eta 1985eko uztailaren 10ean eskritura publikoan jaso zuen erabakiaren bidez, higiezin hori EUSKALZAINDIARI lagatzea erabaki zuen, 30 urterako, erakundearen estatutueta jasotako helburuak betetzeko eta egoitza nagusia izateko.</p> <p>HIRUGARRENA.- Denbora gutxi falta denez lagapenaren epea amaltzeko, EUSKALZAINDIAK adierazi du interesa duela aurrerantzean ere eralkin horretan egon dadin bere jardunaren egoitza nagusia.</p> <p>LAUGARRENA.- BFAk ere interes bera duenez, erabilera berriro lagatzeko erabakia hartu du Aldundiaren Gobernu Kontseiluak, 2014ko abuztuaren 20ko bileran, aurrerago zehaztuko diren baldintzetan.</p> <p>BOSGARRENA.- EUSKALZAINDIAK, Gobernu Batzordearen 2014ko irailaren 3ko bileran, lagapenaren berritzea onartzea erabaki du, BFAk zehaztutako baldintzetan.</p> <p>Alderdi biek elkarri onartzen dizkiote jarduteko behar besteko lege-gaitasuna eta ordezkaritza. Ondorioz, alderdi biak ados daudela, ERABILERA LAGATZEKO hitzarmen hau egilesten dute, hizpaketa hauen arabera:</p>	<p>identificado en el Catastro de Urbana con el nº fijo U0207190F y en el Inventario General de Bienes y Derechos de la Diputación Foral de Bizkaia con la clave de bien inmueble EDF DFB0/1065.</p> <p>SEGUNDO.- Que en virtud de Acuerdo de la DFB, en Sesión celebrada el 5 de marzo de 1985 y elevado a Escritura Pública el 10 de julio de 1985, fue cedido a EUSKALZAINDIA – REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA (en adelante EUSKALZAINDIA) el uso de dicho inmueble, por un periodo de 30 años, para el desarrollo de sus fines estatutarios y localización de su Sede Central</p> <p>TERCERO.- Que encontrándose próxima la finalización del plazo de la referida cesión, EUSKALZAINDIA ha manifestado su interés en que el mencionado inmueble continúe constituyendo su Sede Central de actividad.</p> <p>CUARTO.- Que BFA-DFB, siendo coincidente con dicho interés, en reunión de su Consejo de Gobierno celebrada 20 de agosto de 2014, ha acordado una nueva cesión uso en las condiciones que más adelante se dirán.</p> <p>QUINTO.- Que EUSKALZAINDIA, en su Junta de Gobierno de 3 de septiembre de 2014, ha acordado aceptar dicha renovación de la cesión, en los términos establecidos por BFA-DFB.</p> <p>Por lo que ambas partes, reconociéndose mutuamente capacidad legal suficiente, y aceptándose recíprocamente la representación a cuyo tenor tienen a bien actuar, de común acuerdo otorgan el presente convenio de CESIÓN DE USO, que se registrá conforme a las siguientes</p>
--	--

HIZPAKETAK	ESTIPULACIONES
<p>LEHENENGOA.- BIZKAIKO FORU ALDUNDIAK (BFA) doan lagako dio EUSKALTZAINDIARI Bilboko Plaza Barriko 15. zenbakiko eraikinaren erabilera; eraikina dokumentu honen LEHENENGO PUNTUAN azaltzen da.</p>	<p>PRIMERA.- La DIPUTACIÓN FORAL DE BIZKAIA (BFA-DFB) cede gratuitamente, a EUSKALTZAINDIA-REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA el uso del inmueble sito en Bilbao, Plaza Nueva nº 15, descrito en el EXPONENDO PRIMERO del presente documento.</p>
<p>BIGARRENA.- Lagatako eraikin hori bakarrik erabili ahal izango da lagapen-hartzailearen estatuetan jasotako helburuak betetzeko eta haren egoitza nagusia izateko.</p>	<p>SEGUNDA.- El inmueble cedido será destinado al cumplimiento de los fines estatutarios propios de la cesionaria y al establecimiento de su sede central.</p>
<p>HIRUGARRENA.- Lagapena HAMAR (10) urterako da, 2014ko irailaren 1etik hasita. Dena den, eta BFAk kontraktorik esaten ez badu, baimen hori, automatikoki, HAMAR (10) urteko beste epe birako luzatu ahal izango da. Aldundiak baimena luzatu nahi ez duenean, behar bezala frogatzeko moduan jakinarazi behar dio hori lagapen-hartzaileari, gutxienez ere hasierako baimena edo haren luzapena amaitu aurretik baino sei hilabete lehenago. Edonola ere, iraunaldia, guztira (luzapenak barne) ezin izango da hogelita hamar urte baino handiagoa izan.</p>	<p>TERCERA.- La cesión se realiza por un plazo de DIEZ (10) años, contados a partir del día 1 de septiembre de 2014, prorrogable automáticamente por otros dos periodos de DIEZ (10) cada uno, salvo manifestación expresa en contrario por parte de la DFB, que deberá notificarse fehacientemente a la cesionaria con una antelación mínima de 6 meses a la finalización del plazo inicial previsto o de cualquiera de sus prórrogas, y sin que la duración total, incluidas las prórrogas, pueda exceder de treinta años.</p>
<p>LAUGARRENA.- Lagatako espazioa soilik erabil daiteke bigarren hizpaketan adierazitako erabilerarako. Baldintza hori bete ezean lagapena automatikoki suntsituko da eta erakunde lagatzaileak berehala berreskuratuko du lagatako higiezinaren edukitza osoa; gainera, lagatzaileak higiezinean izan litezkeen kalte eta galeren ordaina jasotzeko eskubidea izango du, peritu-tasazioa egin ondoren.</p>	<p>CUARTA.- El espacio cedido no podrá ser destinado a un uso distinto del indicado en la estipulación segunda. El incumplimiento de tal condición dará lugar a la resolución automática de la cesión con la inmediata recuperación, por parte de la Institución cedente, de la plena posesión del elemento cedido, teniendo ésta derecho a percibir, previa tasación pericial, el valor de los posibles daños y detrimentos experimentados en el inmueble.</p>

<p>BOSGARRENA.- Lagapen-hartzailearen kontura izango dira bai higiezinaren gastu arruntak (komunitatea, hornidurak, mantentze-lan arruntak, etab.) bai hobekuntza gastuak. Urtero, gainera, Ondasun Higiezinaren gaineko Zergari dagokion zenbatekoa ordainaraziko zaito. Higiezinaren egiturari eragiten dioten ezohiko gastuak BFaren kontura izango dira.</p>	<p>QUINTA.- Serán de cuenta la cesionaria los gastos ordinarios del inmueble (comunidad, suministros, mantenimiento ordinario, etc.), así como los gastos de mejora. Anualmente se le repercutirá el importe correspondiente al Impuesto sobre Bienes Inmuebles. El abono de los gastos extraordinarios que afecten a la estructura del inmueble corresponderá a BFA-DFB.</p>
<p>SEIGARRENA.- Lagataka espazioa egokitzeko lanak lagapen-hartzailearen kontura izango dira, eta higiezinaren onurarako izango dira lagapenaren epea amaitu ondoren. Orain zein etorkizunean halako lanik egin behar bada, lan horiek egiteko proiektuak ondarearen arloan eskuduna den Foru Aldundiko Sailaren baimena lortu behar dute.</p>	<p>SEXTA.- Las obras de acondicionamiento del espacio cedido serán por cuenta de la cesionaria, quedando en beneficio del inmueble una vez concluido el plazo de cesión. El proyecto para la realización de dichas obras, presentes o futuras, deberán contar con la autorización del departamento de la Diputación Foral competente en materia de Patrimonio.</p>
<p>ZAZPIGARRENA.- Lagapen-hartzailea erantzule izango da pertsona edo ondasunei eragin ahal zaizkien kalteengatik, kalteok, zuzenean edo zeharka, erakinean egindako jardueren, haren lan edo erreformen, edo higiezinaren erabilera soilaren ondorioz gertatu badira. Beraz, BFA salbuetsita geratuko da edozein erantzukizunetik. Nolanahi ere, lagapen-hartzaileak bere gain hartuko du hirugarrenei sortutako kalte-galeren erantzukizun zibila, lagapenak indarrean dirauen bitartean. Hori dela-eta, erantzukizun zibileko asegurua kontratatu beharko du, eta asegurur horrek gutxienez ere MILIOI BAT euroko (1.000.000 €) kalte-ordainetarako muga orokorra izan behar du. Gainera, asegurur hori behar bezala jakinarazi behar dio BFari.</p>	<p>SÉPTIMA.- La cesionaria responderá de cuantos daños pudieran ocasionarse a personas o bienes y sean consecuencia, directa o indirecta, de las actividades desarrolladas, de obras o reformas, o del mero uso del inmueble, eximiendo de toda responsabilidad a BFA-DFB. En todo caso, la cesionaria asume la responsabilidad civil frente a terceros por daños y perjuicios que puedan ocasionarse durante el tiempo que dure la vigencia de la cesión. A estos efectos deberá contratar el correspondiente Seguro de Responsabilidad Civil con un límite general indemnizatorio de al menos UN MILLÓN (1.000.000) euros, y notificarlo adecuadamente a BFA-DFB</p>
<p>ZORTZIGARRENA.- Lagapen-hartzaileak, aurreko aseguruaraz gainera, kalteetarako asegurur-poliza bat kontratatu behar du, gutxienez ere BI MILIOI euroko (2.000.000 €) edukitzaile-balioa estali behar duena, eta hori ere BFari jakinarazi behar dio. Horrez gain, polizaren hurrengo eguneratzeak —izan</p>	<p>OCTAVA.- La cesionaria deberá contratar, asimismo, una póliza de seguro de daños por un valor de continente no inferior a DOS MILLONES (2.000.000) euros, lo que habrá de ser igualmente notificado a BFA-DFB. Las posteriores actualizaciones de la póliza, que contendrán los posibles incrementos de</p>

<p>litezkeen balio-gehiruntzak jasoko dituztenak— ere jakinarazi beharko dizkio.</p>	<p>valor, también deberán ser comunicadas.</p>
<p>BEDERATZIGARRRENA.- EUSKALTZAINDIK ez baditu betetzen onartu dituen baldintzak, edo haien muga gainditzen badu, Bizkaiko Foru Aldundiak edozein unetan suntsiarazi ahal izango du lagapen hau, eta egokitzat jotzen duen erabilera eman ahal izango dio espazio horri.</p>	<p>NOVENA.- En caso de incumplimiento de las condiciones asumidas por EUSKALTZAINDIA o de extralimitación de las mismas, BFA-DFB podrá dar por resuelto en cualquier momento la presente cesión, dando al espacio cedido el destino que estimare oportuno.</p>
<p>Eta azaldutako guztiarekin ados daudela adierazteko, alderdiek dokumentu honen bi ale sinatu dituzte, goiburuan adierazitako tokian eta egunean.</p>	<p>Y en prueba de conformidad con cuanto antecede, firman el presente documento, por duplicado ejemplar en el lugar y fecha indicado en el encabezamiento.</p>

José Luis Bilbao Eguren
Ahaldun Nagusia

Andrés Urrutia Badiola
Euskaltzainburua

Agiriak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaltzaindia. Batzar agiriak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Osoko bilkura

Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Azkarate, Miren,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Kaltzakorta, Jabier,
Lizundia, Jose Luis,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Salaburu, Pello,
Toledo, Ana,
Torrealdai, Joan Mari,
Uribarren, Patxi eta
Zabaleta, Patxi.

Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Arkotxak ahala Sagrario Alemani; Adolfo Arejitak ahala Jabier Kaltzakortari (11:30ak arte); Jose Irazu «B. Atxaga»k

ahala Andres Urrutiari; Miren Lourdes Oñederrak ahala Patxi Goenagari; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Mikel Zalbidek ahala Andres Urrutiari.

Batzarra Euskaltzaindiaren Bilboko egoitzan hasi da 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorrikoen zerrenda eta ahalak irakurri ditu. Quoruma badela ezagutu eta gero, urtarileko Osoko batzarri hasiera eman dio eta eguneko egitaraua aurkeztu du. Osoko bilkura 12:30ean amaituko dela gogorarazi du, ondoren, Karmele Rotaetxe andrearen hilberri-txostena jendaurrean irakurtzeko.

1. Aurreko Osoko bilkuraren (2013-12-20) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

P. Goenagak 3. orrialdean paragrafo bat errepikaturik azaltzen dela nabarmendu du. Ondorioz, errepikaturik ageri den paragrafoa ezabatu egin da.

A. Iñigok 4. orrialdeko «Irailaren 26an, Osoko eta Ageriko bilkurak Nafarroan egingo dira.» pasartearen azken esaldia ordeztea eskatu du. Ondoko hau da proposatu duen testua: «A. Iñigok jakinarazi du Nafarroa Oinez dela eta, 2000. urteaz geroztik Nafarroako Ikastolen Federazioa eta urte bakoitzean Oinez antolatzea tokatzen zaion ikastola direla Euskaltzaindiari bertaratzea eskatzen diotenak. 2014ko Oinezi dagokionez, informatu du oraingoz ez dela eskaerarik jaso, ez Nafarroako Ikastolen Federazioaren aldetik, ezta Zangozako ikastolaren aldetik ere. Horregatik dio, harremanetan jartzen direnean eta egiten duten eskaeraren arabera zehaztu ahal izanen dela nolakoa izaten ahal den Euskaltzaindiaren presentzia». Testua ordeztea onartu da Osoko bilkuran.

M. Azkaratek, 6. orrialdeko bigarren paragrafoan, dimisioa eman duten Gramatika batzordeko kideen artean, bi izen falta direla nabarmendu du, I. Amundarain eta B. Fernandez kideenak, hain zuzen. Horien izenak ere jasotzea onartu da.

P. Goenagak 6. orrialdeko «A. Urrutiak jakinarazi du...» pasartearen azken zatia («... adierazpen zirriborroa Osoko bilkuraren karpeterari erantsi zaio.») ezabatzea eskatu du. Halaxe egitea erabaki da Osoko bilkuran.

J. L. Lizundiak 6. orrialdeko 5. paragrafoan bere ahoan jarrikoa ez dela zuzen jaso adierazi du. Horiek horrela, pasarte era honetara geratu da: «J. L. Lizundiak dio hori egitea ez dagokiola Zuzendaritzari, eta bestalde bozketa ez zela horrela egin behar, beraz, ez dator bat.

B. Oihartzabalek zail dakusa iritzia aldatzea. Aho batez egiten ez bada, ez du uste adierazpen hori egitea komenigarria denik.». Eginiko iruzkina onartu da.

B. Oihartzabalek, Idazkaritzara bidaliriko ohar idatzi baten bidez, 6. orrialdeko azken esaldiari oharra egin dio. Esaldia beste pasarte batengatik ordeztea eskatu du. Hona hemen: «B. Oihartzabalek esan du berdintasuna legezko mailari dagokiola; haatik, lantzen diren gaiei edo egiten lanei dagokiolarik, desberdinak izan daitezkeela euskaltzainak, gehienetan bakoitzak bere espezialitatea baitu. Haren ustez, orain arte hori kontuan hartua izan da, eta ez litzateke errealista orain, lanak antolatzerakoan, hori hala ez balitz bezala egitea.». Eginiko iruzkina ere onartu da.

Ondorioz, bestelako oharrak ez dagoenez gero, onartu da 2013ko abenduaren 20ko Osoko bilkurako bilera-agiria, egin zaizkion oharrak txertatu ondoren.

2. Ageriko bilkuretako (2013-01-25, 2013-11-29 eta 2013-12-20) bilera-agiriak onartzea, hala erabakiko balitz.

2013ko urtarrilaren 25ean eginiko Ageriko bilkurako bilera-agiriak iruzkinik jaso ez duenez gero, bere horretan onartu da. Era berean, 2013ko azaroaren 29ko

Ageriko bilkurako bilera-agiriari dagokionez, A. Toledok Karlos Otegi euskaltzain urgazlea urgazleen multzoan jasotzeko eginiko eskaria onartu da. Amaitzeko, 2013ko abenduaren 20ko Ageriko bilkurako bilera-agiriak iruzkinik jaso ez duenez gero, bere horretan onartu da.

3. Euskaltzaindiaren 2014. urteko behin-behineko aurrekontua aurkeztu.

Aurreko bileran egitekoa zena, baina kudeatzailearen gaixotasunagatik ezin egin, aurkeztu du oraingoan J. Zabaletak, eta 2014ko aurrekontuaren hasierako proposamena, 10 orriko txosten batean, paperean banatu du euskaltzainen artean. Era berean, proposamen hori pantailan proiektatu da. Hor 1) Diru-sarrerak, 2) Gastuak eta 3) Gastu eta Irabaziak atalak azaldu dizkie euskaltzainei. Diru-sareren aurreikuspena orain arteko informazioaren arabera egin da.

Ekarpen gehienak baieztaturik daude, eta, edonola ere, aurreikuspen errealistak egin dira. Sarrerak handitzeko aukerak ez dira oso ugariak, baina badirenak landu beharko dira, bai Herri Aginteen aldetik, bai erakunde pribatuen partaidetza sustatuz eta Fundazioaren sorrerarekin. Zuzendaritzak ustezko ekarpen berriok kudeatu eta aldian-aldian Osoko bilkurari informazioa emanez.

2009-2014 arteko epealdian izandako diru-sareren bilakaera ere erakutsi du, grafiko batean. Ondoren, galdu eta irabazien sarrerak erakutsi ditu, xeheki desglosatuz. Gauza bera egin du gastuekin ere, hor pertsonal gastuak, ondasun arrunt eta zerbitzuak, argitalpenak, ibilgetuen amortizazioa, fidantza gastuak, eta egitasmoak xeheki azalduz. Azkenik, Galdu eta Irabazietan aurrekontu orekatuak izan behar direla esan du, hots, gastuak = diru-sarrerak. Halere, gastuak diru-sarrerak baino 100.000 euro handiagoak direnez, egokitzapenak egin beharko dira gastuetan, sarreretan edo bietan, eta Zuzendaritzak urtean zehar lan egin beharko du, ez baita zeregin erraza izanen.

Azkenik, 2014ko aurrekontua behin-behinekoz onartzea eskatu dio Zuzendaritzak Osoko bilkurari. Halaxe egin da Osoko bilkuran, behin betiko onarpenera eman arte. Halaber, aurrekontua findu eta hobetzeko asmoz, ekarpenak egiteko aldia ireki da. Horiek horrela, ekarpenak egiteko epea otsailaren 21ean amaitzen da. E. Osak eskatu du ekarpenak zehatz egiteko, aurkezturiko txostenaren orrialdearen aipamena eginez.

4. Euskaltzaindiaren «Historia» egitasmoak emanikoa aurkeztu.

Hasteko, J. L. Lizundiak Iasmina Gorroño egitasmoan jardun duen teknikaria batzar-gelara sartzeko eskatu du. Ondoren, egitasmoaren gidoia pantailan agertu

eta orri batean ere testua banatu da euskaltzainen artean. J. L. Lizundiak laburki aurkeztu ditu proiektuaren nondik norakoak: hastapenak, aholkulari izan direnak eta barruraturiko helburua, hots, Akademiaren historia, 1918tik 2004ra bitartekoa, egitea. Lanak izango dituen kapituluak eta edukiak, eta, horretarako, nolako dokumentazio idatzia eta ahozko lekukotasunak erabiliko diren aipatu ditu. Ondoren, hitza I. Gorroñori eman dio, eta beronek materialen kudeaketaz eta lan metodologiaz hitz egin du. Akademiaren jardunaldiari dagokionez, R. M. Azkuerengandik hasita, ondorengo euskaltzainburuen agintaldietan egindako pauso nabarmenenak gogoratu ditu, bai eta garai horietako euskaltzain aipagarrienak ere: F. Krutwig, K. Mitxelena, L. Villasante, Txillardegia, G. Aresti, kasu. Batzar eta jardunaldi erabigarrienak ere aipatu ditu (Arantzazu eta Bergarakoak, adibidez).

Era berean, Euskaltzaindiak bere historian zehar izandako egoitzak eta ordezkariak gogoratu ditu, lan egiteko barne banaketaz, sail ezberdinez, jardunaldi nagusi, ospakizun, mendeurren, sarrera-hitzaldi, omenaldiez, etab., bai eta batzorde eta azpibatzerdeen lan berezietan ere. Egin duen aurkezpena, idatziz euskaltzain guttietan helaraziko zaiela esan du.

Ondoren, euskaltzainei galderak egiteko aukera eman zaie, hala nahi izanez gero, itaunak egin ditzaten. Tx. Peillenek frantsesezko dokumentuez galdetu du, ea non diren jakin nahirik. A. Urrutiak, bere aldetik, trantsizio aldiaren Euskaltzaindiaren onarpenarekin loturiko jatorrizko dokumentuak Alcalá de Henaresen egon daitezkeela esan du. Izan ere, hantxe dago ministerioko artxiboa. P. Zabaletak esan du, oro har, gerraurreko aipamenak oso laburrak izaten zirela, eta mereziko lukeela ikertzea. Inguruabar horretan, Arturo Campionek utziriko ondarea, egun Nafarroako Gobernuaren esku dagoena, eta gaur arte ukitu gabe dagoena arakatzea interesgarria izan daitezkeela azpimarratu du. J. L. Lizundiak arrazoia eman dio.

Amaitzeko, euskaltzainburuak eskerrak eman dizkie bai J. L. Lizundiari eta bai I. Gorroñori ere, eta galdetu du ea material horiek Azkue Biblioteka eta Artxibora noiz transferituko diren. Ondorioz, material horren transferentzia egitean, idazkariordearen eta kudeatzailearen esku-hartzea eskatu du.

5. Baionako Osoko bilkuran abiatutako gogoetaldia.

Euskaltzainburuak adierazi duenez, Baionan eginiko Osoko bilkuran harturiko erabakiak betetzeko asmoz, Zuzendaritzak Gramatika batzordeko buruari eta idazkariari, Hiztegi Batuko lantaldeko arduradunari eta Onomastika eremuko buruari ohar bana bidali die gogoetaldiaren berri emanez. Guztiek onartu dute gogoetaldian parte hartzea, eta bakoitzetik parte hartuko dutenak ere finkatu dituzte. A. Urrutia

euskaltzainburua, X. Videgain buruordea eta A. Arejita Iker sailburua joango dira bileretara, Zuzendaritzaren izenean.

Gramatika batzordetik hastea erabaki da Zuzendaritzan. Hortaz, otsailaren 4an, bilkura egingo da eta gogoetaldiari hasiera emango zaio. Egiten diren urratsen berri aldiro emango zaio Osoko bilkurari.

Era berean, Ibon Sarasolak 2013. urtearen bukaera arte Euskaltzaindiarekin *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta Adibideak* izeneko egitasmoa zuzentzeko izan duen kontratua hemendik aurrera ez berritzeko asmoa Zuzendaritzari idatziz adierazi ondoren, egitasmo horren zuzendaritza berritu behar izan dela esan du euskaltzainburuak. Horretarako, Zuzendaritzak, 2014ko urtarrilaren 22an eginiko bilkuran, 2014. urtean, Andoni Sagarna euskaltzain osoa eta Gipuzkoako ordezkaria dena proposatzen du egitasmoaren zuzendari izateko. Halaber, A. Sagarnari laguntzeko, Hiztegi Batuko lantaldeko burua den Miriam Urkia euskaltzain urgazlea arduradun gisa eta, 2013ko martxoa arte, Hiztegi Batuko lantaldeko arduradun izan den Jose Antonio Aduriz euskaltzain urgazlea aholkulari lanetan jardutea ere proposatu du. Amaitzeko, egitasmoan orain arte aritu diren teknikariek ere lanean segituko dute. Proposamen guztiak berretsiak izan dira Osoko bilkuran.

6. Esku artekoak.

6.1. HABE erakundearen eta Euskaltzaindiaren arteko lankidetzahitzarmena. Jarraipen batzordean Euskaltzaindiak izango dituen bi ordezkariak izendatu ditu Zuzendaritzak, 2014ko urtarrilaren 9an eginiko bilkuran. Honako hauek: Joan Mari Torrealdai euskaltzaina eta liburuzaina, eta E. Osa idazkariordea.

6.2. Aurkezpenak. Otsailaren 15ean, larunbata, goizeko 10:30ean, Mauleko Herriko Etxean, Jean-Baptiste *Battitu* Coyosek paraturiko *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri* liburuaren aurkezpena egingo da.

6.3. Hurrengo bilkura. Otsailaren 28an, goizeko 10:00etatik aurrera, Osoko bilkura egingo da Donostian, Foru Aldundian.

7. Azken ordukoak.

7.1. Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan. S. Aleman, A. Iñigo, P. Salaberri eta P. Zabaleta Nafarroako euskaltzainek, berek sinaturik, testu bat aurkeztu dute, Nafarroako gurasoak beren haurrak D ereduan matrikula ditzaten bultzatzeko eta eredu horretan ari direnen lana eskertzeko. Matrikulazio-aldia ireki berri denez gero, komenigarri iritzi diote jendearen aurrean euskarazko irakaskuntzaren aldeko agiri bat azaltzeari. Testua A. Iñigok irakurri du.

P. Salaburu oinarriz testuaren alde dago. Baina uste du holako egoerak, edo are txarragoak, badirela beste tokietan ere, eta beharbada hori azertu beharko da. Ipar Euskal Herria aipatu du. Halere, ez dauka garbi. A. Urrutiak uste du Euskaltzaindiak Nafarroako gurasoei zorionak helarazi beharko lizkiekeela, beren orain arteko jarreragatik adorea emateko. J. L. Lizundiak, bere aldetik, esan du gogorarazi beharko litzatekeela Euskaltzaindiari herri aginteez aitoruriko zeregin, Errege Dekretuak eta indarrean dagoen araubidean jasotzen dena, zein den. Sagrario Alemanek zalantza izan du, ea testuan Nafarroa ala Euskal Herri osoa aipatzea komeni ote den. E. Osak uste du hoberena litzatekeela Nafarroa bakarrik aipatzea. Gizarteari zuzendua denez gero, ahalik eta erarik sinpleenean eta adierazkorrenean.

P. Zabaletak «...euskarazko irakaskuntza Gaztelania irakasgaiarekin...» aipamena jasotzea komeni den zalantza agertu du. Horrexetarako, Kataluniako murgiltze-ereduari buruz atera den epaia izan du hizpide. M. Azkaratek esan du, Euskal Herrian ez bezala, Katalunian ez dagoela soilki gaztelaniaz (A eredu) ikasteko aukerarik, eta beraz, P. Zabaletaren erreparoa ez genukeela eduki behar.

Beraz, testua honela utzi da: «Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan: Nafarroako irakaskuntzan iragarri da datorren 2014-15 ikasturtean izena emateko epea. Urtero bezala, gurasoek aukera izanen dute beren umeak D ereduari matrikulatzeko, bai irakaskuntza publikoan, bai ikastolen sarean. Izan ere, ikastetxe horiek aukera paregabea eskaintzen diote Nafarroako gizarteari, gurasoei bereziki, nafar guztiona den hizkuntza eta kulturatik abiatuz, beren seme-alabak mundu zabalera begira hezi ahal izateko.

Euskara babestea, gizartearen maila guztietara zabaltzea eta erabilera sustatzea Euskaltzaindiaren zeregin berariazkoak dira. Hori horrela, Akademiak Nafarroako haurren gurasoak xede horiekin bat egitera gonbidatzen ditu eta beren seme-alaben heziketarako D eredu (euskarazko irakaskuntza gaztelania irakasgaiarekin) hautatzera animatzen. Aldi berean, zorionak ematen dizkie eredu hori hautatzen duten gurasoei, bai eta eskerrak eta babes osoa ere, irakaskuntza publikoan zein ikastolen sarean urte luzez, zeregin horri osoki emanak eta emaitza bikainak lortuz lanean aritu diren eta ari diren irakasleei eta gainerako langileei».

Gaurko Osoko bilkuraren ondoren K. Rotaetxeren hilberri txostena irakurri behar denez gero, testua datorren astean, astelehenean zabalduko dela adierazi da.

7.2. Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako soberakinez. J. M. Torrealdai bibliotekari akademikoak Akademiaren bibliotekako soberakinak, hots, liburu eta

material errepikatuak, euskaltzainen artean banatzeko eskaintza egin du. Horretarako, interesdunek aski dute beren identifikazio zenbakia idaztea txartel batean. Epea otsailaren 28ra artekoa da.

Eta besterik ez dela, Osoko bilkura bukatutzat eman da, eguerdiko 12:30ean.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Ageriko bilkura

Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n

Karmele Rotaetxe ohorezko euskaltzainaren
hilberri txostena

Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan, eguerdiko 12:30ean, Euskaltzaindiak Ageriko bilkura egin du, aurreko urtean hil zen Karmele Rotaetxe ohorezko euskaltzainaren hilberri txostena irakurtzeko.

Bildu direnak:

Euskaltzain osoak: Andres Urrutia euskaltzainburua, Xabier Kintana idazkaria, Sagrario Aleman diruzaina, Adolfo Arejita Iker sailburua, Jean-Baptiste «Battittu» Coyos Jagon sailburua, Miren Azkarate, Patxi Goenaga, Andres Iñigo, Jabier Kalzakarta, Joseba Lakarra, Jose Luis Lizundia, Txomin Peillen, Andoni Sagarna, Pello Salaburu, Ana Toledo, Patxi Uribarren eta Patxi Zabaleta.

Euskaltzain urgazleak: Xabier Altzibar, Rikardo Badiola, Sebas Gartzia, Pruden Gartzia, Juan Luis Goikoetxea eta Jacinto Iturbe.

Erramun Osa idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Euskaltzaindiko langileak: Lutxi Alberdi eta Amaia Okariz.

Jose Miguel Rincón Karmele Rotaetxeren alarguna, eta haren senide eta hurbi-lekoak Jon Rotaetxe, Miren Bareñano, Ana Allende eta Maite Ariza.

Ana de Castro Rubalcaba Bizkaiko Foru Aldundiko Euskarazko zuzendari nagusia.

Andres Urrutia euskaltzainburuak hitza Xabier Altzibar euskaltzain urgazleari eman dio, Karmele Rotaetxe 2013. urtean hildako ohorezko euskaltzainaren hilberri txostena irakurri dezan.

Karmele Rotaetxe Bilbon jaio zen, 1932ko urtarrilaren 17an. Espainiako Gerraren ondorioz, familia Frantziara erbesteratu zen, eta han eman zuen haurtzaro eta

gatzaroaren zati bat. Aurreneko ikasketak ere han egin zituen, eta inoiz ez zion ikasteari utzi. Batxiler ikasketak amaitu, unibertsitatera joateko dirurik ez, eta lanean hasi behar izan zuen. Azkenean, 30 urte zituela, 1962an, Deustuko Unibertsitatean hasi zen Frantses Filologia ikasten eta frantsesa irakasten.

Tesina Simon de Beauvoir-i buruz egin zuen, eta hautuak Rotaetxeren nortasunaz zertxobait azaltzen du. Izan ere, Xabier Altzibarrek azaldu bezala, aita Coloma jesuitari buruzko tesina egiteko proposatu zioten, berak ezetz esan eta *Simone de Beauvoir*, *nobelagile* izeneko lana burutu zuen. «Simone de Beauvoir aukeratzea –azpimarratu du Altzibarrek– ez zen batere ohikoa garai haietan, ohikoa ez zen legez emakume batek unibertsitatean ikastea: bospasei baino ez ziren izango ikasle emakumeak Deustuko unibertsitatean. Karmelerena izan zen lehenengo tesina Frantses Filologian, eta Bikain kalifikazioa jaso zuen. Bere erabaki ausartarekin Karmelek unibertsitatea aurrerabidean jarri zuen eta erakutsi emakumeak ez zirela bigarren mailakoak».

«Euskarak eta irakaskuntzak aldatu zuten Karmeleren bizitza», esan du X. Altzibarrek gaurko mintzaldian. Gurasoak ez ziren euskaldunak, eta Rotaetxe euskaldundu zen buruz eta bihotzez; harrezkero, euskararen irakaskuntza eta ikerkuntzan eman du bizitza osoa, eta horretan langile nekaezina izan da hil arte. Patxi Altunarekin batera, euskara irakasten hasi zen Deustuko Unibertsitatean, euskarazko lehen eskolak izan zirelarik.

Irakaskuntza, berriz, euskal kulturarekin lotu zuen. Gauzak horrela, Karmele Rotaetxe euskal kultura ekitaldietara joaten zen, ez zuen huts egiten, eta orduan bezala 30 urte geroago ere ez, Xabier Altzibarren hitzetan.

1977an, Koldo Mitxelena zuzendutako *Estudio estructural del euskera de Ondarroa* izeneko tesiari esker doktoretza lortu zuen, Salamancako Unibertsitatean.

1977tik aurrera, euskara klaseak ematen hasi zen, Bilboko Unibertsitate Autonomoan. Ondoren, Leioako Kazetaritza Fakultatean lan egin zuen, euskara eskolako koordinatzaile. 1979an, Gasteizko Filologia, Geografia eta Historia Fakultatea abian jarri zen eta bertan jardun zuen Rotaetxek. 1987an, gainera, Hizkuntzalaritza Orokorreko katedra eskuratu zuen. Gasteizko Filologia Fakultatean ia 20 urtetan irakasle izan zen. 2001. urteaz geroztik, Euskal Herriko Unibertsitateko irakasle emeritua zen.

K. Rotaetxe –esan du Altzibarrek– ikertzailea izan da, batez ere. Ikerturiko gai nagusiak euskal hizkuntzalaritza, tipologia eta soziolinguistika arlokoak dira eta gai

horietan jardun du etengabe 30 urtez. Era berean, gure hizkuntzaren ordezkari nabarmenatariko bat izan da kanpoko ikerketa foroetan, X. Altzibarren aburuz.

Tesi zenbaiten zuzendari, nazioarteko hizkuntzalari-elkarte, kongresu eta proiektuetan partaide, Eusko Ikaskuntzako kide, eta europar proiektu batzuetan partaide izan zen. Ohorezko euskaltzain izendatu zuen Euskaltzaindiak 2004ko azaroaren 26an, Gasteizen eginiko Osoko bilkuran. Testuinguru horretan, Euskaltzaindian egindako lan batzuk gogora ekarri ditu Xabier Altzibarrek: Euskaltzaindian Euskalariekin Harremanak delako batzordean kontseilari izan zen (1981-1983), Dialektologia batzordeko kide (1981-1989), Euskalkien Ikerketa azpibatzerdekoa (1989-1995) eta Sustapen batzordeko aholkularia azken 6 urteetan (2007-2013). Gramatika batzordeko kidea izan zen 28 urtez (1981-2009), eta Gramatika batzordean 6 liburuki lantzen eta argitaratzen parte hartu zuen.

Hala, bada, «makume azarri eta behargina izan da, kultura ekintzailea eta irakaskuntzan bidegilea, eta euskararen azterketari maila zientifikoa eta ikuspegi kritikoa ematen ahalegindu izan da beti», Altzibarrek esan duenez.

Hori izan zen Karmele Rotaetxe, Xabier Altzibarren iritziz.

Agur-hitzak euskaltzainburuak esan ditu. Bere esanetan, Karmele Rotaetxe «urte luzeetan euskalgintzaren lekukoa eta partaide izan da. Euskara bera izan du bere bizitzaren ikur nagusia. Eta bera gogoratzen dugunean, belaunaldi oso bat gogoratzen dugu Bilbon... eta Euskal Herri osoan. Bere burua euskaldundu zuen belaunaldi bat, euskararen alde lan nekaezina egin duena eta euskarari aurrerabidea eman dion belaunaldia».

Euskaltzainburuaren hitzekin bukaera eman zaio Euskaltzaindiak Bilbon gaur egin duen Ageriko bilkurari, eguerdiko 13:20 direnean.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Donostian, 2014ko otsailaren 28an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Azkarate, Miren,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Kaltzakorta, Jabier,
Lakarra, Joseba,
Lizundia, Jose Luis,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Salaburu, Pello,
Toledo, Ana,
Uribarren, Patxi eta
Zalbide, Mikel.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Arkotxak ahala Sagrario Alemani; Jose Irazu «B. Atxaga»-k ahala Andres Urrutiari; Andoni Sagarnak ahala A. Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Joan Mari Torrealdaik ahala Xabier Kintanari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori.

Batzarra Donostiako Foru Diputazioan hasi da 10:00etan, ezkerreko zutabeen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta ahalak irakurri ditu. Quoruma badela ezagutu eta gero, otsaileko Osoko batzarrari hasiera eman zaio, eguneko aztergaien arabera.

1. Osoko bilkurako (2014-01-31) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

J. L. Lizundiak 2. orrialdean, aurreko bilera-agiria dela eta, bere izenean datorrena, honela jar dadin eskatu du: «J.

L. Lizundiak dio hori egitea ez dagokiola Zuzendaritzari, eta bestalde bozketa ez zela horrela egin behar, beraz, ez dator bat». Halaber, hortik aurrera datorrenarekin aparteko paragrafo bat egin dadin eskatu du, ez baitu berak esandakoarekin zerikusirik. Iruzkina onartu da.

P. Goenagak bi ohar aurkeztu ditu: batetik, 3. orrialdeko 3. paragrafoak dio: «Azkenik, 2014ko aurrekontua behin-behingo onartzea eskatu dio Zuzendaritzak Osoko bilkurari. Halaxe egin da Osoko bilkuran.» Bere ustez, azken esaldiak dioena ez dago ondo jaso, ez baitago argi behin-behineko edo behin betiko onarpena eman zaien aurrekontuei. Bestetik, Onomastika batzorde ahaldunduak, 2013ko azaroaren 29an aurkezturiko *Pertsona izenen gomendioaren* harira, euskaltzainek oharrak egiteko lana hartu zuten gero, eta, Hego Euskal Herrian, Espainiako Justizia Ministerioak legean egindako aldaketa baten bitartez, arauaren sexu bereizketarako irizpidea ezerezean utzi duenez gero, araugaiaren habe nagusietako bat ezerezean geratu da. Horiek horrela, gertatutakoari buruzko oharra bilera-agirian jaso beharko litzatekeela esan du. A. Urrutiak berretsi du lege-aldaketak dioena eta eskerrak eman dizkie ohargileei.

P. Goenagaren lehen oharrari buruz iritziak egon dira Osoko bilkuran. Azkeanean, P. Salaburuk eta S. Alemanek ondoren datorren testuagatik ordezteko proposatu dute: «Azkenik, 2014ko aurrekontua behin-behingo onartzea eskatu dio Zuzendaritzak Osoko bilkurari. Halaxe egin da Osoko bilkuran, behin betiko onarpena eman arte». Eginiko oharra onartu da Osoko bilkuran.

A. Iñigok bi iruzkin egin ditu; 3. orrialdeko «Arturo Kanpion» jatorrizko «Arturo Campion» izenarekin ordezteko eskatu du; bestetik, 5. orrialdean, 3. paragrafoan «behar» hitza errepikaturik azaltzen denez gero, horietako bat ezaba dadin eskatu du.

J. L. Lizundiak 4. puntuaren amaieran azaltzen den esaldia («Ondorioz, material horren transferentzia egitean, idazkariordearen eta kudeatzailearen esku-hartzea eskatu du. *Halaxe egingo dela onartu da*») ezaba dadin eskatu du. Halaxe egitea erabaki da Osoko bilkuran.

P. Salaburuk «7.1. Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan» atalean, «P. Salaburu oinarriz testuaren alde dago, baina zalantza du Ipar Euskal Herriko egoera zein den kontuan hartuz, ez ote litzatekeen hori ere aipatu behar» esaldiaren ordezkari, honakoa hau jaso dadin eskatu du: «P. Salaburu oinarriz testuaren alde dago. Baina uste du holako egoerak, edo are txarragoak, badirela beste tokietan ere, eta beharbada hori aztertu beharko da. Ipar Euskal Herria aipatu du». Eginiko proposamena onartu da Osoko bilkuran.

Bilera-agiriarekin amaitzeko, A. Iñigok kezka agertu du osoko bilkuretako bilera-agiriei aldez aurretik idatziz oharrak egiten ez zaizkielako, Osoko bilkuran bertan oharrak eta iruzkinak ahoz aurkezten direlako eta puntu hori etengabe luzatzen delako.

Aztergaien 2. puntua gerorako utzi da. Horiek horrela, 4. puntua 2.a eta 5. puntua 4.a izatera igaro dira.

2. Exonomastika. «Antzinateko pertsona-izenak I, II eta III» aurkeztu.

Euskaltzainburuak hitza Alfontso Mujika Exonomastika batzordeko idazkari eta euskaltzain urgazleari eman dio. Hasteko, idatziz ekarriko izen-proposamenen zerrendak euskaltzainen artean banatu eta, ondoren, banan-banan azaldu ditu. Lehen zerrendan, Sumer, Akad, Asiria eta Mesopotamiako izenak transkribatzeko metodoa argitu du. Antzinate Klasikoko pertsona-izenak (II) jorratzean, Mediako eta Akemenestar inperioetako errege eta agintari nagusien izenak ikusi dira. Azkenik, Antzinateko Egiptoko izen-zerrenda aurkeztu du, bertako jainko eta faraoien izenen transkripzioa azalduz. Hiru zerrendetan Euskaltzaindiak orain arte onarturiko sistema errespetatu dela argitu du, inguruko kultura-hizkuntza nagusiak ere kontuan izanda, hots, ingeleza, frantsesa, gaztelania eta alemana bereziki. Era berean, Bibliako eta Greziako tradizio egokituak ere aztertu dira, ahalik eta datu gehienak bateratzen ahaleginduz. Oharrak martxoaren 21erako bidaltzea erabaki da.

3. Batzordeetako, lantaldeetako, egitasmoetako eta zerbitzuetako 2014. urteko planak aurkeztu.

E. Osa idazkariordeak batzorde, lantalde, egitasmo eta zerbitzuetatik jasoriko planak zerrendatu ditu, bai eta falta direnak aipatu ere. Falta diren planak-eta jasotzeko ahalegina egingo da. Hurrengo Osoko bilkurara 2013. urteko errendapenak eta 2014. urteko plangintzak ekarriko dira, maiatzeko Osoko bilkurak onar ditzan, hala egitea erabakitzen badu.

4. Euskaltzaindiaren webguneko zenbait atal mugikorretan kontsultatu ahal izateko, prestaturiko aplikazioaren aurkezpena.

Euskaltzainak Batzar aretotik irten eta beste areto batera joan dira. Hedabideen aurrean egin den aurkezpenean, Alazne Gorrotxategik, beirikuntza paratzeaz arduratu den informatikariak, eginiko bertsioaren nondik norakoak aurkeztu ditu. Funtsan, Euskaltzaindiak bere webgunean jarriak dituen atal erabilienak (Hiztegi Batua, Orotariko Euskal Hiztegia eta Euskal Onomastikaren Datutegia) telefono mugikorretatik zuzenean kontsultatzeko bertsioa da aurkeztu dena. Ondorioz, mu-

gikorrek ez dute inolako aplikaziorik-eta eskuratu behar atal horiek kontsultatu ahal izateko.

Aurkezpenaren ondoren, hasierako batzartokira itzuli dira euskaltzainak.

5. Baionako Osoko bilkuran abiatu-rikiko gogoetaldia.

Idazkariordeak informazioa eman du. Gogoetaldi horren barruan, bilera egin dute otsailaren lauan, A. Urrutiak eta X. Videgainek (A. Arejitak ez zuen bilkura-
ra joateko erarik izan) Zuzendaritzaren izenean eta Gramatika batzordearen izenean, berriz, P. Salaburuk eta J. M. Makazagak, batzordeko burua eta idazkaria hurrenez hurren. Bilera honetan zenbait puntu adostu dira. Horren ondorioz, Zuzendaritzak, otsailaren 12an eta 26an eginiko bilkuretan, puntuok begi onez ikusten dituela erabaki zuen, eta gaur ekarri ditu Osoko bilkurara, honek, hala erabakitzen badu, berretsi ditzan. Ondoren, Zuzendaritzak otsailaren 4ko bileraren akta irakurtzea eta otsailaren 4ko bilerako puntuak berrestea proposatu du. Halaxe egitea erabaki da Osoko bilkuran.

Ondorioz, idazkariordeak otsailaren lauko bilera-agiria irakurri du. Osteen, adostutako puntuak irakurri ditu, berretsiak izan daitezzen. Ondorengoak dira Osoko bilkuran irakurri dituen puntuak:

- a) Gramatika batzordeak lan handia egingo du (*EGLU*en eguneratzea eta moldaketa), Euskaltzaindiko beste batzordeek duten autonomia eta koordinazio berarekin.
- b) Gramatika batzordeak lan txikia egingo du (*EGLU*en laburpena, proposamenak, eta abar), Euskaltzaindiko beste batzordeek duten autonomia eta koordinazio berarekin. Bi kasuetan Gramatika batzordeak zehaztuko ditu edukiak eta Osoko bilkuran aurkeztuko. Osoko bilkurak erabakiko du gero, lan hori Euskaltzaindiaren izenean argitaratu nahi badu, nola kudeatu materialen eztabaida.
- c) Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak beste liburu bat egitea bultzatuko du, batzorde ahaldundu suntsikor baten bidez. Liburu horrek (izenburua *Euskara Batuaren Eskuliburu*a izan dezakeena), hasierako fase batean, Euskaltzaindiak emanak dituen arauak, gomendioak eta irizpenak (morfologiakoak, sintaxikoak, ortografiakoak, onomastikakoak, hiztegikoak) era didaktiko eta dibulgatiboan jasoko lituzke.
- d) Zuzendaritzak Osoko bilkurari proposatzen dio puntuok garatuak izan daitezela hurrengo osoko bilkuretan, horretarako behar diren agiriak ekarriz, eta Osoko bilkuraren erabakimenean jarriz.

P. Salaburuk hitza eskatu eta adostu dena iazko Barne Jardunaldietan Gramatika batzordeak aurkeztutako plana dela azpimarratu du. Tartean urte bat galdu dela ere gaineratu du. Era berean, 2000ko martxoaren 30/31ko Osoko bilkurako bilera-agiriak dioena ere irakurri du. Izan ere, bertan Euskaltzaindiak onarturiko arauekin argitalpen bat paratuko zela jaso zen, bai eta honi buruzko epeak eta bestelako argibideak ere. Harrezkero, inolako argibiderik ez dela eman ere gaineratu du.

P. Urribarrenek Gramatika batzordekideek *Euskara Batuaren Eskuliburua* orain onartu dutela esan du. Bere iritziz, azaroan onartu izan balitz ez zen iskanbilarik sortuko, biak bateragarriak ziren eta. J. L. Lizundiak azaroan bi egitasmoak kontrajartzean gaizki egin zela nabarmendu du eta ondo egin dela zuzendu denean. Era berean, bi egitasmoak koordinaturik garatu behar direla ere azpimarratu du.

A. Urrutiak adostutakoa berresten den eta inork botaziorik eskatzen duen galdetu du. Inork botaziorik eskatu ez duenez gero, adostutakoa berretsi da Osoko bilkuran, aho batez.

6. Euskaltzaindiaren 2014. urteko aurrekontua: jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala onartzen bada.

Sagrario Alemanek eta J. Zabaletak euskaltzainek eginiko oharrak (Goenaga, P.; Oñederra, M. L.; Lizundia, J. L.; Salaburu, P.; Torrealдай, J. M. eta Urrutia, A.), bai eta Zuzendaritzak egiten duen proposamena ere aurkeztu dituzte. Horretarakoxe bi dokumentu baliatu dute; batetik, *2014ko aurrekontua. Euskaltzain osoen oharrak*; bestetik, *2014ko aurrekontua, Zuzendaritzak 2014-02-26an aho batez onartua*. Lehenbizikoak euskaltzainek eginiko ohar guztiak jasotzen ditu, bigarrenak, Zuzendaritzak aurrekoak kontuan harturik egiten duen proposamena.

2014ko aurrekontua, Zuzendaritzak 2014-02-26an aho batez onartua deituriko dokumentuan, aurrekontuak izan dituen egokitzapenak, diru sarreretan eta gastuetan, azaldu eta azpimarratzen dira. Diru sarreretan atala aurrekoan aurkeztutakoa baino 19.746,41 euro handiagoa da. Era berean, aurrekontu orekatua izango da, euskaltzain osoek egindako ekarpen batzuetan jasotako kezka eta eginiko proposamenak kontuan hartuz.

Irizpideei dagokienez, Zuzendaritzak, euskaltzain batzuen ekarpenak-eta aintzatzat hartuz, batzordeetako, lantaldeetako eta Osoko bilkuretako batzar-dietak ordaintzea proposatzen du. Irizpide honek, sarreretan eta irteeretan atalen artean aurreko proposamenean zegoen diferentzia (begiz jotako defizita) areagotzen duenez, aurrekontu orekatuak aurkeztu ahal izateko, egokitzapen txiki batzuk aparte utzirik, munta handiko bi egokitzapen egitea proposatu du Zuzendaritzak.

Batetik, ikertzailearen estatutua garatu ondoren, egitasmoetako teknikari batzuei ikertzaile-kontratua eskaintzeko prozesua bizkortzea. Horrek, Balio Erantsia-
ren gaineko Zergan aurreratzea eta egitasmoetan inbertitu ahal izatea ekarriko du. Ikertzaile-kontratua abian jarri ahal izateak Euskaltzaindiko ikertzailearen estatu-
tua martxoko Zuzendaritzaren bileran lantzea eta Osoko bilkuran aurkeztea eska-
tuko du.

Bestetik, Hiztegi Batuko lantaldearen lanak egiteko, bai eta Zientzia eta Teknika egitasmoa garatzeko ere, aurreikusiriko aurrekontuak doitzea proposatu da. Lehenbizikoari dagokionez, bilera baterako prestalanak aurreikusi dira. Egitasmoa-
ren kasuan, ordea, orain arte aurreikusiriko aurrekontuaren erdia jasotzea erabaki da. Horiek horrela, lantaldearen gainerako lanak eta egitasmoaren aurrekontuaren bigarren zatian begiz jotako planak garatuko dira, Euskaltzaindiak bitarteko gehi-
garriak eskuratzen dituen neurrian. Ondorioz, baldintzaturik geratuko da hauen garapena. Nolanahi ere, Zuzendaritzak konpromisoa hartu du bi egitasmo hauek normaltasunez garatzeko bitartekoak eskuratzen ahalegintzeko.

J. L. Lizundiak, egitasmoen atalean, 2013an geroratutako «Euskaltzaindiaren Historia» egitasmoa 2014. urtean berriz martxan jartzeari buruz egin duen proposamenaren inguruan inolako azalpenik, ez eta argibiderik ere ez duela jaso nabarmendu eta protesta egin du. Era berean, 2014. urteko aurrekontuak bozka daitezen eta isilpeko botoa eman dadin eskatu du.

S. Alemanek erantzun dio esanez zuzenean erantzun ez bazaio ere, Zuzendaritzak eginiko proposamenean agertzen ez denez gero, eginiko ekarpena ez dela Zuzendaritzak markaturiko lehentasunetan barruratu. Izan ere, 2014. urteko irizpideetan lanpostuak eta egitasmoak bere horretan mantentzea proposatu da, beraz, ez da bestelako egitasmorik, ez eta geroratutakorik ere, abian jartzea aurreikusi.

J. L. Lizundiak desadostasuna agertu du eta oharrak egin dituzenez gero, erantzuna zor zaiola nabarmendu du.

Puntu honekin amaitzeko, isilpeko botazioa egin dadin eskatu denez gero, 2014. urteko aurrekontuei behin betiko onarpena emateko bozketa egin da. Emaitza honakoa izan da: 22 bai, 2 ez eta boto 1 zuri.

7. Esku artekoak.

7.1. J. B. Coyosen liburu berria Maulen aurkeztua. Martxoko Osoko bilkuran banatuko da *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri* liburu berria, Euskaltzaindiak argitaratua, jada Mauleko Herriko Etxean otsailaren 15ean aurkeztua.

7.2. Hurrengo bilkurak. Martxoaren 28an, goizeko 09:30ean Osoko bilkura egingo da Bilbon, egoitzan. Ageriko bilkura ere egoitzan bertan egingen da, 2013. urtean urgazle izendatu zirenei diplomak-eta emateko.

Eta besterik ez dela, 13:40an Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Bilbon, 2014ko martxoaren 28an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Kaltzakorta, Jabier,
Lakarra, Joseba,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana,
Torrealdai, Joan Mari,
Uribarren, Patxi eta
Zabaleta, Patxi.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaitan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Ar-
kotxak ahala Joan Mari Torrealdairi;

Jose Irazu «B. Atxaga»-k ahala Andres
Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala An-
dres Urrutiari; Mikel Zalbidek ahala
Andres Urrutiari

Batzarra Bilbon, Euskaltzaindiaren
egoitzan goizeko 09:30ean hasi da, ez-
kerreko zutabearen ageri diren euskal-
tzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskal-
tzain guztiak agurtu eta etorririkoan
zerrenda eta ahalak irakurri ditu. On-
doren, quoruma badela egiaztatuta,
Euskaltzaindiaren martxoko Osoko ba-
tzarrari hasiera eman zaio.

Hasteko, Osoko bilkuraren ostean, eus-
kaltzain urgazle berriei diploma eta ikurra
emateko 12:00etan egingo den Ageriko
bilkuraren xehetasunak azaldu ditu idaz-
kariordeak. Kantak eta musika, Euskal-
tzaindiko idazkariaren eta euskaltzainbu-
ruaren hitzaldi bana barruratzen ditu
ekitaldiak. Diplomak eta ikurrak emateari
dagokionez, batzordeburu, taldekide eta
zuzendaritzako kideek emanen dituzte.

Eguneko egitaraua aurkeztu ostean, aztergaiak jorratzeari ekin zaio Osoko bilkuran.

1. Osoko bilkurako (2014-02-28) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

M. L. Oñederrak 4. orrialdeko 6. puntuko lehen paragrafoan, Euskaltzaindiaren 2014. urteko aurrekontuei oharrak-eta egin dizkieten euskaltzainen izenak parentesien artean jasotzeko proposatu du. Halaxe egitea onartu da Osoko bilkuran.

J.-B. Battittu Coyosek 5. orrialdeko 7. puntuan (esku artekoak) berak paraturiko liburuaren izenburua ez dela zuzen jaso nabarmendu du. Ondorioz, zuzentzea erabaki da.

Bestelako oharrak egon ez denez gero, egin zaizkion bi oharrak txertatu ondoren, bilera-agiria onartu da.

2. Batzordeetako, lantaldeetako, egitasmoetako eta zerbitzuetako 2013. urteko errendapenak eta 2014. urteko planak aurkeztu.

Idazkariordeak jasotako errendapenak aurkeztu ditu. Herri Literatura batzordearena falta dela ere adierazi du. Urteko planak egiteko baliatzen den fitxa erabili da errendapenak egiteko. Fitxa honetan, batzorde, lantalde edo egitasmo bakoitzaren azalpen laburra, bakoitzean ari diren kideak, bai eta egindakoak eta adierazleak edo lorturiko emaitzak ere jasotzen dira. Zerbitzuei dagokionez, aurten egin da hauei buruzko errendapen-fitxa, lehenbiziko aldiz.

Plangintzari dagokionez, batzordeek, lantaldeek, egitasmoek eta zerbitzuek aurkezturiko urteko egitasmoak azaldu dira, bai eta horietan jardungo dutenen izenak jaso ere, XVIII. Barne Jardunaldien ondoren berrituriko Aurkitegiaren arabera. Plangintzei dagokienez, Herri Literatura batzordearen, Gramatika batzordearen eta *Euskara Batuaren Eskuliburua* egitasmoaren urteko planak aurkeztea falta da. Azkeneko biek ez dute eduki asti nahikorik planak hezurramitzeko. Ondorioz, maiatzeko Osoko bilkuran aurkeztea aurreikusi da.

Aurkezturiko txostenek orrialde asko dituztenez gero, euskaltzainei euskarri elektronikoa eskuratuko zaizkie, errazago begiratzeko modua izan dezaten. Paper euskarrian ere bidaliko zaizkie, hala eskatzen duten euskaltzainei.

Argibideak eskatzeko edo proposamenak egiteko aldia maiatzaren 12an, astelehenan, amaitzea erabaki da Osoko bilkuran. Idazkariordeak, bidaltzen direnak ahalik ondoen ordenatzeko eta egin beharrekoak errazteko, orrialdea azpimarratzea eta oharrak edo proposamenak aparteko dokumentu batean bidaltzea ere eskatu du.

3. Exonomastika.

3.1. «Antzinateko pertsona-izenak I, II eta III». Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Euskaltzainburuaren ausentziaz, X. Videgain buruordeak Alfontso Mujika agurtu du. Beronek X. Kintanagandik jasoriko oharrak azaldu ditu, pertsona historiko batzuen izenen grezierazko ohiko egokitzapenekin batera, horiexen jatorrizko hizkuntzaren transkripzioa ere jartzeko, Europako kultur hizkuntza gehienetan egiten den bezala, euskara arlo horretan desfasaturik gera ez dadin. Ontzat eman dira.

A. Iñigok izen mota ezberdinak zerrendetan jartzeko moduz ohar bat egin du ahoz, toponimiarako erabiltzen den irizpide berbera historia arloko izenekin ere erabil dadin, koherentziaz jokatzeko. Horrela egitea onartu da, hots, bietan berdin jokatzea.

3.2. «Bibliako pertsona-izenak».

Aurkeztea besterik ez denez gero, «Esku artekoetan» aurreikusitako *Bibliako pertsona-izenak* araugaia puntu honetan aurkez dadin erabaki da.

A. Mujikak azaldu du horko zerrendak eratzeko nolako materialaz baliatu den: Bibliaren orain arteko euskal itzulpenez, euskarazko Historia Santu eta erlijio-liburuez etab. Orain arte Euskaltzaindiak onartu eta argitaraturiko pertsona-izenen zerrendak ere gogoan izan dira, kontraesanak saihesteko. Izen bakan batzuetan gertatzen diren bikoiztasunak ere (Josue/Jesus, Juda/Judas, Joanes, Joan...) seinalatu ditu, beste hizkuntzetan ere holakorik izaten dela gogoratuz, eta bikoiztasun horietarako irtenbideak ere aipatu ditu.

Oharrak maiatzaren 12rako bidaltzea erabaki da.

4. Baionako Osoko bilkuran abiatu-rikoko gogoetaldia.

Pello Salaburu, Jesus Mari Makazaga, Iñaki Amundarain, Miren Azkarate, Beatriz Fernandez, Juan Garzia, Patxi Goenaga, Alan King, Itziar Laka, Céline Mounole, Jose Antonio Mujika eta Beñat Oiartzabal Gramatika batzordekideek 2014ko martxoaren 14an idatzi bat erregistratu dute Euskaltzaindiaren Erregistro orokorrean. Idatzi honetan 2013ko abenduaren 2an sinaturiko dimisio-gutunean jasotakoa gogorarazi dute («Dena dela, baldin aurrerantzean Gramatika Batzordearen lan egiteko modua errespetatzen bada, beti egin izan den gisan, prest egongo gara erraza izan ez den erabaki hau berriz aztertzeko») eta Euskaltzaindiak Gramatika batzordearen hasierako proposamena (hau da, gramatika handia eta txikia, biak, ba-

tzordeak egitea), eta hura betetzeko baldintzak, onartu dituela iritzita, dimisioa erretiratzen dutela jakinarazi dute.

Idatzi honen kopia bana banatu zaie euskaltzainei.

5. Esku artekoak

5.1. Euskaltzaindiaren ikertzailearen estatutua aurkeztu. 2014ko otsailaren 28an Donostian eginiko Osoko bilkuran onarturiko aurrekontuetan (11. orrialdea) jasotakoa betetzeko asmoz, Zuzendaritzak Euskaltzaindian ikertzailearen figura arautzeko proposamena prestatu du. Langileen ordezkari ei ere esan zaie berau proposatzeko asmoa zuela Osoko bilkuran. Gaur aurkeztu den txostena behin-behinekoa da eta hobetua izan dadin aurkezten da, irekita dago-eta ekarpenak jasotzeko. Beronekin ikertzaile profesional ei aukera bat eman nahi zaie, bizimodu duin eta iraunkorra eskaintzeko Euskaltzaindiaren barruan.

B. Oihartzabalek esan du langileekin kontatzea komeni dela. Hori egitea ezinbestekoa dela erantzun zaio. Nolanahi ere, estatutuak lehendabizi Osoko bilkuran oniritzia jaso behar du, gero langileekin hitz egin ahal izateko. Zuzendaritzak hala uste du. Izan ere, esku artean dagoena zirriborro bat da, ekarpenetara-eta irekia. Era berean, P. Zabaletak esan du estatutu hau onartuz gero, honen arabera jardun nahi dutenei hala aritzea nahi duten galdetuko zaiela.

P. Goenagak galdetu du ea ikerketan aritu nahi dutenek estatutu horretara biltzea derrigorrezkoa izango ote duten. A. Urrutia euskaltzainburuak irekita dagoen marko bat dela berriz azpimarratu du eta ikertzaileek, erabakitzen den markoaren barruan jardutea, aukerakoa izango dutela nabarmendu. X. Videgainek, bere aldetik, galdetu du ea euskaltzain osoak ere ikertzaile izan daitezkeen. Euskaltzainei estatutu horren barruan beste eginkizun bat ematen zaiela eta, horren arabera, Akademiaren ikerketa lanetan, aritu daitezkeela adierazi da.

Iruzkinak eta oharrak aurkezteko azken eguna maiatzaren 12a izatea erabaki da Osoko bilkuran.

5.2. Ohorezko euskaltzainak proposatzeko aldia irekitzea. Euskaltzainburuak Arautegia eta Barne-erregelak kontuan hartuz, ohorezko euskaltzainak izendatzeko asmoz, Zuzendaritzaren proposamena aurkeztu du. Jarraitu beharreko prozedurari dagokionez, gogorarazi du Arautegiaren 39. artikulua dioena, hots: «Euskaltzain ohorezkoen mailan sartuko dira Euskaltzaindiaren ustetan euskarari mesede bikainak egindako lagunak. Izendatuak izateko, izkribuzko proposamendua behar da, nahiz Zuzendaritzak nahiz bi euskaltzain osok egina, eta Batzarrean onartzea».

M. L. Oñederrak galdetu du urgazle berriak noiz izendatuko diren. Ohorezko euskaltzainak izendatu ostean, prozesu horri ekingo zaiola erantzun zaió.

A. Iñigok zenbat izendatuko diren ere jakin nahi luke. A. Urrutiak ez lirakeela gehiegi izan behar pentsatzen du. P. Uribarrenek uste du, ohorezkoak izendatzeko epea atzeratuz joan denez, gehiago izenda litezkeela.

Proposamenak egiteko azken eguna: maiatzaren 12a, astelehena, izatea erabaki da.

5.3. BBK-k Euskaltzaindiari laguntza eman. BBK-ren Gizarte-ekintzak Hiztegi Batuko lantaldearen 2014. urteko lanak aurrera eramateko, 50.000 euroko laguntza eman dio Euskaltzaindiari. Horri dagokionez, gogora ekarri behar da aurreko Osoko bilkuran, 2014. urteko aurrekontuetan onarturiko irizpidea (8. orrialdea): «Hiztegi Batuko lantaldea: -50.646,08 euro. Lantaldearen lana urtean zehar geratu denez gero, oraingoz, bilera bat prestatzeko aurrekontua esleitu zaió (10.000 euro): Zuzendaritzak lantaldearen aurrekontu osoa lortzeko gogoa eta asmoa du hurrengo hilabeteotan». Beraz, Zuzendaritzak harturiko konpromisoa betetzen saiatu da eta ekarpen hori lortu du, BBK-ren aldetik.

5.4. Jose Antonio Retolaza ohorezko euskaltzainaren heriotzaren berri. Martxoaren 12an, Jose Antonio Retolaza *Kili-kili* pertsonaiaren eta izen bereko aldizkariaren sortzaile, euskararen aldeko ekintzaile eta ohorezko euskaltzaina hil zen Bilbon, 84 urte zituela. Hilberri txostena, Luis Baraiazarra Txertudi ohorezko euskaltzainak paratzea proposatzen du Zuzendaritzak, 2014ko martxoaren 24an eginiko bilkuran.

Zuzendaritzak eginiko proposamena ondo ikusi da Osoko bilkuran.

5.5. Eusko Ikaskuntzaren eta Laboral Kutxaren Humanitate, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien Saria. Sari honetarako hautagaiak aurkezteko epea aurtengo apirilaren 30ean amaitzen dela gogorarazi da. Hortaz, Zuzendaritzak 2014ko martxoaren 19an eginiko bilkuran, Jean-Baptiste Orpustan jauna, ohorezko euskaltzaina, proposatzea erabaki du. Ontzat eman da.

5.6. Euskaltzaindiaren eta Sabino Arana Fundazioaren artean lankidetzahitzarmena izenpetu da, martxoaren 20an. Elkarlana euskararen normalizaziorako eta euskal kulturaren zabalpenerako proposatuko diren egitasmoen inguruan gauzatuko da. Egitasmo hauetan, Euskaltzaindiak euskararen arloan ezarritako arauak eta proposaturiko gomendioak zabaltzeko konpromisoa hartzen dute bi erakundeok. Hitzarmen honen ondorioz, Euskaltzaindiak garatzen diharduen *Lexikoa-*

ren *Behatokia* egitasmoa elikatzeke asmoz, Sabino Arana Fundazioak argitaraturiko euskarazko testu-masa osoa Akademiaren eskuetan jarriko du.

5.7. Euskaltzaindiaren eta Nafarroako Gobernuaren arteko urteko lankidetzaren hitzarmena. Era berean, Akademiaren eta Nafarroako Gobernuaren arteko 2014ko lankidetzaren hitzarmena apirilaren 8an izenpetuko dela jakinarazi da.

5.8. Banatuko diren liburuak. Aurreko Osoko bilkuran geratu bezala, Jean-Baptiste «Battitu» Coyosek paraturiko *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri* liburua banatuko da Ageriko bilkuraren ostean.

5.9. Hurrengo Osoko bilkura. Onarturiko urteko egutegiaren arabera, apirilean ez dago Osoko bilkurarik. Hurrengo Osoko bilkura Donostian egingo da, maiatzaren 30ean, ostiralean, Foru Jauregian, goizeko 10:00etan.

Edonola ere den, apirilaren 21ean Saran egingo den liburu-azokan Euskaltzaindiak hiru liburu aurkeztuko ditu: J. B. Coyos-en *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri*; Ernest Daudet-en *Amodioaren martirra*, Elizetxek euskarara itzulia eta Xabier Altzibarrek paraturiko edizioa eta P. Charrittonen *Le fondement moral des droits culturels de l'homme - Kultura-eskubideen oinarri etikoak*.

6. Azken ordukoak.

Ez da egon.

Eta besterik ez dela, 11:40an Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urutiaga,
idazkaria

Ageriko bilkura

Bilbon, 2014ko martxoaren 28an

Euskaltzain urgazle berriei diploma eta ikurra emateko,
Ageriko bilkura

Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan, eguerdiko 12:00etan, Euskaltzaindiak Ageriko bilkura egin du, 2013ko otsailaren 22ko Osoko bilkuran euskaltzain urgazle izendatu zirenei diploma eta Akademiaren ikurra emateko.

Bildu direnak:

Euskaltzain osoak: Andres Urrutia euskaltzainburua, Xarles Videgain buruordea, Xabier Kintana idazkaria, Sagrario Aleman diruzaina, Adolfo Arejita Iker sailburua, Jean-Baptiste «Battittu» Coyos Jagon sailburua, Patxi Goenaga, Andres Iñigo, Jabier Kaltzakorta, Joseba Lakarra, Miren Lourdes Oñederra, Beñat Oihartzabal, Txomin Peillen, Andoni Sagarna, Ana Toledo, Joan Mari Torrealdai, Patxi Uribarren eta Patxi Zabaleta.

Luis Baraiazarra ohorezko euskaltzaina.

Euskaltzain urgazleak: Dorleta Alberdi, Kepa Altonaga, Rikardo Badiola, Pruden Gartzia, Sebas Gartzia, Mikel Gorrotxategi, Jacinto Iturbe, Alfontso Mujika eta Manuel Maria Ruiz Urrestarazu.

Diploma eta ikurra gaur jaso duten euskaltzain urgazle berriak: Kaxildo Alkorta, Iñaki Amundarain, Nagore Etxebarria, Beatriz Fernandez, Juan Garzia, Antton Gurrutxaga, Patxi Juaristi, Gerardo Luzuriaga, Elena Martinez de Madina, Felix Mugurutza, Manu Ormazabal, Erramun Osa eta Iratxe Retolaza. Iñaki Aldekoak ezin etorria adierazi du.

Erramun Osa idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Euskaltzaindikoko langileak: Lutxi Alberdi eta Amaia Okariz.

2005. urtetik, gutxienez, Euskaltzaindiko batzorde eta lantaldeetan ari diren hamalau euskaltzain berri izendatu zituen Euskaltzaindiak 2013ko otsailaren 22ko Osoko bilkuran, eta horietatik hamahiru izan dira gaurko ekitaldian. Aldekoaz gain, hauek dira izendatuak: Kaxildo Alkorta, Iñaki Amundarain, Nagore Etxebarria, Beatriz Fernandez, Juan Garzia, Antton Gurrutxaga, Patxi Juaristi, Gerardo Luzuriaga, Elena Martinez de Madina, Felix Mugurutzaga, Manu Ormazabal, Erramun Osa eta Iratxe Retolaza.

Ekitaldian zehar, musika izan dute lagun bertaratutakoek. Izan ere, Pier Paul Berzaitz eta Joxan Goikoetxea musikariek hartu dute parte omenaldian eta Nemesio Etxanizek, Piarres Topet «Etxahun»ek edota Xabier Letek idatziriko poema musikatuak interpretatu dituzte.

Lehenbiziko kanta entzun ostean, ekitaldia gidatu duen Dorleta Alberdi euskaltzain urgazleak eta kazetariak hitza Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariari eman dio. Honek, honakoa esan die urgazle berriei: «Katea ez da eten, gogoratzen zigun Koldo Mitxelena maisuak. Horrela, gaurko euskaltzainon kezka eta ahaleginak ez dira gurekin amaituko. Euskal Herriko hizkuntza nazionala, euskara, konserbatzeko, zaharbertitzeko, denbora eta zeregin berrietarako egokitzeko ardua hori, zuengana pasatuko da, bidean izan ditzakegun arazoak guztion artean aztertu, kritikatu eta ahalik eta egokien konpontzeko».

Euskaltzaindiko idazkariaren mintzaldiaren ondoren, euskaltzain urgazle berriei diploma eta ikurra eman zaizkie, eta Akademiako Zuzendaritzako eta batzorde eta lantaldeetako kideek jardun dute zeregin horretan. Diplomak aldean esaldi hau jasotzen du: «Euskaltzaindiak euskararen alde orain arte egin dituen lanen eskererakutsiz eta gerokoen pizgarri, urgazletzat hartu du».

Segidan, Andres Urrutia euskaltzainburuak hitza hartu du eta hauxe esan du: «Ohorerako baino, lanean jarraitzeko deia duzue hau. Begien bistakoa da eta horretan ari garela azken urte hauetan, uste baitugu Euskaltzaindiak bere atea ireki behar dizkiela euskararen arloan egunotan bizien dabilzan sektoreei. Hor ari zarete zuek ere, andrazko zein gizonezko, idazletzan, kazetaritzan, zientzian, teknikan, administrazioan, irakaskuntzan, ikerketan eta bestelakoetan. Hortxe eta Akademian ere nahi zaituzte Euskaltzaindiak, euskara eguneratu baten eskakizun eta premiei erantzun egokia emanez».

«Akademiak –gaineratu du Urrutiak– badaki zer den lan hori eta berori barruratu nahi du, aukera emanez belaunaldi berriei, parte har dezaten Euskaltzaindiaren zereginetan. Euskaltzaindiak euskaltzain urgazleak aintzat hartu, lanean jarri eta

baliatu behar ditu. Lehen ere hala egin du, eta hurrengoetan ere hala egin beharko du, bere egitekoa ondo bete nahi baldin badu. Beharrezkoak dira baliabide eta tresna berriak».

Ekitaldia bukatzeko, hurreratutako guztiak zutik jarri eta Agur Jaunak kanta abestu dute, ekitaldiari amaiera emanez, eguerdiko 13:00etan.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Donostian, 2014ko maiatzaren 30ean

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Oihartzabal, Beñat,
Peillen, Txomin,
Toledo, Ana,
Uribarren, Patxi eta
Zabaleta, Patxi.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Arkotxak ahala Ana Toledori; Miren Azkaratek ahala Patxi Goenagari; Jose Irazu «B. Atxaga»-k ahala Andres Urrutiari; Jabier Kaltzakortak ahala Andres Urrutiari; Miren Lourdes Oñederra ahala Patxi Goenagari; Andoni

Sagarnak ahala Andres Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Pello Salaburuk ahala Patxi Goenagari; Joan Mari Torrealdaik ahala Xabier Kintanari; Mikel Zalbidek ahala Andres Urrutiari.

Batzarra Donostiako Foru Diputazioan hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta horien ahalak irakurri ditu. Ondoren, quoruma badela egiaztatuta, Euskaltzaindiaren maiatzeko Osoko bilkurari hasiera eman zaio, eguneko gaien ordenaren arabera.

1. Osoko bilkurako (2014-03-28) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

Oharririk egin ez denez gero, bilera-agiria ontzat eman da.

2. Exonomastika:

2.1. Bibliako pertsona izenak: jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, ezta-baidatu eta erabaki, hala badagokio. Bi ohar jaso dira. A. Iñigok eskatu du zerrenda hauetan ere, koherentziagatik, onomastikako gainerako arauetan bezala jokatzeke, zehar-marra, marra eta komaren erabilerari dagokionez. Ohartarazi du 141. arauaren arabera, zehar-marra (/) herri batek euskaraz izen bat eta erdaraz beste bat duenean erabiltzen dela, Doneztebe / Santesteban esaterako.

Alfontso Mujikak erantzun dio, eta Exonomastika batzordearen orain arteko erabileraren arazoak azaldu ditu. Gauzak horrela, A. Iñigok eskatzen duen bate-ratasuna errespetatzeko, onarturiko bi izenen artean, zehar-marra jarri beharrean edo jartzea proposatu du (alegia, Menes/Meni eta Djoser/Zoser ordez Menes edo Meni, Djoser edo Zoser). Oharra ontzat eman da.

P. Goenagak galdetu du ea zertan gelditu den Donostia / San Sebastián eta Vitoria-Gasteiz izen bikoitz horien idazkera, zehar-marra ala marrarekin. A. Iñigok azaldu du Euskaltzaindiak onartutako arauetan zehar-marra daramatela, baina azken erabakia dagokion udalak hartzen duenez gero, Gasteizko Udalak Vitoria-Gasteiz erabaki zuela eta Donostiakoak, aldiz, duela bizpahiru urte, Euskaltzaindiaren araua errespetatuz, Donostia / San Sebastián onartu zuela. P. Zabaletak azaldu duenez, horrelako izenetan kompetentzia eskumen ezberdinak daude (Gobernua eta udala, esaterako). P. Goenagak marrari desegoki deritzola gaineratu du.

B. Oihartzabalek, bestalde, galdetu du Baiona / Bayonne kasuetan ba ote den ordena arauturik. Aurreko arrazoiengatik puntu hori ere udalek edo agintariek erabakitzen dutela erantzun zaio.

P. Uribarrenek ohar bat aurkeztu du liturgian maiztasun handia duten izen bibliko batzuen kasurako. Hor, adibidez, batzordeak proposatzen dituen *Petri*, *Joanes*, *Josef*, *Marko* eta *Jakue*-ren ordez, gogorarazi du herri-erabileran badirela *Pedro*, *Joan*, *Jose*, *Markos* eta *Santiago* ere, eta horiek ere aintzat hartu beharko liratekeela. A. Mujikak erantzun idatzia ekarri du, horien guztion kasuistika azalduz. Arazo nagusia hauxe litzateke: santu-izen horiek ez direla Exonomastika batzordeak orain proposatuak, jada 1996an Euskaltzaindiak arautuak baizik, eta beraz, batzordeak haiekin jokatu behar izan du.

P. Goenagak, nolana ere, eta aurreko erabakiak gorabehera, P. Uribarrenen kezkarri irtenbide bat eman beharko litzaiokeela esan du, kultura unibertsalaren

ikuspegitik ez bada ere, bai bederen inguruko kristau-mundua kontuan izanda. B. Coyosek, ordea, *Pedro*, *Jose* eta *Santiago* bezalako izenak Iparraldekoen begi-belarrietarako behintzat, espainol hutsak direla azpimarratu du. X. Videgainek zalantzak azaldu ditu. Bikoitzasunaren aldeko iritzirik ere izan da, baina argi egon da hori aurretik Euskaltzaindiak harturiko erabakiaren aurka letorkeela.

B. Oihartzabalek arazo horretaz batzordeak gogoeta egin dezan eskatu du, Onomastika batzordeari ere kontsulta eginez. Horrela egitea ontzat hartu da, betiere maiztasun handiko izen horiei buruz.

2.2. Antzinateko antroponimia eta mitonimia: mundu grekoa aurkeztu. Ondoren *Antzinateko pertsona-izen grekoak* deritzon zerrenda aurkeztu du A. Mujikak. Pertsonaia historikoen izen horiek hautatzeko irizpide nagusia berorien garrantzia eta historia-liburu eta entziklopedietan agertzeko maiztasuna izan da. Grafiari dagokionez, grezierazko letraldatze zehatza goi mailako ikerketarako eta maiztasun urriko izenentarako utzirik, Euskaltzaindiak 1997an emandako 76. arauan oinarritzen da, orduan onarturiko egokitzapen berak erabiliz. Bertoko tradizioak eta inguruko beste hizkuntza nagusietan finkaturiko ereduak kontuan hartu izan dira, kasu bakoitzerako, ahalik eta gehien, proposamen bakarra eginez, zalantzarako kasu gutxi batzuetan izen bikoitzasuna utzirik: *Kleitias* edo *Klitias*, *Odiseo* edo *Ulises*, esaterako. Ekarpinak eta zuzenketa-proposamenak ekainaren 20rako bidali behar dira Euskaltzaindira.

3. *Astronomiako oinarritzko lexikoa aurkeztu.*

Antton Gurrutxagaren ezin etorriaz, Xabier Kintanak aurkeztu du *Astronomiako oinarritzko lexikoa*, Zientzia eta Teknika Hiztegia Biltzeko egitasmorako taldeak prestatua. Aurrekoetan bezala, arlo horretan gehienik erabiltzen diren kontzeptuak aipatzeko izenak bildu dira, euskaraz gai horretan argitara emandako testuliburu, artikulua eta entziklopediak kontuan izanda. Era berean, lexiko horren ingeles, frantses eta espainiera itzulpenak eskaini dira, argibidetzat. Oharrak ekainaren 30erako bidaltzea erabaki da.

4. Ohorezko euskaltzainak izendatzea

Andres Urrutia, Xarles Videgain, Xabier Kintana, Sagrario Aleman, Adolfo Arejita eta Jean-Baptiste Coyos euskaltzain osoek eta, aldi berean, Euskaltzaindiko Zuzendaritza osatzen dutenek, Arautegiaren 39. artikuluan jasorikoa kontuan hartuz, ondoko pertsona hauek proposatu dituzte idatziz ohorezko euskaltzainak izateko:

Abizenak	Izena
Agirrebaltzategi Kortabarria	Paulo
Aintziburu Camino	Anjel
Amundarain Sarasola	Dionisio
Amuriza Sarrionandia	Xabier
Arbelbide Mendiburu	Xipri
Campos Illarramendi	Antonio
Idirin Solatxi	Maite
Itzaina	Mixel
Landaburu Illarramendi	Jon
Martí i Castell	Joan
Orbe Monasterio	Martin
Ruiz Urrestarazu	Manuel Maria

Era berean, hautagaien merezimenduak ere banatu dira. Norbaitek hautagai bakoitza bozkatzea eskatzen zuen galdetuta, inork ez du halakorik adierazi. Ondorioz, guztiak aho batez onartuak izan dira eta izendatuei horrela jakinaraziko zaie.

5. Batzordeetako, lantaldeetako, egitasmoetako eta zerbitzuetako 2013. urteko errendapenak eta 2014. urteko planak. Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Aurreko Osoko bilkuran banaturiko errendapenei eta urteko plangintzei inolako oharrik ez zaiela egin esan du E. Osa idazkariordeak. Horiek horrela, bere horretan onartu dira. Era berean, aurreko Osoko bilkuran iragarri zenez, gaur, Gramatika batzordearen 2013. urteko errendapena, bai eta Euskara Batuaren Eskuliburuaren eta Gramatika batzordearen 2014. urteko planak aurkeztu dira. Herri Literatura batzordearen 2013. urteko errendapena eta 2014. urteko plana aurkeztea falta dela esan da. Nolanahi ere, azken bi hauek ere eginda daudenez gero, datozen egunetan euskaltzainei eskuratuko zaizkie.

Ekarpenak eta zuzenketa-proposamenak ekainaren 20rako bidali beharko dira Euskaltzaindira.

6. Euskaltzaindiko ikertzaileen estatutua. Jasotako oharra eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Idatziz bi ekarpen jaso dira; batetik, epearen barruan, P. Goenagak eginikoa; bestetik, Osoko bilkuran finkaturiko epeaz kanpo, M. Azkaratek egindakoa. Biak euskaltzainei eskuratu zaizkie bilkuran. Era berean, A. Urrutiak ahoz zenbait zalantza jaso dituela adierazi du.

P. Goenagak beharrezko dakusa ikertzaileen estatutuaz erabaki ahal izateko, kanpoko aditu baten txostena lagun duela ekartzea, besteak beste, arriskuen-eta berri izateko edota Euskaltzaindia non sartzera doan jakiteko. Testuak beste irakimendi bat behar du, edo gatza, edo azken ukituren bat, bere ustez.

X. Videgainek esan du testu pisutsua dela eta orrazketa behar duela, formaz arintzeko, ongi ulertua izan dadin. Euskaltzaindian ikerketak egiteko, jende berriari erraztasunak eman behar zaizkiola uste du. Bestalde, unibertsitatearen susmoak eta inoren esku-sartzeak gaizki ikusiak izan daitezkeela pentsatzen du.

A. Arejitaren ustez, Euskaltzaindia ikertegi gisa instituzionalizatzeko, lehenengoz egiten den urratsa da oraingoa, eta hori etorkizunerako pauso garrantzitsua da, Akademiak darabilen praktikari urrats berria ematea, Napoleonen garaiko unibertsitate ereduak gainditu beharra dago eta. P. Zabaletak esan du pauso hori erakunde gehienetan normala izaten dela, eta lagun batzuen aldetik izan daitekeen beldurra saihesteko, hitzarmenak egitea proposatzen du berak, hots, kontratu partekatuak (Euskaltzaindiak eta Gobernuak, adibidez, arlo bat aztertzeke eta abar). Eta horrek ez dio beldurrik ematen. Kontratua izan dadila helburu bati lotua (obra-kontratua). Helburuak ekonomikoak eta juridikoak izan daitezke, eta langileekiko segurtasuna azpimarratu du. B. Oihartzabalek sortu nahi den ikertzaile-figura horretan etorkizunean zer izango den jakin nahi luke.

P. Goenagak esan du paperak dena jaso dezakeela, baina proiektua presa handiegiaz egina dela, eta gauza asko falta zaizkiola uste du. Ez da garbi ageri horrek Euskaltzaindiari zer dakarkion. Hor ez da aipatzen hitzarmen moduko zerbait eratu beharko litzatekeenik. Bestelako erreferentziak (fundazioen edo unibertsitateen bidez garatuak) ere kontuan hartu beharko liratekeela esan du.

P. Uribarrenek, argibide gisa, hiztegia egiten dihardutenen estatusaz galdetu du.

Andres Urrutiak P. Goenagaren eta M. Azkarateren oharra eskertu ditu. Ondoren, esan du inork ez duela planteatzen masterrak edo doktorego ikastaroak Euskaltzaindian egitea, baina egiten badira, egin bitez legearen arabera. Bere iritziz,

batzuek uste dute Euskaltzaindian ez dela egin behar noizik behingo batzarrak baik. Baina egitasmoak ere egin dira. Hor marko bat proposatzen da, akademikoa eta laborala. P. Goenagari zuzenduz, txosten juridikoa eskatzen duela esan du, baina, zeri buruzkoa eta nork egitekoa? Euskaltzaindiak badauka nortasun nahikoa bere bidea egiteko, bere ustez.

Adolfo Arejitak esan du emaitzak eta oharrak eskertzen direla, eta proiektua osatzeko balioko dutela. Gogorarazi du enpresek ere, unibertsitateaz gainera, iker-tzen dutela. Inork ez du ikertzeko ahalmen eksklusiboa. P. Uribarreni M. Azkarateren proposamena gustatu zaio, eta, bere ustez, P. Goenagak berea zehaztu beharko luke.

B. Oihartzabalek iraganean ere Euskaltzaindiak ikerketa-lanak egin dituela oroi-tarazi du, batzuk ikertzaileen artean oso estimatuak gainera.

Andres Urrutiak esan du maiz ikerketen kudeaketan ondorio negargarriak ger-tatu izan direla, eta proiektu hau ikerketak ondo kudeatzeko tresna izan daitekeela. P. Goenagak, ordea, oso txarto deritzo proposamen-txostenari. Halere, A. Urru-tiak kritikak onartzen dituela esan du, proiektua hobetzeko.

B. Oihartzabalek ez du uste Euskaltzaindiari kalte eta konkurrentzia egiteko asmo gaiztorik dagoenik. A. Urrutiak gogorarazi du krisi ekonomikoa gaudela, eta finantzaketa, azken buruan, agintariengandik datorrenez, dauden proiektuak zein bere lekutik joan barik gauzak amankomunean eta koordinatuki eraman beharko lirakeela. X. Videgainen ustez, testuak kontestualizazioa falta du.

S. Alemanek garbi dakusa B. Oihartzabalen kezka, hots, ikertzaileen lan-baldin-tzak eta egonkortasuna bermatu nahia, baina, ez du ondo ulertzen, ordea P. Goe-nagarena. Beronek esan du erabaki bat hartzeak ondorioak ekar ditzakeela, ekono-mikoak batez ere, eta ea plan horrek etorkizunerako garantiarik daukan ala ez aurretik pentsatu behar dela.

A. Urrutiak galdetu du plan hori nork egingo duen, zertaz eta zer galdetzeko. Maiz eskatzailearen araberrako erantzuna izaten dutelako. P. Goenagak txosten tek-nikoa nahiago lukeela esan du, baina ez du zehaztu hori nork egin beharko lukeen.

Amaitzeko, proposamen-txostena, zehatzago azaldua, berriz aurkeztea onartu da. Eta oharrak ere ekainaren 11rako bidaltzea erabaki da.

7. Esku artekoak.

7.1. Peli Latorre euskaltzain urgazlearen heriotzaren berri. Peli Latorre 2013. eko abuztuaren 21ean hil zen. Zuzendaritzak Manu Ruiz Urrestarazu euskaltzain

urgazleak, gaur jada ohorezkoa izendatuak eta hainbat urtetan Arabako ordezkari izan denak hilberri txostena presta dezan proposatzea erabaki du, 2014ko maiatzaren 14ko bilkuran. Ondo ikusi da proposamena Osoko bilkuran.

7.2. Xabier Kintana Real Academia Galegaren Buletinaren Batzorde zientifikoko kide izendatua izan da. Izendapenaren berri eman da Osoko bilkuran. Hori dela eta, Euskaltzainburuak X. Kintana Euskaltzaindiko idazkariari zorionak eman dizkio.

7.3. Sari desberdinetan epaimahaikotzat Euskaltzaindiak proposatu dituen kideak.

7.3.1. Espainiako sari nazionalak. Epaimahaiko kideak proposatzeko eskaria iritsi zen Espainiako Hezkuntza, Kultura eta Kirol Ministeriotik. Literatura Ikerketa batzordearen proposamenak-eta kontuan hartuz, ondoko pertsona hauek proposatzea erabaki zuen Zuzendaritzak, 2014ko apirilaren 9ko bilkuran:

- Espainiar Letretako Sari Nazionala: Kaltzakorta Elortza, Jabier eta Etxebarria Zamalloa, Igone.
- Literatura Sari Nazionala (Poesia): Otaegi Imaz, Lourdes eta Kortazar Uriarte, Jon.
- Literatura Sari Nazionala («Miguel Hernández» Gazte Poesia): Billelabeitia Bengoa, Miren eta Gartzia Trujillo, Sebastian.
- Literatura Sari Nazionala (Haur eta Gazte Literatura): Landa Etxebeste, Mariasun eta Bijueska Basterretxea, K. Josu.
- Literatura Sari Nazionala (Narratiba): Azkarate Villar, Miren eta Iturralde Uria, Joxe Mari.
- Literatura Sari Nazionala (Saiakera): Urretabizkaia Bejarano, Arantza eta Sudepe Martija, Juan Luis.
- Literatura Sari Nazionala (Literatura Dramatikoa): Perez Lopez, Jose Agustin eta Fernandez Iglesias, Arantzazu
- Literatura Sari Nazionala Itzulpenik Hoberenari: Rekalde Irigoien, Paskual eta Segurola Azkonobieta, Koro.
- Literatura Sari Nazionala Itzultzaile baten Obrari: Rekalde Irigoien, Paskual eta Segurola Azkonobieta, Koro.

– Kazetaritza Kulturalerako Sari Nazionala: Arejita Oñarte-Etxebarria, Adolfo eta Jauregi Pikabea, Idoia.

Ondo ikusi dira Osoko bilkuran.

7.3.2. Euskadi literatura sariak. Euskarazko Literatura itzulpenetarako epaimahaikide bat proposatzeko eskaria iritsi zen Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kultura Saileko Kultura Sustatzeko zuzendaritzatik. Aingeru Epaltza euskaltzain urgazlea proposatzea erabaki du Zuzendaritzak, 2014ko apirilaren 30ean. Ondo ikusi da.

7.3.3. Iruñeko Udalaren eskaria Euskarazko Haur Literaturako Lehiaketarako. Iruñeko Udalaren eta Euskaltzaindiaren arteko lankidetz hitzarmenaren esparruan, lehiaketa horretarako epaimahaian Euskaltzaindiak ordezkari bat izatea finkatu zen. Ondorioz, epaimahaikide hori izendatzeko eskaria egin du Iruñeko Udalak. Juan Jose Zubiri euskaltzain urgazlea proposatzea erabaki du Zuzendaritzak, 2014ko maiatzaren 14ko bilkuran. Ondo ikusi da.

7.4. Lankidetz hitzarmenak

7.4.1. EEP erakundearen eta Euskaltzaindiaren arteko lankidetz hitzarmen marko berria (2014-2016 aldia barruratzen duena) eta 2014ko urteko gehigarria. Biak izenpetu dira Baionan, 2014ko maiatzaren 20an, Euskaltzaindiaren ordezkarietan. Marko berrian bi aldeek adostu dute, besteak beste, era didaktiko eta dibulgatiboan, hurrengo urteetan eta Ipar Euskal Herriari begira, Euskaltzaindiak euskara batuaren alorrean eginiko lana zabaltzea eta hedatzea, teknologiak eskaintzen dituen bide berriak erabiliz. Era berean, urteko gehigarriaren arabera, 2014. urtean Euskaltzaindiak 140.000 euro jasoko ditu, besteak beste bere lanei eusteko, bai eta hiru liburu berri argitaratzeko ere.

7.4.2. Euskaltzaindiaren eta Eako Udalaren arteko lankidetz hitzarmena. Ea udalerriko oroimen kolektiboa jasotzeko egin beharreko ikerketaren tutoretza akademikorako oinarriak zehazteko, Eako Udalaren eta Euskaltzaindiaren artean lankidetz hitzarmena adostu da. Adolfo Arejita Iker Sailburu eta EHHA egitasmoaren zuzendariak, lankidetz hitzarmenean jasoriko tutoretzaren ardura hartuko du.

7.5. Aurtengo Ibilaldiak saria Euskaltzaindiari. Ibilaldiak urtero antolatzen du euskararekin loturiko omenaldi bat. Aurten, euskalkien inguruan lanean ibiliko elkarte eta erakundeak omenduko ditu, horien artean Euskaltzaindia. X. Videgain EHHA egitasmoan diharduena, joango da saria jasotzera, Euskaltzaindiaren izenean.

7.6. Euskal Eskola Publikoaren jaia. Ekainaren 1ean Euskal Eskola Publikoaren jaia ospatuko da Balmasedan. Euskaltzaindiak hasierako ekitaldian parte hartzeko gonbita jaso du. Akademiaren izenean X. Kintana, Euskaltzaindiaren idazkaria, joango da.

7.7. Hurrengo bilkura: Gasteizen egingo da, ekainaren 27an, hiriko udaletxean, goizeko 10:00etan. Egun horretan Gasteizko Toponimia egitasmoa dela eta, Gasteizko Udalaren eta Euskaltzaindiaren artean lankidetzeta-hitzarmena izenpetzeko asmoa dago.

8. Azken ordukoak.

Ez da izan.

Eta besterik ez dela, 14:00etan Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Gasteizen, 2014ko ekainaren 27an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Kaltzakorta, Jabier,
Lakarra, Joseba,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana,
Torrealdai, Joan Mari eta
Uribarren, Patxi.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Arkotxak ahala Ana Toledori; Miren Azkaratek ahala Patxi Goenagari; Jose Irazu «B. Atxaga»-k ahala Andres Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala An-

dres Urrutiari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori; Mikel Zalbidek ahala Andres Urrutiari.

Batzarra Gasteizko Udaletxean hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta horien ahalak irakurri ditu. Ondoren, quoruma badela egiaztatuta, Euskaltzaindiaren ekaineko Osoko bilkurari hasiera eman zaio, eguneko gaien ordenaren arabera.

Lehenik, Idazkariordeak eguneko egitekoen protokoloa azaldu du laburki: hasierako gaiak, batzarraren etena, Udalaren harrera, lankidetzahitzarmena izenpetzea, eta euskaltzainburuaren eta alkatearen hitzak.

1. Aurreko Osoko bilkuraren (2014-05-30) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

Bilera-agiri proposamenari dagokionez, B. Oihartzabalen ohar idatzia heldu da,

berak esandako hitzak ongi bildu daitezzen. Gauzak horrela, 5. orrialdeko 3. paragrafoko lehenbiziko esaldia honela jaso dadin eskatu du: «B. Oihartzabalek iraganean ere Euskaltzaindiak ikerketa-lanak egin dituela oroitarazi du, batzuk ikertzaileen artean oso estimatuak gainera». Halaber, paragrafo honetako bigarren esaldia ezaba dadin ere eskatu du. Bi zuzenketak onartu dira Osoko bilkuran.

Horiek horrela, bestelako oharrik ez dagoenez gero, bilera-agiria onartu da.

2. Exonomastika.

2.1. «Bibliako pertsona izenak». Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio. Maiatzeko batzarrean P. Uribarrenek Hegoaldean *Jose*, *Santiago*, *Markos* eta *Pedro* izenei buruzko proposamena berriro kontsideratzea eskatu zuen, Hegoaldeko gaurko liturgia-erabilera gogoan izanda. Osoko batzarrak eskari hori ontzat hartu eta Exonomastika azpibatzaordeari izen horien kasua berriro aztertu eta proposamen berria ekartzeko eskatu zion.

Horrela eginez, Exonomastika azpibatzaordeak bere ekaineko azken bileran izen horiek berriz berrikusi eta kontsideratu ondoren, gaurko batzarrera proposamen idatzi bat ekarri du. A. Mujika Exonomastika batzaordeko idazkariak oharra irakurri du. Eztabaida izan ondoren, S. Alemanek testuak zekarren «gaitzesten» hitza «bazterten» hitzgatik ordeztea proposatu du. Testua onartu da.

Horrela, adierazpenak *Josef*, *Jakue*, *Marko* eta *Petri* Euskaltzaindiak jada 1996an onartu zituela eta orain ere berresten dituela gogoratu ondoren (66. araua: *Santutegiko izen ohikoenak*), bere azken esaldian honela dio: «Hala eta guztiz ere, ulerturik Eliza kristauan, Hegoaldean, *Jose*, *Santiago*, *Markos* eta *Pedro* izenak erabiltzen direla eta, eremu horretan maiz erabiltzen baitira, tradizioa dutela, Euskaltzaindiak ez ditu izen horiek bazterten Hegoaldean liturgian erabiltzeko».

2.2. «Antzinateko antroponimia eta mitonimia: mundu grekoa». Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio. A. Mujikak esan du ez dela ohar idatzirik heldu. A. Iñigok galdera egin du, ea izen batzuk, *Ashoka* adibidez, zergatik sh-az eta ez x-az transkribatu diren jakin nahian. A. Mujikak erantzun dionez, Mesopotamiako kasuan ohiko idazkera bestelakoa izan arren (sumerieraren transkripzio jasoetan š transkribatu ohi dena **sh** transkribatzen da ingelesez, frantsesez eta gaztelaniaz, **x** katalanez, **sch** alemanez, **sj** nederlandez...; horregatik, euskaraz ere egokitu da). Indiar dagokionez, aspaldiko ingeles kolonizazioaren ondorioz, bertako izenak ingeles ohituren arabera moldatu eta hedatu dira azken mendeetan. Horregatik proposatu da euskaraz ere **sh** kontso-

nante-taldea bere horretan uztea, Indiako leku- eta pertsona-izenetan nagusia baita ingeles grafia.

Bestelako oharrik ezaz, proposaturiko zerrenda ontzat eman da.

2.3. «Antzinateko dinastiak» aurkeztu. Zerrendak Alfontso Mujikak aurkeztu ditu eta horiek prestatzeko erabiliriko irizpideez ere beharrezko azalpenak eman dizkie euskaltzainei. Dinastiaren sortzailearen izena ezaguna edota hurbila zen kasuetan, *-tar* euskal atzizkia hobetsi da, baina etorkizko aitalehena oso urruna edo ezezaguna zenean, greziar bidea onartu eta *-ida* atzizkiak baliatzea nahiago izan dute, gainerako hizkuntzei jarraikiz. Aurkezturiko zerrendari oharrak egiteko epea uztailaren 28ra arte jarri da, baina horiek eztabaidatu eta erabakitzea iraileko batzarrean izanen da.

3. Batzordeetako, lantaldeetako, egitasmoetako eta zerbitzuetako 2013. urteko errendapenak (Gramatika eta Herri Literatura batzordeak) eta 2014. urteko planak (Euskara Batuaren Eskuliburua, Gramatika eta Herri Literatura batzordeak). Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

2013. urteko bi errendapenei, bai eta 2014. urteko hiru plangintzei buruz ere oharrak ez denez, maiatzeko Osoko bilkuran aurkezturiko errendapenak eta plangintzak onartu dira.

4. 166. arauaren zuzenketa, aurkeztu.

Nafarroako Alkozko urtegira doan Ubagua ibaia Lezaun aldean hasi eta, Errezun zehar (Deierri), Muetz alderaino (Gesalatz) iristen da, urtegira baino lehen. Erabiltzaile batzuek helarazitako oharrei esker, arauko *Inarotz* erreka izen horrekin Lezaunen dela ezaguna adierazi da, baina Errezun eta Muetzen *Ubagua* deitzen dutela, mapa gehienetan agertzen den bezala, bestalde. Gauzak horrela, Onomastika batzordeak arauan *Inarotz* izenaren ordeztu *Ubagua* onar dadin proposatzen du, eta hura (*Inarotz*) sinonimoen kategoriara igaro dadin, hots, bigarren mailako izentzat eman dadin.

A. Iñigok esan duenez, hidronimoek sarritan arazoak sorrarazten dituzte maiz izen bat baino gehiago izaten dutelako, beren bidean iragaten dituzten herrien arabera.

P. Goenagak horrelako izen-aldaketetarako arrazoi sendoagoak eta oinarritua-
goak ikusi nahi lituzke. Erantzun zaio, bat etorri arren, hori ez dela beti posible

izaten, batez ere, euskara aspaldian galduriko eskualdeetan, lekuko fidagarriak eza-gatik. A. Arejitak aldaketak defendatu ditu, eta jasoriko datu eta informazioaren arabera ustezko toponimoak inoiz alda daitezkeela pentsatzen du. X. Kintanak esan du arau bat, oker emana bazen, aldatzeko ere zintzotasuna izan behar duela Akademiak, norbere hutsa ezkutatu eta beti-jakintsu itxura gordetzearren, eginiko okerra mantendu barik.

P. Goenagak uste du lekukotasunak garantiak behar dituela. A. Sagarnak esan du ibai batek izen bat baino gehiago izatea normala izaten dela, eta adibideak eskaini ditu. Bestalde, J. Lakarrak gogoratzen du ez dela ohikoa, etimologiaren egokitasuna inolaz ere zalantzan jarri gabe, irizpide etimologikoa izatea honelako erabakietarako irizpide nagusia. Iritzi arteko eztabaida batzuen ondoren, idatzizko oharra uztailearen 7rako egitea erabaki da.

Gai honekin amaitzeko, A. Iñigok 166. arauaren 3. zerrendaren onarpen-data gaizki jasota dagoela nabarmendu du. Izan ere, Tafallan eginiko bilkura 2011ko irailaren 30ean egin zen, ez 2011ko urriaren 30ean. Hortaz, data zuzenduko da.

5. Euskaltzaindiko ikertzaileen estatutua. Jasotako oharra aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Zuzendaritzak, jasotako oharra eta eztabaidak orain arte emanikoa kontuan hartuz, *Ikerketarako Estatutua* berri du. Euskaltzainei eskuratu zaie testua eta idazkariordeak irakurri du. Ondoren, galderak egiteko tarte bat ireki da.

Galderen txandan, titulazioen kontuan, sasoi bateko ikasketak eta egungo ikasketak bateratzea komeni dela esan da, gaizki ulertuak-eta ekiditeko. Hori esanda, Gasteizko Udalak euskaltzainei egingo dien harrera egiteko, bai eta bi erakundeen arteko lankidetzaren hitzarmena izenpetzeko ere, etena egin da goizeko 11:20 direnean.

Osoko bilkurari segida eman zaio 12:15ean.

M L. Oñederrak, lehenik, E. Osa idazkariordearen irakurtzeko ebakera zaindu eta eredugarria goraiatu du. Ondoren, testuan galdu egin dela aitortu du, eta eskertuko zukeela testua aurretik izan balu, ere ustez, gauza batzuk ondo ulertzeko, patxada handiagoa beharko litzateke eta. Gehitu du, oro har, Osoko bilkuretan gai garrantzitsuen inguruko eztabaida gutxiegi dagoela bere ustez.

Andoni Sagarnak esan du 8. artikuluan, ez dela esaten doktoregoa behar duten ala ez, baina zazpigarrenean ordea, doktore izan behar dela esaten da, eta beraz,

doktoregoa izatea beharrezkoa dela. Bestalde, pertsona bat, irakasle izan gabe ere, doktore izan daitekeela azpimarratu du. Ondoren, J. Lakarrak unibertsitate-prozedurak gogoraziti ditu, eta, azaldu duenez, unibertsitateko irakasle ez diren doktoreak tesi-zuzentzaile izan daitezke, baina hori unibertsitateak berak onartu behar duela gaineratu du.

Aurkezturiko dokumentuari oharra egiteko epea uztailearen 8ra arte jarri da.

6. Esku artekoak.

6.1. J.-B. Orpustan saritua. Jean-Baptiste Orpustan hizkuntzalari eta ohorezko euskaltzainak, Mari Asun Landa idazlearekin batera, irabazi du 2014ko Eusko Ikaskuntza-Laboral Kutxak ematen duten Humanitate, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien saria. Jean-Baptiste Orpustanen izena Euskaltzaindiko Zuzendaritzak proposatu eta Osoko bilkurak berretsi zuen. Hari zorionak ematea erabaki da.

6.2. Lankidetzaren hitzarmenak.

6.2.1. Ekainaren 3an *Herria* astekariak eta Euskaltzaindiak lankidetzaren hitzarmena sinatu zuten Baionan, Akademiaren ordezkarietan. Astelehenaren izenean Janbattitt Dirassar presidentek sinatu zuen eta, Euskaltzaindiarenean, A. Urrutia euskaltzainburuak. Hitzarmen horrek *Herria* astekariaren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlana sustatzea du helburu, eta euskararen eta euskal kulturaren eremuan gauzatuko da. Hitzarmen horren bidez, Euskaltzaindiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokia deritzon egitasmoa elikatzeko asmoz, *Herria* astekariaren euskarazko testu-masa Akademiaren eskuetan jarriko da.

6.2.2. Ekainaren 6an LANEKI elkarteak eta Euskaltzaindiak lankidetzaren hitzarmena sinatu zuten Bilbon, Akademiaren egoitzan. LANEKI Helte eta Ikaslan elkarteek sortu zuten 2001. urtean, eta helburu hauek ditu: Lanbide Heziketarako materialak sortzea, euskaratzea eta erabiltzaileen eskura askotariko euskarrietan jartzea, bai eta hiztegi tekniko bat sortzea ere. Elkarteak 34.000 ikasle eta Lanbide Heziketako 79 ikastetxe publiko eta hitzarmendun batzen ditu, eta gaur egun D ereduan ikasten duten 8.000 bat ikasleengan eta 3.000 bat irakasleengan eragiten du. Beraz, LANEKI-ren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlana euskararen normalizatorako eta euskal kulturaren zabalpenerako proposatzen diren egitasmoen inguruan gauzatuko da. Besteak beste, sinatu den hitzarmenaren ondorioz, LANEKI-k duen euskarazko testu-masa osoa Euskaltzaindiaren eskuetan jarriko du, Akademiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokiaren corpusa aberasteko. Testu-masa hori Zientzia eta Teknika Hiztegia egitasmoa elikatzeko ere baliatuko du Euskaltzaindiak.

6.3. Euskaltzaindiaren urteko egutegia aldatzeko proposamena. Hurrengo Osoko bilkura uztailaren 18koa, Santurtzin beharrean egoitzan egitea proposatzen du Zuzendaritzak (2014ko ekainaren 12an onaturiko proposamena). Bertan, Osoko bilkuraren ostean, 2014ko maiatzaren 30ean izendaturiko ohorezko euskaltzainei diploma eta ikurra emango zaizkie. Proposamena onartu da Osoko bilkuran.

7. Azken ordukoak

7.1. .eus elkarte. J. M. Torrealdaik, Euskaltzaindiaren proposamenez elkarte-kidea eta presidentea denak, adierazi du bihar, ekainak 28, elkarte honek agerraldia egingo duela Bilboko Kafe Antzokian. Agerraldiaren xedea .eus domeinuaren 92 aitzindariak aurkeztea da. J. M. Torrealdaik argitu duenez, zerrenda oso anitza da, izaera, dimentsio eta jatorri ezberdineko entitateak biltzen dituelako. Era berean esan du, Euskaltzaindia sorreratik bertatik dela .eus Fundazioko kide. Nolanahi ere, Euskaltzaindia ez da egongo domeinua erabiltzen hasiko diren 92 aitzindarien artean. Ez Euskaltzaindia, ezta beste euskal erakunde esanguratsu batzuk ere, domeinuaren erregistroarekin arazo tekniko batzuk sortu direlako. Fundazioa auzia bideratzen ari da ICANN erakundearekin.

7.2. EiTBko Administrazio Kontseilua. A. Arejitak, Euskaltzaindiak proposatuta Eusko Legebiltzarrak EiTBko Administrazio Kontseiluko kide denak, esan du EiTBren jarduna hobetzeko asmoz, euskaltzainek helarazten dizkioten proposamenak, ekarpenak, iruzkinak edota oharrak bideratzeko prest dagoela EITBko Administrazio Kontseiluan. Gauzak horrela, euskaltzainei parte hartzea eskatu die.

Eta besterik ez dela, 13:00etan Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Bilbon, 2014ko uztailaren 18an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Azkarate, Miren,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Irazu, Jose «B. Atxaga»,
Kaltzakorta, Jabier,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana,
Uribarren, Patxi eta
Zabaleta, Patxi.

Osa, Erramun eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Aurelia Arkotxak ahala Ana Toledori; Jean-Baptiste Coyosek ahala Andres Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Pello Salaburuk ahala Patxi Goena-

gari; Joan Mari Torrealdaik ahala Andoni Sagarnari; Mikel Zalbidek ahala Andres Urrutiari.

Batzarra Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta horien ahalak irakurri ditu. Ondoren, quoruma badela egiaztatuta, Euskaltzaindiaren uztaileko Osoko bilkurari hasiera eman zaio, eguneko gaien ordenaren arabera.

E. Osa idazkariordeak, Akademiak egun honetan hartuko dituen ohorezko euskaltzainen harrera-ekitaldia, 12:30ean egitekoa, nolakoa izan den azaldu du.

1. Osoko bilkurako (2014-06-27) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

J. Lakarrak etortzerik izan ez badu ere, oharra bidali du idatziz. Idazkariordeak

irakurri du. Gauzak horrela, 3. orrialdeko «Bestalde, J. Lakarrak ez du uste ustezko etimologiei kasu behar zaienik» esaldia, beste honengatik ordeztea proposatu du: «Bestalde, J. Lakarrak gogoratzen du ez dela ohikoa, etimologiengatik egokitasuna inolaz ere zalantzan jarri gabe, irizpide etimologikoa izatea honelako erabakietarako irizpide nagusia». Eginiko zuzenketa onartu da.

M. L. Oñederrak hiru ohar egin ditu; batetik, 2. orrialdeko azken paragrafoari, ez bat eranstea falta da («2013. urteko bi errendapenei, bai eta 2014. urteko hiru plangintzei buruz ere oharririk ez denez»); bestetik, 3. orrialdeko, 4. puntuko, lehenengo paragrafoko esaldia, honetara jar dadin iradoki du: «Nafarroako Allozko urtegira doan *Ubagua ibaia* Lezaun aldean hasi eta...»; eta azkenik, 3. orrialdeko, 5. puntuko 4. paragrafoari esaldi bat eranstea falta dela adierazi du: «..., gauza batzuk ondo ulertzeko, patxada handiagoa beharko litzateke eta. *Gehitu du, oro har, osoko bilkuretan gai garrantzitsuen inguruko eztabaida gutxiegi dagoela bere ustez*». Eginiko hiru oharrak onartu dira Osoko bilkuran.

2. Ageriko bilkuretako (2014-01-31koa) eta (2014-03-28koa) bilera-agiriak onartzea, hala erabakiko balitz.

Ez da oharririk jaso, beraz, ontzat eman dira.

3. «Antzinateko dinastiak». Jasotako oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Zerrenda honi oharrak egiteko jarririko epea oraindik bete ez denez, ezin da oraingoan puntu hau aztertu. Beraz, irailerako utzi da.

4. Euskaltzaindiko Ikerketa Estatutua. Jasotako oharrak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

Zuzendaritzak aurkezturiko proposamen berrituari oharrak, P. Goenagak, B. Oihartzabalek eta M. L. Oñederrak egin dizkiote.

Hitza, lehenik, P. Goenagari eman zaio. Izan ere, berak osoko zuzenketa aurkeztu du. Hasieran esan du eskertuko zuela ohar guztiak euskaltzain guztien eskuetara helaraztea, Osoko bilkuraren aurretik. Ondoren, osoko zuzenketa irakurri du.

E. Osa idazkariordeak osoko zuzenketa dela eta, Zuzendaritzak 2014ko uztailaren 16ko bilkuran onarturiko erantzuna irakurri du.

A. Iñigok Zuzendaritzaren testuari eutsi behar zaiola uste du. M. L. Oñederrak uste du gai hau Barne Jardunaldietan patxadaz tratatzeko kontua dela, presaka erabakitzen ibili gabe. A. Arejitak gauzak *ad calendas graecas* atzeratzea ez dela

egoki azpimarratu du, hortxe gelditzeko arriskua lukeelako. Halaber, ikertzailearen estatutuari nahitaezkoa dela iritzi dio. Bestalde, P. Uribarrenek esan du ekarpenak egiteko eta eztabaidatzeko aukera egon dela eta erabakia hartzeko unea dela.

P. Goenagak Zuzendaritzak aurkezturiko testuari ezetza eman dio. M.L. Oñederrak bere oharrak ere aurretik irakurtzeko eskatu du. Gauzak horrela, eztabaida egon da segitu beharreko prozedura dela eta. Izan ere, batzuek proposatu dute, eginiko ohar guztiak irakurtzea eta ondoren erabakia hartzea. Beste batzuek, ordea, P. Goenagaren osoko zuzenketari buruz erabakia hartzea normalena dela esan dute. Izan ere, osoko zuzenketa onartuz gero, Zuzendaritzak eginiko idatziari buruz, bai eta oharrei buruz hitz egiteak ez leukake zentzurik.

Azkenean, P. Goenagak eginiko osoko zuzenketari buruzko isilpeko bozketa egin da. Osoko bilkuran daudenak eta ordeztuak 23 euskaltzain dira. Emaidza ondokoa izan da: 6 boto osoko zuzenketaren aldekoak, 15 boto kontrakoak eta 2 boto zuri.

Erabakia hartu ondoren, B. Oihartabalek bere oharrak irakurri ditu. Jarraian, idazkariordeak ere Zuzendaritzak 2014ko uztailaren 16ko bilkuran onarturiko erantzuna irakurri du. Azken idazki honetan, B. Oihartabalek eginiko ohar batzuk ontzat eman ditu eta beste batzuen gainean tarteko proposamenak egin ditu Zuzendaritzak. B. Oihartabalek xedapen osagarrietan ageri den *estatusa* hitza *eginkizun* hitzaz ordezteka eskatu du. Onartu da, bai eta Zuzendaritzak B. Oihartabalek aurkeztutakoaren harira eginiko proposamenak ere.

M. L. Oñederrak ez du berea irakurri nahi izan, adieraziz luzeegi izango litzatekeela hori egitea eta bere oharrak ez zeudelako pentsatuta banatu eta berehala bozketara eramateko, euskaltzainek denboraz irakurri eta denen artean eztabaidatzeko baizik. Edozelan ere, gai honetan erabiliriko prozedura dela eta, zenbait kontsiderazio egin ditu. Euskaltzainburuak ere beste gogoeta batzuk egin ditu, eta idatzizko proposamenak egitea gomendatu die euskaltzain guztiei.

Zuzendaritzak 2014ko uztailaren 16ko bilkuran onarturiko erantzuna irakurri du idazkariordeak eta bertan M. L. Oñederrak eginiko zenbait ohar onartu, beste batzuk ezetsi eta zenbaitetan tarteko proposamenak ere egin ditu.

M. L. Oñederrak berriz ere adierazi du ez zaiola egoki iruditzen eztabaidarako erabili den prozedura, zehazki Zuzendaritzak bakarrik ikustea oharrak bilera baino lehen eta erantzuna bileran bertan ezagutzea ohargileak ere. Euskaltzainburuak, erantzunez, Barne-erregelatan dagoela hori eta Europako eta Mendebaldeko prozedurari segitu zaiola esan du. Patxi Goenagak adierazi du, etorkizunerako onartu den metodologia hori izanez gero, bera abstenitu egingo dela.

B. Oihartzabalek testuaren idazkerako esaldi «bitxi edota ulergaitzak» azpimarratu ditu eta erredakzio problema batzuk seinatu.

A. Urrutiak galdetu du ea Zuzendaritzaren oharrak onartzen diren ala ez. M. L. Oñederrak berak ez duela botaziorik onartzen erantzun du.

Euskaltzainburoak, Zuzendaritzak eginiko oharrekin, Ikerketa Estatutua onartzen den ala ez bozkatzeari deitu du. P. Goenagak esan du, bere eta berak ordeztu duen P. Salabururen botoak ez dituela baliatuko eta bozketan ez duela parte hartuko. Era berean, M. L. Oñederrak esan du ez duela botazioan parte hartuko. Biek bilera-agirian hala jasotzea eskatu dute.

Ondorioz, Ikerketa Estatutua, Zuzendaritzak eginiko zuzenketekin, botoetara eramana da. Denera 20 boto eman dira, horietatik 16 boto alde, 1 aurka eta 3 zuri.

5. Esku artekoak

5.1. Xabier Aranbururen heriotza. Xabier Aranburu Gipuzkoako kazetari eta euskaltzain urgazlea 2014ko uztailearen 10ean, 82 urte zituela, hil dela jakinarazi da. Haren senideei euskaltzainen doluminak bidaltzea erabaki da. Hilberri txostena nork idatzi eta irakurriko duen aurrerago erabakiko da.

5.2. Euskera agerkariaren Idazketa Kontseiluak Aholku Batzordeko kide berriak proposatu ditu. *Euskera* Euskaltzaindiaren barne agerkariaren Idazketa Kontseiluak Aholku Batzordeko kide berriak (orain arteko gehitzeak) proposatu ditu, 2014ko uztailearen 8an eginiko bilkuran. Honako hauek dira: Martin Haase, Martine Berthelot, Xabier Itzaina, Mixel Aurnague, Jon Landaburu eta Jose Ignazio Hualde. Guztien curriculum laburtuak ere banatu zaizkie euskaltzainei. Eginiko proposamena onartu da Osoko bilkuran.

5.3. Lankidetzaren hitzarmenak. *Karmel* aldizkariaren eta Euskaltzaindiaren artean lankidetzaren hitzarmena izenpetu da, 2014ko uztailearen 10ean. Hitzarmen horrek *Karmel* aldizkariaren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlana sustatzea du xede, euskarari eta euskal kulturaren normalizazioari buruzko proiektu partekatutako gauzatzeko. Euskararen jakitea, erabilera zein haren aldeko sustapenaren ikerketa, dibulgazioa eta sentiberatzea izango dira, batez ere, bi erakundeon arteko hitzarmenaren xede nagusiak. Besteren artean, hitzarmen horren ondorioz, Euskaltzaindiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokia izeneko egitasmoa elikatze asmoz, *Karmel* aldizkariaren euskarazko testu-masa Akademiaren eskuetan jarriko da. Testu-masa hori Hiztegi Batuan egin behar diren azterlanak egiteko ere erabil dezake Euskaltzaindiak.

5.4. Argitalpenak eta webguneko atal berria. Joseba Intxaustiren *Euskara eta hizkuntzak gizartean. I Aitorpenak. Ekinbideak; II Jarrerak. Politikak. Pedagogiak eta III Erlijioak. Eliza Kristauak (Etxeberri bilduma (EHS))* aurkeztu berri dira. Liburu hauek Euskaltzaindiaren eta Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioaren arteko lan-kidetzari esker argitaratu dira.

Era berean, uztailaren 3an, Euskaltzaindiak atal berri bat zabaldu du Interneten, bere webgunean. «Hitz-elkarketa» du izena eta «Hiztegiak eta corpusak» atalaren barruan kokatu da. Bertan jaso dira Lexiko Erizpideak Finkatzeko (LEF) batzordeak hitz-elkarketaz egin dituen lau lanak. Horietako hiru [*Hitz-Elkarketa/1* (1986), *Hitz-Elkarketa/3* (1991) eta *Hitz-Elkarketa/4* (1992)] eskura zituen erabiltzaileak paperezko edizioan, baina ez zegoen bertsio elektronikorik. Orain PDF formatuan ere kontsulta daitezke, webgunean.

Laugarren lana, *Hitz-Elkarketa/2* izenekoa, argitaratu gabe zegoen orain arte. Horren edukia, beraz, lehenbiziko aldiz eskaintzen da, hiru bertsiotan. Lana Miren Azkarate euskaltzain osoak eta Elixabete Perez Gaztelu euskaltzain urgazleak prestatu dute. Maketa prestatzen-eta, Jon Artza Argitalpen zerbitzukoak jardun du. Atal honen aurkezpena aurrerago egingo da Osoko bilkuran. Nolanahi ere, erabiltgarri dago Euskaltzaindiaren webgunean.

5.5. Imanol Berriatuaren jaiotzaren mendeurrena. Idazkariordeak adierazi duenez, bihar, uztailaren 19an, Elantxobeko herrian, Euskaltzaindiak eta bertako udalak antolaturik, omenaldi bat eskainiko zaio bertako seme zen Imanol Berriatua euskaltzain urgazlea zenari. Hartara, bilduko den jendearen aurrean, Andres Urrutia euskaltzainburuak, Koldo Olagibel herriko alkateak eta Juan Luis Goikoetxea eta Xabier Kintana euskaltzainek, herriko seme ospetsu horren bizitza eta lanez hitz egingo dute. Era berean, Israelgo Hezkuntza Ministerioko arduradun izandako Arie Xoval eta Hebreeraren Akademiako kide den Mordechai Mixor jaunek omenaldi honetarako helarazi dituzten oroitzapenezko eskutitzak irakurriko ditu Euskaltzaindiko idazkariak. Gero, herriko lorategi batean, itsasora begira, aita Imanolen harrizko oroigarria agertuko dute.

5.6. Hurrengo bilkura. Irailaren 26an egingo da, Zangozako Udaletxean. Ondoren, 13:00etan, euskaltzainek, Zangozako ikastola, aurrean Nafarroa Oinez antolatzen duena, bisitatuko dute.

5.7. 166. arauaren zuzenketa. Aurreko bilkuran eskatutakoa kontuan hartuz, 166. arauaren zuzenketa dela-eta, informazio osagarria banatu zaie euskaltzainei.

6. Azken ordukoak.

Ez da gairik izan.

Eta besterik ez dela, 12:30ean Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Ageriko bilkura

Bilbon, 2014ko uztailaren 18an

Ohorezko euskaltzain berriei diploma eta ikurra emateko,
Ageriko bilkura

Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan, eguerdiko 12:30ean, Euskaltzaindiak Ageriko bilkura egin du, 2014ko maiatzaren 30ean, Gipuzkoako Foru Aldundian eginiko Osoko bilkuran ohorezko euskaltzain izendatutakoei diploma eta Akademiaren ikurra emateko.

Bildu direnak:

Euskaltzain osoak: Andres Urrutia euskaltzainburua, Xarles Videgain burordea, Xabier Kintana idazkaria, Sagrario Aleman diruzaina, Adolfo Arejita Iker sailburua, Jean-Baptiste «Battittu» Coyos Jagon sailburua, Patxi Goenaga, Andres Iñigo, Jose Irazu «Bernardo Atxaga», Jabier Kaltzakorta, Beñat Oihartzabal, Txomin Peillen, Andoni Sagarna, Ana Toledo, Patxi Uribarren eta Patxi Zabaleta.

Euskaltzain ohorezkoak: Frantziska Arregi, Luis Baraiazarra eta Jose Mari Iriondo.

Diploma eta ikurra gaur jaso duten ohorezko euskaltzain berriak: Paulo Agirrebaltzategi, Anjel Aintziburu, Dionisio Amundarain, Xabier Amuriza, Xipri Arbelbide, Antonio Campos, Maite Idirin, Mixel Itzaina, Jon Landaburu, Martin Orbe eta Manu Ruiz Urrestrarazu. Joan Martí i Castell ohorezko euskaltzain berriak ezin etorria adierazi du.

Euskaltzain urgazleak: Kepa Altonaga, Pruden Gartzia, Juan Luis Goikoetxea, Jacinto Iturbe, Abel Muniategi eta Manex Pagola.

Erramun Osa euskaltzain urgazlea eta idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Imanol Igeregi *Euskal Herriko Ikastolak* Europar Kooperatiba Elkarteko zuzendaria, Karmele Artetxe Udako Euskal Unibertsitateko zuzendaria eta Iñaki Murua Euskal Herriko Bertsozale Elkarteko presidentea.

Euskaltzaindiko langileak: Lutxi Alberdi eta Amaia Okariz.

Ekitaldian zehar, Ander Berrojalbiz biolin-jotzaileak eta Maider Lopez biola-jotzaileak hartu dute parte. Hauen *Haika mutil* kantak eman dio hasiera ekitaldiari. Segidan, Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariak hitza hartu du. Honek, euskaltzainburua, euskaltzain osoak, ohorezkoak, urgazleak, senideak eta gonbidatuak agurtu ondoren, Euskaltzaindiaren arautegiaren 39. artikulua jasozten duena irakurri du: «Euskaltzain ohorezkoen mailan sartuko dira Euskaltzaindiaren ustetan euskarari mesede bikainak egindako lagunak. Izendatuak izateko, izkribuzko proposamendua behar da, nahiz Zuzendaritzak nahiz bi euskaltzain osok egin, eta Batzarrean onartzea». Gauzak horrela, euskaltzainek eginiko proposamenak kontuan hartuz, Zuzendaritzak ohorezko euskaltzainak izendatzeko proposamena Donostian, Gipuzkoako Foru Aldundian, 2014ko maiatzaren 30ean eginiko Osoko bilkuran aurkeztu zuela eta Osoko bilkurak aho batez onartu zuela gogora ekarri du. Era berean, izendapena jasoko dutenen izenak irakurri ditu, hona hemen: Paulo Agirrebaltzategi, Anjel Aintziburu, Dionisio Amundarain, Xabier Amuriza, Xipri Arbelbide, Antonio Campos, Maite Idirin, Mixel Itzaina, Jon Landaburu, Joan Martí i Castell, Martin Orbe eta Manu Ruiz Urrestarazu.

Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariaren esanetan, nabariak dira ohorezko berrien meritua: «Era askotako lanak egin dituzue, bakoitzak bere arloan, ezberdinak, baina guztiek helburu berbera izan dute: euskal hizkuntza eta gure herri nortasuna aurrera eramatea, Euskal Herria iraunaraztea. Gaurdanik ofizialki ohorezko euskaltzainak izango zarete, baina gogoan izan gaur ez zenuketela diploma hori jasoko, aspaldidanik eta urte askotan, zuen praktikan jada ohorezko euskaldunak izan ez bazinete. Izan ere, zuei ohore hori ematean, zuek gure artean hartzean, euskaltzain guztiok ere ohoraturik sentitzen gara. Zuekin zorrean egon gara eta gaur zor hori kitatzeko aukera daukagu».

«Euskara guztiona da», aldarrikatu du idazkariak. Eta ondokoa gaineratu: «Baina gero, argi dago guztion esku egon den balio hori, herritar batzuek, herrizaletasunez, kultura zentzuaz bera aintzat hartu, ikasi, landu, jagon, goratu eta gizarteko toki guztietan zabaltzen saiatu direla, hizkuntzako euskalduntasun praktiko hori harrotasunaz jendartearen erabiltzen eta bere balio-eremua ere etengabe hedarazten». «Urte beltz luzeetan ere» euskararen eta euskal kulturaren alde lan egin duten

pertsonak eta kolektiboak goraiatu ditu Kintanak eta horien artean ohorezko berriak kokatu ditu. «Azkenean –esan du– pertsona horien ahaleginari esker lortu du gure herriak hogeita batgarren mendearen hasieran, oraindik burua harrotasunez euskaldun eta tente eramatea».

Idazkariak mintzaldia bukatzean, Erramun Osa idazkariordeak hitza hartu du eta, Zuzendaritzako kideek diploma eta ikurra eman aurretik, ohorezko euskaltzain bakoitzaren biografia eta merezimenduak aipatu ditu laburki, bai eta eskuratuko duten diplomak jasotzen duena irakurri ere. Honakoa dio diplomak: «Euskaltzaindiak euskararen aldeko haren merezimendu bikainak aitortuz, euskaltzain ohorezko izendatu du». Diploma eta ikurra jaso ahala, ohorezko euskaltzain berriek esker oneko hitzak egin dituzte eta beren poza adierazi dute.

Ikurrak eta diplomak banatu ondoren, ekitaldian izan diren musikarien soinu-emanaldi laburra eskaini da. Horren segidan, Ageriko bilkurari amaiera eman aurretik, Andres Urrutia euskaltzainburuak hitza hartu du. Bere esanetan, «Guk zuei baino, zuek egiten diozue ohore Euskaltzaindiari eta euskal gizarte osoari». Euskararen giltza «sendo, irmo eta mundura zabalik» eguneroko bizitzan datzala esan du euskaltzainburuak. Hori dela-eta bai omenduei, bai beren senide eta lagunei ere, gonbita argia egin die: «Ekin eta jarrai».

Euskaltzainburuaren hitzak entzun ondoren, taldeko argazkia egin eta aho-gozagarri arina eskaini zaie hurreratu diren guztiei, ekitaldiari amaiera emanaz, 14:00etan.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Zangozan, 2014ko irailaren 26an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Arkotxa, Aurelia,
Azkarate, Miren,
Iñigo, Andres,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Toledo, Ana eta
Uribarren, Patxi.

Artza, Jon,
Gorrotxategi, Mikel,
Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun,
Perez, Elixabete eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Patxi Goenagak ahala Miren Azkarateri; Jose Irazu «Bernardo Atxaga»k ahala Andres Urrutiari; Jabier Kaltzakortak ahala Andres Urrutiari; Joseba Lakarrak aha-

la Aurelia Arkotxari; Andoni Sagarnak ahala Andres Urrutiari; Patxi Salaberri ahala Andres Urrutiari; Pello Salaburuk ahala Miren Azkarateri; Joan Mari Torrealdaik ahala Xabier Kintanari; Xarles Videgainek ahala Aurelia Arkotxari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori; Mikel Zalbidek ahala Andres Urrutiari.

Aztergaiei ekin aurretik, Angel Navallas Zangozako alkateak, 2014. urtean Nafarroa Oinez antolatzeke ardura duen Susana Garralda Zangozako Ikastolaren presidentek, Juan Cruz Labeaga Zangozako kronikari ezagunak eta txistulariek harrera egin diete euskaltzainei. Ondoren, alkateak euskaltzainak agurtu eta abegikortasunezko hitzak esan dizkie.

Andres Urrutia euskaltzainburuak, euskaltzain guztien izenean, alkateari, Zangozako herri osoari eta Zangozako Ikastolari eskerrak eman dizkie, aurretzean ere elkarrekin euskal hizkun-

tzaren eta kulturaren aldeko antzeko ekitaldiak antolatzeke aukera azpimarratuz. Bukatzeko, alkateak euskaltzainei Juan Cruz Labeagak Zangozako herriari buruz idatzitako zenbait liburu eta bertako musika disko batzuk eskaini dizkie, bai eta herriko Andre Mariaren eliz atariko behe-erliebe baten kopia ere, egun honetako ekitaldiaren oroigarritzat. A. Urrutia euskaltzainburuak Zangozako alkateari Akademiaren argitalpen batzuk eskaini dizkio, bertako bibliotekarako.

Harreraren ostean, Osoko bilkura hasi da, goizeko 10:15ean, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorrikoen zerrenda eta horien ahalak irakurri ditu. Ondoren, quoruma badela egiaztatuta, iraileko Osoko bilkurari hasiera eman zaio.

Andres Iñigok eguneko programa azaldu du. Izan ere, Osoko bilkuraren ostean euskaltzainek Zangozako Ikastolari bisita egingo diote, ikastolako guraso, profesional eta ikasleekin jarduteko aukera edukiz. Bazkalostean, Zangoza bisitatuko dute Juan Cruz Labeagaren eta ikastolako guraso batzuen laguntzarekin.

Eguneko egitaraua azaldu ostean, Osoko bilkurako aztergaiak jorratu dira.

1. Osoko bilkurako bilera-agiria (2014-07-18) onartzea, hala erabakiko babiliz.

Idazkariordeak M. L. Oñederrak eta P. Goenagak bidaliriko oharrak irakurri ditu. M. L. Oñederraren oharrak bi izan dira: batetik, 4. ataleko 8. paragrafoan (3. orrialdean), «M. L. Oñederrak ez du berea irakurri nahi izan, *adieraziz luzeegi izango litzatekeela hori egitea eta bere oharrak ez zeudelako pentsatuta banatu eta berehala bozketara eramateko, euskaltzainek denboraz irakurri eta denen artean eztabaidatzeko baizik*. Edozelan ere...». Azpimarraturik dagoen esaldia gehitzeko eskatu du; bestetik, 4. ataleko 10. paragrafoan (orrialde berean) «metodologia» hitzaren ordez «prozedura» jartzea eta «...prozedura, zehazki Zuzendaritzak bakarrik ikustea oharrak bilerara baino lehen eta erantzuna bileran bertan ezagutzea ohargileak ere. Euskaltzainburuak, erantzunez, Barne-erregiletan dagoela hori eta Europako...» zatian azpimarraturiko tartekak gehitzeko eskatu du. Biak onartu dira Osoko bilkuran.

P. Goenagak ere bi zuzenketa proposatu ditu: batetik, 4. ataleko 10. paragrafoaren azkeneko esaldia beste honetaz ordeztzea eskatu du: «Patxi Goenagak adierazi du, etorkizunerako onartu den metodologia hori izanez gero, bera abstenitu egingo dela». Zuzenketa proposamena onartu da Osoko bilkuran; bestetik, hiru paragrafo beherago azaltzen den «proposatu» «erabaki» hitzaz aldatzea eskatu du. Azken honi

dagokionez, A. Urrutia euskaltzainburuak adierazi du berak ez duela erabakitzen eta gehienez bozkatzera deitzen dituela euskaltzainak. Gauzak horrela, «deitu» hitza jasoko da «erabaki» hitzaren orde.

Amaitzeko, idazkariordeak zenbait akats ortografiko, bai eta bilera-agiriaren hasieran datorren data okerra dela ere adierazi du. Zuzenketok bilera-agiriaren edukia aldatzen ez dutenez, onartu dira.

Horiek horrela, bestelako oharrak egon ez denez, bilera-agiria onartu da.

2. Astronomiako oinarrizko lexikoa (2014ko maiatzaren 30ean eginiko Osoko bilkuran aurkeztua. Ikus 2014-05-30eko Osoko bilkurako bilera-agiria): jatorriko oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

X. Videgainek egindako oharra heldu da, *ozar-izar* hitzari buruz. Ohar horretako arrazoiak ikusita, ZTHB-k X. Videgainen oharra aintzat hartzea erabaki zuen, horretarako arrazoiak hiru orrialdeko txosten batean xeheki azaldurik. Lantaldearen azken erabakia X. Kintanak irakurri du: «1) Ozar-izar hitzaren jatorrizko adieraren hedatzea gertatu dela aitortzea, eta *meteor shower* (en) / *lluvia de estrellas* (es) / *averse météorique, pluie d'étoiles filantes* (fr) adiera onartzea. Eta 2) Adiera bererako, *meteoro-zaparrada* eta *izar-euri* adierazleak onartzea, lehena Euskaltzaindiak berak erabili duelako, eta bigarrena ebidentzia gehien dituen delako». Gauzak horrela, bestelako oharrak ez dagoenez gero, eginiko ekarpena eta 2014ko maiatzaren 30ean aurkezturiko Astronomiako oinarrizko lexikoa onartu dira Osoko bilkuran.

3. 166. arauaren zuzenketa (2014ko ekainaren 27ko Osoko bilkuran aurkeztua. Informazio osagarria, 2014ko uztailaren 18ko Osoko bilkuran banatu zena): jatorriko oharrak eta iruzkinak aurkeztu, eztabaidatu eta erabaki, hala badagokio.

M. Gorrotxategi Onomastika batzordeko idazkariak datu eta lekukotasun berrien argitan, *Inarotz* > *Ubagua* (sin. *Inarotz*) eta *Izalde* > *Itzalde* aldaketak egitea proposatu du, horretarako arrazoiak ere azalduz. Oharrak egin ez denez, zuzenketak ontzat eman dira, eta horrelaxe jasoko dira bai arauan eta bai webgunean ere.

4. Exonomastika. Antroponimia: Erromatar Inperioko pertsona izenak eta mitologia aurkeztu.

A. Mujikak txostena, euskaltzainen artean banatua, azaldu du, irizpideak eta azalduz. Aro klasikoetako pertsonaia nabarmen batzuen izenak jarri dira, ez soilik

politika eta literaturakoak, aukera zabalagoa eginez baizik (filosofoak, juristak, artistak...) eta horiek kontuan hartzeko, testuak ere aurkeztu ditu.

Pertsona historiko batzuen izenak direla eta, A. Arkotxak gogorarazi du badirela okzitaniarazko testuak eta izenak ere, eta Euskal Herriko hiri askotan okzitaniar giza taldeak luzaro bizi izan direla, esaterako, Donostian, Iruñean, Lizarran edota Zangozan, eta alde horretatik, behar izanez gero, okzitaniarren lankidetasunaz baliatu beharko lukeela Euskaltzaindiak izen horietako batzuen forma zuzenak erabakitzerakoan. Tx. Peillenek ere ongi iritzi dio proposamenari.

Miren Azkaratek izen horien formak erabakitzeko irizpidez galdetu du, eta A. Mujikak aurrekoei segitu zaiela erantzun dio, zalantza batzuk gorabehera. M. Azkaratek esan du jendeak, oro har, Euskaltzaindiaren erabakiei kasu egin diela eta aurrerantzean ere irizpide berberei eutsi beharko geniekeela. Euskaltzainen oharrak urriaren 23rako bidaltzea erabaki da.

5. LEF. Hitz-Elkarketa/2. Aurkezpena.

Lana prestatzen aritu diren M. Azkaratek eta Elixabete Perez euskaltzain urgazleak eta, itxuratzeaz arduratu den Jon Artza argitalpenen arduradunak, Euskaltzaindiaren webgunearen atalaren azalpena egin dute. Atalak LEF batzordeak (Lexiko Erizpideak Finkatzeko batzordeak) hitz-elkarketaz egin dituen lau lanak jasotzen ditu.

Eremua lau lanez osatua dago. Horietako hiru [*Hitz-Elkarketa/1* (1987), *Hitz-Elkarketa/3* (1991) eta *Hitz-Elkarketa/4* (1992)] eskura zituen erabiltzaileak papezko edizioan, baina ez zegoen bertsio elektronikorik. Orain PDF formatuan ere kontsulta daitezke, webgunean. Laugarren lana, *Hitz-Elkarketa/2* izenekoa, argitaratu gabe zegoen. Horren edukia hiru bertsiotan eskaintzen dela azaldu da: modu interaktiboan, ordenagailuan nabigatzeko eran; PDF formatuan; eta ePub bertsioan, irakurgailu elektronikoetara jaitsi eta bertatik nabigatzeko.

M. Azkarate eta E. Perez hitzen kodifikazioa eta elaborazioa egiteko moduz eta baliaturiko irizpidez aritu dira, erabilgarria eta praktikoa izan dadin, etengabeko eguneratzea nahitaezkoa dela azpimarratuz. Horrexetarako zenbait adibide ere eman dute. Era berean, M. Azkaratek K. Mitxelenaren hitzak ekarri ditu gogora, edozein hizkuntzak bezala, euskarak ere hitz berriak premiazkoak dituela gehituz. Ondoren, orain arte egindako lanak (OEH, LEF, EEBS) aipatu ditu.

E. Perezek hitz-elkarketan agertzen diren elementu ezberdinak elkarrekin agertzeko, lotzeko erak ere aurkeztu ditu, bide batez zenbait adibide emanez. J. Artzak,

aldiz, Internetarako sarrera nola egiten den azaldu du. Aurkezpena amaitzean euskaltzainburuak hirurei eskerrak eman dizkie.

6. Esku artekoak.

6.1. Xabier Aranburu euskaltzain urgazlearen hilberri txostena. Jose Mari Iriondo ohorezko euskaltzainak paratuko du, 2014ko irailaren 11n Zuzendaritzari adierazitakoaren arabera.

6.2. Bizkaiko Foru Aldundiaren eta Euskaltzaindiaren arteko hitzarmena. Irailaren 11n, Bizkaiko Foru Aldundiak eta Euskaltzaindiak Akademiaren egoitzaren 30 urterako lagapen-hitzarmena sinatu dute, Bizkaiko Foru Aldundiaren Foru Jauregian. Jose Luis Bilbao Bizkaiko ahaldu nagusiak eta Andres Urrutia euskaltzainburuak sinatu dute dokumentua, ondoan, Aldundiaren Gobernu Kontseiluko kideak eta Akademiako Zuzendaritzako kideak eta lurralde ordezkariak izan dituztela.

6.3. Euskarazko Tesien Laugarren Koldo Mitxelena Sarien 2014ko deialdia. Eskariak aurkezteko aldia irailaren 8tik gaur arte egon da zabalik. Era berean, deialdiaren berri eman da Euskaltzaindiko eta Euskal Herriko Unibertsitateko webguneen bidez. Horretarako, Euskaltzaindiak izendatu dituen epaimahaiko kideak hauek dira:

Ingeniaritza eta Arkitektura	Andoni Sagarna Izagirre
Artea eta Giza Zientziak	Esti Amorrortu
Gizarte eta Lege Zientziak	Jose Antonio Rodriguez
Osasun Zientziak	Alberto Loizate
Zientziak	Jacinto Iturbe

6.4. Hurrengo bilkurak. Idazkariordeak hurrengo bilkuren berri eman die euskaltzainei:

- Urriaren 31n Osoko bilkura egingo da, Baionako Euskal Museoa.
- Azaroaren 29an Osoko bilkura (Markina-Xemeinen, Lea-Artibaiko mankomunitatearen egoitzan) eta Ageriko bilkura (Jabier Kaltzakortaren sarrera hitzaldia Markina-Xemeingo Udalean).
- Abenduaren 19an, Osoko bilkura eta Ageriko bilkura Donostian, Luis Villasante Euskararen Ikergunean.

7. Azken ordukoak.

7.1. Jagonet-en datu-basea eguneratu da. Jagonet-eko datu-baseak 84 galde-erantzun berri eta hainbat galde-erantzun eraberriturik ditu, horien barruan, *mozo-*

rrotu eta *Areatza* sarrerak. Zerbitzu honi dagokionez, A. Urrutiak eta M. Azkaratek *Jagonet*-en galdetzeko modua erraztea eta erabiltzaileari bide errazagoak eskaintzea proposatu dute, besteak beste, eskuragarriago eta erabilgarriago egiteko.

Osoko bilkura amaitu aurretik, M. L. Oñederrak galdetu du Ikerketarako Estatutua jada indarrean dagoen. Andres Urrutiak baietz erantzun dio eta horren testua, nahi izanez gero, bidaliko zaiela hala eskatzen duten euskaltzainei.

Eta besterik ez dela, 12:35 direnean Osoko bilkura bukatutzat eman da. Ondoren, bisita egiteko asmoz, euskaltzainak 2014. urtean Nafarroa Oinez antolatzen duen Zangozako Ikastolara hurreratu dira.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Baionan, 2014ko urriaren 31n

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Videgain, Xarles, buruordea,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Arkotxa, Aurelia,
Azkarate, Miren,
Charritton, Pierre,
Iñigo, Andres,
Lakarra, Joseba,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana eta
Zalbide, Mikel.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun,
Urkia, Miriam eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Adolfo Arejita ahala Xabier Kintanari; Patxi Goenagak ahala Miren Lourdes Oñederrari;

Jose Irazu «Bernardo Atxaga»k ahala Andres Urrutiari; Jabier Kaltzakortak ahala Andres Urrutiari; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Pello Salaburuk ahala Miren Azkarateri; Joan Mari Torrealdaik ahala Andoni Sagarnari; Patxi Uribarrenek ahala Andres Urrutiari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori.

Osoko bilkura, Baionako Euskal Museoan hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta berorien ahalak irakurri ditu, eta quoruma badela egiaztatu ondoren, Euskaltzaindiaren urriko Osoko bilkurari hasiera eman zaio, eguneko gaien ordenaren arabera.

1. Osoko bilkurako (2014-09-26) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

Idazkariordeak bilera-agiriaren lehenbiziko puntuan zenbait akats ortografi-

ko dagoela adierazi du. Zuzenketek bilera-agiriaren edukia aldatzen ez dutenez eta bestelako oharrak ez dagoenez, bilera-agiria onartu da.

2. Exonomastika. «Antroponimia: Erromatar Inperioko pertsona-izenak eta mitologia». Aurkezturiko oharrak aztertu eta erabaki, hala badagokio. Ez da oharrak izan eta, beraz, proposamena ontzat eman da.

3. Hiztegi Batua 2. itzulua, zerrenda osagarriak: A letra aurkeztu.

Hiztegi Batuko lantaldeak prestatu dituen zerrenda osagarrien aurkibidea aurkeztu du A. Sagarnak, *Euskaltzaindiaren Hiztegi*az arduratzen den euskaltzainak.

Berak argitu duenez, bi lantaldeen arteko abiada ezberdinagatik, bere sasoiaren zenbait zerrenda aztertu gabe utzi ziren (besteak beste, txanponen izenak, zodiakoa, familiaren inguruko saila, izen propioetatik eratorriak, -tar osarakoak eta abar). Horiek horrela, euskaltzainek oharrak edota iruzkinak egiteko modua izan dezaten, zerrenda horiek aurkeztuko dira gaur zein hurrengo osoko bilkuretan. Segidan, hitza Miriam Urkiari, Hiztegi Batuko lantaldeko buruari, eman dio.

M. Urkiak zerrenda osagarriko A letra aurkeztu eta zerrendan kolore desberdinek zer esan nahi duten azaldu du. Era berean, oharrak egiteko moduz argibideak ere eman ditu. Ohar edo iruzkin kopurua zein izango den ez dakitenez gero, euskaltzainek azaro osoa izango dute oharrak-eta egiteko. Azaroko Osoko bilkuran beste hitz-sorta bat aurkeztuko da. Urtarriletik aurrera Osoko bilkuran aztertu eta onartuko dira aurkeztu direnak, hala erabakitzen denean.

M. Azkarate euskaltzainak oharrak egin ahal izateko, hitz bakoitzaren atzealdean dagoen dokumentazioa jasotzea behar-beharrezkoa dela esan du. Ondorioz, hitz horiekin lotura duten argibideak euskaltzainei bidali dakizkien eskatu du. Hala egitea erabaki da Osoko bilkuran. Ondorioz, Osoko bilkuraren ostean dokumentazio hori eskuratuko zaie euskaltzainei euskarri elektronikoan Idazkaritzatik.

Gaur aurkezturiko zerrendari oharrak edo iruzkinak egiteko aldia ireki da, azaroaren 30ean, igandean amaitzen dena. Oharrak aurkezteko fitxa bat ere aurkeztu da, ezinbestez baliatu beharko dena. Puntu honekin amaitzeko, A. Urrutia euskaltzainburuak bi-biei eskerrak eman dizkie eta bere poztasuna erakutsi du elkarrekiko lankidetzaren emaitzengatik, orain arte eginiko lana azpimarratuz.

4. *Alphonsa Rodriguez Jesusen Compagnhaco aitaren guiristinho perfeccioniaren praticaren parte bat (1782)*, argitalpenaren aurkezpena.

Euskaltzaindiak eta Euskal Herriko Unibertsitateak lankidetzan argitara eman duten idazlan hau Joseba Lakarra euskaltzain osoak eta Iñaki Camino euskaltzain

urgazleak aurkeztu dute. Hasteko, lanaren garrantzia azpimarratu da, Etxepareren *Linguae Vasconum Primitia*ren ondoan, hauxe baita behe nafarreraz argitaratu den testu nagusia. Itzultzailearen berri emateko, jesuitekin kontsultak egin zituela, baina beronen biografiako paperak Frantziako Iraultza garaian erre zirela argitu da. Euskal itzulpena A. Rodriguezen obraren zein ediziotatik egina den ere ez dago garbi, baina edonola ere ez haren obraren laburpenetik behintzat. Itzultzean, izandako iturriak, erabiliriko grafia bitxiak eta euskalkiaren ezaugarriak aipatu dira. Batzuetan jatorrizko testua bikoiztu, beste batzuetan aldiz, pasarteak elkartu eta, inoiz, bi kapitulu zirenak bakarrean bildu direla ere esan da.

Erabiliriko euskarari dagokionez, I. Caminok ez du uste itzulpen honetako hizkuntza-ezaugarrien konbinazio hori orduko Oztibarrekoa edo Amikuzekoa denik, eta pentsatzen du Jatsuko euskara den zerbaiten gainean Zuberoako aldaera batzuk erantsi zirela, baina era guztiz ausazko eta kaotikoan. Edonola ere, hitzen lematizazioa egin du, hark erabiliriko lexikoaren hiztegia egiteko. Hizkuntzaren inguruko zalantza batzuk argitzeko X. Videgainek liburu honen zukako alokutiboez eginiko ikerketan oinarritu da, eta P. Charrittonek emandako laguntza ere eskertu du.

Azalpena amaitutakoan, euskaltzainburuak bere izenean, eta erakundearenean ere, zorionak eman dizkio I. Caminori gauzatutako lan ederragatik.

Tx. Peillenen ustez, ekialdeko behe nafarrerakoa da, Lapurdiko hitz batzuekin. X. Videgainek I. Caminori zorionak eman, eta Zuberoako eta Amikuzeko euskalkien kidetasunez mintzatu da. B. Oihartzabalek ere zorionak eman dizkio I. Caminori bere lanagatik eta galdera egin du, ea noraino irakurriak zituen itzulpenaren egileak garai hartako euskal obrak. Beraren ustez, idazle txukuna barik, maiz zabarra zen eta, baina halere, hizkuntza ongi menperatzen zuen eta aberatsa zen.

M. L. Oñederrak pentsatzen du, tradizio idatziaz gainera, agian gogoan eduki beharko litzatekeela ahozkoa ere, hots, erregistro mintzatua. M. Azkaratek I. Caminok ekarritako material bikaina goraiatu du, egileari zorionak ere emanez.

5. Euskaltzaindiaren 2015. urteko egutegia aurkeztu.

E. Osa idazkariordeak 2015. urteko egutegi proposamena, Zuzendaritzak 2014ko urriaren 29an eginiko bilkuran onarturikoa, aurkeztu du. Lurralde guztietan bilkurak aurreikusi dira. Era berean, Euskaltzaindiarekin lotura handia zuten pertsonen jaiotzen mendeurrenak-eta kontuan hartuz, bestelako ekitaldiak ere aurreikusi dira. Ondorioz, hona hemen aurkezturiko behin-behineko egutegia:

Urtarrila	30	Osoko bilkura Ageriko bilkura: hilberri txostenak	Bilbo Bilbo
Otsaila	27	Osoko bilkura	Gasteiz
Martxoa	27	Osoko bilkura Ageriko bilkura: EAE / RSBAP, 250. urteurrena	Azkoitia
Apirila	23	XIX. Barne Jardunaldia	Bilbo
	24	Osoko bilkura	Bilbo
Maiatza	29	Osoko bilkura	Donostia
Ekaina	26	Osoko bilkura Ageriko bilkura, Eugène Goihenetxeren jaiotzaren mendeurrena	Baiona
Iraila	25	Osoko bilkura – Nafarroa Oinez 2015 antolatzen duen Baztango Ikastolari bisita Ageriko bilkura, Mariano Izeta ohorezko euskaltzainaren jaiotzaren mendeurrena	Elizondo
Urria	30	Osoko bilkura Ageriko bilkura, Koldo Mitxelenaen jaiotzaren mendeurrena	Donostia
Azaroa	27	Osoko bilkura	Bilbo
Abendua	18	Osoko bilkura	Bilbo

Behin-behineko egutegiari bestelako mendeurrenak ere gehitu zaizkio, ondo irudituz gero, aurkezturiko egutegiari gehitzeko, euskaltzainek hala ikusten badute.

B. Oihartzabalek esan du Eugène Goihenetxeren jaiotzaren mendeurrenaren omenaldiarekin batera, beste batzuen ere kontuan har litekeela (besteak beste, Piarres Lartzabal aipatu du). Euskaltzainburuak esan du hobe dela urteurrenak elkarrekin ez jartzea, pertsona desberdinak ohoratzea nahasgarria gerta daitekeelako, eta hori Ageriko bilkura gehiago eginez konpon litekeelako.

Puntu honekin amaitzeko, oharrak edo proposamenak egiteko aldia azaroaren 25ean amaitzen dela erabaki da.

6. Esku artekoak.

6.1. Euskaltzaindiaren eta Mendebalde Kultur Alkartearen arteko lankidetzaren hitzarmenaz. Izenpetu da urriaren 16an, egoitzan. Bi erakundeon arteko elkar-lana euskararen normalizaziorako proposatzen diren egitasmoen inguruan gauzatu-ko da, euskararen jakitean, erabileran zein haren aldeko sustapenaren ikerketan, dibulgazioan eta sentiberatzean batez ere. Besteren artean, hitzarmenak honako hau jasotzen du: Euskaltzaindiak garatzen diharduen *Lexikoaren Behatokia* elikatze-ko asmoz, Mendebalde Kultur Alkarteak argitaraturiko euskarazko testu-multzoa Akademiaren eskuetan jarriko duela.

6.2. Ipar Euskal Herriko Garapen Kontseiluan Euskaltzaindiaren ordezkariak. Jean-Baptiste *Battittu* Coyos Jagon sailburua eta, ezin duenean, Txomin Peillen euskaltzaina izendatzea proposatu du Zuzendaritzak, 2014ko urriaren 28an eginiko bilkuran. Proposamena onartu da Osoko bilkuran.

6.3. Bernardo Atxaga idazle eta euskaltzain osoak irabazi du Euskadi Literatura Saria euskarazko narratiba alorrean *Nevadako egunak* liburuarekin. Epai-mahaikideen esanetan, «hitzaren magia dario Bernardo Atxagaren prosari liburu honetan». Euskaltzaindiaren Osoko bilkurak zorionak ematea erabaki du.

6.4. Eusko Ikaskuntza – Laboral Kutxaren Humanitate, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien Saria 2014, emate ekitaldia. Azaroaren 12an, arratsaldeko 18:00etan, Donostiako Miramar Jauregian egingo da. Mariasun Landak eta Jean-Baptiste Orpustan ohorezko euskaltzainak jasoko dute saria.

6.5. 2014ko R. M. Azkue Literatura Sariak. Aurtengo deialdia abian jarri da.

Euskaltzainei honen berri eman eta eskola eta ikastoletara bidaliko diren esku orri bana eman zaie.

6.6. Hurrengo bilkurak. Hona hemen:

- Azaroaren 14an, XIX. Jagon Jardunaldia egingo da Donostian, Luis Villasante Euskararen Ikergunean, *Euskararen biziberritzea Euskal Herriko hiriburuetan* goiburupean. S. Aleman Sustapen batzordeburuak egitaraua aurkeztu du, bai eta euskaltzainei esku orriak banatu ere.
- Azaroaren 29an, larunbata, Osoko bilkura egingo da Markina-Xemeinen, Lea-Artibai Amankomunazgoaren liburutegian.
- Azaroaren 29an, eguerdiko 12:00etan, Jabier Kaltzakorta euskaltzainaren sar-rrera-hitzaldia dela eta, Ageriko bilkura egingo da Markina-Xemeingo Udale-txeko Batzar aretoan.

7. Azken ordukoak.

Ez da gairik izan.

Eta besterik ez dela, 12:45ean Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Markina-Xemeinen, 2014ko azaroaren 29an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Arkotxa, Aurelia,
Azkarate, Miren,
Iñigo, Andres,
Irazu, Jose, «B. Atxaga»,
Kaltzakorta, Jabier,
Lakarra, Joseba,
Lizundia, Jose Luis,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana,
Torrealdai, Joan Mari,
Uribarren, Patxi eta
Zalbide, Mikel.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun,
Urkia, Miriam eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Jose Luis Lizundia 11:10 direnean sartu da bilera-aretoa, beraz, Osoko bilkura ia amaitzeaz.

Ezin etorriak eta ahalak: Patxi Goenagak ahala Miren Azkarateri; Patxi Salaberrik ahala Andres Urrutiari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori.

Osoko bilkura Markina-Xemeinen, Lea-Artibaiko Amankomunazgoan hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Hasieran, Xabier Abasolo Azkorra Lea Artibai Amankomunazgoko presidente jaunak eta Markina-Xemeingo alkate den Juan Jose Txurruka jaunak euskaltzainak agurtu dituzte, Markina-Xemeinera ongi etorria emanez. Andres Urrutia euskaltzainburuak bere agurra eman eta euskaltzainei egindako harrera ona eta bilerak egiteko aretoak uztea eskertu dizkie.

Ondoren, bilduriko euskaltzain guztiak agurtu eta horiexen zerranda eta heldu

diren ahalak irakurri ditu, eta quoruma badela egiaztatu ondoren, Euskaltzaindiaren azaroko Osoko batzarrari hasiera eman dio.

Idazkariordeak eguneko programa azaldu du, besteak beste ordutegia, bai eta Ageriko bilkuraren nondik norakoa ere.

1. Osoko bilkurako (2014-10-31) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

A. Iñigok bilera-agiriaren laugarren puntuan, I. Caminoren azalpenaren ostean –2. paragrafoaren ondoren, hain zuzen–, ondokoa gehitzeko eskatu du: «Azalpena amaitutakoan, euskaltzainburuak bere izenean, eta erakundearenean ere, zorionak eman dizkio I. Caminori gauzatutako lan ederragatik». Eginiko oharra onartu da.

Gauzak horrela, bestelako oharrak egin ez denez, bilera-agiria onartu da.

2. Hiztegi Batua 2. itzulia, zerrenda osagarriak (famiariaren inguruko saila, izen propioetatik eratorriak eta –(t)ar osarakoak) aurkeztu.

A. Sagarnak egin du lanaren aurkezpen orokorra eta ondoren hitza Miriam Urkiari, Hiztegi Batuko lantaldeko buruari, eman dio, ekarriko zerrendak xehekiago azal ditzan. M. Urkiak, lau gai aurkeztu ditu paperean idatzirik, banan-banan azaldu dituenak. Hasteko, aztergaiaren egitura hobeki ulertzeko azalpenak eman ditu, amaieran oharrak egiteko bidea ere argituz; hots, ohargilea nor den, aztergai konkretuaren zerrenda osagarria zein den, oharrez hornitu nahi den aztergai forma, ohargilearen proposamen zehatza eta, azkenik, proposamen horretarako arrazoiak aipatzeko, fitxa bat eskainiz.

Hurrengo zerrendan familiako kideen izenak aurkeztu ditu, bai forma literarioak eta bai era dialektal eta hain ezagunak ez direnak ere. Hiztegi Batuko 2. itzuliaren arduradunek hor, beren ustez, berba horiek onartu edota gaitzesteko arrazoiak ere eskaintzen dituzte. Senide-maila eta lotura-kidetasun ezberdinak sartu dira. Hor inguruko hizkuntzetan sexismoz egiten diren bereizketekin kontuz ibili beharra dagoela azaldu du, hori ez baita euskaraz beti zilegi izaten. A. Urrutiak eta A. Sagarnak ere euskararen berezitasun horretaz ohartzeko esan dute, erdarekiko mimetismoan ibili gabe. Tx. Peillenek *esposatu* / *ezkondu* hitzekin Zuberoan behintzat kontzeptu ezberdinak bereizten direla gogorarazi du. Bide berean, X. Kintanak gaineratu du, Zuberoako erabilera horri heldurik, G. Arestik gauza bera egiten zuela bere idazkietan.

Beste zerrenda batean pertsona- edo leku-izenetatik modu ezberdinez helduriko hitzak aurkeztu dira, sortu eta sartu berriak gehienak, eta onartzeko irizpideak ere aipatzen dira, partaideen ustez onartzeko edo gaitzesteko irizpideekin.

Azken zerrendan izen propioetatik *-(t)ar* atzizkiaz eratorririko izen zerrenda aurkeztu eta horien kasuistika ere azaldu du M. Urkiak.

M. Azkaratek, garai batean Euskaltzaindian azterturiko hitz batzuez gogoratuz (*galbanizatu*, *galbanometro...*), horiez egin zen oharra eta hartarako prestatu ziren txostenak, ahal izanez gero, eskuratu nahiko lituzkeela esan du. Baietz erantzun zaio, eta txosten horiek helaraziko zaizkiola. Bestetik, M. Azkaratek galdetu du ea zergatik orain ez den biltzen, lehenago egiten zen bezala, sasoi bateko batzorde ahaldundua, gaiak landu eta zerrendak hezurmamitzeko.

Euskaltzainburuak erantzun dio 2013. urtean eginiko Barne Jardunaldian batzorde ahaldundu bakarra antolatzea erabaki zela, hain zuzen ere, «Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta Adibideak» egitasmoari dagokiona. Izan ere, hala erabaki zen Hiztegi Batuaren 2. itzulia bukatua zelako eta geratzen ziren zerrenda bereziak Hiztegi Batuko lantaldeak landutakoak zirelako. Horiek dira, izan ere, orain ekarri direnak Osoko bilkurara, Hiztegi Batuko lantaldeak aldeztu aurretik landuta daudelako eta Zuzendaritzak egoki ikusi duelako zerrenda berezitu horiek horretara aztertzea eta onartzea, Osoko bilkurak baitu horretan erabakimena. Horrek ez du esan nahi, eta Zuzendaritzak hala proposatuko du 2015. urteko udaberrian egingo diren Barne Jardunaldietan, Hiztegi Batuari buruz eratuko ez denik batzorde ahaldundu bat, Hiztegi Batuaren premiak (3. itzulia eta abar) aztertu ondoren. Nolanahi ere, Osoko bilkurak onartu beharko du hori.

Miren Azkaratek esan du lehenago lana era antolatuagoan egiten zela eta oraingo prozedurarekin bera behintzat engainaturik eta bazterturik sentitzen dela, eta bere desadostasuna bilera-agirian jasotzeko eskatu du. A. Sagarnak oraingo batzordearen funtzionamendua azaldu du. Horiek horrela, ez du uste aurrekoak baino txartoago lan egiten duenik. Bestalde, orain lehenago bezalako batzarrak berriro egiten hasteak, bere ustez, atzerakizuna lekarke.

B. Oihartzabalek esan du lehenagoko prozedura, bere akatsekin ere, serioagoa zela, eta lehenagoko bidera itzultzea nahi luke. Era berean, azaldu du zertarako sortu ziren batzorde ahaldunduak, eta ez dakusa egoki aldateta. M. Azkaratek oraingo prozedurarekin urrats bat kendu dela uste du: Hiztegi Batuko batzorde ahaldundua. Patxi Uribarrenek, hitza eskaturik, batzorde hori aldi baterako sortu zela gogorarazi du, baina gero praktikan ikusi zela denbora luzea behar izaten zuela, eta horrexegatik pentsatu zela, egokiagoa zela oraingo modura aldatzea.

Euskaltzainburuak gogoratu ditu, alde batetik, Miren Azkarateren iritzia berea dela eta Osoko bilkuraren kide guztiek eskubidea dutela euren oharrak egiteko

lehen, orain eta gero ere, horixe baita Euskaltzaindiaren legea. Beraz, Miren Azkaratek eskubidea du, beste euskaltzain guztiek duten eskubide berbera, bere oharrak egiteko eta ez dago inongo bazterketarik. B. Oihartzabali gogoratu dio euskaltzainburuaren proposamenez (izena barne) eratu zirela batzorde ahaldunduak, lanak azkartzeko asmoz, beti ere, epe eta zeregin jakin baterako. Badirudi orain zalantzan jartzen dela Hiztegi Batuko lantaldearen lana edota orain egiten dela aldaketa. Ez da horrela eta aurreko Barne Jardunaldietan hala erabaki zela gogoratzen du. Nolanahi ere, berriro adierazi du datozen Barne Jardunaldietan Hiztegi Batuari buruzko gaia, ohi bezalaxe, berriz aztertuko dela eta Zuzendaritzak gaiari buruzko proposamena egingo duela. M. Azkaratek ez du inola ere zalantzan jartzen Hiztegi Batuko lantaldeak prestalana ongi egin duela Hiztegi Batuaren hasiera-hasieratik gaur arte.

Gaur aurkezturiko txostenari dagokionez: batetik, familiei buruzko zerrendarekin loturiko familia-mapak, bai eta aurkezturiko zerrendetako hitzen txostenak ere euskaltzainei eskuratuko zaizkiela adierazi da. Euskarri elektronikoan bideratuko da informazio osagarri hori idazkariordearen bidez; bestetik, gaur aurkezturiko zerrendak luzeak izanik, iruzkinak-eta egiteko epea datorren urteko urtarrilaren 15ean amaitzea erabaki da.

3. Euskaltzaindiaren 2015. urteko egutegia. Jasoriko iruzkinak eta oharrak aztertu eta erabaki, hala badagokio.

Osoko eta ageriko bilkurei dagokienez, ez da oharririk iritsi. Beraz, 2015. urteko Euskaltzaindiaren egutegia honela zehaztu da:

Urtarrila	30	Osoko bilkura	Bilbo
		Ageriko bilkura: hilberri txostenak	Bilbo
Otsaila	27	Osoko bilkura	Gasteiz
Martxoa	27	Osoko bilkura	Azkoitia
		Ageriko bilkura: EAE / RSBAP, 250. urteurrena	
Apirila	23	XIX. Barne Jardunaldia	Bilbo
	24	Osoko bilkura	Bilbo
Maiatza	29	Osoko bilkura	Donostia
Ekaina	26	Osoko bilkura	Baiona
		Ageriko bilkura, Eugène Goihenetxeren jaiotzaren mendeurrena	

Iraila	25	Osoko bilkura – Nafarroa Oinez 2015 antolatzen duen Baztango Ikastolari bisita Ageriko bilkura, Mariano Izeta ohorezko euskaltzainaren jaiotzaren mendeurrena	Elizondo
Urria	30	Osoko bilkura Ageriko bilkura, Koldo Mitxelenaen jaiotzaren mendeurrena	Donostia
Azaroa	27	Osoko bilkura	Bilbo
Abendua	18	Osoko bilkura	Bilbo

M. L. Oñederrak Ahoskera batzordea, urriaren 23an, Donostian, Luis Villasanten Euskararen Ikergunean, *Ahoskera jardunaldia* antolatzeko prest dagoela adierazi du. Lauzpabost txosten aurkeztu eta eztabaidatuko lirateke. Ondo ikusi da proposamena oro har. Batzordearen urteko planean aurreikusi eta urteko aurrekontuak aztertzean, bideragarri den begiratu beharko da.

A. Toledok, Literatura Ikerketa batzordeak Jose Manuel Etxeita idazlearen heriotzaren eta Piarres Lartzabal euskaltzain osoaren jaiotzaren mendeurrenak kontuan hartuz, Bizkaian eta Ipar Euskal Herrian jardunaldiak egitea aurreikusi dutela adierazi du. Lehenbizikoari dagokionez, Eusebio Maria Azkue dela-eta Lekeition antolaturiko jardunaldiaren antzekoa Mundakan egitea begiz jo dute. Bigarrenaren kasuan, antzerkigintzaren inguruan antolatuko litzateke jardunaldia. Azken hau paratu aurretik, Ipar Euskal Herriko euskaltzain eta idazleekin hitz egingo dute. Zuzendaritzak bi proposamen hauek ondo ikusten ditu. Edozelan ere, aurrekontuetan aurreikustea komeni da halako kontuek zein diru-zama suposatzen duten jakin eta bideragarri diren aztertzeko.

4. Exonomastika: *Ekialdeko Antzinateko herriak aurkeztu.*

Bilera-aretoan A. Mujika Exonomastika batzordeko idazkaria sartu da, gaurko gaiko txostena aurkeztera. Proposamena hamaika orrialdeko txosten batean ekarri du, euskaltzainen artean banatua. Sarreran *Ekialdeko Antzinateko herriak* izendatzeko, oro har, dinastiak eta gizataldeak izendatzeko erabili ziren irizpide berberak mantendu dira, ahal den guztian tradizioan edota gaurko erabilera nagusian oinarrituz. Ondoren, kasu nabarmenenak azaldu ditu.

Oharrak aurkezteko epea, 2015eko urtarrilaren 15ean finkatu da.

5. Esku artekoak.

5.1. Espainiako Itsuen Erakundearen eta Euskaltzaindiaren arteko lankidetzaz hitzarmena. Bi erakundeon artean lankidetzaz hitzarmena izenpetu da azaroaren 10ean. Lankidetzaz hitzarmen honen arabera, Euskaltzaindia eta ONCE elkarlanean arituko dira Euskaltzaindiko katalogoetako obrak, hots, bi aldeek batera hautatutakoak, Braille sistemara eta/edo itsuek soilik erabiliko dituzten beste formatu batzuetara egokitzeko.

5.2. Gipuzkoako Foru Aldundiak eraturiko Euskararen Foroa. Euskaltzaindiko Zuzendaritzak Andoni Sagarna euskaltzain osoa eta Gipuzkoako ordezkaria proposatzea erabaki du, 2014ko azaroaren 25ean eginiko bilkuran. Proposamena onartu da Osoko bilkuran.

5.3. Eusko Ikaskuntzako Manuel Lekuona Sariko epaimahaian Euskaltzaindiko ordezkaria. Euskaltzaindiko Zuzendaritzak Xabier Kintana euskaltzain osoa eta Euskaltzaindiko idazkaria proposatzea erabaki du, 2014ko azaroaren 25ean eginiko bilkuran. Proposamena onartu da Osoko bilkuran.

5.4. Gaur banatuko diren liburuak. Gaur hiru liburu eskuratuko zaizkie euskaltzainei:

- Onomastika batzordearen laguntzarekin, Andres Iñigo euskaltzain osoak eta Patxi Galé euskaltzain urgazleak paraturiko *Euskal Herriko ibaiak* (Izenak bilduma 4). Hiru eletan argitaratua eta iraileko Osoko bilkuran eginiko azken zuzenketak ere jasotzen dituena. Liburu hau Bizkaiko Foru Aldundiak emaniko diru-laguntzari esker argitaratu da. Euskaltzaindiko webguneko bertsioa ere berri da.
- Juan Madariagak paraturiko *Sociedad y lengua vasca en los siglos XVII y XVIII*, Etxeberri bilduma (EHS). Liburu hau azaroaren 14an, Donostian eginiko XIX. Jagon Jardunaldiaren egitarauaren barruan, aurkeztu zen. Liburu hau Olaso Dorrea Sorrerakundeak emaniko diru-laguntzari esker argitaratu da.
- Paula Kasares euskaltzain urgazleak paraturiko *Euskaldun hazi Nafarroan*, Jagon bilduma 16. Liburu hau Bizkaiko Foru Aldundiak emaniko diru-laguntzari esker argitaratu da.

5.5. Hurrengo bilkurak. Xehetasunak eman dira. Honako hauek:

- Abenduaren 19an, ostirala, goizeko 10:00etan, Osoko bilkura egingo da Donostian, Luis Villasante Euskararen Ikergunean.

– Abenduaren 19an, ostirala, eguerdiko 12:30ean, Joan Martí i Castells ohorezko euskaltzainari ikurra eta diploma emateko, Ageriko bilkura egingo da Donostian, Luis Villasante Euskararen Ikergunean.

6. Azken ordukoak.

Ez da gairik izan.

Eta besterik ez dela, 12:00etan Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Ageriko bilkura

Markina-Xemeinen, 2014ko azaroaren 29an

Jabier Kaltzakorta euskaltzain osoaren sarrera-hitzaldia egiteko, Ageriko bilkura

Markina-Xemeingo Udaletxean, eguerdiko 12:30ean, Euskaltzaindiak Ageriko bilkura egin du, Jose Luis Lizundia euskaltzain osoa emeritu mailara igarotzearen ondorioz, 2013ko uztailaren 19ko Osoko bilkuran euskaltzain oso izendatu zen Jabier Kaltzakortaren sarrera-hitzaldia egin eta dagozkion diploma eta Akademiaren ikurra emateko.

Bildu direnak:

Euskaltzain osoak: Andres Urrutia euskaltzainburua, Xabier Kintana idazkaria, Sagrario Aleman diruzaina, Adolfo Arejita Iker sailburua, Jean-Baptiste «Battittu» Coyos Jagon sailburua, Aurelia Arkotxa, Miren Azkarate, Andres Iñigo, Jose Irazu «Bernardo Atxaga», Jabier Kaltzakorta, Joseba Lakarra, Jose Luis Lizundia, Beñat Oihartzabal, Miren Lourdes Oñederra, Txomin Peillen, Andoni Sagarna, Ana Toledo, Joan Mari Torrealdai, Patxi Uribarren eta Mikel Zalbide.

Euskaltzain ohorezkoak: Paulo Agirrebaltzategi, Luis Baraiazarra, Antonio Campos, Maite Idirin, Jose Mari Iriondo, Ander Manterola eta Manuel Maria Ruiz Urrestarazu.

Euskaltzain urgazleak: Kepa Altonaga, Xabier Altzibar, Antton Aranburu, Pello Esnal, Igone Etxebarria, Juan Manuel Etxebarria, Jesus Mari Etxezarreta, Patxi Galé, Pruden Gartzia, Sebas Gartzia, Juan Luis Goikoetxea, Jacinto Iturbe, Jose Mari Iturralde, Patxi Juaristi, Miren Agur Meabe eta Rosa Miren Pagola.

Erramun Osa euskaltzain urgazlea eta idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Asier Bidart Euskaltzaindiko Onomastika batzordeko kidea.

Lea-Artibai Amankomunazgoko eta Lea-Artibaiko herrietako alkateak eta udal-ordezkariek: Juan Jose Txurruka, Josune Baskaran, Joseba Iraolagoitia, Gorka Fundazuri, Aitor Odiaga, Iñigo Ansola, Alex Aretxabaleta, Sara Gerenabarrena, Patrizia Lazaro, Rakel Alberdi, Xabier Abasolo, Miren Argia Ituarte, Rikardo Beitia, Jon Ander Barrueta, Itziar Hirusta, Jose Luis Azpiazu, Jesus Iriondo eta Jesus Le-kerikabeaskoa.

Patxi Baztarrika Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako sailburuordea, Ana Castro Bizkaiko Foru Aldundiko Euskara zuzendari nagusia, Lorea Bilbao EAJko Euzkadi Buru Batzarreko kidea.

Unibertsitateetako, elkarteetako, erakundeetako eta hedabideetako ordezkariek: Jose Maria Guibert (Deustuko Unibertsitatea, errektorea), Roberto San Salvador (Deustuko Unibertsitatea, errektoreordea), Jon Zarate (EHU, errektoreordea), Rosa Miren Pagola (Eusko Ikaskuntza, presidenteordea), Bingen Zupiria (*Deia* egunkaria, zuzendaria), Jon Etxabe (UZEL, presidentea), Juan Maria Atutxa (Sabino Arana Fundazioa, presidentea), Nerea Mujika (Gerediaga, presidentea), Julian Serrano, Harbil Etxaniz eta Xabier Unanue (RSBAP / EAE, ordezkariek).

Euskaltzaindiko langileak: Lutxi Alberdi eta Amaia Okariz.

Alkate Soinuak eman dio hasiera ekitaldiari. Jarraian, Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariak ongi etorria eman die hurreratu diren guztiei, bai eta ekitaldiaren nondik norakoa azaldu ere. Era berean, Euskaltzaindiko Barne-erregelak sarre-hitzaldiaz diotena irakurri du. Idazkariaren hitzen ostean, Juan Jose Txurruka Markina-Xemeingo alkateak halako ekitaldi bat Markina-Xemeinen egiteagatik poza agertu eta zorionak eman dizkio Jabier Kaltzakortari.

Andres Urrutia euskaltzainburuak agur laburra egin du, besteak beste ekitaldiaren garrantzia azpimarratuz. Ondoren, Patxi Urizarren, Jabier Kaltzakorta hautagaitzat aurkeztu zuenatariko bat, eta azken sarrera-hitzaldia egin duen Jean-Baptiste «Battittu» Coyos euskaltzain osoa deitu eta euskaltzain berriaren bila joan daitezela eskatu die.

Bi euskaltzainek lagunduta batzar aretora sartu da Jabier Kaltzakorta *Ahozko literatura hizpide* izenburuko sarrera-hitzaldia irakurtzeko. Erantzuna Adolfo Arejita euskaltzainak eman dio.

Wilhelm Humboldt-ek Euskal Herrira egindako bigarren bidaiako ibilbidea gida harturik, lekuan lekuko ahozko generoak aztertu ditu Kaltzakortak bere hitzaldian. Humboldt Euskal Herrira bigarrenez etorri zenean, 1801eko udaberrian, Baionatik

Donibane Lohizunera eta handik Donostiara jo zuen eta Donostiatik, Getarian zehar, Ondarroara sartu zen. 1801eko maiatzaren 4tik 5era, Markinan, Juan Antonio Mogelek egon zen. Humboldt Markinan egon zenean, J. A. Mogelek *Loreen kantua* izenarekin ezagutzen den euskarazko kanta baten berri eman zion. Kanta hori, Mogelek Humboldti aditzera eman zionez, kantabriarrek –hots, euskaldunek– Augustoren legioen kontra borrokatu ziren garaikoa omen zen.

1817an, liburuxka batean (*Berichtigungen und Zusätze des Mithridates* erdaraz *Correcciones y Adiciones al Mithridates de Adelung*) ohar eta iruzkinekin, argitaratu zuen Humboldt. Kantu horrek eragin handia izan zuen Europan zein Euskal Herrian bertan. Markinan J. Antonio Mogelek eta Durangon Pablo Astarloarekin egon zen Humboldt. Bidaiari prusiarraren bidaiaren egunerokoa gida harturik, mugaz bestaldeko ahozko generoak aipatu ditu Kaltzakortak bere hitzaldian.

Mugaz bestaldean, Lapurdin, Baionan zehar Itsasura joan zen Humboldt. Itsasun, Harambillet apaiz zaharra ezagutu zuen eta horrek euskarazko kanta zaharrak erakutsi zizkion. Hala bada, Itsasun ikasitako kanta eta baladen gainean hitz egin du J. Kaltzakortak hitzaldian. Itsasutik Baigorri zeharkaturik, Zuberoa izan zen Humboldt ezagutu zuen azken euskal lurraldea.

Jabier Kaltzakortak emaniko sarrera-hitzaldiari erantzuna Adolfo Arejita Iker sailburuak eman dio. Bere erantzunean, J. Kaltzakortari buruz hitz egin du Arejitak: «Nahiago dut bere bibliografiari so bat egin eta hartako ale bakoitzaren edukiaren trinkotasunari eta sakonerari neurria hartzea, kopuru neurriaz gainera».

Jabier Kaltzakortaren ibilbidea eta lana gogoan izan ditu, beraz: «Beronen liburuetan, baina batez ere aldizkarietan barrena argitaratu dituen ikerlanak ohartsu irakurritz gero, eta berari astiorduetan honez edo hartaz hitz egiten entzuteko betarik izan baduzue, gutariko edozein harrituko da, euskal hizkuntza-literaturez ez ezik, literatura unibertsalaz zein kultura zabalaz beronek duen jakinduria zabalaz. Ezaguera entziklopediko moduko osotasun horretatik literaturaren eta bereziki herri literaturaren barrutia hautatu zuen orain dela aspaldi bere baratz preziatu, eta hori landu du gehienik, baina beste alderdiak ere ahantzi gabe».

Hitzaldiak amaitu ostean, eta euskaltzain berriak, Euskaltzaindiaren xede eta helburuei eta euskaltzain izateari dagozkien eginkizunak zintzo eta leialki beteko dituela hitza eman ondoren, Andres Urrutia euskaltzainburuak euskaltzain osoen domina jantzi eta diploma eman dio Jabier Kaltzakortari.

Ekitaldi akademikoa amaitutzat emanez, opari eta oroigarrien unea heldu da. Hala, Juan Jose Txurruka alkateak, Udalaren izenean, eta Ander Manterola oho-

rezko euskaltzainak eta Igone Etxebarria euskaltzain urgazleak, Labayru Ikastegia-
ren izenean, opari bana eman diote.

Ostean, hurreratu diren guztiei aho-gozagarri arina eskaini die Udalak, ekital-
diari amaiera emanez, 14:00etan.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Osoko bilkura

Donostia, Luis Villasante Euskararen Ikergunea

2014ko abenduaren 19an

Urrutia, Andres, euskaltzainburua,
Kintana, Xabier, idazkaria,
Aleman, Sagrario, diruzaina,
Arejita, Adolfo, Iker sailburua,
Coyos, Jean-Baptiste, Jagon sailburua,
Azkarate, Miren,
Goenaga, Patxi,
Iñigo, Andres,
Oihartzabal, Beñat,
Oñederra, Miren Lourdes,
Peillen, Txomin,
Sagarna, Andoni,
Toledo, Ana,
Torrealdai, Joan Mari,
Uribarren, Patxi eta
Zalbide, Mikel.

Mujika, Alfontso,
Osa, Erramun,
Urkia, Miriam eta
Zabaleta, Joseba,
zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Jose Irazu «B. Atxaga»k ahala Andres Urrutiari; Jaber Kaltzakortak ahala A. Urrutiari;

Patxi Salaberrik ahala A. Urrutiari; Patxi Zabaletak ahala Andres Iñigori.

Osoko bilkura Donostian, Luis Villasante Euskararen Ikergunean hasi da, goizeko 10:00etan, ezkerreko zutabeen ageri diren euskaltzainak bertan direla.

Euskaltzainburuak euskaltzain guztiak agurtu eta etorririkoen zerrenda eta berorien ahalak irakurri ditu. Horiek horrela, quoruma badela egiaztatu ondoren, Euskaltzaindiaren abenduko Osoko batzarrari hasiera eman zaio.

Idazkariordeak eguneko programa azaldu du: Osoko batzarra hamabietan amaitu eta 12:30ean Ageriko bilkura egingo da, Joan Martí Castell ohorezko euskaltzainari Akademiaren ikurra eta diploma emateko.

1. Osoko bilkurako (2014-11-29) bilera-agiria onartzea, hala erabakiko balitz.

Bi ohar jaso dira: batetik, Jose Luis Lizundiak Osoko bilkuran 11:00etan, ia

bukaeran azaldu zela jaso dadin eskatu du; bestetik, Miren Azkaratek 2. puntuko azken-aurreko paragrafoaren amaieran esaldi bat gehitzeko eskatu du («M. Azkaratek ez du inola ere zalantzan jartzen Hiztegi Batuko lantaldeak prestalana ongi egin duela Hiztegi Batuaren hasiera-hasieratik gaur arte»).

Bi zuzenketak onartu dira Osoko bilkuran.

Gauzak horrela, bestelako oharrak ez denez, bilera-agiria onartu da.

2. Hiztegi Batua.

2.1. A letrari aurkezturiko iruzkinak aurkeztu eta erabaki, hala erabakiko balitz. Andres Iñigo, Miren Azkarate eta Patxi Uribarren euskaltzainek oharrak egin dituzte.

A. Sagarna eta M. Urkia Euskaltzaindiaren Hiztegiaren arduradunek hogeita zazpi orrialdeko *Hiztegi Batua 2. itzulia: A letra (zerrenda osagarriak)* izenburua daraman txostena aurkeztu dute. Txosten honen lehenengo zazpi orrialdeetan, oharrak jaso ez duten hitzak, besterik gabe onartzekoak edo e. marka dutenak (guztira berrehun eta hogeita hamar forma) jaso dira; zortzigarren orrialdetik hamabosgarren orrialdera (biak barne) lehenik araututako forma osatuak (guztira berrogeita hamabi) ageri dira; hamaseigarren orrialdetik hogeita bigarren orrialdera (biak barne) isiltzekoak diren formak ageri dira (guztira zazpiehun eta hirurogeita hamabost); hogeita hirugarren orrialdetik hogeita bostera euskaltzainek oharretaturiko hirurogeita hamabost forma ageri dira. Azken hauek, 9 orrialde dituen *Hiztegi Batua 2. itzulia: A letra. Euskaltzainen oharrak. Lantaldearen proposamenak* izenburutzat daraman txostenean xeheago landu dira. Izan ere, bertan, jasotako oharrak, eginiko proposamenak, lantaldearen datuak eta proposamenak jasotzen dira; hogeita seigarren eta hogeita zazpigarren orrialdeetan, lantaldeak erabaki gabe utzitakoak (eta euskaltzainek ere oharrak gabe utzitakoak), Onomastikakoekin argitzekoak eta Onomastikarentzat uztekoak ageri dira.

M. Azkaratek ohargileek eginikoa are hobeto ulertzeko, ohar osoak hileko karpetan jasotzea eskatu du. A. Sagarnak M. Azkarateri ohar horiek euskaltzainei hemendik aurrera helaraziko zaizkiela esan du.

Hiztegi Batuko lantaldeak proposatutakoari jarraikiz, oharrak jaso ez eta onartze-koak edo e. marka duten formak onartu dira. Nolanahi ere, ohar bakarra egin da. Izan ere, *altxamendu* sarrerako adibidea aldatzeko eskatu da, *frankistari* forma kendu eta «Altxamenduaren aurka borrokatu ziren» utzita. Era berean, lehenik araututako forma osatuak ere onartu dira. Halaber, oharrak jaso ez eta isiltzekoak direnak

isiltzea ere erabaki da. Amaitzeko, erabaki gabe utzitakoak ez sartzea erabaki da, bai eta Onomastika batzordearekin argitu eta haien esku utzi beharrekoak ere.

Ondoren, *Hiztegi Batua 2. itzulia: A letra. Euskaltzainen oharrak. Lantaldearen proposamenak* izenburua daraman txostena jorratu du M. Urkiak. Gaurko Osoko bilkuran lehen zazpi orrialdeak aztertu dira, azken bi orrialdeak urtarrileko Osoko bilkurarako utziz.

Hiztegi Batuko lantaldea ohargileek eginiko proposamen gehienekin ados dagoenez gero, proposamenak onartu dira. A. Iñigok *atiko* «oina» baino gehiago «solairua» dela esan du. M. Azkaratek ere *atikoari* buruz zerbait adieraztea komeni dela gaineratu du. Andres Urrutiak *atiko* eta *duplex* hitzen arteko ezberdintasunaz aritu da, *auditorretza-aditegi*, eta *autentikoaren* bi adierak ere azpimarratu ditu. Ohargileen oharrak onartu dira.

A. Arejitak egoki deritzo proposamenari, eta bai *astintze* eta bai *astindu* ere erabiltzen direla esan du. Bestalde, *-tze* atzizkiaren erabileraz, P. Goenagak gogoratu du bere garaian jada K. Mitxelena azpimarratu zuela euskarazkoa ingelesezko *-ing* atzizkiaren parekoa dela, eta, hor oinarriturik, behar denean, berak sarbidea emango liokeela *-tze* askori. P. Uribarrenek berak ere *-tzeri* sarbide are zabalagoa emango lioke (*pozte*, *alarguntze* eta abar). M. Azkaratek ere *azkartze* eta *astintze* bezalakoak ere sartuko lituzke. A. Arejitak ohartarazi du *-tze* beste elementu batzuekin ere erabil daitekeela, eta hori sormenaren araberakoa izaten dela, eta Euskaltzaindiak etsenpluen atzetik joan behar duela. Bere aldetik, P. Goenagak hitz horien artean *astintze* eta *astindu* erakoak bereizi beharra gogorarazi du. M. Urkiak argitu du, dauden ahalbideak gorabehera, taldeak orain arteko irizpideei kasu eginez lan egin duela.

2.2. Zerrenda osagarriak (arrok, arrazak, diru zaharrak eta dibisak) aurkeztu. M. Urkiak aurkeztu eta azaldu ditu, horretarako kontuan harturiko iturriak, orain arteko testugintzak (liburuak, entziklopediak, prentsa eta abar) eta irizpideak gogoratuz. Diru eta dibisei doakienez, bai zahar edo historikoak eta bai oraingoak ere kontuan izan dituztela esan du, eta, adibidez, *dolar* hitzaren etsenplua jarri du, deitura orokor berberarekin herri batzuetan tokian tokiko izenondo bereizgarria erabiltzen dutela argituz. Antzeko xehetasunak eman ditu, aro eta animalien arrazen izenatarako ere.

Proposamen horri buruzko oharrak otsailaren 19rako bidali beharko dira.

3. Exonomastika: Europako Antzinateko herriak: Herri barbaroak aurkeztu. Ondoren, Exonomastika batzordearen izenean, Alfontso Mujika batzordeko idazka-

riak eta euskaltzain urgazleak batzarturiko euskaltzainak agurtu eta puntu honetarako ekarriko zerrendak azaldu ditu. Era berean, izen horiek jasotzeko kontsultatu diren obrak eta horien artetik erabiliriko irizpideak ere gogoratu ditu, era bereko orain arteko zerrendetan aspaldian finkaturiko bidearekiko koherentzia berretsiz.

Oharrak eta ekarpenak bidaltzeko, euskaltzainek otsailaren 19ra arteko epea izango dute.

4. Esku artekoak.

4.1. Gabriel Aresti kultura elkartearen eta Euskaltzaindiaren arteko hitzarmena. G. Arestiren lanak, ondarea eta obrak ezagutarazteko asmoz, Euskaltzaindiak eta Gabriel Aresti Kultura Elkarreak lankidetzeta-hitzarmena sinatu dute abenduaren 4an, Bilbon. Hitzarmenaren testuan jaso denez, bi erakundeok «Gabriel Arestiren obra osorik edo zatika berrargitaratuko dute, eta hitzaldiak, erakusketak eta jardunaldiak antolatzeko borondatea dute, bai eta haren obra eta ekarria tesuinguruan kokatzeko bestelako adituen ekarpenak bilatuko eta argitaratuko ere». Elkarlan horren lehenbiziko emaitza abenduaren 4an aurkeztu zen jendaurrean.

4.2. Euskararen Aholku Batzordeko (EAB) batzorde-atal bereziak. Eusko Jaurlaritzak eginiko eskariari erantzunez, Euskaltzaindiko Zuzendaritzak, 2014ko abenduaren 10ean eginiko bilkuran, EABko batzorde-atal berezietarako ondoko hauek proposatu ditu:

- Euskara 21 batzorde-atala: Sagrario Aleman diruzaina eta Sustapen batzordeburua eta Erramun Osa Sustapen batzordeko idazkaria eta Euskaltzaindiko idazkariordea.
- IKT batzorde-atala: Andoni Sagarna euskaltzain osoa, Gipuzkoako ordezkaria eta Euskaltzaindiko IKT batzordeburua.
- Lege-garapenerako batzorde-atala: Andres Urrutia euskaltzainburua.

4.3. R. M. Azkue Literatura Sariak, epaimahaiko kideak. Literatura Ikerketan Batzordea entzunda, Euskaltzaindiko Zuzendaritzak ondoko hauek proposatzea erabaki du, 2014ko abenduaren 10ean eginiko bilkuran:

- Epaimahaikideak (A – Maila): Yolanda Arrieta Malaxetxebarria, Igone Etxebarria Zamalloa eta Manu Lopez Gaseni.
- Epaimahaikideak (B – Maila): Patxi Zubizarreta, Amaia Jauregizar Ormaetxea eta Jabier Kaltzakorta Elortza.

Eginiko proposamenak onartu dira Osoko bilkuran.

4.4. .eus, urratsen berri eman. Euskararen hizkuntza-erkidegoa hemen nola nazioartean are ikusgarriago eta nabariago egiteko sorturiko .eus domeinua erabiltzen hasiko da Euskaltzaindia urte honen hondarretik aurrera.

Zazpi urte luze joan dira .eus domeinuak bere ibilbideari ekin zionetik. Euskaltzaindiak sorreratik bertatik parte hartu du proiektuan. Akademiak 2007. urtearen bukaeran izan zuen lehenbizikoz .eus domeinua sortzeko ekimenaren berri. Ondoren, 2008ko urtarrilaren 17an, ekimen horretan partaide izateko deituak izan ziren erakundeak bildu ziren, horien artean Euskaltzaindia. Andoni Sagarna IKT batzordeburua eta euskaltzaina izan zen Euskaltzaindia ordezkatu zuena. Bilkura horretan parte hartu zutenek .eus elkartearen Zuzendaritza batzordea hautatu zuten eta Euskaltzaindia batzorde horren buru izatea erabaki zuten. 2012an, elkarteak Fundazioa sortu zuen, egitura juridiko hori beharrezkoa zela ikusi zelako. Euskaltzaindia da Fundazioaren buruzagitza duena eta J. M. Torrealдай da Euskaltzaindiak Akademia ordezkatzeko izendaturikoa.

Domeinuak lortzeko prozesua asko luzatu da, domeinuak erabiltzeko baimenak ematen dituen ICANN erakundeak oso protokolo konplexua definitu zuelako. Euskaltzaindiak domeinuaren erregistroarekin arazo tekniko batzuk izan ditu, eta orain arte ezin izan du domeinu hori erabili. Baina arazo guztiak bideratu direnez gero, .eus erabiltzen hasiko da Euskararen Akademia.

4.5. Gaur banatu diren liburuak. Gaur lau argitalpen banatuko dira.

- **Aniztasunean bat eginik?** (*Hermes* 48). Euskaltzaindiak eta Sabino Arana Fundazioak lankidetzan argitara emanikoa (2014ko abenduaren 12an aurkeztua). Ale berezi honek, 2014ko otsailean, Bilbon, 2013ko irailaren 11n Europako Parlamentuak onarturiko **Desagertzeko arriskuan dauden Europako hizkuntzei eta Europar Batasuneko hizkuntza-aniztasunari buruzko txostena** aztertzeko bi erakundeen artean antolatu zuten mintegiko lan nagusiak jasotzen ditu, bai eta Ebazpena ele bitan ere (euskarazko itzulpena Eneko Oregi euskaltzain urgazleak paratu du).
- **Gabriel Arestiren Harri eta Herri.** Gabriel Aresti kultura elkartearen eta Euskaltzaindiaren artean argitaratua. Kutxa berean bi liburu ageri dira: batetik, Gabriel Arestik duela 50 urte argitara emaniko liburua; bestetik, G. Arestiren garaia, ekarpenak zein bestelako testigantzak kontuan hartuta, hainbaten ekarpenak eta testigantzak. X. Kintanak koordinatu du argitalpen honen edizioa.
- **Euskera** agerkariaren zenbaki arrunta eta ikerketa zenbakia. Lehenbizikoan, Euskaltzaindiak 2013. urtean zehar eginikoa jasotzen da (batzar-agiriak, eki-

taldiak, hilberri txostenak eta abar), bai eta Nafarroan Jagon sailak antolaturiko XVIII. Jagon jardunaldian aurkezturiko txosten nagusiak ere. Bigarrean, besteak beste, Literatura Ikerketa batzordeak antolaturiko jardunaldietan aurkezturiko txostenak eskaintzen dira. Bi ale hauek Baionako ordezkarietan aurkeztu ziren, 2014ko abenduaren 11n.

4.6. Hurrengo bilkurak. Osoko bilkurak, 2014ko azaroaren 29an, Markina-Xemeinen onarturiko urteko egutegian ageri denez, 2015eko urtarrileko Osoko eta Ageriko bilkurak Bilbon egingo dira, egoitzan, urtarrilaren 30ean.

Eta besterik ez dela, 12:30ean Osoko bilkura bukatutzat eman da.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urtiaga,
idazkaria

Ageriko bilkura

Donostian, 2014ko abenduaren 19an

Joan Martí i Castell ohorezko euskaltzainari diploma eta ikurra emateko, Ageriko bilkura

Donostian, Euskaltzaindiaren Luis Villasante Euskararen Ikergunean, eguerdiko 12:30ean, Euskaltzaindiak Ageriko bilkura egin du, 2014ko maiatzaren 30ean, Gipuzkoako Foru Aldundian eginiko Osoko bilkuran ohorezko euskaltzain izendaturiko Joan Martí i Castell-i Akademiaren diploma eta ikurra emateko.

Bildu direnak:

Euskaltzain osoak: Andres Urrutia euskaltzainburua, Xabier Kintana idazkaria, Sagrario Aleman diruzaina, Adolfo Arejita Iker sailburua, Jean-Baptiste «Battittu» Coyos Jagon sailburua, Aurelia Arkotxa, Miren Azkarate, Patxi Goenaga, Andres Iñigo, Beñat Oiartzabal, Miren Lourdes Oñederra, Txomin Peillen, Andoni Sagarra, Ana Toledo, Joan Mari Torrealdai, Patxi Uribarren eta Mikel Zalbide.

Euskaltzain ohorezkoak: Frantziska Arregi eta Joan Martí i Castell.

Euskaltzain urgazleak: Miriam Urkia.

Erramun Osa euskaltzain urgazlea eta idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Euskaltzaindikoko langileak: Lutxi Alberdi, Jon Artza, Maixa Goikoetxea, Iñaki Kareaga eta Amaia Okariz.

2014ko maiatzaren 30ean, Euskaltzaindiak Donostian egin zuen Osoko bilkuran, 12 ohorezko euskaltzain berri izendatu zituen: Paulo Agirrebaltzategi, Anjel Aintziburu, Dionisio Amundarain, Xabier Amuriza, Xipri Arbelbide, Antonio Campos, Maite Idirin, Mixel Itzaina, Jon Landaburu, Joan Martí, Martin Orbe eta Manu Ruiz Urrestarazu. Ia guztiak jaso zuten diploma uztailaren 18an, Bilbon egi-

niko ekitaldian. Joan Martík, ordea, orduko hartan ez zuen joaterik izan. Hortaz, gaur etorri da Luis Villasante Euskararen Ikergunera, gainerako euskaltzainak bertan direla, diploma eta ikurra jasotzeko, euskaltzainburuaren eskutik.

Ekitaldiari hasiera Rafa Rueda musikariak eman dio, euskaltzain urgazle izan zen Gabriel Arestiren poema batekin.

Ondoren, Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariak ongi etorria eman, Gabriel Arestik duela berrogeita hamar urte argitara emaniko *Harri eta herri* liburua gogora ekarri eta arautegiaren 39. artikulua dioena irakurri du. Era berean, 2014ko maiatzean, Donostian eginiko Osoko bilkuran ohorezko euskaltzain izendapena jaso zutenak gogorarazi ditu. Segidan, gaur Euskaltzaindiaren diploma eta ikurra jasoko dituen Joan Martí i Castell-en aurkezpen laburra egin du.

Joan Martí i Castell Tarragonan (Katalunia) jaio zen, 1945ean. Bartzelonako Unibertsitateko eta Erromako La Sapienzako Unibertsitateko doktorea (Filologia Erromanikoan eta *Lingue e Letterature Straniere*-an, hurrenez hurren). Hizkuntzalari-tza Diakronikoan, Hizkuntzen Historia Sozialean eta Soziolinguistikian eta Lexikografian aditua da. Tarragonako Rovira i Virgili Unibertsitatearen sortzaile, bertako lehen errektorea izan zen, bai eta Filologia Katalanaren saileko zuzendaria ere. Kataluniako eta Italiako hainbat unibertsitatetan ere irakasle aritu da. Institut d'Estudis Catalans-eko kide osoa da, eta 2002tik 2010era bertako Secció Filològica-ko burua izan zen. 30 liburu baino gehiago argitaratu ditu, katalan hizkuntzaren historia, gramatika eta erabilerari buruz, eta baita artikulua ugari ere. Bernard Etxepareren 1545eko *Linguae Vasconum Primitiae* liburua katalanera itzuli du (2013ko abenduan, Eusko Legebiltzarrak eta Euskaltzaindiak aurkeztua). Hainbat sari jaso du, besteren artean Tarragona Hiriko domina, eta hiri bereko Rovira i Virgili Unibertsitatearena ere.

Aurkezpenaren ondoren, euskaltzainburuak hitza Joan Martíri eman dio. Honen, Institut d'Estudis Catalans-en (IEC) sorrera, eginikoak eta esku artean dituenak azaldu ditu.

Institut d'Estudis Catalans 1907an sortu zen, Enric Prat de la Riba Kataluniako Mancomunitat erakundeko presidentearen ekimenez. Hasiera batean, *akademien Akademia Nazionale* izaera eman nahi izan zioten. Sail bakarra zuela, Secció Històrico-Arqueològica, abian jarri zen. 1911n, Secció Filològica eta Secció de Ciències sortu ziren. Gaur egun, bost sail ditu: Secció Històrico-Arqueològica, Secció Filològica, Secció de Ciències Biològiques, Secció de Ciències i Tecnologia eta Secció de Filosofia i Ciències Socials.

Jakina denez, Secció Filològica hizkuntza katalanaz arduratzen den erakunde araugilea da. Katalan hizkuntzaren lurralde osoa, herrialde katalanak aintzat hartzen ditu eta hiru arlo nagusitan egiten du bere lana: katalan hizkuntzari buruzko ikerlanak egiten ditu; hizkuntzaren kodifikazioa ezarri eta gainbegiratzen du; eta hizkuntza bera babesten du. Era berean, hiztegegintza eta gramatika arloetan ere oso lan sendoak dituztela esan du Martík, «Pompeu Fabrak gidatu zuen kodifikazio-lanari esker». *Diccionari de la llengua catalanaren* bigarren edizioa argitaratu eta 2015ean Gramatika instituzionalaren bigarren edizioak ikusiko du argia.

Araugintzari dagokionez, lau atal bereizten ditu Secció Filològicak: hizkuntza estandarra; neologismoen sortze lana (Neologia Behatokiaren bidez); terminologia (Terminologiaren Zentroaren bitartez); eta toponimia eta antroponimia. Lau arlo horietako emaitzek beste horrenbeste mailatan dute isla: ortografian, gramatikan, lexikografian eta onomastikan.

Bestalde, Secció Filològica lanean ari da munta handiko hainbat egitasmotan, besteak beste: *Diccionari del Català Contemporani o Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, *Atlas lingüístic del domini català*, *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* edota Pompeu Fabraren lan guztien edizio kritikoa.

Mintzaldia amaitzeko, Joan Martík esker oneko hitzak izan ditu eta Euskaltzaindiaren eta Institut d'Estudis Catalans erakundearen barruan dagoen Secció Filològicaren arteko elkarlana eta loturak sendotzearen alde mintzatu da. «Egin dezakegu eta egingo dugu –esan du– euskararen eta katalanaren mesedetan; hori, gainera, euskal gizartearen eta gizarte katalanaren aldeko lana egitea da. Eta hori, unibertso linguistiko osoaren mesedetan aritzea ere bada».

X. Kintana idazkariak Joan Martí i Castell eta Andres Urrutia deitu ditu, azken honek, ohorezko euskaltzainari diploma eman eta Akademiaren ikurra jartzeko. Ondoren, Andres Urrutia euskaltzainburuak hitza hartu eta bi erakundeon arteko elkarlana indartzearen alde hitz egin du. Euskaltzaindiari dagokionez, «gure hizkuntza eta gure kulturaren alde lan egiten duen akademia gara gu eta, Joan Martík esan duenez, gero eta indartsuago izan behar dugu, euskal gizartean aldeko zerbitzua baita guk egiten duguna».

Euskaltzainburuaren hitzen ostean, Rafa Ruedak ohorezko euskaltzain berriaren omenez kanta bat kantatu du katalanez, ekitaldiari amaiera emanez, eguerdiko 13:30ean.

Andres Urrutia Badiola,
euskaltzainburua

Xabier Kintana Urriaga,
idazkaria

Euskaltzaindiaren *arauak*

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaltzaindiaren araugintza 2014an

Exonomastika

2014an, Antzinateko pertsona-izenak lantzen jarraitu du Exonomastika batzordeak, eta zenbait aragai aurkeztu dizkio osoko bilkurari.

Otsaileko osoko bilkuran, «Antzinateko pertsona-izenak I, II eta III araugaia» aurkeztu zen. Atal hauek hartzen ditu: Media, akemenestarrak, Lidia eta Egipto. Irizpideak eta izen-zerrendak (92 antroponimo edo mitonimo) biltzen ditu araugaiak. Oharrak landu eta aurkeztu ondoren, martxoko osoko bilkuran onartu zen.

Martxoko osoko bilkuran, «Itun Zaharreko eta Berriko pertsona-izenen araugaia» aurkeztu zen, 193 antroponimoz osatua (132 Itun Zaharrekoak eta 61 Itun Berrikoak). Oharrak landu eta aurkeztu ondoren, ekaineko osoko bilkuran onartu zen.

Maiatzeko osoko bilkuran, «Mundu grekoko pertsona-izenen eta izen mitologikoen eta Partiako eta Ekialdeko erresumetako pertsona-izenen araugaia» aurkeztu zen, honela osatua: 62 antroponimo greko, 55 mitonimo greko eta Partiako eta Ekialdeko erresumetako 21 antroponimo. Haiekin batera, 76. arauko pertsona-izen grekoak zuzenduta eta ingelesezko ordainak sartuta aurkeztu ziren. Ekaineko osoko bilkuran onartu zen.

Ekaineko osoko bilkuran, «Antzinateko dinastia eta giza taldeen araugaia» aurkeztu zen. Araugaiak irizpideak eta 23 giza talderen izenak biltzen ditu. Uztaileko osoko bilkuran onartu zen.

Irailako osoko bilkuran mundu erromatarreko, «Feniziako eta Kartagoko pertsona-izenak eta izen mitologikoen araugaia» aurkeztu zen, honela osatua:

- Erromako errege, enperadore eta usurpatzaileak. Zerrenda kronologikoa (Teodosio I.az geroztik, Mendebaldeko Erromatar Inperiokoak bakarrik ageri dira): 124 antroponimo.
- Ekialdeko Erromatar Inperioko enperadoreak V. mendearen bukaera arte (Erdi Aroaren hasiera arte): 6 antroponimo.
- Enperadore ez diren beste pertsona entzutetsu batzuen izenak: 30 antroponimo.
- Erromatar mitologia: 29 mitonimo.
- Fenizia eta Kartago: 9 antroponimo eta 3 mitonimo.
- 76. arauan araututako pertsona-izen erromatarrak, enperadoreak kenda, idazte-akatsak zuzenduta, ingelesezko ordainak sartuta eta, zerbaitetan, izengoitiak sartuta: 126 antroponimo.

Araugaia urriko osoko bilkuran onartu zen.

Azaroko osoko bilkuran, «Ekialdeko Antzinateko herrien araugaia» aurkeztu zen. Irizpideak eta 34 etnonimo biltzen ditu araugaiak. 2015ean onartzeko utzi zen.

Abenduko osoko bilkuran, «Europako Antzinateko herrien araugaia» aurkeztu zen. Irizpideak eta herri-izenen zerrendak biltzen ditu araugaiak. Guztira, 89 etnonimo. 2015ean onartzeko utzi zen.

Irizpenak eta txostenak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Onomastika

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Mikel Gorrotxategi Nieto
Onomastika batzordeko idazkariak

ZIURTATZEN DU:

Arabako Lautada izena ageri dela Euskaltzaindiaren «Arabako herri izen-
degia» izeneko 150. arauan. Aipatutako eskualdearen barnean Aguraingo
eta Gasteizko kuadrillak sartzen dira. *Kuadrilla* hitzari dagokionez, gogoratu
behar da Akademiaren Hiztegi Batuan *kuadrilla* hitzaren lehen adiera «Ara-
bako barrutia» dela.

Beraz, *Arabako Lautadako kuadrilla* izena egokia da orain arte *Agurain-
go kuadrilla deitutakoa* izendatzeko.

Eta ziurtagiri hau egiten du, hala jasota geldi dadin eta bidezko ondorioak
izan ditzan, Bilbon, 2014ko urtarrilaren 2an.

O. E. / V^o B^o

Patxi Salaberri Zaratiegi
Onomastika batzordeko burua /
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto
Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen idazkariak:

AZALTZEN DU:

Nafarroako Gobernuak Euskarabideak izen ofiziala *Barañáin* duen udalaren euskal izenari buruzko txostena eskatu ziola Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeari. Batzorde honek 2014ko azaroaren 27an Olatzagutian egindako bilkuraren eguneko gaien artean sartu zuen aipatutako eskaera.

Batzordeak bilera horretan berariaz egindako txostena aztertu zuela, –ziurtagiri honekin batera eranskin gisa atxikirik doana–.

Onomastika batzordeak txosten hori berretsi ondoren,

ZIURTATZEN DU:

Barañáin jatorriz euskal toponimoa dela, euskaraz erabilia eta oraindik bizirik dagoena. Gaztelaniak bere grafiaren arabera *Barañáin* formara egokitu du. Mikrotoponimia euskarazko erabileraren alde mintzo da eta, euskararen arauen arabera, ez darama azentu ortografikorik hirugarren -a- bokalean.

Iruñean, 2014ko azaroaren 28an.

O. E.

Patxi Salaberri Zaratiegi
Onomastika batzordeko burua

Mikel Gorrotxategi Nieto
Onomastika batzordearen idazkaria

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca

EXPONE:

Que el Instituto Navarro del Vascuence del Gobierno de Navarra solicitó a la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca un informe acerca de la denominación en euskera del municipio denominado oficialmente *Barañáin*. Esta Comisión incluyó dicha solicitud en el orden del día de la reunión celebrada en la localidad de Olazti/Olazagutía el día 27 de noviembre de 2014.

Que la Comisión analizó el informe elaborado al respecto –el cual se adjunta como anexo al presente certificado–.

Esta Comisión de Onomástica, tras ratificar dicho informe,

CERTIFICA:

Que *Barañáin* es un nombre de origen eusquérico, tradicional y vivo en la actualidad. El castellano ha acomodado a su grafía bajo la forma *Barañáin*. La microtoponimia atestigua su uso en euskera y la grafía no lleva acento ortográfico en la tercera vocal –a–, de conformidad con la normativa propia de esta lengua.

Pamplona, 4 de diciembre de 2014.

VºBº

Patxi Salaberri Zaratiegi
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto
Secretario de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto Onomastika batzordeko idazkariak

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica

ZIURTATZEN DU:

CERTIFICA:

Ofizialki *Guereña* deitzen den Gasteizko kontzejuaren euskarazko izendapena **Gereña** dela, herri izenen euskal forma finkatzen duen Euskaltzaindiaren arautegiaren arabera.

Que la denominación del concejo de Vitoria-Gasteiz llamado oficialmente *Guereña* es en euskera **Gereña**, según la normativa de la Real Academia de la Lengua Vasca que establece la forma eusquérica de los nombres de las poblaciones.

Eta ziurtagiri hau egiten du, hala jasota geldi dadin eta bidezko ondorioak izan ditzan, Bilbon, 2014ko otsailaren 3an.

Y para que así conste y a los efectos oportunos, expide este certificado en Bilbao, a 3 de febrero de 2014.

O. E. / V^o B^o

Patxi Salaberri Zaratiegi
Onomastika batzordeko burua /
Presidente de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto
Onomastika batzordeko idazkaria /
Secretario de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto Onomas-
tika batzordeko idazkariak

Mikel Gorrotxategi Nieto, secreta-
rio de la Comisión de Onomástica

ZIURTATZEN DU:

Ofizialki *Crispijana / Krispiñana* dei-
tzen den Gasteizko kontzejuaren
euskarazko izendapena **Krispiña**
dela, herri izenen euskal forma fin-
katzen duen Euskaltzaindiaren
arautegiaren arabera.

Eta ziurtagiri hau egiten du, hala
jasota geldi dadin eta bidezko ondo-
rioak izan ditzan, Bilbon, 2014ko
apirilaren hogeita hamarrean.

O. E. / Vº Bº

Patxi Salaberry Zaratiegi
Onomastika batzordeko burua /
Presidente de la Comisión de
Onomástica

CERTIFICA:

Que la denominación del concejo
de Vitoria llamado oficialmente
Crispijana / Krispiñana es en euskera
Krispiña, según la normativa de la
Real Academia de la Lengua Vasca
que establece la forma eusquérica
de los nombres de las poblaciones.

Y para que así conste y a los efectos
oportunos, expide este certificado en
Bilbao, a treinta de abril de 2014.

Mikel Gorrotxategi Nieto
Onomastika batzordeko idazkaria /
Secretario de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto Onomastika batzordeko idazkariak

Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica

ZIURTATZEN DU:

CERTIFICA:

Ofizialki *Sarría* deitzen den Zuiako kontzejuaren euskarazko izendape-na **Sarría** dela, herri izenen euskal forma finkatzen duen Euskaltzaindiaren arautegiaren arabera.

Que la denominación del concejo de Zuia llamado oficialmente *Sarría* es en euskera **Sarría**, según la normativa de la Real Academia de la Lengua Vasca que establece la forma eusquérica de los nombres de las poblaciones.

Eta ziurtagiri hau egiten du, hala jasota geldi dadin eta bidezko ondorioak izan ditzan, Bilbon, 2014ko apirilaren 2an.

Y para que así conste y a los efectos oportunos, expide este certificado en Bilbao, a 2 de abril de 2014.

O. E. / V^o B^o

Patxi Salaberri Zaratiegi
Onomastika batzordeko burua /
Presidente de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi Nieto
Onomastika batzordeko idazkaria /
Secretario de la Comisión de
Onomástica

Sobre el topónimo Arbulu

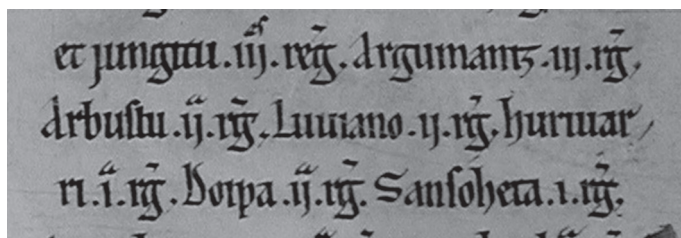
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

Secretario de la Comisión de Onomástica de la Real Academia
de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

1 de abril de 2014

La localidad se documenta por primera vez en 1025 como *Arbuslu*, en la lista de pueblos alaveses conocida como «la Reja de Álava», documento que forma parte del *Cartulario de San Millán de la Cogolla*:

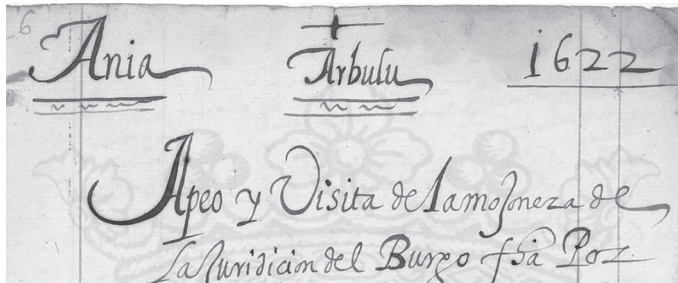
Harhazua, XXVII regas: Durana, II. Arzubiaga, I rega. Zurbano, II regas. Hillarrazaha, II regas. Zerio, una rega. Oretia et Matauco, III<a> regas. Ania et Lungitu, III<es> regas. Argumaniz, III regas. **Arbuslu**, II<a> regas. Luuiano, II regas. Huriuarri, I<a> rega. Doipa, II regas. Sansoheta, I rega. Arroiaha et Reztia, I<a> rega. Mendivil, I<a> rega.¹

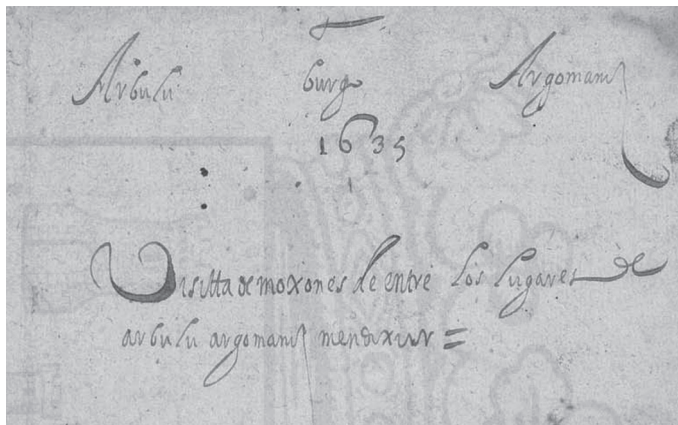
En el siglo XI formaba parte de la merindad de *Arrazua*. Posteriormente, se documenta como *Arbuslu* en 1248, *Arbulu* en 1294 y en 1337, *Harbulu*

¹ Se ha usado la edición de Fernando García Andrevia, *El Becerro Galicano de San Millán de la Cogolla. Edición y estudio*, San Millán de la Cogolla, Cilengua, 2010.

en 1410, *Arbulu* en 1468, 1492, 1520, 1568, 1622, 1635, 1693, etc. A partir del siglo XVI la forma original *Arbulu* se documenta junto a la moderna *Arbulo*, que se impone finalmente. Hay que recordar que en la documentación medieval de los municipios de Alegría-Dulantzi, Barrundia, Elburgo e Iruraiz-Gauna, publicada por Eusko Ikaskuntza² solamente aparece *Arbulu*.

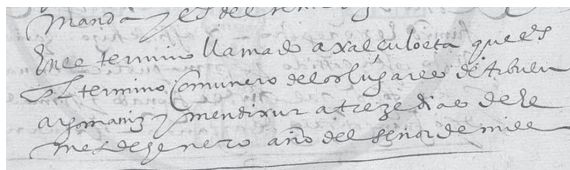

Arbulu, 1622, Archivo municipal de Elburgo.

Arbulu, 1635, Archivo municipal de Elburgo.

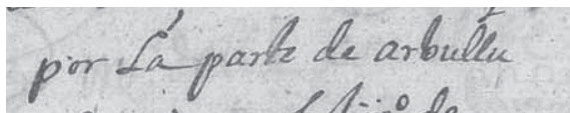
² Pozuelo Rodríguez, F. (2005): *Documentación Medieval de la Cuadrilla de Salvatierra: Municipios de Alegría-Dulantzi, Barrundia, Elburgo-Burghelu e Iruraiz-Gauna*, Fuentes Documentales Medievales del País Vasco 125, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

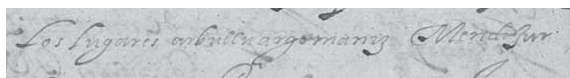
Arbulu, 1693, Archivo municipal de Elburgo.

La forma *Arbulu* también aparece en el libro de visita del Licenciado Martín Gil de 1551. Ambas formas, *Arbulu* y *Arbulo*, se documentan desde el siglo XVI como apellido en la mayor parte de Álava, sobre todo en la Llanada, aunque la original *Arbulu* lo haga antes, desde 1519, y *Arbulo* posteriormente, a partir de 1551.

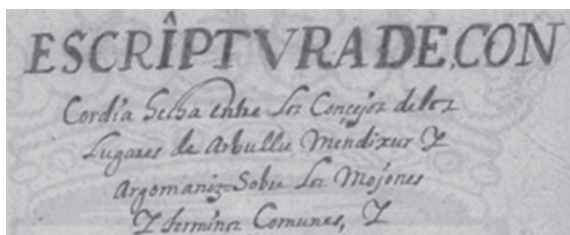
Además, en la documentación municipal, se documenta una variante aparentemente sólo gráfica *Arbullu*.

por la parte de *Arbullu*, 1622, Archivo municipal de Elburgo.

Los lugares *arbullu* argomaniz Mendixur, 1635, Archivo municipal de Elburgo.

Arbullu, 1693, Archivo municipal de Elburgo.

Arbulu era, según los datos que poseemos, la forma que se utilizaba en el lugar cuando era vasco-hablante, y su pérdida está relacionada con la desaparición de la lengua vasca. Al igual que en muchos otros casos similares de Euskal Herria, a partir del siglo XVI se usó como oficial la forma castellanizante con vocal final media *Arbulo*. Como es sabido, la fonética castellana actúa en favor de que la *-u* de los topónimos eusquéricos se convierta en *-o*, pero teniendo en cuenta que el cambio de *Arbulu* a *Arbulo* se dio en una época en la que el euskera todavía estaba vivo, podemos suponer que quizás más que una pronunciación real era una variante cultista que, con posterioridad, cuando el euskera se perdió en la localidad, se fue imponiendo también en el habla cotidiana, ya que era la única forma oficial existente para las administraciones. La variante que ha llegado hasta nuestros días es, como se ha indicado anteriormente, consecuencia de la no utilización de la lengua vasca en la documentación administrativa. Algo parecido, si bien no exactamente igual, ha sucedido con el topónimo *Gereñu*: se documenta también como *Gereño*, variante que existe como apellido, aunque en el nombre de la localidad la *-u* se ha mantenido.

El uso de la forma *Arbulu* está ampliamente documentado en la toponimia menor. Así, a los testimonios de *Arbulubidea* («el camino de Arbulu»), *Arbulubidechiquerra* («el camino pequeño de Arbulu»), *Arbulucolarrea* («la dehesa de Arbulu») que presenta Lopez de Gereñu en su obra, hay que sumarle los recogidos en el estudio de la Toponimia de Vitoria-Gasteiz realizado por esta Real Academia de la Lengua, en colaboración con el Ayuntamiento de Vitoria. En dicho trabajo se atestigua el uso de *Arbulu* en más de 165 ocasiones. Como es habitual en estos casos, la forma oficial, *Arbulo*, también aparece formando topónimos híbridos como *Arbulobidea*.

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia acordó en 1986 que la denominación eusquérica del mencionado concejo era *Arburu*, tal como consta en la obra *Euskal Herriko Autonomi Elkarteko Herrien Izenak / Relación de las Poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, publicada en el año 1986, en edición conjunta de La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y el Gobierno Vasco. Posteriormente, un estudio más pormenorizado del tema hizo que la Academia dictaminase que el nombre es *Arbulu*, y no *Arburu*, tal como consta, en el libro *Entidades de Población*.

ción de la Comunidad Autónoma del País Vasco, publicado en edición conjunta con EUDEL y el Gobierno Vasco en 2001.

La forma *Arburu* que, como se ha comentado anteriormente, se propuso como eusquérica en 1986, aparece únicamente en las *Bienandanzas e Fortunas*, obra escrita por Lope García de Salazar en 1475, pero el hecho de que este autor fuera natural del occidente de Bizkaia, zona alejada de *Arbulu*, nos hace pensar que se trata de una etimología popular. Además, si la forma usada en euskera hubiese sido *Arburu*, aparecería con frecuencia en la toponimia menor, pero *Arburu* se documenta únicamente en una ocasión, en el topónimo *Arburubidea* de Matauku.

Por lo que se refiere al gentilicio, hasta ahora no se ha hallado constancia documental del mismo. Sin embargo, teniendo en cuenta topónimos con parecida morfología, es probable que fuera *arbuluar* (como en *altsuar*, *beteluar*, *gazteluar*, *maeztuar*).

Que de acuerdo con lo anteriormente considerado, con el artículo seis punto cuatro del Estatuto de Autonomía del País Vasco, con el artículo décimo de la Ley 10/1982, de 24 de noviembre, básica de normalización del uso del euskera, con la legislación y la normativa académica vigentes, al ser un nombre eusquérico, la forma recomendada es **Arbulu** para los dos idiomas oficiales de la Comunidad Autónoma Vasca.

Informe sobre los nombres *Ariz* y *Aríñez*

MARTÍNEZ DE MADINA SALAZAR, Elena

Miembro de la Comisión de Onomástica y académica correspondiente
de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

10 de abril de 2014

La primera mención documental que conocemos de esta localidad alavesa es *Ariniz* en el documento llamado *La Reja de Álava* del año 1025. Esta misma forma se repite en la documentación de fechas posteriores hasta prácticamente el siglo XIX, si bien hay algunos testimonios que varían, como son los que presentan la nasal palatal <ñ>, *Ariñiz*, entre otros, a saber:

Ariniz, 1025 (BGSMC, F. García Andruva, 2010: 975)

Ariniz, 1173 (CDMR IV, 254, p. 30)

Arriniz, 1257 (CDMR IV, 235, p. 228)

Harenis, 1294 (CDMR IV, 512, p. 439)

Ariñiz, 1481-1486 (E. Ramos, I, 1999: 155)

Areniz, 1487 (AMV, sig. 04/013/001)

Ariniz, 1551 (MG, 315, 338)

Ariniz, 1580 (AHPA, P. 4.788, Nomenclátor de pueblos)

Ariniz, 1592 (AHPA, P. 8.536, f. 351, Nomenclátor de pueblos)

Ariniz, 1593 (AHPA, P. 6.234, Nomenclátor de pueblos)

Ariniz, 1615 (AMV, sig. 10/018/000).

Ariniz, 1681 (AHPA, P. 5.992, f. 873v)

Ariñiz, 1727 (AHPA, P. 742)

Ariniz, 1745 (AHPA, P. 851, f. 841v)

Ariniz, 1784 (AHDV, Parroquia de Margarita, n. 7)

Ariniz, 1760 (AHPA, P. 855, f. 865v)

A partir del siglo XIX se documenta principalmente *Aríñez*. Por ejemplo, en el *Diccionario Geográfico-Histórico* de P. Madoz (1845-1850) se cita *Aríñez* como nombre del pueblo, y ayuntamiento que era aún entonces, pero se refiere a la antigua hermandad como *Ariniz*. Asimismo, V. Vera en la *Geografía General del País Vasco-Navarro* (1911-1925, dirigida por Carreras Candi) también cita *Aríñez*, siendo ésta la forma recogida en la documentación de la provincia durante este último período.

En la microtoponimia, sin embargo, los testimonios son diferentes a los presentados hasta ahora, en dependencia de si el topónimo se presenta en forma castellana o forma vasca, tal y como ha quedado en evidencia en la obra de Elena Martínez de Madina (2013) y publicada por esta Academia, dentro de la colección *Onomasticon Vasconiae, Toponimia de Vitoria IV, Langraiz*.

En dicha obra se presentan numerosos testimonios de topónimos en lengua vasca referidos al pueblo de Aríñez que recogen el nombre de *Ariz* (en alguna ocasión, como se verá, también *Ariniz*) y que se desconocían hasta ahora.. Los topónimos principales que se recogen tanto en el pueblo que nos ocupa como en los de alrededor son: *Arizagirre* «lugar abierto, expuesto a Aríñez», es decir, un término desde donde se divisa por primera dicho pueblo; *Ariziturrieta* «las fuentes o donde las fuentes de Aríñez»; *Arizmendi* «monte de Aríñez» y los esclarecedores *Arizpidea* «el camino de Aríñez» y *Arizpidegana* «el alto o sobre el camino de Aríñez». He aquí algunos testimonios:

Arizagirre: *Ariçaguirre* (1571, AHPA, P. 6.795), *Arizaguirre* (1588, AHPA, P. 6.222), *Arizaguirre* (1618, AHPA, P. 1.986), *Arisaguirre* (1665, AHPA, P. 4.141, f. 69), *Arizaguirre* (1706, AHPA, P. 3, f. 1.162v), *Arizaguirre* (1711, AHPA, P. 100, f. 1.237), *Arizaguir* (1729, AHPA, P. 9.516), *Arizaguirre* (1764, AHPA, P. 10.595, f. 157), *Arizaguirre* (1774, AHPA, P. 9.523, f. 183v).

«Una heredad en el termino de *Arizaguirre* que linda al camino de Margarita a Ariniz.» (1706, AHPA, P. 3, f. 1.162v).

«Una heredad en el termino de *Arizaguirre* camino a Aríñez.» (1764, AHPA, P. 10.595, f. 157).

Arizturrieta: *Arinizturrieta* (1581, AHPA, P. 6.238, f. 851), *Arizyturrieta* (1574, AHPA, P. 17.623), *Arizyturrieta* (1581, AHPA, P. 17.614), *Arizyturrieta* (1598, AHPA, P. 10.681, f. 24v), *Arizyturrieta* (1612, AHPA, P. 4.815), *Arinizyturrieta* (1625, AHPA, P. 3.864), *Ariz Yturrieta* (1660, AHPA, P. 3.672, f. 50), *Ariz yturrieta* (1763, AHPA, P. 1.235, f. 370v).

«Una una heredad en termino de *Arizyturrieta* que linda por la ondonada al rio que baja de el lugar de Zumelzu al termino de Ariniz.» (1742, AHPA, P. 856, f. 399).

Arizmendi: *Arizmendi* (1847-1871, AMV, sig. 10/024/000), *El Alto de Arismendi menor / El Alto de Arismendi mayor* (1848, AMV, sig. 1.4, Depósito. 1.1), *Arismendi* (1925, AMV, sig. LD/11/14).

«... haciendo angulo al norte en el altito que se titula *Anglosmendi* o *Capitulamendi mayor* y en la actualidad *Arizmendi* se halla un mojon a 120 m. 60 cm. del anterior [...] al poniente en el termino de *Lermandavidea* en una pequeña eminancia que dicen *Anglosmendi* o *Arizmendi menor* se visito otro mojon a 258 m. 40 cm. del anterior [...] la misma direccion atravesando el camino de Lermanda a Ariñez» (1847-1871, AMV, sig. 10/024/000).

Arizpidea: *Arinizpidea* (1579, AHPA, P. 4.936, f. 252), *Arinizpidea / Arizpidea* (1602, AHPA, P. 3.941, f. 406v), *Arizpide* (1613, AHPA, P. 10.631), *Arizpidea* (1652, AHPA, P. 3.686, f. 673), *Arizpidea* (1689, AHPA, P. 6.081), *Arinizpidea* (1736, AHPA, P. 804, f. 279v), *Arispidia* (1773, AHPA, P. 1.301, f. 1.587), *Arizpidea* (1862, AHPA, P. 13.290, f. 953), *Arizpidea* (1872, AHPA, P. 13.540, f. 329v), *Arispidea* (1884, AHPA, P. 17.542, f. 485), *Arispidea* (1938, AMV, sig. 02-14-38).

«Una heredad en el termino de *Arispidia* que alinda por oriente a cequia o calce que baja al molino de dicho Lermanda; por poniente al camino que de dicho lugar dirige para Ariñez.» (1812, AHPA, P. 10.283, f. 41v).

«Otra heredad en el termino llamado *Arexpidia* [...] alinda [...] el camino para Ariniz.» (1718, AHPA, P. 350, f. 660v).

Arizpidegana: Arizpidegana (1691, AHPA, P. 3.101, f. 81), *Arespidegana* (1729, AHPA, P. 795, f. 31).

«Una heredad en el termino de *Arizpidegana* que pega al camino y senda que se va a Ariniz.» (1691, AHPA, P. 3.101, f. 81).

Por lo tanto, y como conclusión a todo lo expuesto, *Arññez* es el nombre en lengua castellana y *Ariz* es el nombre en lengua vasca, de un anterior *Ariniz* ampliamente documentado hasta el siglo XIX, y que parece tratarse de un topónimo deantroponímico. La forma vasca se ha conservado en los topónimos eusquéricos de la zona.

Bibliografía

CARRERAS CANDI, F., *Geografía General del País Vasco-Navarro*. Barcelona, 1911-1925. [Edición empleada: VERA, V., *Provincia de Álava*, Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca, 1980].

DÍAZ BODEGAS, P., *Libro de visita del Licenciado Martín Gil*. Logroño: Diócesis de Calahorra y La Calzada, 1998.

GARCÍA ANDREVA, F., *El Becerro Galicano de San Millán de la Cogolla*, San Millán de la Cogolla: Cilengua, Instituto Orígenes del Español, 2010.

MADOZ, P., *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus Posesiones de Ultramar, Álava*, Madrid: 1845-1850. [Edición empleada: Edición facsímil, Álava: Juntas Generales de Álava, 1989].

MARTÍNEZ DE MADINA SALAZAR, E., *Toponimia de Vitoria IV, Langraiz - Gasteizko Toponimia IV, Langraiz*. Onomasticon Vasconiae 30, Bilbao: Euskaltzaindia, 2013.

RAMOS REMEDIOS, E., *El Apeo de Vitoria y su Jurisdicción a fines del siglo XV*. Vitoria: Ayuntamiento de Vitoria, vol. I, 1999.

RODRÍGUEZ R. DE LAMA, I., *Colección Diplomática Medieval de la Rioja (documento siglo XIII)*, Tomo IV, Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 1989.

SALABERRI ZARATIEGI, P., «Topónimos alaveses de base antroponímica terminados en *-ain*, *-egi*, *-eta* (*-keta*), *-ika*, *-iku* (*-iko*), *-inu* (*-ina*), *-itu* (*-ita*), *-on*.» *FLV* 115, 2012, pp. 323-357.

Abreviaturas

- AHDV: Archivo Histórico Diocesano de Vitoria.
- AHPA: Archivo Histórico Provincial de Álava.
- AMV: Archivo Municipal de Vitoria.
- CDMR IV: RODRÍGUEZ R. DE LAMA, I., *Colección Diplomática Medieval de la Rioja (documentos siglo XIII)*, Tomo IV, Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 1989.
- cm: centímetro.
- f.: folio.
- m: metro.
- MG: DÍAZ BODEGAS, P., *Libro de visita del Licenciado Martín Gil*. Logroño: Diócesis de Calahorra y La Calzada, 1998.
- n.: número.
- P.: Protocolo.
- p.: página.
- sig.: signatura.
- v: vuelto.

Sobre el topónimo Axpuru

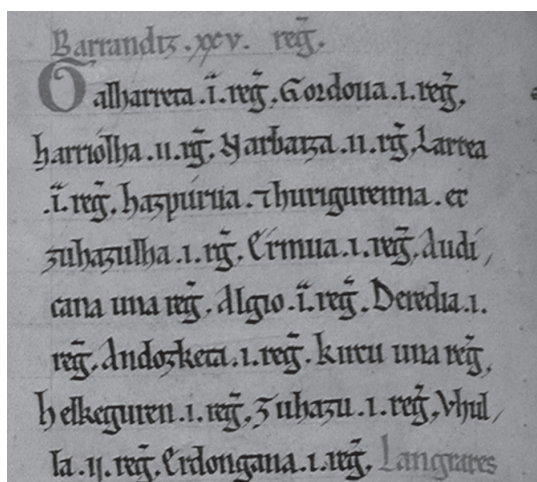
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

Secretario de la Comisión de Onomástica de la Real Academia
de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

12 de mayo de 2014

La localidad se documenta por primera vez en 1025 como *Hazpurua*, en la lista de pueblos alaveses conocida como «la Reja de Álava», documento que forma parte del *Cartulario de San Millán de la Cogolla*:

Barrandiz, XXV regas: Galharreta, I<a> rega. Gordova, I rega. Harriolha, II regas. Narbaiza, II regas. Larrea, I<a> rega. **Hazpurua** et Hurigurrenna et Zuhazulha, I rega. Ermua, I rega. Audicana, una rega. Algio, I<a> rega. Deredia, I rega. Andozketa, I rega. Kircu, una rega. Helkeguren, I rega. Zuhazu, I rega. Uhulla, II regas. Erdongana, I rega.

Euskera. 2014, 59, 1. 329-332. Bilbo
ISSN 0210-1564

Posteriormente, en 1257, figura, en el arciprestazgo de Egilaz, como *Haçpurua*¹ en la relación de Iglesias que contribuían a las «Mesas Episcopal y Capitular» realizada por el obispo D. Aznar. Unos años después, en 1275, figura como *Hayspura*², que podemos leer tal vez como *Haxpuru*. Posteriormente, el nombre aparece como *Axpuru*, con pérdida de la aspiración y el artículo *-a*. Esta forma, *Axpuru*, se documenta ininterrumpidamente desde el siglo XIII al XIX. Junto a esta forma tenemos *Haxpuru*, e, incluso, *Azpuru* (1803). A partir del siglo XV junto a la forma *Axpuru* se empieza a documentar la variante *Aspuru* hasta que, finalmente, en el siglo XIX esta última empieza a ser la más común llegando, finalmente, a sustituir a *Axpuru*. Por lo demás, la forma *Axpuru* no se restringe a los archivos de los pueblos de San Millán y limítrofes, y así, por poner un ejemplo, también aparece en el libro de visita del Licenciado Martín Gil de 1551 o en la obra *España dividida en provincias e intendencias y subdividida en partidos, corregimientos, alcaldías, mayores, gobiernos políticos y militares*, publicada en Madrid en 1789 por orden del Rey.

Sin embargo, hay que remarcar que *Axpuru* fue durante siglos la forma usada para denominar a este pueblo, y, así, en la documentación medieval del municipio de San Millán, publicada³ por Eusko Ikaskuntza, aparece *Axpuru*, o, en menor medida, *Haxpuru*, en más de 70 ocasiones, mientras que *Aspuru* prácticamente no aparece (dos testimonios). Lo mismo podemos observar en la documentación de Alegría-Dulantzi, Barrundia, Elburgo-Burgelu e Iruraiz-Gauna⁴ donde solamente aparece *Axpuru*. En el estudio de la Toponimia de Donemiliaga / San Millán realizado por Elena Martínez de Madina, miembro de la Comisión de Onomástica, se constata

¹ Aunque ha sido más conocida la grafía *Hazpurua* que aparece en la obra de G. LOPEZ DE GEREÑU.

² «don Johan de Hayspura». RODRÍGUEZ DE LAMA, I. (1989): *Colección diplomática medieval de la Rioja: Documentos del siglo XIII*, pág. 304, Logroño.

³ POZUELO RODRÍGUEZ, F. (2004): *Documentación Municipal de la Cuadrilla de Salvatierra: municipio de San Millán-Donemiliaga (1214-1520)*, Fuentes Documentales Medievales del País Vasco 122, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

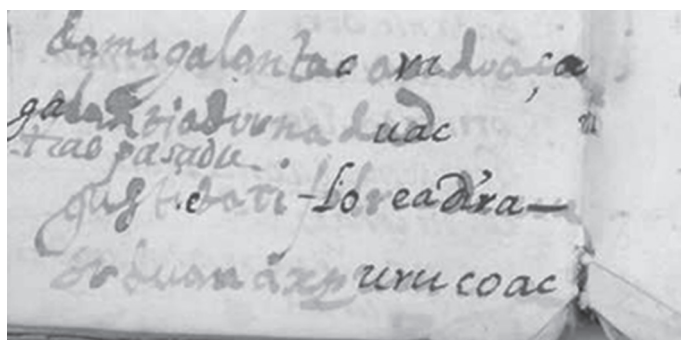
⁴ POZUELO RODRÍGUEZ, F. (2005): *Documentación Medieval de la Cuadrilla de Salvatierra: Municipios de Alegría-Dulantzi, Barrundia, Elburgo-Burgelu e Iruraiz-Gauna*, Fuentes Documentales Medievales del País Vasco 125, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

este uso mayoritario de *Axpuru* hasta el siglo XIX, y se recoge *Axpuru* como denominación del pueblo en el archivo municipal hasta 1820⁵: «Ytt. otra heredad sita en el termino llamado Sⁿ Agustin [...] de poniente a monte comunero de Axpuru y Larrea, y de norte al Camino que tira para Larrea».

Con todo, la forma *Axpuru* se siguió usando, y así figura, por ejemplo, en el *Censo de Población de las Provincias y Partidos de la Corona de Castilla* publicado en 1829. Ambas formas, *Axpuru* y *Aspuru*, se documentan desde el siglo XVI como apellido en la mayor parte de Álava, sobre todo en la zona limítrofe de la Llanada, aunque *Axpuru* pasó de ser la más habitual a prácticamente desaparecer en el siglo XIX.

El testimonio más claro de su uso en euskera se lo debemos a Lazarraga que escribió:

dama galantac ara doaça
galanti adornaduac
gustietati lorea dira
orduan Axpurucoac

Axpuru era, según los datos que poseemos, la forma que se utilizaba en el lugar cuando era vasco-hablante, y el cambio a *Aspuru* estaría relacionado con la desaparición de la lengua vasca, ya que el sonido representado en

⁵ Archivo del Ayuntamiento de San Millán, caja 13, n.12. Dato proporcionado por Elena Martínez de Madina a quien queremos agradecer su colaboración.

euskera por la letra *x* no existe en castellano, y es común su cambio a *s* delante de consonante. Este fenómeno de cambio de *Axpuru* por *Aspuru* es habitual en todo el occidente del Euskal Herria, incluso en localidades donde todavía la lengua vasca está en uso, en las que los vasco-hablantes usan *Axpuru*, mientras que los castellano-hablantes usan *Aspuru*.

El uso de la forma *Axpuru* también está documentado en la toponimia menor. Así, Lopez de Gereñu en su obra recoge *Axpururabidea* («el camino hacia Axpuru») de 1711 en Larrea. Como es habitual en estos casos, la forma oficial, *Aspuru*, también aparece formando topónimos híbridos como *Aspuruvidea*, en 1820 y *Aspurabidea*, en 1872, ambos en Larrea.

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia acordó en 1986 que la denominación eusquérica del mencionado concejo era ***Axpuru***, tal como consta en la obra *Euskal Herriko Autonomi Elkarteko Herrien Izenak / Relación de las Poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, publicada en el año 1986, en edición conjunta de La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y el Gobierno Vasco. Consta, asimismo, en el libro *Entidades de Población de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, publicado en edición conjunta con EUDEL y el Gobierno Vasco en 2001.

Que de acuerdo con lo anteriormente considerado, con el artículo seis punto cuatro del Estatuto de Autonomía del País Vasco, con el artículo décimo de la Ley 10/1982, de 24 de noviembre, básica de normalización del uso del euskera, con la legislación y la normativa académica vigentes, al ser un nombre eusquérico, la forma recomendada es ***Axpuru*** para los dos idiomas oficiales de la Comunidad Autónoma Vasca.

Sobre el topónimo Azazeta

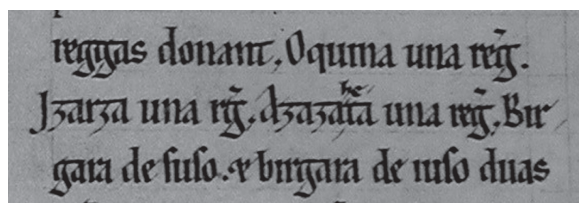
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

Secretario de la Comisión de Onomástica de la Real Academia
de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

20 de marzo de 2014

La localidad se documenta por primera vez en el año 1025 como *Azaza(he)ta*, en la lista de pueblos alaveses conocida como «la Reja de Álava», documento que forma parte del *Cartulario de San Millán de la Cogolla*:

Harrahia, XIII regas: Sancta Pia, II<a> regas. Atahuri de Suso, II regas. Atahuri de Iuso, II regas. Okerhuri, duas regas. Savando de Suso, duas regas. Sabando de Iuso, duas regas. Ebissate, duas regas. Donnas, II regas. Mussitu, duas regas. Kerrianu, duas regas. Haizpilleta, duas regas. Erroheta, duas regas. Allegga, duas regas. Cekungau, duas regas. Elhorzahea, II regas. Bahaeztu, duas regas. Kessalla, duas regas. In his villis predictis, ubi bacca occiderint, duas reggas donant. Oquina, una rega. Izarza, una rega. **Azaza<he>ta**, una rega. Birgara de Suso et Birgara de Iuso, duas regas. Apinganiz, I rega. Gessalva, una rega. Bahanezta, una rega. Berrozihavi, una rega.¹

¹ Se ha usado la edición de Fernando García Andreva, *El Becerro Galicano de San Millán de la Cogolla. Edición y estudio*, San Millán de la Cogolla, Cilengua, 2010. Aunque en el texto al principio aparecen XIII rejas el total es XLIII.

Como se ve en la cita anterior, en el siglo XI formaba parte de la merindad de *Arraia*. Posteriormente, se documenta como *Anzoeta* o *Azcoeta* en 1257², *Açaçeta* en 1483, *Azaçeta* en 1505, *Asaceta* en 1601, *Açaçeta* en 1602, *Çaçeta* en 1698, *Zaçeta* en 1710, hasta que finalmente se adoptó la grafía oficial actual, *Azáceta*. En el libro de visita del Licenciado Martín Gil de 1551, también aparece la forma *Açaçeta*. Como apellido se documenta ampliamente en la mayor parte de Álava, sobre todo en la Llanada, desde 1553, aunque en Añastro, a partir de 1648, aparece su variante oral *Zaita* usada como apellido.

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia acordó en 1986 que la denominación eusquérica del mencionado concejo es *Azazeta*, tal como consta en la obra *Euskal Herriko Autonomi Elkarteko Herrien Izenak / Relación de las Poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, publicada en el año 1986, en edición conjunta de La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y el Gobierno Vasco. Consta, asimismo, en el libro *Entidades de Población de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, publicado en edición conjunta con EUDEL y el Gobierno Vasco en 2001.

Por lo que se refiere al gentilicio o nombre del habitante, hasta ahora no se ha hallado constancia documental. Sin embargo, teniendo en cuenta topónimos con parecida morfología, es probable que fuera *azazetar* (como en *amezketar*, *ezepletar* o *goizuetar*). Conviene recordar que oralmente, junto al nombre completo *Azazeta*, con el acento principal en la segunda *a*, convive su variante coloquial *Zaita*, acentuada en la primera *a*, documentada desde el siglo XVII y usada, tanto por los hablantes de la zona, como por los vasco-hablantes de Gipuzkoa que tenían trato con este lugar por ser paso de ganado ovino.

Que de acuerdo con lo anteriormente considerado, con el artículo seis punto cuatro del Estatuto de Autonomía del País Vasco, con el ar-

² Se trata de la concordia realizada en 1257, con intervención del cardenal Gil y aprobación del Papa, entre Aznar, obispo de Calahorra y La Calzada y su Cabildo catedralicio sobre asignación de parroquias y rentas de las mismas. Lopéz de Gereñu trae *Anzoeta* y Rodríguez de Lama *Azcoeta*.

título décimo de la Ley 10/1982, de 24 de noviembre, básica de normalización del uso del euskera, con la legislación y la normativa académica vigentes, al ser un nombre eusquérico, la forma recomendada a efectos oficiales es **Azazeta** para los dos idiomas oficiales de la Comunidad Autónoma Vasca.

Sobre el topónimo Barañáin / Barañain

SALABERRI ZARATIEGI, Patxi

Presidente de la Comisión de Onomástica de la Real Academia
de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

22 de noviembre de 2014

Los testimonios documentales más antiguos del topónimo son los siguientes:

Baragnien (1129, Goñi, 1997, 176, p. 165), *Baranien* (1164, Ostolaza, 1978, 9, p. 94), *Baraniein* (1173, Goñi, 1997, 339, p. 296), *Baraniein* (1195, García Larragueta, 1957, 78, p. 78), *Sancho Aceariz de Baraniein* (ibíd., p. 79), *Baranin*, *Jaun Orti Çaharra de Baranin* (1226, ibíd., 197, p. 196), *Baraniain*, *don Semen Baraniain*, *don Semen de Baraniain*, *Jaun Orti Baraniain* (ibíd., 198, pp. 197-198), *Baraynin* (1268, Felones, 1982: 663, 685), *Gracia Barraynningo* (es decir, «Grazia Barañaingo» o «Gracia de Barañáin»; 1282, Lacarra, 1965, 423, p. 100), *don Martin Garceitz de Baraynajn* (1296, Pamplona, Ciérbide y Ramos, 1997, III2, p. 23), *Domingo de Barajnjn* (Berriozar, 1314, ibíd., III7, p. 47), *Baraynin* (1350, Carrasco, 1973: 392), *Baraynin* (1366, ibíd., p. 555), *Baranain* (1394, Castro, 1952-1964, citamos de Jimeno, 2010: 162), *Baraynjayn* (1512, NAO, Comptos, registros 2ª serie, nº1, 19 recto), *Baraynayn* (1513, ibíd., 7 vuelto), *Baraynjayn* (sic) (1514, Ciérbide y Ramos, 1997, III28, p. 148), *Martin de Varanjayn* (1531, ibíd., III31, p. 168).

En microtoponimia eusquérica tenemos los siguientes testimonios: en Pamplona (Azella) se documenta *Varaniayn garate* «el alto de Barañáin», «el puerto de Barañáin» en 1252 (Jimeno y Salaberri, 2006: 142), *Baraniayn celaya* «plana, llana, playa de Barañáin» en 1513 (Baleztena, 1949: 59), *Baraynjayn Celaya* en 1514 (Ciérbide y Ramos, 1997, III28, p. 148) y en 1625 (Jimeno y Salaberri, 2006: 142), *Varaniayn çelaya* en 1590 (ibíd.). Hay tam-

bién *Baraniayn bidea* «el camino de Barañáin» en 1591 y *Varaniayn bidea* en 1606 en Zizur Menor (Jimeno, 2010: 425), *Barañain bide* en 1837 en Zizur Mayor (ibíd., 393). Se documentan, igualmente, *Barañain aldea* «lo de junto a Barañáin» en 1790 en Pamplona (Jimeno y Salaberri, 2006: 142) y *Barañain muga* «la muga de Barañáin» en Eultza en 1837 (Jimeno, 2010: 190).

En lo que concierne a la etimología del topónimo, está claro que es uno de los numerosos nombres acabados en *-ain*, sufijo procedente del latino *-ani* que indica pertenencia, con base antroponímica. Mitxelena (AV, 47) clasifica el apellido *Barañano* entre los topónimos en *-ana*, *-ano* basados en antroponimos, y lo compara con *Barañain*, surgido, en opinión del lingüista guipuzcoano, de *Veraniani*. Irigoien (1977: 580-581), en cambio, considera que en la base de *Barañain* y de *Barañano* (*Barañao* en lengua vasca) está **Barani*, que ha salido con toda probabilidad del latín *Varani*, doblete de *Veranius* y ambos a su vez de *Veranus*, bien atestiguado en la epigrafía de la Península Ibérica (véase Salaberri, 2011: 72 y también Hispania Epigraphica).

Yo creo que, dado que no hay ningún testimonio con *-e-* inicial en el caso del nombre de la localidad que nos ocupa (es decir, no hay **Beraniain* o **Berañain*), lo más adecuado es pensar, con Irigoien, que en la base está el nombre *Varanus*, bien documentado en el norte de África y en Europa, en Italia (Lacio y Campania) por ejemplo (véase Epigraphic Database Heidelberg), o dicho de manera más exacta, de su variante **Varanius*. La dualidad de formas con final en *-us* y en *-ius* es bien conocida: *Paternus* / *Paternius*, *Sextus* / *Sextius*, etc. De **(villa, fundus) Varaniani* «la propiedad de **Varanius*» habrá salido **Barañani*, con paso habitual del grupo *-nj-* a *-ñ-*, de donde **Barañâhî* (con aspiración nasal¹) > **Barañâi* > *Barañain* (con desarrollo de la nasalidad de la última vocal, nasalizada previamente).

Otra posibilidad es pensar, dado que el sufijo *-ain* ya independiente se aplicaba a nombres de origen latino (*Paternus* en *Paternain*) o no latino (*Otsoko* en *Otsokain* > *Otsakain*), que también en el caso del topónimo que

¹ Me baso en la propuesta que A. Egurtzegi hace en su tesis doctoral (véase la bibliografía) dirigida por J. A. Lakarra y J. Blevins.

estamos examinando la unión del sufijo a la base fue tardía, no originada directamente dentro del latín.

Es cierto que no puede excluirse totalmente el origen *Veraniani* que Mitzelena proponía, ya que el nombre *Veranius* se documenta con profusión, y tampoco la posibilidad de que el punto de partida sea otro antropónimo, *Balanus* por ejemplo, documentado en Cáceres (Grupo Mérida, 2003: 114). En el primer caso habrá que pensar en una asimilación de vocales (**Veraniani* > **Barañani* > *Barañain*), y en el segundo que había una variante **Balanus*, de donde **Balaniani* > **Barañani* > *Barañain*, con paso de la lateral intervocálica a *ttak* (<*r*>). Creo, sin embargo, que la opción más económica es la que se basa en **Varanius*, probable variante del documentado *Varanus*.

En resumen, estamos ante un topónimo eusquérico compuesto de un antropónimo más *-ain*, sufijo que indica pertenencia, fruto de la evolución vasca del latino *-ani*. Dicho sufijo *-ain* es típico de una zona donde el euskera está todavía vivo o lo ha estado hasta fechas recientes, zona que se extiende al menos desde la parte oriental de Gipuzkoa y Álava hasta Sola / Zuberoa, teniendo su mayor frecuencia en Navarra (Salaberri, 2000). El topónimo ha sido empleado en euskera, tal como revela la microtoponimia, y en la actualidad se utiliza y se escribe en esta lengua sin tilde (*Barañain*), de acuerdo con las normas ortográficas de la misma.

Bibliografía

BALEZTENA, I., 1949, «Toponimia del término de Pamplona», *Actas de la primera reunión de toponimia pirenaica*, Jaca, agosto de 1948, 59-63, Zaragoza: Cursos del Instituto de Estudios Pirenaicos.

CARRASCO, J., 1973, *La Población de Navarra en el siglo XIV*, Pamplona: Universidad de Navarra.

CIÉRBIDE, R. y RAMOS, E. 1997, *Documentación medieval del monasterio de Santa Engracia de Pamplona (Siglos XIII-XVI)*, San Sebastián: Eusko Ikaskuntza, Fuentes documentales medievales del País Vasco, 73.

EGURTZEGI, A., *Towards a phonetically grounded diachronic phonology of Basque*, tesis doctoral inédita.

EPIGRAPHIC DATABASE HEIDELBERG. Se puede consultar en [<http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de>]

FELONES, R., 1982, «Contribución al estudio de la iglesia navarra del siglo XIII: el libro del rediezmo de 1268 (II). Transcripción e índices», *PV* 166/167, 623-713.

GARCÍA LARRAGUETA, S., 1957, *El Gran Priorado de la Orden de San Juan de Jerusalen. Siglos XII-XIII. Colección Diplomática*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana.

GOÑI, J., 1997, *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona. 829-1243*, Pamplona: Gobierno de Navarra.

GRUPO MÉRIDA, 2003, *Atlas Antroponímico de la Lusitania Romana*, Mérida – Burdeos: Fundación de Estudios Romanos - Ausonius Éditions.

HISPANIA EPIGRAPHICA. Puede consultarse en [<http://eda-bea.es>]

IRIGOIEN, A., 1977, «Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca», *Euskera* 22, 561-623.

JIMENO, J. M. 2010, *Toponimia navarra III. Cuenca de Pamplona. Cendea de Zizur*, Pamplona: Udalbide - Pamiela - Euskara Kultur Elkargoa, Obras completas de José Mª Jimeno Jurío, n° 42.

——— y SALABERRI, P., 2006 (1994), *Toponimia navarra VIII. Cuenca de Pamplona. Pamplona / Iruña*, Pamplona: Udalbide - Pamiela - Euskara Kultur Elkargoa, Obras Completas de José Mª Jimeno Jurío, n° 47.

LACARRA, J. M., 1965, *Colección Diplomática de Irache. Volumen I (958-1222)*, Zaragoza: CSIC.

MITXELENA, K., 1997, *Apellidos Vascos (AV)*, San Sebastián: Txertoa, quinta edición.

OSTOLAZA, I., 1978, *Colección Diplomática de Santa María de Roncesvalles (1127-1300)*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana - CSIC.

SALABERRI, P., 2000, «Acerca del sufijo toponímico *-ain*», *FLV* 83, 113-137.

———, 2011, «País Vasco y Navarra», in X. Ll. García Arias (coord.), E. Casanova (ed.), *Toponimia Hispánica. Origen y evolución de nuestros topónimos más importantes*, 63-97, Valencia: Denes.

Sobre el topónimo Burgu

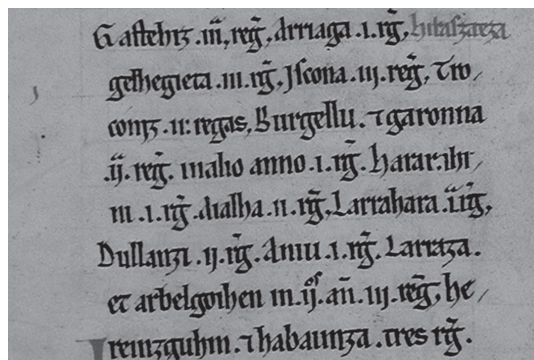
GORROTXATEGI NIETO, Mikel

Secretario de la Comisión de Onomástica de la Real Academia
de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

31 de marzo de 2014

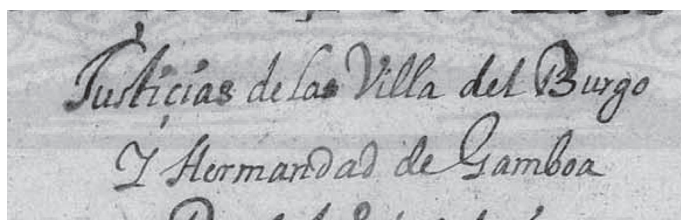
El topónimo que da nombre al municipio se documenta por primera vez en 1025 como *Burguellu*, en la lista de pueblos alaveses conocida como «la Reja de Álava», documento que forma parte del llamado *Cartulario de San Millán de la Cogolla*:

Hiraszaeza XXII regas. Gelhegieta, III regas. Iscona, III regas. Troconiz, II regas. **Burgellu** et Garonna, II <a> regas; in alio anno, I rega. Hararihini, I rega. Aialha, II regas. Larrahara, I <a> rega. Dullanzi, II regas. Aniu, I rega. Larraza et Arbelgoihen, in II <os> anos III regas. Hereinzguhyn et Habaunza, tres regas.¹

¹ Se ha usado la edición de Fernando García Andruva, *El Becerro Galicano de San Millán de la Cogolla. Edición y estudio*, San Millán de la Cogolla, Cilengua, 2010.

En el siglo XI formaba parte de la merindad de Hiraszaeza; posteriormente, se documenta como *Burguello* en 1257. Más adelante figura escrito indistintamente como *El Burgo* o *Elburgo*, hasta que, finalmente, se impone la última forma.

1635, Archivo del ayuntamiento de Elburgo.

La razón del cambio de *Burgelu* (que debemos entender como un diminutivo, algo así como «Burguito») a *Burgo* (forma no diminutiva) podría ser su conversión en villa en 1337,² el crecimiento de la localidad o ambas cosas. En 1551, en el *Libro de visita del Licenciado Martín Gil*³, junto a «la villa del Burgo» (pág. 223) figura un aislado *Burgoa*, corregido como *Burgo* (pág. 224), del que trataremos más adelante. Según Gerardo Lopez de Gereñu, como apellido existen las variantes *Burgo* (*Fernandez de Burgo*) y *Burgoa*. Esta última aparece en Salvatierra en 1657.

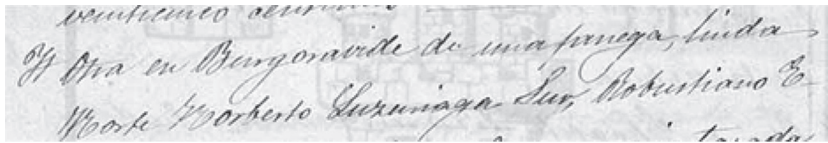
Burgu era, según los datos que poseemos, la forma que se utilizaba en el lugar cuando era vasco-hablante, y su pérdida está relacionada con la desaparición del euskera. Al igual que ocurre con otros topónimos acabados en vocal cerrada, se usó como oficial la forma castellanizante con vocal final media *Burgo*. Como es sabido, la fonética castellana actúa en favor de que

² Testimonio de su rango de villa es su rollo, llamado *pillorita*, situado junto a la iglesia. En los *Refranes y Sentencias* de 1596 tenemos dos testimonios de esta palabra: *Beloritak berea daroa*. «El rollo, lo suyo lleva». RS 196 (cf. Urquijo RIEV 1914, 247s., que cita el refrán: «la horca lo suyo lleva»). *Belorita ezkur ona eskeki asko baleuko*. «El rollo buen frutal, si tuviese muchos colgajos». Ib. 197.

³ *Libro de visita del Licenciado Martín Gil*, Introducción, transcripción y notas de Pablo Díaz Bodegas, Logroño : Diócesis de Calahorra y La Calzada-Logroño, 1998.

la *-u* de los topónimos eusquéricos se convierta en *-o*, pero teniendo en cuenta que la aparición de *Elburgo* en la documentación oficial se dio en una época en la que el euskera estaba vivo, podemos suponer que quizás, más que una pronunciación real de la época, fuera una variante culta o traducción del nombre vasco, ya que era transparente y fácilmente comprensible, tal como ocurre con el conocido par *Hiriberri* / *Villanueva*. Con posterioridad, cuando el euskera se perdió en la localidad, *Elburgo* se fue imponiendo también en el habla cotidiana, dado que era la única forma oficial existente para las administraciones. Hay que recordar, además, que *burgo* era una palabra común en castellano (de la misma manera que *burgo* lo era en euskera). La variante que ha llegado hasta nuestros días es, probablemente, como se ha indicado antes, consecuencia de la no utilización de la lengua vasca en la documentación administrativa.

El uso de la forma *Burgu* está ampliamente documentado en la toponimia menor. Así al testimonio de *Burgurabidea* («el camino hacia Burgu»), que presenta Lopez de Gereñu en su obra *Toponimia Alavesa*, hay que sumarle los recogidos en el estudio de la toponimia del vecino municipio de Vitoria-Gasteiz, realizado por esta Real Academia de la Lengua en colaboración con el Ayuntamiento de Vitoria. En dicho trabajo se atestigua el uso de *Burgu* en más de 47 ocasiones: *Burgubide*, 1670⁴ («camino a Burgu»); *Burguaran*, 1672 («valle de Burgu»); *Burgura bidea*, 1819 («camino hacia Burgu»), etc. Como es habitual en estos casos, la forma romanceada *Burgo* también aparece formando topónimos un tanto híbridos como *Burgorabidea* o *Burgobidegaña*, como se puede ver en la documentación del municipio.

Burgoravide en Añua, siglo XIX, archivo municipal de Elburgo.

⁴ En todos los casos el número indica el año del primer testimonio del topónimo, y los testimonios, al haber mas de una grafía, se dan normalizados.

Respecto a la forma *Burgoa* que se documenta en 1551, podemos pensar que se trata de una variante de *Burgu* con el artículo *-a*. No sería algo inusual el uso de *Burgoa* junto a *Burgua*, y testimonio de dicho empleo son los caseríos de Berriatua y Abadiño así llamados, e igualmente el topónimo *Burgomendi* de Zerain. Aunque pueda parecer extraño que el pueblo tenga más de una denominación en euskera, no se trata de un caso singular, puesto que, al no ser la lengua vasca idioma de las administraciones, no es infrecuente que el nombre de un lugar en dicho idioma presente diversas variantes. Así, por poner un ejemplo, *Miñano Menor* era, *Miñaogutxi*, literalmente «Miñano menor» y *Miñaogoien* «Miñano el de más arriba».

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia acordó en 1979 (*Euskal Herriko Udalen izendegia*) que la denominación eusquérica del mencionado municipio era *Burgelu*. Posteriormente, en 1986 (*Euskal Herriko Autonomi Elkarteko Herrien Izenak / Relación de las Poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco*) ratificó dicha denominación. Esta forma fue confirmada en el informe que se emitió en 1996. Sin embargo, con posterioridad, un estudio más profundo del tema hizo que la Academia dictaminase que la forma vasca del nombre es *Burgu*, tal como consta en el libro *Entidades de Población de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, edición conjunta de Euskaltzaindia, EUDEL y el Gobierno Vasco (2001). Así mismo, *Burgu* es la forma que aparece en la Norma Académica número 150 (*Arabako herri izendegia*).

El gentilicio o nombre del habitante del lugar, según la normativa académica antes mencionada, es *burguar*.

Visto lo anteriormente expuesto, y de acuerdo con la legislación vigente⁵, al ser *Burgu* y *Elburgo* dos nombres distintos la forma recomendada a efectos oficiales es ***Burgu* / *Elburgo***.

⁵ Artículo seis punto cuatro del Estatuto de Autonomía del País Vasco y artículo décimo de la Ley 10/1982, de 24 de noviembre, Básica de Normalización del Uso del Euskera.

Sobre los nombres de algunas localidades de la Valdorba / Orbaibar (Navarra)

SALABERRI ZARATIEGI, Patxi

Presidente de la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia

25 de noviembre de 2014

En este pequeño informe voy a tratar de aclarar algunas de las dudas que los nombres de varias localidades del valle navarro de la Valdorba / Orbaibar suscitan a los hablantes tanto de euskera como de castellano. Se trata de los siguientes topónimos: *Amatriain*, *Artariain*, *Eristain*, *Maquirriain*, *Santsoain* y *Santsomain*. Sus variantes eusquéricas, dejando a un lado la de *Eristain*, topónimo del que me ocupo más abajo, son las siguientes: *Amatriain*, *Artariain*, *Makirriain*, *Santsoain* y *Santsomain*, todas ellas sin acento gráfico, dado que este signo diacrítico no se emplea en lengua vasca.

En el caso de *Santsoain* y *Santsomain*, como puede apreciarse, la forma vasca tiene una <t> intermedia que no aparece en la variante empleada en castellano. Esto se debe a que a la sibilante apicoalveolar fricativa sorda del castellano (<s>) corresponde una africada en euskera (<ts>), que procede del étimo en el primer topónimo (*Santso*), pero también de la tendencia a la neutralización que tiene lugar tras nasal, con resultado africado. A esta tendencia responde, igualmente, la africada de *Santsomain*, nombre cuyo étimo no es del todo claro.

El caso de *Eristain* tampoco crea ningún problema en lo que concierne al acento gráfico, que, como se ha dicho, no se emplea en euskera. Aquí la dificultad estriba en decidir si en esta lengua el topónimo debe llevar -st- como en castellano o si, por el contrario, es más apropiado que sea escrito con -zt-. Está claro que este grupo consonántico es más antiguo que -st-, en primer lugar porque procede del antropónimo *Eri(t)z*, que conoce un patro-

nímico *Eriziz* (Salaberri, 2003: 179-180), y en segundo porque los primeros testimonios tienen siempre *-zt-*: «... *et sexaginta mesuras in Eriztain*», «*Similiter habeat medietatem de illo maluelo de Ariztang*» (1085, M. Duque, 1983, 115, p. 171), «... *de Solçaga et de Eriçtayn*» (1096, Goñi, 1997, 63, p. 86), G. *Esquerra de Ariztayn* (c. 1180, *ibíd.*, 359, p. 313), *Pero Eriztain* (s. XIII, García Larragueta, 1957, 104, p. 106), *Eriztayn* (1268, Felones, 1982: 634), «*Solchaga et Eriztayn*» (1366, Carrasco, 1973: 493). El sufijo es el conocido *-ain* que indica pertenencia, y está presente también en el resto de los nombres estudiados aquí (véase Salaberri, 2000).

Sabemos a ciencia cierta que topónimos y apellidos vascos que tienen *-zt-* (es decir [st]) se han escrito y pronunciado en castellano con *-st-* ([št]), dado que en esta lengua resulta incómodo pronunciar *-zt-* ([θt]), por el carácter interdental del primer sonido [θ] y su distancia respecto a la dental [t]. Ejemplo de apellido en el que ocurre el susodicho cambio es *Ariztegi*, escrito frecuentemente en castellano como *Arístegui*. Sin embargo, debe tenerse en cuenta, igualmente, que también dentro del euskera (navarro sobre todo, tal vez por influencia de la lengua oficial, en parte al menos) se ha producido con frecuencia el paso *-zt-* > *-st-*. Prueba de ello son los topónimos *Estenotz*, *Osteritz* y *Ostitz*, documentados hasta el siglo XVII con asiduidad como *Exteno(t)z*, *Ozteri(t)z*, *Ozti(t)z*. Por lo tanto, dado que la forma vasca de estos nombres aprobada por Euskaltzaindia - Real Academia de la Lengua Vasca presenta <st>, creo que también en el caso de la localidad valdorbesa la forma normalizada del nombre debe llevar <st>, es decir, debe ser *Eristain*.

Que los topónimos que aquí examinamos se han empleado en euskera queda fuera de toda duda, ya que la Valdorba / Orbaibar era todavía vascófona, parcialmente al menos, en 1863, tal como puede verse en el mapa del príncipe Bonaparte. También la microtoponimia de la zona da cuenta del uso en euskera de los nombres aquí estudiados, si bien la grafía empleada era la castellana, la cual era y es, como es bien conocido, defectiva a la hora de representar los seis sonidos sibilantes vascos¹.

¹ Cf. *Ligacemearra* (Amunarrizketa, 1790, Urrizola, 2006: 131), sin duda por *Ligatzemearra* «el linar estrecho».

He aquí unos pocos ejemplos del empleo de los nombres que estamos examinando en microtopónimos eusquéricos: *Amatriain videa* «el camino de Amatriain» (Orisoain, 1704, *NTEM*, p. 267), *Amatraingoaldapa*, *Amatraingo aldapa* «la cuesta de Amatriain» (Unzué, 1710, 1793, *NTEM*, p. 270), *Artariainaldea* «lo de hacia Artariain», «lo de la parte de Artariain» (Amunarrizqueta, 1790, Urrizola, 2006: 130), *Eristain guibela* «la parte trasera de Eristain» (Solchaga, 1760, *NTEM*, p. 266), *Eristainzavala* aproximadamente «el llano de Eristain» (Orisoain, 1700, *NTEM*, p. 267), *Sansomainbidea*, *Sansomainvidea* «el camino se Sansomain» (1704, 1708, 1710, Pueyo, *NTEM*, p. 269).

En castellano la pronunciación de los topónimos que estudiamos es [amátrjaj̃n], [artárjaj̃n], [erístaj̃n] o [irístaj̃n], [makírjaj̃n], [sánśoaj̃n] o [sánśwaj̃n] y [sánśomãj̃n], es decir, todos ellos están acentuados en la penúltima sílaba, puesto que, como se puede observar en las transcripciones fonéticas incluidas aquí, se pronuncian con diptongo o triptongo. Esto quiere decir que, siguiendo las reglas de acentuación de la Real Academia Española y de la Asociación de Academias de la Lengua Española (2010: 235 y ss.), la mayoría de dichos topónimos deberían escribirse en castellano sin tilde o acento gráfico, dado que son paroxítonos acabados en *-n*, es decir: *Amatriain*, *Artariain*, *Eristain*, *Maquirriain* y *Sansomain*.

El problema surge en el caso de *Sansoain*, en el que tenemos la secuencia de *o* (no silábica, que en pronunciación rápida se convierte en [w]) + *a* + *i*, la misma que en *Barasoain*, *Garinoain* y *Orisoain*, nombres paroxítonos de otras tres localidades del mismo valle. La regla dada por la RAE y Asociación de Academias de la Lengua Española reza así (ibíd., p. 237): «Con independencia de cómo se articulen realmente en cada caso, se consideran siempre triptongos a efectos ortográficos las secuencias formadas por una vocal abierta (/a/, /e/, /o/) seguida y precedida de una vocal cerrada átona (/i/, /u/): guau, buey, confiáis, despreciéis, dioico». Siguiendo esta regla parece que tendríamos que escribir en castellano *Amatriain*, *Artariain*, *Eristain*, *Maquirriain* y *Sansomain* por una parte, y *Barásoain*, *Garínoain*, *Orísoain* y *Sánsoain* por la otra. Sin embargo, en los ejemplos que dan las susodichas academias todos los triptongos son tónicos, es decir, llevan acento (fónico en todas las palabras, ortográfico en algunas de ellas), cosa que no ocurre

en los mencionados topónimos valdorbese, todos ellos paroxítonos, como se ha señalado.

De todas las maneras, la elección de una determinada variante de los topónimos tiene que ver con la zonificación lingüística establecida por la llamada *Ley Foral del Vascuence* 18/1986, ya que se trata de nombres de lugar en *-ain* típicos –no exclusivos– de la Zona Media de Navarra en la que el euskera ha estado vivo hasta hace poco tiempo, es decir, estamos ante una serie de topónimos creados dentro de esta lengua. Compárense con *Andoain* y *Zerain* en Gipuzkoa, *Etsain*, *Etulain*, *Gartzain*, *Urdiain*, *Zuriain* en la parte norte de Navarra, *Garindaine* y *Ündüreine* en Sola o Soule (formas oficiales *Garindein* y *Undurein*), parientes próximos estos últimos de los navarros *Garínoain* / *Garinoain* de la Valdorba e *Induráin* / *Indurain* de Itza-gaondoa.

La evolución fonética de los nombres estudiados deja claro que han seguido las leyes fonéticas de la lengua vasca, por ejemplo tenemos el paso de la lateral *lenis* a vibrante simple o *ttak* en posición intervocálica en *Eristain*, la conservación de la oclusiva sorda en la misma posición en *Amatriain* y *Makirriain*, o la asimilación en cuanto al punto de articulación de la segunda sibilante en *Santsoain*, por ceñirnos sólo a cambios seguros o muy probables. Por ello, desde el punto de vista lingüístico no habría ningún obstáculo para que también en castellano se emplearan las variantes eusquéricas mencionadas: *Amatriain*, *Artariain*, *Eristain*, *Makirriain*, *Santsoain* y *Santso-main*, además de *Barasoain*, *Garinoain* y *Orisoain*, ya que se trata de topónimos vascos adaptados a la pronunciación y ortografía del castellano.

Adierazpenak eta hitzarmenak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan

Nafarroako irakaskuntzan iragarri da datorren 2014-15 ikasturtean izena emateko epea. Urtero bezala, gurasoek aukera izanen dute beren umeak D ereduan matrikulatzeko, bai irakaskuntza publikoan, bai ikastolen sarean. Izan ere, ikastetxe horiek aukera paregabea eskaintzen diote Nafarroako gizarteari, gurasoei bereziki, nafar guztiona den hizkuntza eta kulturatik abiatuz, beren seme-alabak mundu zabalera begira hezi ahal izateko.

Euskara babestea, gizartearen maila guztietara zabaltzea eta erabilera sustatzea Euskaltzaindiaren zeregin berariazkoak dira. Hori horrela, Akademiak Nafarroako haurren gurasoak xede horiekin bat egitera gonbidatzen ditu eta beren seme-alaben heziketarako D eredia (euskarazko irakaskuntza Gaztelania irakasgaiarekin) hautatzera animatzen. Aldi berean, zorionak ematen dizkie eredu hori hautatzen duten gurasoei, bai eta eskerrak eta babes osoa ere, irakaskuntza publikoan zein ikastolen sarean urte luzez, zeregin horri osoki emanak eta emaitza bikainak lortuz lanean aritu diren eta ari diren irakasleei eta gainerako langileei.

Euskaltzaindia a favor del modelo D en Navarra

Se ha anunciado el plazo de inscripción para el próximo curso escolar 2014-15 en la enseñanza de Navarra. Al igual que en años anteriores, las familias tienen la opción de matricular a sus hijos e hijas en el modelo D (enseñanza en euskera con la asignatura de Lengua Castellana), tanto en la

enseñanza pública como en la red de ikastolas. Los mencionados centros educativos vienen ofreciendo a la sociedad navarra en general y a los padres y madres en particular, una excelente opción para educar a sus hijos e hijas abiertos al mundo que les rodea a partir de la lengua y cultura propias de esta Comunidad.

Entre los cometidos específicos asignados a la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia figuran la protección del euskera, su capacitación como medio de expresión a todos los niveles de la sociedad y la promoción de su uso. Es por ello, que en aras de dicha finalidad, Euskaltzaindia invita a tomar parte activa a las familias y les anima a optar por el modelo D para la educación de sus hijos e hijas. Al mismo tiempo, desea felicitar a los padres y madres que optan por dicho modelo, así como agradecer y ofrecer todo su apoyo al profesorado y demás personal que desde hace muchos años han trabajado y siguen trabajando con gran entrega y excelentes resultados en el mencionado modelo educativo, tanto en la red pública como en la red de las ikastolas.

Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n.
Bilbao, 31 de enero de 2014.

Euskaltzaindiak 2014. urtean zehar hainbat lankidetza-hitzarmen sinatu ditu

Herri-erakundeak

Nafarroako Gobernua

Apirilaren 8an sinatu zen Nafarroako Gobernuko Hezkuntza Departamentuko Euskarabidearen eta Euskaltzaindiaren arteko 2014ko lankidetza hitzarmena. Akademiaren izenean, Andres Urrutia euskaltzainburuak sinatu zuen eta, Euskarabidearen izenean, Maximino Gómez Euskarabidearen zuzendari kudeatzaileak.

Lankidetza hitzarmenak urteko lan arloak zehazten ditu. Hala, hitzarmenaren arabera, Nafarroako Gobernuak 2014an 80.000 euro erabiliko ditu Euskaltzaindiak Euskal Corpus Onomastikoan eginen dituen lanetarako, eta Nafarroan Onomastikako eta Toponimiako lanak egiteko.

Bestalde, Nafarroako Gobernuak jarraian aipatzen diren lanak eginen ditu: Euskaltzaindiaren Hiztegi Batuan Nafarroako berezko aldaerak sartzen lagunduko du, hizkuntza kalitatearen zerbitzua martxan jartzen laguntza emango du, eta Euskaltzaindiak behar dituen itzulpenak egingo ditu. Lan horiek Euskarabideako langileek eginen dituzte.

Euskarari buruzko abenduaren 15eko 18/1986 Foru Legearen arabera, Euskaltzaindia da erakunde aholku-emaile ofiziala Nafarroan, euskararen hizkuntza arauak ezartze aldera. Foru Lege berean arautzen da Euskaltzain-

diak toponimia gaietan izan behar duen jarduera, toponimia gaien gaineko txostenak emateko erakunde den aldetik.

Euskararen Erakunde Publikoa (EEP)

Maiatzaren 20an, Euskararen Erakunde Publikoak (EEP) eta Euskaltzaindiak 2014-2016 epealdirako hitzarmen-marko berria sinatu zuten Baionan, Akademiaren ordezkartzan. EEPren izenean Frantxua Maitia presidentea sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburua. Ekitaldi berean 2014rako betebeharrak jasotzen dituen gehigarria ere izenpetu zuten.

2008. urteko urtarrilaren 24an, Euskaltzaindiak eta Euskararen Erakunde Publikoak lehen hitzarmen-markoa sinatu zuten, bi erakundeen arteko lankidetzeta garatzeko eta egituratzeko. Hitzarmen orokor horrek, Euskal Kultur Erakundearen eta Euskaltzaindiaren arteko lankidetzaren nondik norakoa zehazten zuen, eta lankidetzaren ardatzak eta erakunde bakoitzaren betebeharrak finkatzen. Bestalde, urtero, hitzarmen orokorrari lotutako urteko gehigarri bat izenpetu izan da, urteko lanak elkarrekin zehazteko.

Horiek horrela, bi erakundeok egindako bidea ontzat eman, eta hitzarmen-marko berria sinatu zuten. Besteren artean, euskara batuari dagokion puntu bat jaso zen bertan: era didaktiko eta dibulgatiboan, hurrengo urteetan eta Ipar Euskal Herriari begira, Euskaltzaindiak euskara batuaren alorrean egindako lana zabaltzen eta hedatzen saiatuko dira Akademia eta EEP, teknologiak eskaintzen dituen bide berriak erabiliz.

Era berean, 2014. urteko lankidetzaren zehaztasunak, bakoitzaren egitekoak, argitalpen programa eta diru-laguntza zehazten dituen eranskina izenpetu zuten. Honako hauek dira:

- Euskaltzaindiaren argitalpen berriak: *Mongongo Dassanzaren albaitaritza eskuidatziak*. Prestatzailea: Txomin Peillen; *Bahnar deitu salbaiak*. Prestatzailea: Henri Duhau. *Approche textologique et comparative du conte traditionnel basque dans les versions bilingues de 1873 à 1942* (W. Webster, J.-F. Cerquand, J. Barbier, R.M. Azkue). Prestatzailea: Natalia

Mikhailovna Zaïka. Piarres Charrittonen *Monseigneur Clément Mathieu* lanaren prestaketa ere jaso zen.

- Euskaltzaindiak EEPren eta Eusko Jaurlaritzaren Proiektu Deialdiko argitalpen proiektuen hizkuntza kalitatearen azterketa egingo du.
- Euskaltzaindiak aholku emango dio EEPri, toponimoen grafia egokiari buruzko gaietan.
- Euskara teknikariei formakuntza ikastaro bat emango die Euskaltzaindiak.
- IGNeko toponimoen normalizatzeko lanaren emaitzak publiko egingo dira. Alegia, IGNeko toponimoen arautze lanen berri emanen dute Euskararen Erakunde Publikoak eta Euskaltzaindiak.
- IKAS pedagogia zentroaren argitalpen proiektuen hizkuntza baieztapena egingo da. Euskaltzaindiak eta Euskararen Erakunde Publikoak 2013an arabera prozedura egoki bat jarriko dute abian, IKAS pedagogia zentroarekin elkarlanean.

Bizkaiko Foru Aldundia

Irailaren 11n, Bizkaiko Foru Aldundiak eta Euskaltzaindiak Akademiaren egoitzaren 30 urterako lagapen-hitzarmena sinatu zuten. Jose Luis Bilbao Bizkaiko ahaldun nagusiak eta Andres Urrutia euskaltzainburuak sinatu zuten dokumentua, ondoan Aldundiaren Gobernu Kontseiluko kideak eta Akademiako Zuzendaritzako kideak eta lurralde ordezkariak izan zituztela.

Ekitaldiaren amaieran, Aldundiak Akademiari honela dioen plaka eman zion: «Oguetalau guizon bear dira icentau Guernicaco batzarrean / eguiteco alegiña an euskeraren ganean. Jose Pablo Ulibarri Galindez, 1832, Done Peru egunean». Beheko partean honakoa irakur daiteke: «2014ko irailaren 11n berretsi deutso Bizkaiko Foru Aldundiak Euskaltzaindiari egoitza honen lagapena».

Plaka hori azaroaren 27an agerian utzi zuten Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Jose Luis Bilbao Bizkaiko ahaldun nagusiak. Ekitaldian hauek

ere izan ziren: Josune Ariztondo Kultura diputatua, Xabier Kintana Euskaltzaindiaren idazkaria, Ana de Castro Bizkaiko Foru Aldundiko Euskara zuzendari nagusia, Erramun Osa Akademiaren idazkariordea eta Joseba Zabaleta kudeatzailea.

Bizkaiko Foru Aldundiak 1985. urtean laga zion egoitza Euskaltzaindiari. Urte horretan, Jose Maria Makua Bizkaiko Foru ahaldun nagusiak eta Aita Luis Villasante euskaltzainburuak sinatu zuten gaur egun Euskaltzaindiaren egoitza den etxearen lagapena bideratzen zuen dokumentua. Bertan, honakoa esaten zen: «Bizkaiko Foru Aldundiak Euskarari ardura eta babes gorena eman nahirik, kasu honetan, Erakunde Gidariari egoitza duin eta egokia emanetz, Bilbo hiriko Plaza Barriaren aitzina Aldundiaren Jauregia izandako Etxea Euskaltzaindiaren beharrezanetarako honen eskuetan uztea erabaki du».

Hori dela-eta, Makuaren izena presente dago Plaza Barriko egoitzan, bertan Akademiaren esker ona adierazten duen plaka bat jarrita baitago: «Euskaltzaindiak, Jose Maria Makua Zarandona Bizkaiko Diputatu Nagusi jaunari, egoitza hau lagatzea sinatu zuen 10. urteurrenean, esker onez. 1995-7-10».

Eako Udala

Eako herriaren memoria kolektiboa jasotzea xede, Bizkaiko herri horretako Udalak eta Euskaltzaindiak lankidetzeta hitzarmena sinatu zuten 2014ko maiatzean. Jaso ez ezik, belaunaldien arteko transmisioa bermatu nahi du Udalak, eta horretarako Euskaltzaindiaren tutoretza akademikoa eskatu zuen. Akademiaren izenean, Euskararen Herri Hizkeren Atlaseko lantaldeak hartu zuen ikerketa egiteko ardura, Adolfo Arejita egitasmoaren zuzendaria buru duela.

Euskaltzaindiak 1983. urtean jarri zuen abian Euskararen Herri Hizkeren Atlas (EHHA) egitasmoa. Hizkuntzaren aldaera desberdinak mapetan agerian emateko egiten dira bereziki hizkuntza atlasak, eta hala da EHHA-ren kasuan ere. Emaitza askoz aberatsagoa da, baina: bi erakundeok sinatutako hitzarmenean jaso zenez, «sasoi bateko euskal hitzunen bizimodua, bizitokia eta pentsaera azaltzeko agertokirik behinena, testigantzarik biziena

da. Halaber, garai bateko euskararen lurralde guztietako euskal hiztunen kultur ondarea berreskuratzeko eta zabaltzeko habe eragingarriak ere bada».

Horiek horrela, Euskaltzaindiaren Euskararen Herri Hizkeren Atlasak, besteak beste, baserri eta itsas munduko ohituretan, lanbide zaharretan, jaietan, antzinako sinesmenetan, lagunarteko eta familiarteko harremanetan, emakumearen egoeran, ume jolasetan eta abarretan ageri diren hitzak aztertzen ditu.

Hain zuzen ere, Eako herriari dagokion ondare horren zatia bildu nahi du Udalak, belaunaldiz belaunaldi transmititu ahal izateko.

Gasteizko Udala

Ekainaren 27an, urtebeteko iraupeneko hitzarmena sinatu zuten Gasteizko Udalak eta Euskaltzaindiak. Udalaren izenean, Javier Maroto alkateak eta, Euskaltzaindiarenean, Andres Urrutia euskaltzainburuak sinatu zuten. Egun berean, ekaineko Osoko bilkura Gasteizko Udaletxean egin zuen Euskaltzaindiak; hori dela-eta, hitzarmenaren sinaduran, euskaltzainburua ez ezik, gainerako euskaltzainak ere izan ziren. Gasteizko Udaleko zinegotziak ere joan ziren ekitaldira.

Euskaltzaindiak bere historian lehen aldiz egin zuen bilera bat Gasteizko Udaletxean. Hori dela eta, bi erakundeok opari bana eman zioten elkarri. Euskaltzaindiak Udalari bi liburu eman zizkion: Axularren *Gero* eta Leizarragaren *Testamentu Berria* liburuen faksimileen ale bana. Leizarragaren liburuari dagokionez, 1990ean, Euskaltzaindiak argitaratu zuen edizioaren ale bat zen, hots, Hugo Schuchardt hizkuntzalari alemaniarrek paratutako Leizarragaren *Testamentu Berriaren* edizio kritikoa.

Udalak, aldiz, oroigarri bat eman zion Euskaltzaindiari. Honela dio: «Victoria-Gasteiz Udal Txit Gorenak, eta haren izenean Javier Maroto alkateak Euskaltzaindiari, euskara sustatzearen alde egin duen ibilbide luzea dela eta, hala nola udaletxe honetan Osoko bilkura egin izanagatik. Esker onez».

Hitzarmen horren bitartez, 60.000 euroko diru-laguntza emango dio Gasteizko Udalak Euskaltzaindiari.

Gasteizko Udala eta Akademia aspalditik ari dira elkarlanean, eta lankidetzatza horren emaitzarik nabarmenena, Gasteizko Toponimia ikertzeko egitasmoa da. Horren helburua Gasteizko udalerriko toponimo guztiak sistematikoki jasotzea da, hots, galduta edota desitxuratuta dauden toponimo ugariak berreskuratzea. 1996an hartu zuen bere gain Euskaltzaindiak Gasteizko toponimia berreskuratzeke lana, urte berean Gasteizko Udalarekin izenpetutako lankidetzatza hitzarmenean jaso zenaren arabera. Patxi Salaberri euskaltzaina da egitasmoaren zuzendaria eta Elena Martinez de Madina teknikaria.

Donostiako Udala

Euskaltzaindiak indarrean dagoen Donostiako kale izendegiaren berrikuspen osoa egingo du, Akademiak gaur egun darabiltzan irizpideen arabera eta koherentzia zainduz. Bestalde, Donostiako Udalak eskatuta, Etnogintza S.L.-k 1995ean egindako Donostiako Toponimia lana oinarri hartuta, Donostiako leku izenen zerrenda normalizatua eta eguneratua egingo du.

Hori da Donostiako Udalaren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlanaren ondorioz planteatzen den egitekorik behinena, eta horretarako bi urteko iraupena duen lankidetzatza-hitzarmena sinatu dute bi erakundeok. Sinatze-ekitaldia 2015eko urtarrilaren 14an egin bazen ere, dokumentua 2014. eta 2015. urteei dagokie.

Udalaren izenean Juan Karlos Izagirre alkateak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak. Nerea Txapartegi, Donostiako Udal Gobernuaren Euskara arduraduna, Andoni Sagarna Euskaltzaindiaren Gipuzkoako ordezkaria eta Erramun Osa Akademiaren idazkariordea ere bertan izan ziren.

Hitzarmena aurrera eraman ahal izateko, Donostiako Udalak 25.000 euroko ekarpena egingo dio Euskaltzaindiari.

Hedabideak

Herria astekaria

Ekainaren 3an, *Herria* astekariak eta Euskaltzaindiak lankidetzaz hitzarmena sinatu zuten Baionan, Akademiaren ordezkarietan. Astekariaren izenean Janbattitt Dirassar presidenteak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak.

Hitzarmenak bi urteko iraupena izango du eta euskararen eta euskal kulturaren eremuan gauzatuko da.

Besteren artean, Euskaltzaindiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokia izeneko egitasmoa elikatzeke asmoz, *Herria* aldizkariaren euskarazko testu-masa Akademiaren eskuetan jarriko dute.

Horretaz gain, hauek dira hitzarmenaren ildo nagusiak:

- Euskaltzaindiak erantzuna emango die *Herriak* eginiko kontsultei, kontsultak euskararen kalitateaz, euskal lexikoaz, gramatikaz, onomastikaz, ortografiaraz, erabilera egokiaz eta, oro har, euskararen araugintzako bestelako gaiei buruzkoak direnean. Kontsulta horiek bideratzeko orenean, bi erakundeek Euskaltzaindiaren Hizkuntzaren Kalitatearen Behatokia (HIZBEA) zerbitzuaren erabilera sustatuko dute.
- Bi erakundeak elkarlanean arituko dira beren bibliotekako funtsak sendotzeko gisan.
- Erakunde bakoitzak euskararekin eta euskal kulturarekin dituzten funtsak gizarteratzeko lankidetzaz bideak jorratuko dituzte, besteak beste, erakusketak, hitzaldiak, mahai-inguruak eta jardunaldiak elkarrekin antolatuz.

Karmel aldizkaria

Uztailaren 10ean, *Karmel* aldizkariak eta Euskaltzaindiak lankidetzaz hitzarmena sinatu zuten Bilbon, Akademiaren egoitzan. Aldizkariaren ize-

nean Julen Urkitza zuzendariak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak. Urrutia eta Urkitzarekin batera hauek izan ziren: Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkaria eta *Karmel* aldizkarian parte hartzen duten hainbat idazle: Patxi Uribarren, Luis Baraiazarra, Pilare Baraiazarra, Juan Luis Goikoetxea, Javier Arrieta, Lorea Akaiturri eta Juan Aristondo.

Hitzarmen horrek *Karmel* aldizkariaren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlana sustatzea du xede, euskarari eta euskal kulturaren normalizazioari buruzko proiektu partekatuak gauzatzeko. Euskararen jakitea, erabilera zein haren aldeko sustapenaren ikerketa, dibulgazioa eta sentiberatzea izango dira, batez ere, bi erakundeon arteko hitzarmenaren xede nagusiak.

Karmel historia luzeko aldizkaria da. *Karmengo Argia* (1931-1936) aldizkari herrikoia 1951-1956 urteetan Egutegi bezala agertu zen eta, berriro, aldizkari bezala (bihilabetekaria), 1957-1961 aldirian. Nolanahi ere, Espainiako Gobernuak debekatu egin zuen 1961. urtean. *Karmel*-en hirugarren aroa 1970ean hasi zen eta gaur arte jarraitzen du.

Bi erakundeon arteko lankidetzatza esparru hauetan gauzatuko da:

- Hiztegi Batuaren eta Onomastikaren alorrean, bereziki EiTbn erabiltzen diren toponimo, exotoponimo, antroponimo eta abarrei lotuta..
- Hizkuntzaren gramatika.
- Ahoskerari buruzko arauak eta jarraibidea, hizkuntzaren ebakera zuzena zaindu eta fonetika hutsak saihesteko.

Elkartek, Erakundeak eta Fundazioak

Sabino Arana Fundazioa

Martxoaren 20an, Sabino Arana Fundazioak eta Euskaltzaindiak bost urteko iraupena duen lankidetzatza hitzarmena sinatu zuten Bilbon, Akademiaren egoitzan. Sabino Arana Fundazioaren izenean Juan Maria Atutxa

presidenteak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak. Haiekin batera, Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkaria eta Irune Zuluaga Fundazioko zuzendaria izan ziren.

Hitzarmen horrek Sabino Arana Fundazioaren eta Euskaltzaindiaren arteko elkarlana sendotzea du helburu. Bi erakundeon arteko lankidetzaz euskararen normalizaziorako eta euskal kulturaren zabalpenerako proposatuko diren egitasmoen inguruan gauzatuko da.

Besteren artean, hitzarmen horren ondorioz, Euskaltzaindiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokia izeneko egitasmoa elikatze asmoz, Sabino Arana Fundazioak argitaraturiko euskarazko testu-masa osoa Akademiaren eskuetan jarriko du. Egitasmo hori UZEI, Elhuyar eta EHUko Ixa taldearekin egiten ari da Akademia.

Hauek dira hitzarmenaren ildoetako batzuk:

- Sabino Arana Fundazioak Euskaltzaindiari egingo dizkio gramatika, lexikografia, ortografia, onomastika eta euskalkien erabileraren inguruko kontsultak eta iradokizunak, eta Euskaltzaindiak kontsulta horiei erantzuna eman edota bideratuko ditu.
- Bi erakundeok publikatzen dituzten argitalpenak elkarren artean trukatzeko konpromisoa hartzen dute.
- Bi erakundeek euskararen jakitean, erabilera zein haren aldeko sustapenaren ikerketan, dibulgazioan eta sentiberatzean egitasmoak partekatze konpromisoa hartzen dute.

Helburu hauek lortzeko, Sabino Arana Fundazioak eta Euskaltzaindiak lau kideko Jarraipen Batzordea sortuko dute, erakunde bakoitzeko bina kide izango dituen.

Euskaltzaindiaren eta Sabino Arana Fundazioaren arteko harremana aspaldikoa da, eta hainbat eginkizunetan gauzatu da. Hala, bada, batera antolatu zuten azken ekitaldia 2014ko otsailean egindako mintegia izan zen, «Desagertzeko arriskua duten europar hizkuntzez eta hizkuntza-aniztasuna Europar Batasunean» izenburukoa.

Laneki

Ekainaren 6an, Laneki elkarteak eta Euskaltzaindiak lankidetzaz hitzarmena sinatu zuten Bilbon, Akademiaren egoitzan. Rikardo Lamadrid Lanekiko presidentek eta Andres Urrutia euskaltzainburuak sinatu zuten.

Bi erakundeok elkarlanean arituko dira euskararen normalizaziorako eta euskal kulturaren zabalpenerako proposatzen diren egitasmoetan. Julen Elgeta Lanekiko diruzaina, Kepa Altube kudeatzailea, Maite Arozena koordinatzailea eta Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkaria ere sinatze ekitaldian izan ziren.

Laneki Lanbide Heziketan euskara sustatzeko irabazi asmorik gabeko elkarte da. Hetei eta Ikaslan elkarteek sortua, 2001. urtean, bere helburuak honako hauek dira: Lanbide Heziketarako materialak sortzea, euskaratzea eta erabiltzaileen eskura askotariko euskarrietan jartzea, bai eta hiztegi tekniko bat sortzea ere. Bere webgunean 634 material euskaratuta daude eskura, eta material berria ere laster jarriko da, elkarteak sortzen duen heinean. Horrek guztiak sortzen duen corpusa glosario batean dago garatuta.

Besteak beste, sinatutako hitzarmenaren ondorioz, Laneki elkarteak duen euskarazko testu-masa osoa Euskaltzaindiaren eskuetan jarriko du, Akademiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokiaren corpusa aberas-teko. Testu-masa hori Zientzia eta Teknika Hiztegia egitasmoa elikatze-ko ere balia dezake Euskaltzaindiak.

Hitzarmenak bost urteko iraupena izango du.

Elkar Fundazioa

Uztailaren 23an, Elkar Fundazioak eta Euskaltzaindiak bost urterako lankidetzaz hitzarmena sinatu zuten Donostian, Fundazioaren egoitzan. Elkar Fundazioaren izenean Jose Mari Sors zuzendari orokorrak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak. Eurekin batera hauek izan ziren ekitaldian: Elkarren izenean, Xanti Jaka, Jon Jaka, Iker Aranburu eta Ana Garmendia, eta Euskaltzaindiarenean Xarles Videgain, Xabier Kintana, Erramun Osa eta Joseba Zabaleta.

Bi erakundeon arteko elkarlana euskararen eta euskal kulturaren sorkuntzarako, sustapenerako, garapenerako eta zabalkunderako proposatzen diren egitasmoen inguruan gauzatuko da.

Besteren artean, hitzarmenak jasotzen zuen legez, Euskaltzaindiak garatzen diharduen Lexikoaren Behatokia elikatzeko asmoz, Elkar Fundazioak argitaraturiko euskarazko testu-multzoa Akademiaren eskuetan jarriko du.

Horretaz gain, honako puntu hauek jaso dira hitzarmenean:

- Euskaltzaindiak erantzuna emango die Elkarrek eginiko kontsultei, kontsultak euskal lexikografiaz, gramatikaz, onomastikaz, ortografiaz eta euskalkien erabileraren ingurukoak direnean. Iradokizunak direnean, Euskaltzaindiak bideratuko ditu.
- Bi erakundeak publikatzen dituzten argitalpenak elkarren artean trukatuko dituzte. Era berean, argitalpen-egitasmoak partekatuko dituzte.
- Erakunde biok egoitza nahiz azpiegitura erabiltzeko aukera elkarri eskaintzeko asmoa agertzen dute, adosten dituzten ekintzetan baliatzeko.

Mendebalde Kultur Alkartea

Urriaren 16an, Mendebalde Kultura Alkartea eta Euskaltzaindiak hiru urteko iraupena duen lankidetza-hitzarmena sinatu zuten Bilbon, Akademiaren egoitzan. Mendebalderen izenean Kaxildo Alkorta zuzendariak sinatu zuen, eta Euskaltzaindiarenean Andres Urrutia euskaltzainburuak. Ekitaldian honako hauek ere izan ziren: Mendebalderen izenean, Maribi Unamuno, Eneko Barrutia, Juan Luis Goikoetxea eta Jacinto Iturbe; Euskaltzaindiaren aldetik, Xabier Kintana eta Pruden Gartzia.

Bi erakundeon arteko elkarlana euskararen normalizaziorako proposatzen diren egitasmoen inguruan gauzatuko da, euskararen jakitean, erabileran zein haren aldeko sustapenaren ikerketan, dibulgazioan eta sentiberatzean batez ere.

Besteren artean, Mendebalde Kultura Alkartea argitaraturiko euskarazko testu-multzoa Akademiaren eskuetan jarriko duela jasotzen du hitzarmenak, Lexikoaren Behatokia egitasmorako.

Horretaz gain, honako puntu hauek jaso dira hitzarmenean:

- Mendebalde Kultur Alkartek Euskaltzaindiari egingo dizkio gramatika, lexikografia, ortografia, onomastika eta euskalkien erabileraren inguruko kontsultak eta iradokizunak, eta Euskaltzaindiak kontsulta horiei erantzuna eman edota bideratuko ditu.
- Bi erakundeok publikatzen dituzten argitalpenak elkarren artean trukatzeke konpromisoa hartzen dute. Era berean, bi sinatzaileen artean argitalpen-egitasmoak partekatuko dituzte.
- Euskararen jakitean, erabileran zein haren aldeko sustapenaren ikerketan, dibulgazioan eta sentiberatzean egitasmoak partekatzeke konpromisoa hartzen dute. Euskaltzaindiak egoitza nahiz azpiegitura erabiltzeko aukera eskaintzen dio Mendebalde Kultur Alkarteari, adosten dituzten ekintzetan baliatzeke.

ONCE

Euskaltzaindiko katalogoetako obra batzuk Braille sistemara edota itsuek soilik erabiliko dituzten beste formatu batzuetara egokituko dira. Helburu horri begira, Akademiak eta Espainiako Itsuen Erakundeak (ONCE) lankidetzatza-hitzarmena sinatu zuten azaroaren 10ean. Egokitu beharreko lanak bi aldeek batera hautatuko dituzte.

Bestalde, Euskaltzaindiak, ONCEekin elkarlanean, gaztelaniazko testu labur zehatzak gaztelaniatik euskarara itzuliko ditu.

Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Basilio San Gabriel ONCEren lurralde-ordezkariek izenpetu zuten lau urteko iraupena izango duen hitzarmena.

Gabriel Aresti Kultura Elkartea

Gabriel Arestiren lanak, ondarea eta obrak ezagutarazteko asmoz, Euskaltzaindiak eta Gabriel Aresti Kultura Elkartek lankidetzatza-hitzarmena

sinatu zuten abenduaren 4an. Hitzarmenaren testuan jaso zenez, bi erakundeok «Gabriel Arestiren obra osorik edo zatika berrargitaratuko dute, hitzaldiak, erakusketak eta jardunaldiak antolatzeke borondatea dute, bai eta haren obra eta ekarria testuinguruan kokatzeko bestelako adituen ekarpenak bilatuko eta argitaratuko ere». Elkarlan horren lehenbiziko emaitza egun berean bertan aurkeztu zen jendaurrean: *Harri eta herri* liburuaren berrargitalpena.

Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Meli Esteban Gabriel Arestiren alargun eta Elkartearen ohorezko presidentek sinatu zuten hitzarmena. Giro lasaian egin zuten, *Harri eta herri # 50 urte* argitalpena aurkeztu ondoren. Gabriel Aresti Elkartearen eta Euskaltzaindiaren ordezkariak eta liburuan parte hartu duten egileetako batzuk ondoan izan zituzten.

Berriak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

2014ko albisteen kronika

Sopela, Bizkaiko Uribe Kostako udalerriaren izen ofiziala

Bizkaiko Batzar Nagusiek *Sopelana* izena alde batera utzi eta udalerriari ofizialki *Sopela* deitzea onartu zuten urtarrilaren 29an. Bizkaiko eta Euskal Autonomia Erkidegoko aldizkari ofizialetan argitaratu ostean, Sopela izenari erabateko ofizialtasuna eman zitzaion.

Udalerri horretako izen ofiziala aldatzea prozesu luzea izan zen. Euskaltzaindiak hainbat aldiz adierazi zuen Sopela izan behar zela udalerriaren izen ofiziala, eta hala jasotzen du Akademiaren 145. arauak, 2005ean onartua *Bizkaiko Herri Izendegia* izenarekin.

Udalak eskatuta, 2012an egin zuen Akademiak azken txostena. Harrezkero, 2013ko urtarrilean egindako Udalaren Euskara, Hezkuntza eta Kultura batzordearen bileran Euskaltzaindiak izenari buruzko argibideak eman zituen. Hilabete geroago, 2013ko otsailaren 28an eginiko osoko bilkuran, udalerria Sopela deitzeko prozesua abian jartzea erabaki zuen Udalak.

Ondoren, akordioa Bizkaiko Batzar Nagusietara bidali eta bertako Batzorde Institutuzionalak izen aldaketaren aldeko irizpena eman zuen 2013. urteko abenduaren 3an. Azkenik, 2014ko urtarrilaren 29an, Bizkaiko Batzar Nagusiek onartu zuten aldaketa.

Euskaltzaindia D ereduaren alde Nafarroan

Urtarrilaren 31n, Bilbon eginiko Osoko bilkuran, Euskaltzaindiak honako adierazpena onartu zuen:

«Nafarroako irakaskuntzan iragarri da datorren 2014-15 ikasturtean izena emateko epea. Urtero bezala, gurasoek aukera izanen dute beren umeak D ereduan matrikulatzeko, bai irakaskuntza publikoan, bai ikastolen sarean. Izan ere, ikastetxe horiek aukera paregabea eskaintzen diote Nafarroako gizarteari, gurasoei bereziki, nafar guztionan den hizkuntza eta kulturatik abiatuz, beren seme-alabak mundu zabalera begira hezi ahal izateko.

Euskara babestea, gizartearen maila guztietara zabaltzea eta erabilerara sustatzea Euskaltzaindiaren zeregin berariazkoak dira, legez Euskaltzaindia baita euskararen erakunde aholku emaile ofiziala. Hori horrela, Akademiak xede horiekin bat egitera gonbidatzen ditu Nafarroako haurren gurasoak eta beren seme-alaben heziketarako D eredua (euskarazko irakaskuntza Gaztelania irakasgaiarekin) hautatzera animatzen. Aldi berean, zorionak ematen dizkie eredu hori hautatzen duten gurasoei, bai eta eskerrak eta babes osoa ere, irakaskuntza publikoan zein ikastolen sarean urte luzez, zeregin horri osoki emanak eta emaitza bikainak lortuz lanean aritu diren eta ari diren irakasleei eta gainerako langilei.

Bilbon, 2014ko urtarrilaren 31n eginiko
Euskaltzaindiaren Osoko bilkuran aho batez onartua».

«Euskaltzaindiaren Hiztegia» egitasmoaren zuzendaritza berritu

Euskaltzaindiko Osoko bilkurak, urtarrilaren 31n Bilbon eginiko batzarrean, Andoni Sagarna euskaltzain oso eta Gipuzkoako ordezkaria *Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta Adibideak* egitasmoaren zuzendari izendatu zuen. Bilera berean, Miriam Urkiak, Euskaltzaindiaren Hiztegi Batuko Lantaldearen buruak, zeregin horretan lagunduko ziola erabaki zuen Akademiak, eta Jose Antonio Aduriz euskaltzain urgazleak aholkulari lanetan jardungo zuela.

Ordura arteko lantaldearen teknikariak (Elizabet Kruzeta, Ainhoa Otamendi, Ane Loidi eta Gabriel Fraile) lanean jarraitu zuten.

Ibon Sarasola egitasmoaren aurreko zuzendariak, Euskaltzaindiarekin izan zuen zuzendaritza-kontratua 2014. urtean ez berritzeko hartu zuen erabakia idatziz berretsi ondoren, Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak proposatu eta 2014ko urtarrilaren 31n Bilbon eginiko Osoko bilkurak berretsi zuen egitasmo horren zuzendaritza berriaren osaera.

«Desagertzeko arriskua duten europar hizkuntzez eta hizkuntza-aniztasuna Europar Batasunean» mintegia

Otsailaren 21ean, «Desagertzeko arriskua duten europar hizkuntzez eta hizkuntza-aniztasuna Europar Batasunean» mintegia egin zen Bilbon, eta bertan «Desagertzeko arriskuan dauden hizkuntzez eta Europar Batasuneko hizkuntza-aniztasunari buruzko txostena»ren egileek –Csaba Sándor Tabajdi (Europako Parlamentuko Sozialisten eta Progresisten Aliantzaren Taldekoa) eta François Alfonsi (Berdeak-ALEko Taldekoa) eurodiputatuek– parte hartu zuten. Euskaltzaindiak eta Sabino Arana Fundazioak elkarlanean antolatu zuten.

Aipatutakoez gain, beste eurodiputatu batzuk eta Eusko Jaurlaritzako, Bizkaiko Foru Aldundiko eta euskararen, hezkuntzaren eta euskal kulturaren esparruan diharduten zenbait erakunde eta elkartetako ordezkariak ere mintegian izan ziren. Hala, Izaskun Bilbao EAJ-PNVren eurodiputatuak, Patxi Baztarrika Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza sailburuordeak, Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Eusko Jaurlaritzako, Bizkaiko Foru Aldundiko eta euskararen, hezkuntzaren eta euskal kulturaren esparruan diharduten zenbait erakunde eta elkartetako ordezkariak ere parte hartu zuten. Erramun Osa Euskaltzaindiko idazkariordea izan zen mintegiko koordinatzailea.

«Desagertzeko arriskuan dauden hizkuntzez eta Europar Batasuneko hizkuntza-aniztasunari buruzko txostena», François Alfonsi korsikar diputatu eta Europako Parlamentuko Gutxiengoen Talde-elkarteko presidenteki-deak koordinatua, gehiengo handiz onetsi zen Europako Parlamentuan

2013ko irailaren 11n. Aldez aurretik, proposamena Europako Parlamentuko Kultura eta Hezkuntza Batzordeak ere onetsi zuen, aho batez, 2013ko ekainaren 18an.

Txosten hori berori aurkeztu zen Bilbon eginiko mintegian. Aurkezpen horretan, Csaba Sándor Tabajdik datu batzuk jarri zituen mahai gainean, hala nola, Europar Batasunean 255 hizkuntza baino gehiago mintzatzen dira, eta horietatik 128 egoera larrian daudela eta 90, berriz, oso egoera larrian. Horrek biztanleriaren % 8ri –45 milioitik gora pertsonari– eragiten die. Europako Parlamentuko Sozialisten eta Progresisten Aliantzaren Taldeko eurodiputatuaren esanetan, egoerari buelta eman dakiok. Euskararen kasua aipatu zuen, «bizirik irautea ez ezik, aurreratzea ere lortu baita».

Nafarroako egoera ere kontuan hartu zuen, eta hauxe azpimarratu: «40.000 nafarren hizkuntza-eskubideak Foru Gobernuaren esku daude». Eta frantziar estatuari dagokionez, honako hau adierazi zuen: «Ez du aitortzen frantsesa ez den beste hizkuntzarik, eta horrela Lapurdi, Nafarroa Behere eta Zuberoako milaka euskaldunen eskubideak urratzen ditu». Hori dela-eta, europar instituzioei eskatu zien «presioa egin diezaiotela frantses gobernuari, Hizkuntza Gutxituen Gutuna berresteko konpromisoa bete dezan».

Euskaltzaindiaren webgunearen bertsio mugikorra

Euskaltzaindiaren webgunearen atal erabilienak eskuko telefonoan eskuratzeko, webgunea moldatu du Akademiak. Ondorioz, webgunearen bertsio arruntan ez ezik, Hiztegi Batua, Orotariko Euskal Hiztegia eta Euskal Onomastikaren Datutegia eskuko telefonoentzako egokitutako moldean ere kontsulta daitezke. Eskuko telefonotik webgune osoa ikusteko ere aukera ematen du Akademiak.

Lana Euskaltzaindiaren Donostiako ordezkari-tzaren garatu zen, Akademiaren Informazio eta Komunikazioaren Teknologia (IKT) batzordearen gidaritzapean. Hau guztia aurkezteko, otsailaren 28an prentsaurrekoa eman zuten Donostian, Gipuzkoako Foru Aldundian, Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Alazne Gorrotxategi informatikariak.

2013ko Azkue Literatura sariak

Martxoaren 6an, Euskaltzaindiaren Bilboko egoitzan, 2013ko Resurreccion Maria Azkue sariak banatu zituzten Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak eta Euskaltzaindiak. Sariok Gorka Martinez BBK Fundazioko buruak eta Andres Urrutia euskaltzainburuak eman zituzten.

Hauek dira 2013ko saridunak:

- A mailan, narrazioan: lehen saria: *Mundiala!*, Maddi Aiestaran; bigarren saria: *Zintzoa izateko ipuina*, Olatz Bereziartua; hirugarren saria: *Martinaren ibilbidea*, Anne Agirre.
- A mailan, olerkian: lehenengo saria: *Egunsentia*, Lorea Azpiazu; bigarren saria: *Ezer ez da betiko*, Naia Ordorika; hirugarren saria: *Parkea*, Aiora Amenabar.
- B mailan, narrazioan: lehen saria: *Janis Joplin, sudur gorriak eta arrautza frijituak*, Lourdes Ondaro; bigarren saria: *Lagun minak*, Markel Txasko; hirugarren saria: *Egunari beldur*, Ane Saiz.
- B mailan, olerkian: lehen saria: *Lehertu, atertu, desertu*, Maialen Akizu; bigarren saria: *Amaraunak*, Inhar Esnaola; hirugarren saria: *Itzaldtu*, Maialen Akizu.

Azkue Sarien helburu nagusia idazle gazteak literatura mundura erakaritzea da. 2013ko epaimahaikoak hauek izan ziren:

- A mailan: Yolanda Arrieta, Igone Etxebarria eta Antton Irusta.
- B mailan: Joseba Butron, Amaia Jauregizar eta Jabier Kaltzakorta.

Euskaltzaindia Amezketan, Fernando Amezketarraren jaiotzaren 250. mendeurrenean

2014an bete ziren 250 urte Fernando Amezketarra jaio zela. Hori dela-eta, Amezketako Udalak «Fernando urtea» izendatu zuen 2014a, eta bertsolariaren omenezko hainbat ekitaldi sustatu zituen urte osoan zehar. Euskaltzaindia ere Amezketan izan zen, martxoaren 19an, ospakizunekin bat eginez.

Hala, Euskaltzaindiaren Zuzendaritzak bilera egin zuen Amezketako Udaletxean. Arratsaldean, Fernando Amezketarrari eskainitako plaka bistaratu zuten Kultur Etxean. Honela dio: «2014-3-19. Fernando Amezketarra jaio zeneko 250. urteurrenean eta bere izeneko Kultur-Etxe honetan, herriko Udalak eta Euskaltzaindiak jarritako oroigarria». Ekitaldian, Yolanda Gorostidi Kultura zinegotziak eta Andres Urrutia euskaltzainburuak hitz egin zuten, eta Bixente Gorostidik bertso batzuk bota zituen.

Ondoren, hitzaldi bana eman zuten Pello Zabalak –«Zer izan da Fernando niretzat?»– eta Jose Mari Oterminek –«Zer dakigu Fernandoz?»–.

Euskaltzaindiaren Zuzendaritzako kideen agerraldia Eusko Legebiltzarrean

Martxoaren 18an, Eusko Legebiltzarraren Kultura, Euskara, Gazteria eta Kirol batzordearen aurrean agerraldia izan zuten Euskaltzaindiaren Zuzendaritzako ordezkariak. Guztien izenean, Andres Urrutia euskaltzainburuak hartu zuen hitza eta, besteak beste, Akademiaren sorrera, izaera eta zereginak azaldu zituen. Laster ehun urte beteko dituen erakunde honen erronka eta helburu nagusiak ere aipatu zituen.

Euskaltzaindia zelan sortu zen gogoratu ostean, erakundearen helburu nagusiak gogoan izan zituen euskaltzainburuak: «Euskara ikertzea, arautzea eta haren erabilera sustatzea. Hortaz, bere izaera zientifikoa eta akademiakoa, alde batetik, eta gizartearekikoa, bestetik, azpimarratu behar dira».

Hainbat arlo jorratu zituen Andres Urrutiak bere agerraldian, besteak beste orain arte eman diren pausurik nabarmenenak, bai eta etorkizunari begira Euskaltzaindiak mahai gainean dituen 11 erronka eta 5 ildo nagusiak ere.

Erronkak eta ildo estrategikoak

Erronkei dagokienez, hona horietako batzuk: finantzaketa-bide berriak lortu; egituraz kanpoko erakunde eta profesionalak elkarlana eta lanki-

detza-sistemak hobetu eta areagotu; Euskaltzaindiaren jarduera arauemai-
lea eraginkorragoa egin; hizkuntzaren corpusari buruzko aholku eta kon-
sulta zerbitzuetan, erakunde eta profesionalei zerbitzu-eskaintza hobea
ziurtatzeko urratsak egin; ahozko hizkera-moldeak landu eta hizkuntza
mintzaturiko erregistroak, lehentasunezko gizarte-esparru eta segmentu ja-
kinetara zabaltzeko egitasmoak bultzatu; euskalgintzako eragile eta hizkun-
tzalaritzako profesionalek Euskaltzaindiari eskatutako egitasmoei lehenta-
suna eman, e.a.

Horiek horrela, 2011-2016 aldirako, bai ildo estrategikoak, baita helbu-
ruak ere markatu ditu Zuzendaritzak. Hauek dira helburuok:

- Euskararen Herri Hizkeren Atlasaren 4 liburuki berri kaleratzea.
- Hiztegi Batuak 63.000 hitz jasotzea.
- Euskaltzaindiaren Hiztegia. Adierak eta Adibideak hiztegiak 43.000 hitz jasotzea. Bigarren argitaraldia.
- Euskal Hiztegi Etimologikoa argitaratzea.
- Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak lana eguneratzea eta moldatzea. Ondoren, lanaren laburpena egitea.
- Euskara Batuaren Eskuliburua argitaratzea.
- Euskararen Historia Soziala egitasmoa burutzea.
- Lexikoaren Behatokiak 60.000.000 testu-hitz jasotzea.

2013-2016 aldirako bestelako helburuak, aldiz, honako hauek aipatu zi-
tuen:

- Onomastika zerbitzua berrantolatu eta irizpideak ezartzea. Euskal Cor-
pus Onomastikoa gizarteratzea.
- Hizkuntzaren Kalitatearen Behatokia zerbitzuaren sorrera.
- Ikertzaileen figura sortzea eta barruratzea Akademiaren egituraren ba-
rruan.
- Euskaltzaindiaren batzordeek ere lanean jarraitzea eta Euskaltzaindia-
ren zerbitzuak eragingarriak izatea euskal gizartearen aurrean.

- Hizkuntza industriekin, herri-erakundeekin, unibertsitateekin, euskalgintzaren eta euskal gizartearen elkarte eta erakundeekin, hedabideekin eta abar lankidetzaz bideak areagotzea, euskara prestigiatzeko eta are hobeto kokatzeko etorkizunari begira.
- Euskaltzaindiaren ekarria proiektatzea euskal gizartean euskararen lurralde guztietan.
- Kudeaketa gardena eta hurrekoa. Esku artean dauzkan baliabideak ahalik ondoen eta eragingarrien baliatzeko asmo sendoa.

Liburu Azokak: Sara, Durango, Bilbo

Apirilaren 21ean, Pazko Astelehenean, Sarako Idazleen Biltzarra egin zen. Euskaltzaindiak hiru liburu aurkeztu zituen: *Le fondement moral des droits culturels de l'homme* (Kultura eskubideen oinarri etikoak), Piarres Charrittonena; *Amodioaren Martirra. Dolores emazte bat berthutez bethea*, Ernest Daudetena, Xabier Altzibar da edizio kritiko eta modernoa egin duena; eta *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri*, Jean-Baptiste «Battittu» Co-yosek paratua.

Sarako Turismo Bulegoak eta Euskal Kultur Erakundeak antolatzen duten biltzarra herriko kiroldegian egin zen, urtero legez. 2014ko edizioak hiru lagun omendu zituen: Erramun Baxok soziolinguista eta ohorezko euskaltzaina, Manex Pagola idazle, kantari eta euskaltzain urgazlea eta Patrice Rouleau marrazkilaria.

Bestalde, abenduaren 5etatik 8ra bitarte, Euskaltzaindia Durangoko Azokan izan zen. Beste zenbait argitalpenez gain, 2014ko nobedadeak izan zituen salgai, besteak beste, *Harri eta Herri # 50 urte. Artikuluen bilduma*, *Euskaldun hazi Nafarroan*, *Euskal Herriko ibaiak* edota *Sociedad y lengua vasca en los siglos XVII y XVIII*.

Horrezaz gain, Xarles Videgain euskaltzain oso eta *Euskararen Herri Hizkeren Atlaseko* arduradunetariko bat, Atlas horri buruzko azalpenak ematen egon zen, Euskaltzaindiaren erakusmahaietan.

Hauetaz gain, maiatzaren 29tik ekainaren 8ra izan Bilboko Liburu Azokan ere saltokia izan zuen Euskaltzaindiak.

euskaltzaindia.eus helbide berria

Abenduaren erdian, Euskaltzaindiak webgunearen helbide berria estreinatatu zuen: euskaltzaindia.eus. Akademiaren helbide elektronikoko guztiak ere .eus-era aldatu ziren.

.eus domeinuak bere ibilbideari ekin zionetik, zazpi urte luze joan ziren. 2009ko urtarrilaren 9an, PuntuEus elkarteak aurkeztu zuen bere burua, agerraldi publiko batean. Lana, baina, urtebete lehenago hasi zen.

Euskaltzaindiak sorreratik bertatik parte hartu zuen proiektuan. Akademiak 2007. urtearen bukaeran izan zuen lehenbizikoz .eus domeinua sortzeko ekimenaren berri. Ondoren, 2008ko urtarrilaren 17an, ekimen horretan partaide izateko deituak izan ziren erakundeetako ordezkariak bildu ziren, eta horien artean Euskaltzaindiaren ordezkaria zegoen, Andoni Sagarna, alegia. Bilkura horretan parte hartu zutenek .eus elkartearen Zuzendaritza batzordea hautatu zuten eta Euskaltzaindiaren ordezkaria batzorde horren buru izatea erabaki zuten.

2012an, elkarteak PuntuEus Fundazioa sortu zuen, egitura juridiko hori beharrezkoa zela ikusi zelako. Urte horretan bertan Euskaltzaindiak Joan Mari Torrealdai izendatu zuen bere ordezkari; ordu ezkerok, Fundazioaren presidentea Torrealdai da.

.eus domeinua duen aurreneko webgunea apirilaren 15ean sarean ikusi ahal izan zen (Domeinuak.eus). Bi hilabete geroago, ekainaren 28an, PuntuEus Fundazioak iragarri zuen egun horretan bertan aktibatu zirela lehen webgunetako domeinuak, 92 aitzindariaren eskutik. Aitzindarien Fasearen ondoren, abiarazte-aldia etorri zen eta, azkenean, abenduaren 3an, .eus domeinuaren fase irekia hasi zen.

Fase irekiaren hasiera ospatzeko, hain zuzen ere, abenduaren 3an, Euskararen Nazioarteko Egunean, aktibatu ziren abiarazte-aldian erregistratu-

tako .eus domeinu-izen, 1.292 guztira. Era berean, domeinu-izenen erregistro publiko orokorraren fasea martxan jarri zen.

Euskaltzaindiak domeinuaren erregistroarekin arazo tekniko batzuk izan zituen, eta, aipatu bezala, abenduaren erdialdera arte ezin izan zuen domeinua erabili, euskaltzaindia.eus, alegia.

Ipar Euskal Herriko euskaltzainen urteko bilera

Apirilaren 29an egin zen Ipar Euskal Herriko euskaltzainen urteko bilkura, Baionako ordezkartizan. Bileran hau urtero egiten da, Frantziako Estatu-ko Elkarte-legeak dioena betez, eta Iparraldeko euskaltzainek –oso, ohorezko eta urgazleek– parte hartzen dute. Iparraldeko euskaltzainez gain, Euskaltzaindiaren Zuzendaritzako kideak izan ziren.

Andres Urrutia euskaltzainburuak hasiera eman zion bilerari. Ondoren, 2013ko ekitaldien txostena aurkeztu zuen Xarles Videgain Iparraldeko ordezkariak, baita Iparraldeko berariazko egitasmo eta argitalpena ere. Bestalde, Joseba Zabaleta kudeatzaileak 2013ko kontuen txostena eta 2014ko aurrekontua aurkeztu zituen. Azkenik, 2013. urteari dagokion aditegi txostena ere aurkeztu zen.

Txosten guztiak aho batez onartu ziren.

12 ohorezko euskaltzain berri

Maiatzaren 30ean, Euskaltzaindiak Donostian egin zuen Osoko bilkuran, 12 ohorezko euskaltzain berri izendatu zituen. Hauek dira: Paulo Agirrebaltzategi, Angel Aintziburu, Dionisio Amundarain, Xabier Amuriza, Xipri Arbelbide, Antonio Campos, Maite Idirin, Mixel Itzaina, Jon Landaburu, Joan Martí, Martin Orbe eta Manu Ruiz Urrestarazu.

Euskaltzaindiak aldiro-aldi izendatzen ditu ohorezko euskaltzainak, bere arautegiaren arabera, euskarari egindako mesede bikainengatik.

Euskaltzaindiak eta Elantxobeko Udalak Imanol Berriatua omendu dute

Uztailaren 19an, Elantxobeko Udalak eta Euskaltzaindiak Imanol Berriatua omendu zuten, bere jaiotzaren mendeurrenean.

Eguneko egitaraua Gorgonio Renteria Kultur Etxean hasi zen, bertan egin baitzen Imanol Berriatuaren bizitzari buruzko erakusketa birtuala. Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkariak eta Pruden Gartzia Azkue Bibliotekako zuzendariak eman zituzten azalpenak.

Ondoren, ageriko bilkura egin zen. Hizlariak hauek izan ziren: Koldo Olagibel alkatea, Juan Luis Goikoetxea euskaltzain urgazlea, Xabier Kintana euskaltzain osoa eta Andres Urrutia euskaltzainburua. Hitzaldiak entzun ondoren, ohorezko aurrekua dantzatu zuten, eta Talaiako goialdean bistaratu zen Elantxobeko Udalak eta Euskaltzaindiak Imanol Berriatuaren omenez egin duten oroitarria. Honela dio: «Imanol Berriatua Ibieta. Jaiotzaren mendeurrena. 2014. Gure artean hitz egin».

Horren ostean, bi erakundeek beste plaka bat eman zioten Imanol Berriatuaren ilobari. Plaka horretan omenduaren erretratua agertzen da, eta berak 1952an Andima Ibinagabeitiari bidali zion gutunaren zati bat: «Ai, gure Izaro'ko komentu zaharra! Bagagoz emen aski, komentu ori edeki gura dugunok. Baita, euskera errukarria iaso nahi dugunok ere. Erein dezagun gogoz, eta bilduko dugu noizbait fruitua».

Sei kide berri *Euskera* agerkariaren Aholku batzordean

Euskera Euskaltzaindiaren agerkari ofizialaren Aholku batzordeak sei kide berri ditu: Mixel Aurnague, Martine Berthelot, Martin Haase, Jose Ignazio Hualde, Xabier Itzaina eta Jon Landaburu. Agerkariaren Idazketa batzordeak proposatu zituen, eta Akademiaren Osoko bilkurak onartu, uztailaren 18an.

Euskera agerkariaren Idazketa batzordearen lehentasunetako bat agerkariaren irekiera instituzionala sustatzea izan da. Horretan sakonduz, Fundación Española para la Ciencia y la Tecnología (FECYT) erakundeak, aldizkari zientifikoaren kalitatea aztertzeke ebaluazioan, *Euskera* agerkariari

egindako gomendioek asmo hori indartu zuten. Izan ere, besteren artean, agerkariko Aholku batzorderako nazioarteko eta izen handiko erakundetako kideak izendatzea proposatzen zen.

Hala, bada, Idazketa batzordeak, 2014ko uztailaren 8ko bileran, zenbait irakasle eta ikerlariren izenak bildu, horien lanak eta meritua aztertu, eta Osoko bilkurari 6 kideren izendapena proposatzea erabaki zuen. Osoko bilkurak izendapen hauek uztailaren 18an berretsi zituen.

Aholku batzordeko kide guztiak hauek dira: Mixel Aurnague, Miren Azkarate, Joxe Azurmendi, Martine Berthelot, Josu K. Bijuesca, Gidor Bilbao, Iñaki Camino, Ana Etxaide, Jose Ramon Etxebarria, Maite Etxenike, Patxi Goenaga, Ricardo Gomez, Manuel Gonzalez, Jose Ignazio Hualde, Itziar Idiazabal, Joseba Intxausti, Iñaki Irazabalbeitia, Jacinto Iturbe, Xabier Itzaina, Jabier Kaltzakorta, Jon Landaburu, Alberto Loizate, Juan Madariaga, Joan Martí, Eneko Oregi, Jon Ortiz de Urbina, Rosa Miren Pagola, Jose Antonio Pascual, Txomin Peillen, Ibon Sarasola, Joan Mari Torrealdai, Miriam Urkia, Xarles Videgain eta Juan Jose Zubiri.

***Hamalau Heriotzena* lanaren jatorrizko bertsopaperaren kopia aurkitu dute Euskaltzaindian**

Modesto eta Bertol Arrieta aita-emeek *Hamalau Heriotzena* izeneko sortaren jatorrizko bertsopaperaren kopia bat aurkitu dute Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan. Dokumentu berean agertzen denez, Tolosan argitaratu zen, D. Juan Manuel la Lamaren inprimategian, 1826an.

Modesto eta Bertol Arrietak azaldu dutenez, «1965ean J.M. Leizaolak *1808-1814 en la poesía popular vasca* (194-200 or) liburuan argitaratu zituen bertso horiek, baina ortografia garaira egokituta eta izenak ezkatututa. Gero, 1983an, Lakarrak, Bigurik eta Urgellek jaso zuten aldaera hori euren liburuan (*Euskal baladak: antologia eta azterketa*)».

«Dena den –gaineratu dute– bertso-paper hori, Louis Lucien Bonaparte printzeak jaso eta Londresen zeukan liburutegi pertsonalean gordeta egon zen, bere alargunak Chicagoko Newberry Libraryri saldu arte (1900. urte inguruan). Gero, 1980. urte inguruan, Euskaltzaindiaren Bibliotekak Bona-

partek jasotako bertso-paperez osatutako mikrofilm bat erosi zuen, ikertzailerle guztien eskuragarri egon zedin. Kontsultak errazteko bertso-paper horien kopia egin zituen paperean. Guri horien kopia bat iritsi zaigu. (Hilabete eskas geroago, Roberto Kerexetaren laguntzaz, beste mikrofilm bat aurkitu dugu Euskadiko Artxibo Historikoan)».

Bertsopaper honetan, aurkezpen gisa, testu hau azaltzen da: «MENDAROCO SEMEA NAIZ DESGRACIA ASCO EGUIN *dedana, eta noa aditce? ematera canta oiequin ez dedin suertatu Amaren Semeric gueyago ni becela*».

2014ko Nafarroa Oinez dela eta, Euskaltzaindia Zangozan

Urtero bezala, Nafarroa Oinez Nafarroako ikastolen aldeko festarekin bat egin, eta irailaren 26an Zangozan izan zen Euskaltzaindia.

Goizean, Angel Navallas Zangozako alkateak ongietorria eman zien euskaltzainei. Udalaren izenean, alkateak «Zangozako Udalak Euskaltzaindiari, Zangozako Udaletxean ospatutako bileraren oroimenez. 2014/9/26» dioen oroigarria eskaini zion euskaltzainburuari.

Ondoren, Euskaltzaindiak Osoko bilkura egin zuen, Udaletxean. Batzarra amaitu zenean, 2014ko Nafarroa Oinez antolatu zuen Zangozako ikastola bisitatu zuten euskaltzainek. Ondoren, ikastolako arduradunek operi batzuk eman zizkioten Euskaltzaindiari: «Zugan datza euskararen geroa» esaldia duen oroigarria eta Jose Javier Abadía margolariak egindako Santa Maria elizaren fatxadaren urmargoa. Bestalde, euskaltzain guztiek jaso zuten Zangozako ikastolak 25 urte bete zituenean kaleratu zuen liburua.

Arratsaldean, Zangoza herria bisitatu zuten Juan Cruz Labeaga historialariaren gidaritzapean.

Euskararen aldeko gurasoen jarrera eskatu dute Euskaltegiek eta Hezkuntza ordezkariak

Irailaren 16an, agerraldia egin zuten euskaltegiek eta hezkuntzako hainbat eragilek, Euskaltzaindiaren egoitzan. «Zatoz euskaltegira» kanpainaren

barruan kokatu zen ekitaldia eta gurasoei zuzendu zitzaizkien. Izan ere, umeak euskalduntzeko prozesuan, gurasoen jarrera aktiboa oso inportantea dela aldarrikatu zuten.

Agerraldian hauek izan ziren: batetik, AEK, IKA, Batuz, Elkarlan, Deustuko euskal irakasleagoa, Aurten bai, Bai&By, Maizpide eta udal euskaltegiak; eta bestetik, Koldo Tellitu (Euskal Herriko Ikastolen Federazioa), Mikel Ormazabal (Kristau Eskola) eta Lurdes Imaz (EHIGE) hezkuntzako eragileak. Arantza Aurrekoetxea Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza sailburordea eta Joseba Erkizia HABEko zuzendari nagusia ere izan ziren ekitaldian. Azaldu zuten bezala, ohiko ikastaro eta moduluez gain, gurasoei bereziki zuzendutako eskolak eskaintzen dituzte euskaltegiek, gurasoen behar komunikatibo nagusietara eta ordutegietara egokitutakoak.

Euskaltzaindia 2014ko Ondarearen Europako Jardunaldietan

Urtero legez, 2014an ere Ondarearen Europako Jardunaldiak antolatu zituen Bizkaiko Foru Aldundiak. «Etxez etxe» izenburupean, ekitaldi ugari egin ziren urrian zehar, Bizkaiko herri askotan. Euskaltzaindiak «Euskal Herriko etxeak: etxeen izenak eta esanahiak» izeneko hitzaldi zikloa eta erakusketa bi –bata digitala, bigarrena liburuez osatuta– antolatu zituen.

Euskal kulturaren *etxe* kontzeptuak alderdi anitz dauka eta oso garrantzitsua da. Hori horrela, etxearen eta euskararen arteko lotura hizpide izan zuten hiru hitzaldi antolatu zituen Euskaltzaindiak: «Etxea eta euskalkiak», «Etxeen izenak» eta «Etxea eta euskal literatura». Hizlariak Aritz Abaroa, Mikel Gorrotxategi eta Adolfo Arejita izan ziren.

Hala, urriaren 9an «Etxea eta euskalkiak» hitzaldia eman zuen Aritz Abaroa Euskararen Herri Hizkeren Atlas egitasmoko teknikariak. Euskalkien ikuspuntutik heldu zion gaiari: baserria, borda, aldeatze, laborari etxea eta antzeko kontzeptuen arteko aldea ikusi zen.

Urriaren 16an, Mikel Gorrotxategi Onomastika zerbitzuko arduradunak «Etxeen izenak» gaia jorratu zuen. Etxeen izenak aztertu zituen: Goikoe-txea, Bengoetxea, Aurrekoetxea...

Urriaren 23an, Adolfo Arejita euskaltzain eta Iker sailburuak «Etxea eta literatura» izan zuen hizpide. Etxearen sinbolismoa euskal literaturan aztertu zuen.

Erakusketari dagokionez, «Etxea XX. mendeko euskal pentsamenduan. Hiru intelektuaren ekarpena: Agirre, Lhande eta Barandiaran» izena zuen, eta urriaren 1etik 31ra egon zen zabalik.

Euskaltzaindia Xalbador Egunean

Urtero legez, Urepelen (Nafarroa Beherea), ospatu zen Xalbador Eguna, Fernando Aire «Xalbador» oroitzeko. Urriaren 18an eta 19an izan zen ekimena, eta ohi bezala, Xalbadorrekin batera, beste pertsona bat omendu zuten. Oraingo honetan, Pierre Bordazarre «Etxahun Iruri» idazle, kantu eta pastoral egilea izan zen.

Xalbador Eguna antolatzen duten Deiadarra elkarteak eta Euskaltzaindiak egitarau oparoa prestatu zuten. Besteak beste, urriaren 17an, larunbatean, François Rossek eta Mixel Etxekoparrek kantaldia eman zuten. Igandean, aldiz, Etxahun Iruriri buruz aritu ziren, mahai-inguru batean, Jean Mixel Bedaxagar, Allande Etxahun, Luxi Etxekopar eta Mixel Etxekopar. Igandean, honako bertsolariak aritu ziren: Ibai Kanpo eta Joanes Etxeberria bertsolari zuberotarrak, eta horien ostean Amets Arzallus, Sebastian Lizaso, Maialen Lujanbio, Juan Jose Eizmendi «Loidisaletxe II» eta Jose Luis Gorrotxategi. Gai-jartzailea Joxe Mari Iriondo izan zen.

Urepeleko Herriko Etxearen, Bizkaiko Foru Aldundiaren eta Euskadi Irratiaren laguntzarekin antolatu zen egitaraua.

Euskaltzaindiak eduki gehiago jarri ditu Creative Commons lizentziarekin

Azaroan, Euskaltzaindiak eduki gehiago jarri zituen Creative Commons lizentziarekin. Ordura arte bost ziren lizentzia horren menpe zabaltzen ziren lanak, eta azarotik aurrera bost gehiago gehitu zitzaizkien. Hauek dira lan

guztiak: Arauak, Hiztegi Batua, Hiztegi Batu Oinarriduna, XX. mendeko Euskararen Corpus Estatistikoa, Orotariko Euskal Hiztegia, Literatura Terminoen Hiztegia, Lexikoaren Behatokiaren Corpora, Hitz-elkarketa, Izen-degiak / Euskal Onomastikaren Datutegia (EODA) eta Jagonet galde-erantzunen datu-basea.

Euskaltzaindiak erabiltzeari eskaintzen dion baimen-mota zehatza honako hau da: Aitortu - EzKomertziala - Partekatu Berdin 3.0 Espainia.

Hortaz, Akademiak argitaratutako material horiek guztiak kopiatu, banatu eta jendaurrean komunikatu ahal izango dira, betiere egilea Euskaltzaindia dela beren-beregi aitortu eta begi-bistan jarriz gero, eta edukiak zabaltzeko lizentzia bera erabiltzen bada. Horretaz gain, ezin da lan horren erabilera komertzialik egin, eta lana aldatu edo lan eratorri bat sortzen bada, sortutako eduki horren banaketa, ezaugarri berberarekin egin beharko da.

Era berean, erabiltzaileak lan baimendunen zatiak barruratu ahal izango ditu lan sortu berrietan, lan berri horiek literatura arlokoak, artistikoak nahiz zientifikoak izan, baldin eta lan sortu berrian ageriko aipamena jartzen badu, aurretiazko lan bat erabili duela nabarmentzeko, eta, horrez gain, baimen honen baldintza guztiak betetzen baditu (Aitortu - EzKomertziala - Partekatu Berdin).

R. M. Azkueren lan argitaragabeen digitalizazioa

Resurreccion Maria Azkueren lan argitaratu guztiak bildu, katalogatu, sistematizatu eta digitalizatzen ari da Jakin Taldea. Egitasmoa Euskaltzaindiaren eta Bizkaiko Foru Aldundiaren arteko hitzarmen bati esker gauzatzzen ari da eta 2015ean amaituko da. *Jakin* taldeak garatuko du.

Josune Ariztondo Bizkaiko Foru Aldundiko Kultura diputatuak, Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Joan Mari Torrealdai euskaltzain oso eta Jakin Taldeko kideak aurkeztu zuten egitasmoa, abenduaren 1ean. Torrealdaik esan zuenez, «hain da handia Azkueren obra, inork gutxik ezagutzen baitu osorik. Folkloreaz interesatzen dira batzuk, hiztegitintzaz besteak, besteak gramatikaz, besteak linguistikaz, besteak musikaz. Orain, guztia batean

emanda, corpus gisa eraturik, eta interaktibotasunari esker, Azkueren obrak beste dimentsio bat hartuko du, eta ikertzaileei aztergune berriak sortuko dizkie. Digitalizazioari esker –gaineratu zuen– Azkueren ekoizpen intelektual-kulturala gure esku geldituko da oso-osorik eta inolako sekreturik gabe».

Azkue gaitasun handiko gizona izan zen: euskaltzainburua, idazlea, literaturgilea, kazetaria, musikagilea eta musika biltzailea, hiztegiilea, hizlaria, irakaslea, folklorista, herri literaturaren biltzailea, hizkuntzalaria, euskalaria, euskaltzalea.

Torrealdairen hitzetan, «sormen lana eta bilketa lana biak egin zituen, biak oparo. Azkueren obrak sekulako eragina izan du hurrengo belaunaldietan; galtzear zegoen herri ondarea betiko salbatu zuen, eta bazuen azken orduko bilketa zelako kontzientzia».

Kazetari gisa idatzi zituen 713 artikulua, eta 85 liburu burutu zituen. Liburu horietako lau lirateke «enblematikoak»: *Diccionario vasco-español-francés* (Hiztegia), *Cancionero popular vasco* (Kantutegia), *Morfología vasca* eta *Euskalerraren yakintza*.

Joan Mari Torrealdaik azaldu zuenaren arabera, «Azkueren obra ia guztiak bera bizi zelarik argitara emanak dira, horietatik 28 XIX. mendean eta gainerako ia guztiak 1936. urtearen aurretik. Geroztik ere, Azkueren obraren berrargitalpenak gauzatu dira, bai literaturan eta bai linguistika kontutan».

Behin lana amaituta bilaketak katalogoaren arabera eta gaitegiaren arabera egin ahal izango dira. Lan osoko bilaketa eta egituraren bidezkoa ere aurreikusi dituzte.

592 sarrera berri «Euskararen Historia Soziala. Argibide bibliografikoak» atalean

Euskaltzaindiak «Euskararen Historia Soziala. Argibide Bibliografikoak» atalaren datutegia eguneratu eta sarean jarri zuen abenduan. Eguneratze horren ondorioz, 592 sarrera berri erantsi ziren. Orotara, orain 5.033 sarrera bibliografiko ditu.

«Euskararen Historia Soziala. Argibide Bibliografikoak» atariaren xede nagusia honako hau da: Euskararen Historia Sozialari buruzko tresna bibliografikoak guztion eskura jartzea. Ataleko edukiak euskararen historia soziolinguistikoaz ari dira. Hizkuntzaren iraganaren eta euskal gizartean izan duen bilakaeraren berri ematen da, eta inguruko hizkuntzekiko harremanak ere kontuan hartzen dira.

Euskararen Historia Soziala. Argibide Bibliografikoak lanaren lehen bertsioa paperean argitaratu zen: liburu inprimatua 2011n eman zuen argitara Euskaltzaindiak, eta geroztik, 2012an, Akademiak atal berria zabaldu zuen webgunean.

Aurreko lanak berrikustean, eta erantsi diren 592 sarrera berrietan, lan hauek egin ziren:

1. Hautatutako erreferentziak banan-banan egiaztatu, hainbat liburutegitan (Azkue, Habe, Koldo Mitxelena...).
2. Eremuka bateratu: egilea, izenburua, argitaletxea, etab. Izen-deituretarako Euskaltzaindiko Azkue Katalogoa erabili da eta horra jo behar-ko du irakurleak, zernahi argibide behar izanez gero.
3. Lanak hautatutako liburutegietan aurkitu eta informazio hori kode bidez jaso (ikus liburutegien zerrenda «laburdurak» pdf-an).
4. Sarrera bakoitzari gako-hitzak erantsi, horien arabera ere bilaketak egin ahal izateko.
5. Interneten irakur daitezkeen lanen estekak aurkitu.

Bestalde, aurreko sarreretan berregokitze lan batzuk egin ziren. Besteak beste, liburu edo artikuluen edizio digitalak banan-banan berriz egiaztatu eta behar ziren aldaketak egin ziren. Hala, 250 esteka berri gehitu eta beste 130 ordezkatu ziren.

Omenaldiak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

2014an omenduak izan diren Euskaltzaindiko kideak

Ziburuko urrezko medaila Janbattitt Dirassarri

Martxoaren 11n, Janbattitt Dirassar ohorezko euskaltzainari urrezko medaila eskaini zion Ziburuko Herriko Etxeak, urte askoan zehar, herriko elkarte eta talde askorekin elkarlanean, kultura eta euskararen alde egin duen lanagatik.

Ekitaldian, Guy Poulou Ziburuko auzapezak eskertu zuen Dirassarrek egin eta egiten duen guztia. Besteak beste, honako hauek aipatu zituen: Ziburutik Donibanerako zubian den afixa-taulan abisu guztiak euskaraz ezartzen ditu; euskarazko itzulpenak ere egiten ditu herriarentzat. Herriko jai-batzordeko kide ere bada, eta bertsolariez eta fandango lehiaketaz bereziki arduratzen da Bixintxoetan. Batzordearen ereserkiaren hitzak berak idatziak ditu, lagun batekin elkarlanean.

Ziburun kokatua den *Jakintza* elkarteko kide ere bada, eta elkarte horrek agertzen dituen herrien monografietan euskarazko bildumak segurtatzen ditu. Ziburuko *Luma* euskal haurtzaindegiko lehendakari ere bada Janbattitt Dirassar.

Egin zuen esker oneko hitzaldian, ironiaz eta umoreaz mintzatu zen Dirassar. Duela bi urte zendu zitzaion Lore bere emazteari eskaini zion urrezko domina.

Erramun Baxok eta Manex Pagola omendu zituen Sarako XXXI. Idazleen Biltzarrak

Apirilaren 21ean, Erramun Baxok soziolinguista eta ohorezko euskaltzaina eta Manex Pagola idazle, kantari eta euskaltzain urgazlea omendu zituen Sarako Euskal Herriko Idazleen Biltzarraren 31. edizioak. Eurekin batera, Patrice Rouleau marrazkilaria ere omendua izan zen. Euskal Kultur Erakundeko Pantxoa Etxegoinen esanetan, omenduak «hiru xinaurri» dira.

Sariak eman ostean, ohiko aureskua eta *Agur, jaunak* kantaz gain, Manex Pagolak idatzitako *Ez dut bilatzen* abestia kantatu zuten.

2013an omendu zuten Jean Haritschelhar zena ere gogoan izan zuten ekitaldian.

Bernardo Atxaga saritua, *Nevadako egunak* liburuagatik

2014an, Bernardo Atxaga idazle eta euskaltzain osoak irabazi zuen Espainiako Kritikaren Saria, euskarazko narratibaren alorrean, *Nevadako egunak* liburuagatik. Idazleak 2013ko abenduan kaleratu zuen liburua.

Sari hau Espainiako Literatur Kritikarien Elkarteak ematen du urtero. Aurtengo irabazleen izenak apirilaren 25ean eman zituzten jakitera.

Bestalde, urriaren 8an jakinarazi zutenez, Euskadi Literatura Saria, euskarazko narratiba alorrean, irabazi zuen Bernardo Atxagak, liburu beragatik, hots, *Nevadako egunak* lanagatik. Epaimahaikideen esanetan, «hitzaren magia dario Bernardo Atxagaren prosari liburu honetan».

Ur Apalategik, Pello Otxotekok, Jon Kortazarrek, Arantxa Urretabizkaiak eta Lourdes Otaegik osatutako epaimahaikideen aburuz, «testuinguru arrotzaren estimuluen haritik, narrazioan zehar iragana eta oraina, ozeanoaz alde batekoa eta bestekoa, errealitatea eta fikzioa, eta are ametsen mundua, txirikordatuz joango dira, azken orduetako tentsio uneetara heldu arte».

Baionako Euskal Museoa, Jean Haritschelharren omenez

2014. urtean, Baionako Euskal Museoak Jean Haritschelhar omendu zuen. Euskal Museoaren Adiskideen Elkarteak argitaratzen duen aldizkariaren 182. zenbaki berezia plazaratu zuen, oso-osorik Jean Haritschelhar zenari eskainia. Maiatzaren 3an aurkeztu zuten, Museoan egin zuten ekitaldian. Barkoxeko Etxahun elkarteak ere parte hartu zuen omenaldian, eta kanta batzuk abestu zituen.

Aldizkarian parte hartu zuten egileak hor zeudela, Olivier Ribeton Museoko zuzendari izan zenak eta Michel Duvert aldizkaria argitaratzen duen Euskal Museoaren Adiskideen Elkarteko presidente izandakoak hartu zuten hitza. Barkoxeko Etxahun Elkarteko kantariak hauek izan ziren: Jean-Pierre Luro, Jean-Noël Pinque, Dominique Üthürriborde, Jean-Marie Harrichaballet eta Lucien Larrius.

Maritxu Etchandy Euskal Museoaren Adiskideen Elkarteko presidentek aldizkariaren aitzinsolasean idatzi bezala, Jean Haritschelhar «Euskal Museoaren zuzendari izan zen 26 urtez, 1964an Buletina birsortu zuen Museoaren Adiskideen Elkartea lagun. Argitalpenen buru izan zen 32 urtez, 1996 arte, gero Michel Duvert-en esku uzten zituela. Idatz komitearen kide izaten jarraitu zuen 1964tik hil arte, 49 urtez. Horretarako axola handia zuen, artetan bere hautuzko gai batzuk lantzen zituela, azkena 2012an, “Ados, jaunak, ados” erranaldiaz argitasunak emanaz. Aldizkariaren argia eta gidaria izan zen zenbait hamarkadaz. Euskal Museoaren Adiskideen Elkarteak adiskide baino gehiago zuena galdu du, bere aita».

Hala, bada, Museoaren aldizkariaren zenbaki berezia landu eta argitaratu zuten, Elkarteko kideek eskatuta. «Alde guzietarik beren burua eskaini duten kide horien esku-hartzea berez egin da, eta pozik. Heien ekarpenen irakurtzeak erakutsiko dizue zein gogotik, zein sendimendu sarkorrez gogoratzen dituzten haren oroitzapena, haren engaiamendua, haren lanak, eta zenbatetaraino markatu dituen ezagutu dutenak».

Ander Manterolari omenaldia, Zeanurin

Ekainaren 1ean, Ander Manterola antropologo, ikertzaile eta ohorezko euskaltzaina omendu zuten Zeanurin, bere jaioterrian. Zeanuriko herriak eta parrokiak antolatutako omenaldi horretan, bere herriaren esker ona jaso zuen egindako lan guztiengatik.

Opari batzuk ere jaso zituen: herriko umeek parrokiako Andra Mariaren irudia eta Arratiako irudien liburua eman zizkioten, eta Udalak Vicente Larrea eskultoreak egindako burdinazko eskultura bat.

Ekitaldian hauek mintzatu ziren: Anton Erkoreka Etniker Bizkaia taldeko kidea; Jon Elorriaga Labayruren Euskal Bibliotekako liburuzaina; Adolfo Arejita Labayru ikastegiko zuzendari eta euskaltzain osoa; eta Izaskun Sargarna Zeanuriko alkatea. Josune Ariztondo Bizkaiko Foru Aldundiko Kultura diputatuaren gutuna ere irakurri zen ekitaldian.

Meza batekin eman zitzaion hasiera omenaldiari. Ander Manterolak berak eman zuen, alboan Anastasio Azkarai, Gaspar Martínez eta José María Kortazar parrokoa zituela. Meza amaitu ostean, omenduaren bizitza eta ibilbidea biltzen dituzten bideo bi erakutsi zituzten.

Bilboko Liburu Azokaren «Zazpi Kale» saria Miren Agur Meaberi

Ekainaren 5ean, Miren Agur Meabe idazle eta euskaltzain urgazleak «Zazpi Kale» saria jaso zuen, aurreko urteko Bilboko Liburu Azokan –2013koan– *Kristalezko begi bat* liburua izan baitzen gehien saldu zena. Lekeitioko idazleak, Sabin Anuzita, Bilboko Udalaren Euskera, Gazteria eta Kirola Sailaren zinegotziaren eskutik jaso zuen saria eta berriki hildako aitari eskaini zion.

Meabek 2013an argitaratu zuen *Kristalezko begi bat*, Susa argitaletxearen eskutik.

Eusko Ikaskuntza-Laboral Kutxa Humanitate, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien saria Jean-Baptiste Orpustanentzat

Azaroaren 12an, Jean-Baptiste Orpustan hizkuntzalari eta ohorezko euskaltzainak jaso zuen 2014ko Eusko Ikaskuntza-Laboral Kutxa Humanitate, Kultura, Arteak eta Gizarte Zientzien saria, Donostiako Miramar jauregian egindako ekitaldian. Orpustanek ez zuen ekitaldira joaterik izan, hortaz, Xarles Videgain euskaltzain eta Euskaltzaindiko buruordeak jaso zuen, bere izenean. Bigarren saridun bat ere izan zuen sariak: izan ere, Orpustanek eta Maria Asun Landa idazleak *ex aequo* jaso zuten.

Iñigo Urkullu lehendakaria izan zen ekitaldiaren buru eta berarekin batera Iñaki Dorronsoro eta Txomin Garcia Eusko Ikaskuntzako eta Laboral Kutxako presidentek eman zituzten sariak.

Andolin Eguzkitza gogoan, Mendebalde Kultura Alkartearen XVIII. Jardunaldietan

Urriaren 16an eta 17an, Mendebalde Kultura Alkartearen XVIII. Jardunaldiak egin zituen «Hibridismo dialektala» gaiaren inguruan. Jardunaldien amaieran, Andolin Eguzkitza idazle, hizkuntzalari eta euskaltzain osoa omendu zuten.

Jardunaldiok Euskaltzaindiaren egoitzan egin ziren. Hori dela-eta, Andres Urrutia euskaltzainburuak ongietorria eman zien Mendebalde Alkarteko kideei, eta Kaxildo Alkorta zuzendariaren ondoan izan zen jardunaldion aurkezpena egiteko unean.

Bi egunotako hitzaldi eta gogoetek osatu zuten egitaraua eta amaieran egin zen Eguzkitza gogoratzeko ekitaldia: Iñaki Sarrugartek gorazarre egin zion Andoni Eguzkitzari eta ondoren Kaxildo Alkortak oroigarria eman zien Edurne eta Iñaki Eguzkitza Andolinen neba-arrebei.

Joseph Camino saritua «Parrapean - Komiki Egunak» jardunaldietan

Joseph Camino idazle eta ohorezko euskaltzaina saritu zuten Bilbon, «Parrapean - Komiki Egunak» izeneko jardunaldietan. Bilboko Udaleko Kultura eta Hezkuntza Sailak antolatuta, ekimenak euskarazko komikia izan zuen protagonista eta azaroaren 27tik 29ra egin zen, Begoñako barrutian. Larunbatean, azaroaren 29an, *Pan-pin* aldizkaria sustatu zuen Joseph Caminori «Parrapean» saria eman zioten.

Pan-Pin hilabetekaria *Zeruko Argia* aldizkariak argitaratu zuen, 1960tik 1970era bitartean. Haurrentzako komiki aldizkaria izan zen eta Joseph Camino izan zuen sustatzaile nagusia. «Parrapean Komiki Egunak» ekimenaren antolatzaileek azpimarratu zuten, «garai horretan, euskara hezkuntza sisteman baztertuta zegoen eta komunikabideetan ia ez zen ikusten. Beraz, traba asko gainditu behar izan ziren, komiki hark argia ikus zezan».

«Parrapean-Komiki Egunak» jaialdiaren lehen edizioak hizkuntza gutxituetan argitaratutako komikiak izan zituen ardatz.

Daniel Landartek Eusko Ikaskuntza - Baiona Hiria Ohorezko Saria jaso

Daniel Landart idazle eta euskaltzain urgazleak jaso zuen 2014ko Eusko Ikaskuntza - Baiona Hiria Ohorezko Saria, bertoko Udalak eta Eusko Ikaskuntzak emanda. Sari-emate ekitaldia abenduaren 18an egin zen, Baionako Herriko Etxean.

Eusko Ikaskuntza-Baiona Hiria Ohorezko Sariaren xedea Ipar Euskal Herrian euskal kulturaren edo zientziaren aldeko jardueragatik edo obren-gatik bereziki nabarmendu diren pertsonak ohoratzea da.

Bestalde, Euskal Kultura saria Lontzi Amado Borthayrek eskuratu zuen, eta Bideo Dokumental saria Enara Goikoetxeak, Miren Juaristik, Iure Telleriak eta Monika Zumetak.

Hilberri txostenak

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Jose Antonio Retolaza Ibarguengoitiaren hilberria (1929-2014)

BARAIAZARRA, Luis
Ohorezko euskaltzaina

Ez da erraz lerro gutxitan aditzera ematen hain bizitza oparoa. Goiko izenabizenen atzean Euskal Herriaz eta euskaraz maiteminduriko, euskaltzaleok nekez ahaztuko dugun, gizon bat dago. Gogoan dugu haren izaera fina, harremanetarako atsegina, leiala, besteen errespetatzen eta bereari (gureari) tinko eusten zekiena. Gogoan dugu batez ere zein ongi konpontzen zen haur eta gaztetxo euskaldunekin. Haiekin elkarlanean eraiki nahi zuen etorkizuneko gizarte berria, euskalduna, gure letretan jantzia, eskolatua.

Euskaldun eta abertzale izatearen ederra txikien bihotzean txertatu nahiak, beren nortasuna ederresten ikas zezaten haiei hainbat gauza esan nahiak, egonezina sortu zion eta amets politikak eragin. Amets horien artean, hauxe zen bere buruari behin eta berriro egin ohi zion galdera: nola esan nik txikitxo hauei barruan dudan hau? Eta hona erantzuna: haurrentzat egingadako aldizkaritxo baten bitartez. Baina horretarako haurrekin haur egingo zen pertsonaia bat asmatu behar eta horra *Kili-kili!*

Itzuliko naiz *Kili-kili* eta honen osabagana, baina orain joan zitzaigun uneaz oroipen arin bat:

Udaberria bere seinaleak agertzen hasi zeneko, haren bisita ofizialaren ordua baino pixka bat lehenago, martxoaren 12an, itxi zituen begiak gure Jose Antoniok. Begi nekatuak, hainbat buruhauste berari emanikoak. Baina artean, ume euskaldunen irribarreak liluraturiko begiak; Euskal Herria batetik bestera ikusi eta arakaturikoak; bere Abandoko, Muxikako eta Arrazolako, Anbotoko... irudiak izango zituen bere bihotzeko gomutetan gozo-

gozo gorderik. Espiritu argi, fin, ameslari eta ekintzaile baten ispilu izaniko begiak itxi ziren betiko mundu honetarako, eta haiekin batera, apurka-apurka agortuz eta amatatuz joaniko arnasa eta bizia. Berak eta gutariko askok eta askok sinesten dugunez, *betiko argiak argi egin biezaio*.

Hemen gauza asko eta ederrak utzi dizkigu. Kili-kili pertsonaiagan hustu zuen berak zuenik hoberena: Euskal Herri euskaldunaren asmoa; euskaldun abertzale baten mezu garbi eta zorrotza. Hor geratzen dira aldizkaria bera, era askotako liburuxkak... Hor geratzen da batez ere, agerian ikusten ez dena: orduko haurrengan, gaur egun gizon eta emakume gazteak direnengan, oparo erein zuen herrigintzako eta euskalgintzako hazia. Multzo harri-garria da, asko da, utzi diguna, baina ziur asko gehiago izango da asmoen, ametsen, desiren bizkar-zorroan eginkizun geratu zaiona. Hori izango da, beharbada, ekintzaile handi eta idealista fin guztien zoria.

Biografiaren harian

Jose Antonioren bizitzaren berri alde askotan irakurri dut. Berberak idatziriko lan autobiografiko nahiko zehatz eta osoak, *KILI-KILI ETA BIOD* izenekoak, 2014ko amaiera aldera ikusi zuen argia. *Kili-kiliren* ale batzuetan haren hainbat argibide biografiko aurki daitezke, baina gehienbat euskararekin zerikusia dutenak; beste iturri garrantzitsu bat *Bidegileak* saileko liburuxka da, Asier Astigarragak idatzirikoa. Azkenik, Jose Antoniok berak *Kili-kiliren* 163-164. alean idatzi zituen bere bizitzako hainbat gauzatxo. Labayruk 1993ko abuztuaren 16an egin zion omenaldirako idatziriko hitzalditik hartuta daude. Gorago aipatu dugun lan autobiografiko ederraren antzera, Labayruren omenaldiko hitzaldi honek ere «Kili-kili eta biok» du izenburua. Ikus dezagun lehenik, *Bidegileak* liburuxka. Honela hasten da:

Jose Antonio Retolaza Ibarquengoitia, Kili-kiliren eta euskararen aldeko ekinbide askoren aita, 1929ko ekainaren 6an jaio zen, Bilbon. Manuel zuen aita; ama, Teresa. Hiru anaia ziren etxean: Juan, Luis eta Jose Antonio, gazteena.

Labayru Ikastegiak egin zion omenaldian egin zuen hitzalditxoan honela agertzen du bere burua:

Bilbon jaio nintzan. Nire ikastola: etxea. Nire andereñoa: ama.

Ni jaio nintzanean, 1929an, ez zan oraindino ikastolarik Euskal Herrian. Handik urte batzuetara Errotatxueta ikastola sortu zanean, amak eskutik oratu eta bertara eroan ninduan. Bidean, nahiz eta amak txokolatina erosi, negar egiten neban. Ikastolan ere negar eta negar... Azkenean amak, beste bide bat harturik, Santiago Apóstol ikastetxera eroan ninduan, nire anaia bien ondora. Han «Retolazita»k (halan deitzen eus-tien nire anaien lagunak) erderaz ikasi eban.

Jose Antonioren beste zaletasun handietako bat euskal dantzena izan da. Santiago Apóstol ikastetxean hasi zen ikasten eta lantzen. *Bidegileak* liburukak hau dakar:

*Han ikasle zela fraide batek lehenengo eta Víctor Olaetak gero, gazte-
txoekin dantzari-talde bat prestatu zuten. Olaetak, bere akademia eratu
aurretxoan, bertoko dantzak eta gerra zibileko atzerrialdian Ipar Euskal
Herriatik ikasita zekartzan Zuberoako maskaradakoak irakatsi zizkion.
Irakasle handiarekin hasi zen, bada, lehenengo. Gero, dantzari-taldeko
beste lagun batzuekin elkartu eta San Anton elizara joan zen beste talde
bat eratzeko.*

Kili-kili eta biok

Pertsona eta berak sorturiko pertsonaia bat eginik geratu ziren betiko; horregatik, *Kili-kili eta biok* du izenburua autorea hil ondoren argitaratu den lan autobiografiko bikainak. Izan ere, Jose Antonio Retolaza ez litza-teke berbera bere bihotzeko mutiko jator hori gabe. Irudiz eta moldez guztiz ezaguna. Betiko Kili-kili dela esan genezake: janzkera ezaguna du, euskaldun haur eta gaztetxo laguna da; hangoei hango erara eta hemengoei hemengo erara hitz egiten ongi jakin arren, hemen bere-berean egiten duena, herriko doinu eta guzti, baina ez hitzak moztuz eta ahopean esanez, osorik eta garbi ahoskatuz baizik. Lerro laburretan idatziko du, bertsoak idazten balebil legez. Egia esan, Kili-kilik beti idatzi izan du era horretara. Beraren laguntxoak errazago uler diezaioten izango da? Bi atal ditu liburukak: 1.an, *Kili-kili* agertzen da; 2.ean *Kili-kiliren* osaba: Jose Antonio Retolaza.

Gure pertsonaia

Jose Antoniok, Madrilen psikopedagogia ikasten ziharduenean, une askotan, era berean han eta hemen sumatzen zuen bere burua; gorputzez han zen, baina haren bihotza Arrazolaz eta Euskal Herriaz ametsetan. Amets horien artean *Kili-kili* zebilen, haren gorputzea, erditzea euskaldun haur eta gaztetxoak eskolatzeko.

Kili-kili alai-alai agertzen da, ameslari, haur euskaldunen maisu izateko. Baina ez betiko maisu erdaltzale eta bekozkodunen antzeko, haurren adiskide eta jolas lagun izateko baizik. Bere burua era honetara agertzen du:

Kili-kili naz, Bilbon, San Anton-go zubi ondoan, jaio nintzan 1966. urtean –Franco-ren garaian– eta bertako eleizan «Kili-kili» izenaz bateatu ninduan nire Osaba abadeak.

Kili-kili egiteko ekarri ninduen mundura, ume eta gaztetxo euskaldunei buru-bihotzetan kili-kili egiteko, hau da, euskaldunak dirala esanez EUSKAL KONTZIENZIA biztuteko.

Bere izeneko aldizkaria sortu zuen horretarako. Agintariek baina ito egin zuten, debekatuz. Aldizkaria ezin atera eta, LAN TA LAN koadernoak sortu zituen teila gabeko ikastolan. SARIKETA izena jarri zion, SARIKETA NAGUSIA. Ahoz zekitenetik idatzizkora bidea egiten irakastea zen jomuga, hau da, euskaran eskolatzea, alfabetatzea:

Alfabetatze bidean gainditu beharreko hiru mailak azaldu ondoren, hau dakar *Kili-kilik*:

Horrez gainera, Ikastola edo Sariketa horretan euskal kultura –Geografia, Historia, Folklorea...– zabaltzen neban. Horrez gainera, tokian tokiko euskera erreza erabilten neban, maisurik bage, zigorrik bage, azterketarik bage... Horrez gainera, joko eran eta sari bidez, euskerea POZGARRI bihurtu.

Ikastola hori edo Sariketa Nagusia Euskal Herri OSOan zabaldu zan.

Isilpekoaldi ilunetan, euskal usaineko guztia debekupean jarri nahi zenean, beldurra nagusi zenean, hesi horretan zirrikituak bilatu eta hainbat gauza egiten ahalegintzen zela diosku:

«Ezin da ezer egin» esaten zan garaian, ba, guk –isilik, zaratarik bage, ilunpean– egin egiten genduan zeozer.

Egoera politikoa aldatu zanean, ilunpetik argitara urten genduan.

Euskal Herriko lau bazterretako ume eta gaztetxo euskaldunok, mila-ka, kalera urten genduan –Bilbon, Donostian, Iruñean– KILI-KILI EGUNAN «Kili-kili bat, Kili-kili bi, milaka ume dantzatan, alfabetatzen, Teila bako ikastolan...» abestuz.

Politikariak inbidiatan zeuden, baina berak dio:

Politika baina, ez zan Kili-kilirena. Kili-kilirena, EUSKERA eta HERRIA zan. Herriak bizirik iraun egiala.

Herriak bizirik irauteko EUSKERA –arnasa– eta BURUJABETZA –Askatasun Osoa– behar ditu. Bata eta bestea eskubideak dira, berezko eskubideak. Politika beste arazo bat da, «Herria gobernatzeko era».

Egoera berri hartan euskara eskoletan sartu zela dio Kili-kilik. Bera ez dator bat han erabili ohi zen euskara eta metodoekin eta protesta egiten du. Baina goazen aurrera, euskaltzaleok batzen gaituena sendotzea komeni da-eta. 1986an Aramaion egin zen Kili-kili Egunean, Olinpiadetako zuzia pizturik duela agertzen da Kili-kili eta pankartak hau dio: *euskera etxean ikasi, eskolan landu, kalean erabili*. Eta goialdean hau dakar: *KALEAN, euskeraz kalean egiteko ohiturari eutsi behar jako. Horra hor, euskeraren salbamena*.

Kili-kili zorrotza da bidegabekeriaren aurrean ahotsa jasotzeko. Kritikak ez eze, salaketak egiten ere ez da beldur. Hizkuntzaren eta herriaren aurkako erasoak batez ere ez ditu onartzen, ez barkatzen. Orduan kritika zorrotzak izaten ditu luma-puntan. Hizkuntza kontuan iritzia emateko gai da; esaterako, euskara batuaren kontuan Kili-kilik berea esaten du, ez da isiltzen:

Sekulako eztabaida sortu zan. Eztabaida horretan asko ekienak gitxi ziran; gitxi ekienak, asko; ezer ez ekienak, hainbat. Guztiak hartu eben parte.

Euskal Autonomia Erkidegoko erakundeei eginiko kritikarik be ez da falta orrialde hauetan:

Geroago –egoera politikoa aldatu zanean–, Admisnistrazio barrira jo neban –itxaropentsu– ondo hartu eta bere magalpean hartuko ninduala-

koan. Baina guzurrak urten eustan... Ondo hartu bai, baina ondo ulertu ez, bere magalpean hartzeko.

Kili-kiliren osaba

Berez aita izan behar zuenari osaba deritzo; izan ere, bera apaiza izanik, Erromako Elizaren tradizioan apaizak ez dira ezkontzen.

Liburuaren bigarren parte honetan, Jose Antonioren biografiak hartzen ditu orrialderik gehienak. Ohar batekin hasten da: *Nire biografia ez jako inori ardura, baina «Kili-kili» sortzera eroan ninduen gorabeherak baliteke bati baino gehiagori ardura izatea. Horreexek dakartsudaz.*

Bere burua aurkezten digu, lehen *Kili-kilik* egin duenez: *Kili-kiliren osabea naz. Jose Antonio RETOLAZA nire izena. Urte asko ditut. Bilbon jaioa. Euskalduna naz: etxean ikasia, herrian hobetua, neuk neure burua alfabetatua. (...) Erdera estimatzen badot, euskera maite dot. Nirea, euskera da.*

«EUSKERA eta HERRIA» da Kili-kili eta bion goiburua. «Jaungoikoa», nire-nirea.

Umetako urteak eta gerratearen lekuko

Gerra piztu zenean, 1936. urtean, Muxikara, amaren herrira eramán zuten. Gerrari iheska Bilbotik hara aldatu eta bertan bizi izan zituen gerrako unerik latzenetakoak; Gernikako bonbardaketa kontatzen digu, bizi-bizi. Gertaera triste eta dramatikoak. Gerrako une hauek, seminarioan sartu aurreko hainbat jarduera eta seminarioko hainbat kontaera dira gogotsuen irakurri ditudanak. Batzuk antologikoak direla esango nuke. Hona Gernikako bonbardaketaren eta gerraren pasarte batzuk:

Gerratik ihesi Muxikara eroan ninduela esan dot. Alperriko ihesa. Muxikan ikusi neban eta bizi nik gerrea.

Gerrea, nire inguruan, holan hasi zan: Astelehena zan. Arratsaldeko hirurak-laurak aldera Oiz aldetik zeru goian –broum, broum, broum–

aeroplanoak. Hiruko hiru talde lehenengo, gehiago, gero. Kanpai hotsa hurrengo, dunbotsa, gero... Gernikan bonbaketa zan. Gu –mutiko koskorak– olgetari itzi eta zerura begira jarri gintzazan. Geure buruen gainean hara eta hona, gora eta behera –elaiak bailitzazan– «caza» eritxoan aeroplanoak.

Handik urrun ez –autobidean– oinez Gernikatik etxera, buruan otzarea ekarrela, etorran andrea luze-luze itzi eben hareek, balaz josita, lurrean odola eriola... hilda.

Honetan, danbada handi bat, 300 metrora edo, Eleizalden. Gero beste bat... Gero, gehiago. Eleizan, Pelizianonean eta, jausitako bonbak ziran. Gero eta hurrago... Noiz gure gain jausiko ete ziran... –dardaran– izuak hartuta gengoan.

Iluntzean, autobidean hildako andraren gorputua –izara zurian batuta– kanposantura eroiela ikustean, ikara egin eustan bihotzak, ikara handia.

Gauetz gorri egoan zeru goia. Sutan Gernika. Ke multzo baltzak lurretik zerura.

Gizonezko batzuk –gure aita eta beste batzuk– harako bidean jarri ziran. Gu, gure ama eta hiru anaiok, ohera... lo egitera. Nik, ezin. Tristea, oso tristea.

«Gerrea zer da?» itaundu neutsan behin amari. Laster jakingo naban... zoritxarrez!

Ez dot hareen gomuta onik. Don Severiano, egun batzuk aurretik niri Gure Jauna lehenengoz emon eustana, gaixo bati eleizakoak eroaten joiala –bidean– hil egin eben. Hareetariko bat gero, buruan abade kapelea ekarrela agertu jakun abade-plantak eginaz... Batera eta bestera –ziztuan– balak ebiltzan. Batean, dum-dum... bestean, pak-um...

Bala batek Ibarretxebarriko Juanito –nire adineko eta laguna– etxeko leihora urten eban baten jo eta bertan garbitu eban.

Egunez: tzuuum hotsa obusak. Egunez eta gauetz: tarra-ta-ta-ta... metrailadoreak.

Gu, babeslekuan –enborrez eta mokilez estalitako leize zuloan– egun osoan, seguru gengoazalakoan. Seguru, barriz, inon ez. Buluku baserria, obusen eraginez, sutan agertu jakun goiz baten.

Gogorra, oso gogorra, izan zan Bizkargiko gudaketea. Nazionalak eguraldi onaz eskuratzen ebena, eguraldi txarraz galtzen eben; egun argiz eskuratzen ebena, gau ilunez galdu.

Bizkargiko gudaketak Muxikako Eleizaldea –etxe, eleizpe, zelai– eritegi bihurtu eban. Han, hor... «ene ama!» entzuten zan. Ama... urrun baina!

Bizkargiko gudaketak Muxikako kanposantua bete egin eban. Gainerako gorpuak –ate ondoan pilatuta – ez erosta, ez protesta... mutu. Kanposantuan esangura handiko isiltasuna entzuten zan.

Kanposantura bidean gorpu bi buruak triskatuta mando gainean eroiezala ikusi nebazan behin. Anaiak ziran, bikiak. Naparrak.

Hilak kanposantura iragoten ikustea tristea bada, biziak kanposantura hiltera eroaten –oinex joaten– ikustea tristeagoa da; tristea, gogorra, la-tza... Hori ere ikusi egin neban! Ikusi eta..., tiro hotsa entzun.

Joan ziran Euskal Herria erdibituta, txikituta, lotuta itzirik Espainia «Una, Grande y Libre» egitera etorri ziranak.

Joan ziran etorri ziran moduan: tiroka, bonbaka, indarka... Baina Unamunok esan ebana: «Venceréis pero no convenceréis».

Gerra ostea eta ikasketak

Gure Jose Antonio eta etxeokak Muxikan geldituko ziren harik eta Bilbo «liberatu» arte. Familiako besteak joan arren, ama eta biak han gelditu ziren.

Muxikatik gerrako frontea kendu zenean, eskolak zabaldu zirela diosku, eta bera hara joaten hasi zela. Han, horman agertzen zen lehenengo irudia Francorena, Espainiako bandera, «Cara al sol», «Viva España», «Por Dios, por la Patria y el Rey» kantak ikasi behar eta abar eta abar. Hau dio ondo-rengo lerroetan:

Bilbon, Muxikan, Gernikan... asko ikasi neban. Baina eskolan baino etxean, kalean, herrian gehiago.

Muxika euskaldun-euskalduna. Asko aberastu zuen han bere euskara. Bigarren ikastola bihurtu zen Muxika; lehenengoa bere etxea izan zuen

amaren bidez. Gerra amaitzean, Bilbora berriro. Honela kontatzen digu berak:

Gerrea amaitu eta gero Bilbora joateko eguna heldu jatan. Pozik... eta triste. Lagunak, txakurra... etxe, solo eta zelaiak; Bizkargi mendia eta inguruak bertan izten nebazan... Betiko?

Bilbokoa nintzan, baina Muxikar bihurtu nintzan. Negarrez... ni-noian.

Fa, fa, fa... trena -ikatzaz eragindako trena- aurrera joian. Tunelean, ihuntasuna eta kea... eztula eta arnasestua. Zornotzan Donostiatik etorran trenari itxaron beharra... Bilbora orduko, gaua. Gaua zan baina kalean... ikusi egiten zan.

Gerra osteko Bilbo agertzen digu ondorengo lerroetan. Irabazleen oilar-keria eta galtzaileen negar eta beldurra:

Biharamunean begiak zabaldu eta... Bilbon! Bilbon... gerra ostean. Ene Jaungoikoa!

Kalean «Franco, Franco, Franco» horma guztietan. Haren irudia bazter guztietan. Desfileak eta, txitean-pitean. Espainiako bandera, non ez? Haren aurretik igarotean... besoa gora. «Cara al sol», edonon: zine amaieran, eskola hasiera eta amaieretan. «Marcha Nacional»...

Etxe asko... hutsik, etxeokak ihes eginda egozalako. Etxe-ganbara batzuk, ostera, beterik, ezkutaleku bihurtu ziralako. Kartzelak beterik. Ene Herria!

Euskera, inon ere ez. Kalean, eskolan, eleizan... erderaz. Bilbon debekatuta egoan baita «agur» esatea be. Agur esan eban bati atari baten sartu eta emon-emonak egin eutsoezan.

Hori zan Bilbo gerra ostean, ni hara joan nintzanean.

Aita, ama eta hirurok pasean joan ginan baten tiro-hots sail luzea entzun genduan Begoña aldean, Larrinagan. Nire gurasoak alkarri adi-adi beginaturik, berbarik bage, zeozer esan eutsoen alkarri. Zer? Niri tiro-hots harek Muxikako fusilamendu hotsa ekarri eustan gogora. Larrinaga, aldi haretan, Bilboko kartzelea zan. Hori zan Bilbo, gerra ostean, ni hara joan nintzanean.

Santiago Apostol ikastetxera bidali zuten eskolan hemen eta han eginiko ikasketak jarraitzera. Han ere, jakina, goian aipatu den giroa zegoen. *Aita hil eta gero «Bachiller»etik «Peritaje Mercantil»era aldatu ninduen, dio. Ikasketetan aurrera egin ahala, bi idealismo handi sortzen zaizkio: JAINKOA eta HERRIA. Horra hor nire idealismo biak, sasoi haretan sortuak eta gaurdaino mantenduak. (...) Euskaltasunak eraginda ikasi, egin eta irakatsi nebazan euskal dantzak.*

Seminariora begira

Don Klaudio Gallastegirekin topo egingo du: *Horra hor Don Klaudio handia –danean handia– nire lagun HANDIA. San Antongo Ekintza Katolikoan, katekesian, jarduten zuenekoak kontatzen ditu. Igande arratsaldetan La Peñako ume behartsuekin, haiek pozteko, eratzen zituen futbol partidak. Nazaretoko Jesusegaz topo egin neban dio gerotxoago.*

Banaz, jauna, abade izateko gauza? –itaundu neutsan D. Klaudiori– Eta harek besarkada handi bat emon eustan erantzunex. Seminarioan sartzen da. Barruko borrokak, isileko negarrak, bakardadea. Honela kontatzen du berak:

Handik hilabetera Gasteizko Seminarioan nengoan sotana baten barruan. Baina hara joan orduko, negar egin neban behin baino gehiagotan neure bakardadean.

Amari agur samur bat eginik, lokarri bage, libre joan nintzan. Baina negar egin neban.

Gabonetan lehenengo oporrak iritsi zitzaizkion. Etxera joateko trajez jantzirik jantokira, gosaltzera joan zenean, hau esan zion Prefektuak: «*Cuando regreses te quiero ver con el traje teñido y el pelo cortado como es debido*».

Opor haietan, behin San Antonen, Bittor sakristaua etorri omen zitzaion esanez:

«Hay un cura forastero. ¿Quieres ayudarle a Misa?»

Ai, ene! –dio Jose Antoniok– Ez nekian oraindino Mezea erasoten...

«¡Qué vergüenza! ¡Vaya seminarista!» esanez alde egin zuen.

Ez neban abadegai itxurarik... «Hori ez da abade egingo» egin eben postura Gran Víako nire lagun neska batzuk.

Gabonak egindakoan traje baltzaz eta ulea moztuta, Mezea erasoten ikasita –abadegai bihurtuta– nentorran barrero Seminariora. Hara heltzean, arkitekto eta abade izandako D. Pedro Asuagaz gogoratu nintzan. Seminarioko eleizea egin ebanean, abadegaia zala, sakristia egiteaz ahaztu zan... «iVaya seminarista!». Baina abade egin zan.

Eta nik diot: ez bakarrik abade egin; orain dela gutxi, Elizak beatifikatu ere egin du.

Seminarioko bizitza kontatzen du, giroa, ikasketak. Euskararen kezka jarraitu zuen; han inon baino kezkatuago, beharbada, latina eta grekoa bai, baina euskararik deskuiduan ere ez zelako entzuten, euskaldunik ba ote zen zalantza sortzeraino. Hona berak dioskuna:

Euskeraz ba ete ekian, gero, han inork? Jakin bai, baekien. Hara: etxe-koak bisita egitera etorten ziranean euskeraz egiten eben ia gehienak.

Eta berari jazorikoa kontatzen digu eta halako bisita batean izan zuen lotsaria euskara trakestua zuelako:

Behin Floren Barandikako etorri zan Muxikatik bere seme Iñaki ikus-tera; bide batez neu. Ha lotsaria! Hareek fara-fara... berbetan; ni, ostera, tikili-takala euskeraz egin ezinik. Ha, egundoko lotsaria! Euskalduna bai banintzan, baina buruko zein baztarretan neukan euskerea?

Euskaldun oso bihurtu nahi eta ikasteari ekin zion bere kabuz eta erdi isilpean:

Euskal liburu bila hasi eta ozta-ozta hiru eskuratu nebazan: Zamarriparen Gramatika, Lopez Mendizabalen hiztegi txikia eta Altunaren Ipui-nak. Gero, ikas aretoan, gure zaindariak, gure prefektuak, harantz egiten ebanean, nik latin liburupeketik Zamarriparena ataraten neban, kukuka, pornografi liburua bailitzan...

Bestalde, euskal dantzak ez zituen alde batera utzi seminarioan. Seminarioan eta beste toki batzuetan euskal dantzak irakasten jardun zuen. Hainbat pasadizo eta kontu agertzen ditu euskal dantzekin zerikusia dutenak.

Apaiz

Handik laster abade egin nintzan. Nire amesa bete egin zan, behin betiko bete ere. Betiko abade. Nazareteko Jesusen oinordeko betiko. Arrazolara bidali zuten

ustekabeen; munduko bazterra begitandu zitzaion handik zehar eginiko ibilaldi batean.

Munduko bazterrera joan aurretik mundu zabalera joan nintzan –dio berak. D. Klaudiorekin eginiko ibilaldi alaiak, pasadizoz betekoak kontatzen ditu. Arrazolan eta Euskal Herrian gaztetasunaren indarrez jo eta ke ekin zion bere zereginari: guztien lagun egin zen, zaharren, gazteen eta batez ere gaztetxo eta haurren lagun. Arrazola bihotzean sartu zitzaion. Anbotopean euskara zen nagusi, euskaraz egiten zuten guztiek, euskaraz abereak, txoriak, haizeak, Arrazolari euskara zerion. Muxika etxeko euskara sendotzeko bigarren ikastola izan bazen, Arrazola unibertsitatea izan zela esango digu.

Arrazolan izan zan, Euskal Herrian –Munduan– Euskeraz Mezea lehenengoz. Ekialdeko errituan izan zen hau; Erromako errituan ezin zitekeen oraindik. (...) *Kristau Dotrinaz batera euskeraz alfabetatzen eta euskal kontzientzia sortzen ahalegindu nintzan.*

Egoera irregularrean

Eliz Hierarkia Erregimen ankerra babesteko eta euskaltasuna zapaltzeko prest ikusi zuen. Eta dena utzirik, bere etxera joan zen lehenengo eta gero Madrilera, psikopedagogia ikastera.

San Antongo euskal mezaren hasiera: *Meza –Erromako errituan– herriko hizkuntzan lehenengoz. Kili-kiliren jaiotza kontatzen digu ondoren: Aldizkaria sortu neban. Aldizkaria eta Pertsonaia.* San Anton eta «Euskerazaleak» erakundea *Kili-kiliren* babesak izan ziren. Bizkaiko abadeen itxialdia, «Gogor» mugimendua, isilpeko diskoa etab. agertzen dira. Hauek guztiak eta askoz ere gehiago haren biografiari itsatsiak geratuko ziren betiko.

Kili-kili eta biok S. Antonetik kaleratu ginduzan dio geroxeago. *Kili-Irratiaren* jarduna, *Kili-kili eguna*. Ilunpetatik argitara irten zenekoa. Agintearen aldetiko babesik eza salatzen du: *Kili-kili bakar-bakarrik. Kili-kili egoera larrian.* Dena dela, ia bertan behera utzia eta batzuen aldetik gogor jazarria zen unean, Euskaltzaindiak ohore egiten dio eta haren osaba OHOREZKO

EUSKALTZAIN izendatzen du. 2000. urtean izan zen hori eta Jean Haritschelhar orduko euskaltzainburuaren eskutik jaso zituen ikurra eta agiria.

Kili-kili erakundeak Bizkaiko Ikastolen Elkartearekin hitzarmena egiten du eta aldizkaria argitaratzea BIEren esku geratzen da. Bizi laburra izan zuen. Aldi horretan Andres Osa «Sakona» izan zuen zuzendari. Hamahiru ale argitaratu ziren guztira: 234. aleaz hasi eta 247.az amaitu. 2001eko maiatzean ekin zion bide berriari eta 2002ko abenduan amaitu. Etsaiek gogor egin zuten jabe berriei beldurra sartu nahian. *Heldu jaken bildurra Eusko Erakundekoei. Bildurrak agortu ebazan diru-laguntzak* dio berak. Azken alean tristurazko ohar hau dator: «Dagoeneko bi urte igaro dira *Kili-kiliren* ardura hartu genuenetik, eta esku artean duzuen ale honekin, bihozminez eta tristuraz, amaitutzat ematen dugu aldizkari honen kudeaketan izan dugun erantzukizuna». Aldizkaria mututu zen.

KILI-KILI ETA BOK liburuan albiste ugari dator, Jose Antonioren biografiari dagozkionak eta honezkero Euskal Herriaren historiaren zati bihurtu direnak. Estilo bere-berean idatziak, baina era askotako testuak daude: gozoak, gaziak, ederrak. Bigarren atalaren amaieran hau dakar: *Idazki honetan ez dodaz egia guztiak esan, baina esan dodazan guztiak egiak dira. Agur.*

Joan zitzaigun Jose Antonio, *Kili-kili* isildu eta urte gutxira, baina hemen geratu da haren lan oparoa; hemen geratu dira emaztea: Mila Arrieta eta seme-alabak: Uxuri, Igotz, Asier, Ismene eta Beñat; adiskide eta laguntzailerak: Pili Zuazo, Iñaki Egurrola; Lander Gallastegi *Kili-kiliko* marrazkilaria eta Jose Antonioren adiskide mina ez dugu geure artean; Jose Antonio hil eta laster joan zitzaigun, baina hemen dugu haren emaztea: Paule Sodupe; hemen geratu da Jose Antonio bera gure oroimenean betiko.

Xabier Aranburu Sagarzazuren hilberria (1931-2014)

IRIONDO, Joxe Mari
Ohorezko euskaltzaina

2014ko uztailaren 10. eguna zen. Felix Maraña kazetari eta lagunak hots egin zidan lehenengo; gero, Euskaltzainditik abisua, Xabier Aranburu Sagarzazu kazetari eta euskaltzain urgazlea hil zela, 82 urterekin. Donostiako Groseko San Inazio parrokian egin zen hileta elizkizuna, uztailaren 11n.

Aspaldiko ezagun eta adiskidea nuen Xabier, ofizio berdintsuan ari baidin, bera Donostiako *La Voz de España* egunkarian eta ni Loiolako Herri Irratian. Harremanak sarri izan genituen, 61eko udazkenetik aurrera. –Euskaltzain urgazle ere egun berean egin gintuzten, 1975eko ekainaren 27an–.

Euskal kulturaren alorreko edozein albiste zabaldu behar zenean, hala nola iraileko Euskal Jaiak Donostian, Urolako Jardunaldiak Azepeitian, Iztueta omenaldia Zaldibian, Euskaltzaindiak bi-hiru urtez behin antolatu ohi zuen Bertsolari Txapelketa Nagusian eta abarretan, albisteak eman/eskatu trukean ibili ginen behin baino gehiagotan, batak besteari mesedeak eginez, lanak errazteko.

Diktadura garai hartan ez zen erraza, baina Euskal Herriko gizartean gertatzen zen alderdi eta ikuspegi asko ukitu zuen bere eguneroko zereginetan. Euskal gizarteari eta kulturari lotutako kazetaritza lantzen saiatu zen bereziki, Bidasoa inguruaren, Gipuzkoaren eta Euskal Herriaren historia, kultura, gizartea eta euskara bera gai zituela gehienetan.

Halaxe behartzen baitzuen lana egiten zuen periodikoak, gaztelaniaz idatzi zuen gehienetan, baina egunero berritzen den herri zahar hau buruan eta bihotzean zeramala beti.

Euskera. 2014, 59, 1. 411-423. Bilbo
ISSN 0210-1564

Belaunaldi gazteagoetara holakoak transmititzen asmatu ez badugu ere, garai bateko jendeak nekez ahaztuko dugu Xabier Aranburu langile porrokatuak utzi zuen arrastoa gure inguruneko kazetaritzan, 1961ean hasita.

Urteek ez dute barkatzen ordea, eta badakigu sortzeak hiltzea duela ondorio, askotan gogoratu izan diguten bezala. Hala ere, penatxoa eman zigun haren heriotzak, 2014ko uda lainotsuko egunetan.

Sinesmen handiko gizona zen, zuzena eta jatorra, eta goietan gertatuko ahal da, goirik bada behintzat. Holaxe opa diot, benetan.

Ikasketak eta lehenengo lanak

Oraingo aukerarik ez, eta garai hartan zerbait ikasteko egokiera izan zuen beste edonor bezalaxe, bere sorterritik hurbilena zeukan apaizgaitegi batean ikastera bidali zuten, mutikotan. Gasteizko Seminario zahar eta lege zorrotzekora, hain zuzen.

Lagun on asko egin omen zuen han, eta bertantxe ezagutu zituen, adibidez, irakasle eta zuzendaritza lanetan ziharduten on Manuel Lekuona eta Jose Migel Barandiaran handiak, eta behin betiko lagun egin haiek ere.

Humanitateak eta Filosofia ikasketak burutu eta berehala utzi zuen Seminarioa, eta Madrileko Kazetaritza Eskolan ikastera joatea erabaki zuen, kazetaritza eta komunikazio mundua erruz gustatzen eta –arteaz ez baitzen horretarako aukerarik Euskal Herrian–. 1957an lortu zuen lehenengo bere kazetari titulua. Baina hori ere nahiko ez nonbait, eta Euskal Herriko Unibertsitatean berritu zuen gero titulu hori, 1989an.

Euskaldun gazte baten kezka buruan, heziketa akademiko eta kulturala landu eta sakondu nahi eta beste ikastaro bat egin zuen Donostiako Zuzenbide eskolan; eta beste bat gehiago Pariseko Unibertsitate Katolikoan, garaiko gaiez, 1972an.

Kazetaritza ofizio eta lanbide

Ez zen batere erosoia izango garai bateko haren lantokiko giroa eta egin-kizuna, Euskal Herriko gizarteari zegozkion gaiak baitzituen eskuartean 1961-1974 garai bihurri hartako zereginetan. Hala ere, bokazio betez behin hartu zuen bideari tinko eutsi zion.

Lanean hasteko garaia heldu eta Madrilen egin zituen lehenengo praktikak. Non izango eta *Informaciones* egunkarian hain justu. Aldi berean, ordea, Donostiako *El Diario Vasco* egunkarira ere bidali ohi zituen idazlanak, gerorako bideak ireki nahita.

RNE irratirako saioak ere prestatu zituen garai hartan; besteak beste, irрати-kate horretan eman eta zabaldu zuten Santiago Ramón y Cajal jaunari buruz idatzi zuen bere lehenengo seriea.

Nola esan garai hartako prentsaren eta hedabideen jarrera eta morrontza nolatsukoa zen, salbuespen txiki batzuk izan ezik. Gainera, argi eta garbi zegoen Aranburu jaunak lana egiten zuen Donostiako *La Voz de España – Diario Tradicionalista* egunkaria noren eta zeren eskuetan zegoen, onenean ere. «POR DIOS, POR ESPAÑA Y POR FRANCO» goiburu eta lema zerraman hark lehenengo orrialdearen goiko aldean, bere ibilbidea ongi markatuz. Handik aurrera, ahal zena ahal zen bezala.

Aranburu gazteak jakin zuen, ordea, zezen koskorak ongi toreatu eta zentsurak uzten ziona ahal zuen neurrian argitaratzen, hemendik kendu, handik erantsi, eguneroko zeregin horixe zen-eta bere helburu eta bizibide.

Haren lana ezagutu zuen edonork esango du garaian garaiko kazetaritza lana zuzen eta zintzo bete zuela, beti geroaldi hobe baten esperantza eta ametsez.

Prosa eta poesia esparruetan bietan egin zituen sartu-irtentxoak, lehen esan bezala, erdaraz gehiago idatziz euskaraz baino. *Elkano* eta *Agreda* sariak eman zituen, egunkarian eta aldizkarietan idatzitako bere lan asko goraiapatuz.

Tolosan, Gasteizen eta Irungo poesia norgehiagoketan esku hartu zuen inoiz.

Familiako gizona

Ezagutu izan ditugu herrizaleak, nahitaez jaioterriari lotuta eta bere nongotasunaz harro sentitu izan direnak; baina Xabier zen baino herrizaleagorik nekez izango dela pentsatu izan dugu beti. Huraxe zen hondarribiar hondarribiarra, benetan.

Madriren ikasten ari zen garaian ezagutu zuen Mari Carmen Puente eriazain gaztearekin ezkondu zen, 1961ean, Santiago de Compostelan, hangoa baitzen emaztegaia. Bera, berriz, herri horren eta Galizia osoaren maitale eta mireslerik sutsuenetakoa, lurralde hura ezagutu zuen unetik. Hala ere, lurralde hori ezagutu zuenez geroztik beti buruan zeraman «*Lo vasco en Santiago de Compostela*» liburua egiteke gelditu zitzaion azkenean, bere alargunak esan digunez.

Ezkondu eta Donostiako Mirakruz kalean jarri ziren bizitzen, eta bost seme-alaba izan zituzten: Xabier, Karmele, Monika, Ainhoa eta Iñigo, eta biloba bat gero, Maialen.

Inork ez zuen jarraitu aitaren profesio bidean, baina denak dira jende ikasi eta hezia euskal munduan: Euskal Filologia, Historia eta Geografia, Arte dramatikoa (gaur egun ETBko *Goenkale* saioko antzezleen artean ikus daiteke alabetako bat) eta abar ikasi dituztelarik.

Aitortu didatenez, ez dute gogoan aitak inoiz etxean kazetaritza konturik aipatzen zuenik. Bai ordea Euskal Herriko bazter ederrak, aztarnategiak, hemengo bizimodua, euskal gizartea eta kultura, bertsolariak eta abar sarri aipatzen zizkiela bai txikitan eta gaztaroan ere.

Donostian lanean

1961ean ezagutu nuen Xabier Aranburu jaun kazetaria. *Javier de Aranburu* izenez sinatzen zituen eguneroko idazlanak. Beste asko, ordea, sinadurarik gabe ematen, sail askotako arduradun izan zen-eta eguneroko horretan, geroxeago ikusiko dugunez. Euskara-gaztelania borroka bizi hartan, euskal kulturaren munduan sartuta zebilen edonork maite zuen hondarri-

biarraren ahalegina, 1960an hasi eta 1977an hango zeregin eta karguak utzi zituen arte.

Denetarik egin behar izan zuen. Zuzendariak halaxe eskatuta, nazioarteko saila jorratu eta zaindu behar izan zuen aldi batean. Egunkariak herrietan zabalduta zituen korrespondentsalen kronikatxoak jaso, banan-banan orraztu/zuzendu eta argitara eman, eta kultura orrietan zabaltzeko jasotzen zituzten idazlanak bateratu eta zuzentzeaz arduratu...

Lanean hasi eta berehala Euskal Herriko gizartea eta kulturaz egunero zutabe bat idatziko zukeela esan omen zion behinola egunkariko zuzendari jaunari, eta hark, «Baina nahiko gai izango al duzu gero Donostian egunero zure zutabe hori betetzeko?» erantzun.

Ez zuen asko ezagutzen hemengo iturrien emana eta hondarribiar gaztearen lanerako ahalmena.

Garai horretan bere izen-abizenak erabiliz zertsu argitaratu zuen begira hasi, eta harri eta zur geldituko litzake edonor. Hondarribia, Donostia, Gipuzkoa eta Euskal Herrian orotariko gaiak jorratu eta idatzi baitzituen. Erreportaje luze-zabalak eta elkarrizketak egiten zituen. Manuel Lekuona, Koldo Mitxelena, Jorge Oteiza edo Jose Maria Busca Isusi bezalaxe elkarrizketatuko zituen Manuel Benitez *El Cordobés* toreroa edo udaldia pasatzera Donostiara zetorren fama handiko beste edonor.

Horrez gainera, kritika literarioak eta argitara ematen ziren liburuen aipamenak egiten zituen. Euskal Herriko musikagileak, edota hasi Irundik eta Arrasatera bitartean egiten ziren musika-jaialdiak aipatzen, eta herrietako ospakizun kulturalak eta omenaldien berriak hedatzen. Sarritan joan ohi zen Donostian nahiz herrietan egiten ziren bertso jaialdietara ere, bertsolarien miresle eta laguna baitzen. Uztapide, Basarri¹, Lazkao txiki, Lasarte, Lizaso, Mitxelena eta abarren lagun mina. Ikusi besterik ez dago Bertsolari Txapelketa Nagusikoan egiten zituen aipamenak, edota 1967ko azaro-abenduan Joan Inazio Iztuetari Zaldibian egin zioten omenaldikoa nolako mimo eta maitasunez tratatu zuen *La Voz de España*

¹ *La Voz de España*-n egunero idazten zuen.

egunerokoan² argazki ederrak eta Iñaki Linazasoreoren idazlan luzeaz baliatuta, adibidez.

Bere langintzaren beste lekuko batzuk gogoratu nahi eta egunkari horretako orrialdeetan begira ibili gara, besterik ezean urte bat (1965) eredu hartuta. Hantxe ikusiko dituzue José de Arteche, José Mª Mendiola, José Mª Busca Isusi, José Mª Donosty, Ignacio Linazasoro, Miguel Vidaurre, Agud Querol eta zenbat holako kolaboratzaile bereziren idazlanak! Tartean, sarri-sarri, *Javier de Aramburu* sinaduraz, «*Iguñiz, el pintor irunés con cuatro épocas en su quehacer poético*», «*Miguel Pelay Orozco, el escritor y su brújula*», «*Isidoro Fagoaga: Unamuno a orillas del Bidasoa*», eta antzekoak gai hartuta.

Baina, honetara garen ezkeror, hauxe ere aitortu beharrean nauzue, ordea. *Hil berria* txosten hau prestatu behar eta, haren lana eta ibilbidea ondo ezagutzen nuela uste banuen ere, bere alarguna eta seme-alabekin izan nuen bileran³ harri eta zur utzi nindutela esan behar, alegia. 1961ean ezkondu zirenean hasi eta 1974ra bitartean, senar zenak *La Voz de España* egunkarian idatzitako gehienak jaso eta ondo gordeta baitauzka alargunak, egunez egun eta urtez urte, txukun asko liburuetan josita, mimoz eta maitasunez gainezka. *Zeruko Argia* astekarian argitaratu zituen idazlanak ere bildu eta sailkatuta dauzka bestalde. Inoiz denak argitara eman nahi izanda ere, ez da altxor makala, alajainkoa!

Behin eta berriz ohartu naiz hondarribiarra ez zela sail bateko larreaz asebetetzen zen horietakoa. Euskal kultura eta gizartea ez ezik, langileria, gure arrantzaleak, idazleak, musikagileak, emakumea euskal gizartean, eta orotariko gaiak luze-zabalean maite zituela hark, alegia.

Baina aukeratzen zuen gaia aukeratzen zuela, bere/gure herriaren berezko izatea eta nortasuna gogoratu eta errespetaraziz idazten zuen, disimuluz eta zeharka bederen, egunkariaren inguruko liztor-habiak aztora ez zitezen, petralkeriak gauza onik ez duela ekartzen-eta.

² Ikus *La Voz de España*, 1967-XII-5.

³ Donostia, 2014ko azaroak 1.

Zezenaren aurrean jarri gabe ez omen dela ikasten ondo toreatzen, esaten dute, eta horixe egiten saiatu zen. Lana erruz egin eta, behar zenean, zezenak txukun toreatu, espantu eta harrokeria handirik gabe.

Gizon irekia zen, nonahiko euskalduna, inguruetako kulturak ere erruz maite zituen.

Lan asko eskuartean bai, baina ez zen egunerokoan gelditu nahi izaten zuen horietakoa. Urteak joan ahala, eguneroko kazetaritza lanak osatu eta edertu nahi eta Parisen eta Europan zehar ibili zen inoiz; Ameriketara, berriz, Montrealgo (Kanada) Nazioarteko Erakusketa bisitatu eta ezagutu zuen, bertatik bertara; edota ONU-ko egoitza handian ordu batzuk iragan, 1967an.

Arrantza eta arrantzaleak

Kostako semea izaki, arrantza eta arrantzaleen bizitza eta egoerak bereziki kezkatu ohi zuen. Bere haurtzaro-garaian oso hurbilean ikusi baitzuen Hondarribiko portuan sartu-irtenean zebiltzan arrantza-ontzi eta arrantzaleen bizimodu zail eta neketsua, eta horrexek kezkatzen.

Besteak beste, bere omena eta esker ona erakutsi zien arrantzale horiei irratsaio bereziak antolatuz, Donostiako RNE irratian, 1976-1977 urteetan zehar.

Lehenago, ordea, beste abentura txiki/handi batean buru-bihotz sartu zen, 70eko hamarraldi hasieran. Aspalditxotik buruan zerabilen ametsak bultzatuta edo, Ternuako lurralde-itsasalde hotzak ezagutu nahi izan zituen, batez ere euskal arrantzaleen egoera eta lanaren latza zuzenean ezagutu beharrez.

Halaxe, egunkariko bere nagusiekin hitz egin, eta Pasaiako Lasa enpresaren itsasontzian sartu eta han joan zen, itsaso zabalean barrena, zer ikusi eta zer jasoko. Egunkarirako idazlanak bidaltzea zen bere eginkizun nagusia; baina, zer egingo eta, periodikora idazlanak bidali ez ezik, ehunka argazki eta diapositiba egin zuen, eta ikus-entzunezko bat ere bai Super-8an, Euskal

Herrira itzultzean herriz herri hitzaldiak eman eta itsasgizonei merezitako omena eskaintzeko⁴.

1972an argitara eman zuen *Terranova. La ruta del bacalao* liburua egiteko materiala ere joan-etorri hartan bildu zuen, lan laukoitza eginez, esan bezala: eguneroko kronika, argazki/diapositibak, ikus-entzunezko bat eta liburu eder bat osatzeko gaia, alegia.

DEIA egunkarira

Urte askotako lana eta esperientzia zuen, eta ordainez kargu eta irtenbide berriak esku-eskura eman zizkioten 1977an, hainbat aldiz amestu/desiratu zuen euskal kazetaritza landu eta bideratzeko askatasunaz batean. Ondo jakina denez, *Deia* egunkaria sortu zen urte horretan, Bilbon; eta Gipuzkoako ordezkari izateko aukera eskaini zioten Xabierri, Donostiako ordezkariaren erredaktoreburu izanez aldi berean.

Ordurako urte asko zeraman kazetaritzan, baina sekulako suspertua eta berriua hartu zuela esan ohi zuen. Kazetari euskalduna eta euskaltzalea izaki, garai hartan ikusi zuen bere ahaleginen egiazko ondorioa. Frankismo garai zailtako *La Voz de España*-ko hamazazpi urtetako saiakera astunak merezi zuen hainbeste, eta aitorten hori garaiz egiten jakin zuten, zorionez.

Punto y Hora de Euskal Herria (Iruñea, 1976) aldizkariaren sortzaile eta sustatzaileetakoa izan zen, eta aldizkari horretako erredakzio-kontseiluko kide.

Lanbide askotan saiatua

Langilea, kezkatia eta aspergaitza izaki, ez zuen izan inolako nagikeriarik lan bati eta besteari atzaparrak eransteko. Egunerokoan argitara ematen zituenez gainera, edozeri heltzeko gertu zen beti, berehalaxe ikusiko dugunez.

⁴ Gipuzkoako Itsas-museoari eman zion gero ikus-entzunezko hori.

Kargu eta aitopenen ez dira egiten inoiz hutsaren truke. Horrexegatik, ondorengo ohore eta ardura hauek beregain hartzeko aukera izan zuen, kontuak oker egin eta zerbait bidean ahaztu ez badugu behintzat:

- 1960: Donostiako Zinemaldiko *Festival* aldizkariaren zuzendari izan zen.
- 1966: Real Sociedad Bascongada de los Amigos del Pais/Euskal Herriko Adiskideen Elkarteko bazkide izendatu zuten, eta adiskide «super-numerarioa» gainera.
- 1966: Legez eta artez Baionan sortu zen Euskal Dantzarien Biltzarra – Federación de Danzas Vascas elkartearen sortzaile, eragile eta presidenteorde izan zen aldi luzean.
- 1968: Donostiako Aurrezki Kutxaren babesean zegoen Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones elkartearen sustatzaile, eragile eta zuzendari.
- 1974, 1975, 1976: Donostiako Nazioarteko Zinemaldiaren prentsa bulegoko buru hiru ediziotan.
- 1975: Euskaltzain urgazle izendatu zuen Euskaltzaindiak⁵.
- 1975: Espainiako Prentsa Federazioaren Biltzarretan partaide. Baita Prentsa Federazio horrek Donostian antolatu zuen Biltzarrean ere.
- 1975: Euskal kultura, historia, folklorea, arrantza eta abar gai eta ardatz hartu eta Euskal Herrian zehar ibili zen hitzaldiak ematen. Madrileko Ateneoan ere izan zen inoiz, euskal historia eta kulturaz hitz egiten.
- 1978: Eusko Ikaskuntzako kide izendatu zuten.
- 1978: Gipuzkoako Ozeanografia elkarteko kide egin zuten.
- 1981: E. J. Kultura sailak antolatu zuen *Iparragirre urtearen* zuzendari.
- 1982: Eusko Jaurlaritzako Kultura sailak antolatu zuen *Los Vascos en América/Euskaldunak Ameriketan* Biltzarrearen zuzendari.

⁵ Okondo (Araba) 1975eko ekainak 27.

- 1982: Euskal Irrati-Telebistarako langileak prestatzeko Kultura sailak Donostian eta Bilbon antolatu zituen ikastaroetan irakasle –elkarlana egiteko aukera izan genuen ikastaro haietan ere–. Bere jakinduria eta gaitasuna gazteei transmititzen saiatu zen, lanbide berrian gogotik has zitezen.
- 1983: Eusko Ikaskuntzaren IX. Biltzarreko prentsa arduradun izan zen.
- 1984: Bilbon egin zen *Vizcaya en la Edad Media* historia-azterketa Biltzarreko prentsa bulegoko arduradun.
- 1984: Euskaltzaindiak Iruñean egin zuen bere X. Biltzarreko prentsa bulegoko arduradun.
- 1985-1991: Eusko Jaurlaritzako Barne Saileko komunikazio arduradun sei urtez, Luis Maria Retolaza jaunarekin hasi eta Juan Lasa jaunak bere kargua burutu zuen arte.
- 1991-1995: Eusko Legebiltzarrean Lehendakariartzako prentsa-kabine- teko arduradun, lau urtez.
- Donostiako Industrias Gráficas Valverde irarkolako prentsa eta harre- man publikoetarako arduradun, enpresarekin batera liburu eta argital- penen edizioaz arduratuz.
- Irungo udalak eta Gipuzkoako Kutxak antolatu ohi zuten Irun Hiria poesia sariketan epaimahaiko, hasieratik. Baita Hondarribia Hiria sari- ketan ere, fundatu zenetik.
- Hondarribiko Bordari eta Satarka literatur lehiaketetan epaimahaiko, hasieratik.
- Herriko Euskal Jaien 50. urteurreneko ospakizunetan buru-belarri saia- tu zen, herriko erakundeekin batean.
- Gipuzkoako Kazetarien Elkarteko buru, aldi batean.
- Galiziarrekin harreman onak zituen, eta ohorezko izendapenak egin zizkioten esker onez. Besteak beste, honako hauek: Cofrade de Honra da Enxebe e Pelingrina, Cofradia de Queimada no Pais Vasco, eta Amigo de las Casas Regionales, adibidez.

- Ikastolekin ere bazuen harremana. Besteak beste, Donostiako Santo Tomas lizeoaren⁶ sortzaile/bultzatzaileetariko bat izan zen; eta bigarren ikastaroko neska-mutilei Geografia klaseak eman zizkien.

Idazle joria

Xabier Aranbururen idazlanak irakurri nahi dituenak, Donostiako *La Voz de España* egunkarian ez ezik, *El Bidasoa* (Irun), *Hoja del Mar*, *Dantzari*, *Zeruko Argia*, *Oleri* eta abarretan aurkituko ditu.

Baina baditu banan-banan aipatzea merezi duten beste idazlanak ere.

Betidanik halakoxe giro berezia ezagutu herrian, eta Hondarribiko historiari buruz aditurik nagusienetakoa bera izan zela esan daiteke gaur. Bere jaioterriari buruz hainbat liburu eta artikulua idatzi zuelarik, herriko historia, kultura, ohiturak eta gizartearen izateaz kezkatu baitzen, herritar guztiei inguru hurbilekoei bertoko historia jakinarazten ahalegindu zen. Hain hondarribiar sentitu zelako aztertu zuen bere herriko hainbat ikuspegi, gai eta pasarte, hala nola:

Liburu formatuan

- *Alarde de Fuenterrabia – Ondarribiko alardea* (F. Garridoren irudiak – Caja de Ahorros de Guipuzcoa, 1976).
- *Terranova. La ruta del bacalao*. (Caja de Ahorros de Guipúzcoa 1972).
- *Juan Ignacio Iztueta*. (Caja de Ahorros de Guipúzcoa 1972).
- *Personajes Guipuzcoanos*. I tomoa (1974).
- *Personajes Guipuzcoanos*. II tomoa (1975).
- *Sitio de Fuenterrabia* (1976).
- *Euskadi* (1981).

⁶ Amarako soto batean hasi zen Lizeo hau, 1960-61ean, K. Santamaria, K. Mitxelena, J.M. Zumalabe, J. M. Lasarte eta beste euskaltzale askori esker.

- *Pakea, 50 urte* (1984).
- *Paseos por la ciudad de Hondarrabia* (X. Sagarzazuren ilustrazioak. Hondarribiako Udala, 2006).
- *Paseos por la Ciudad de Irun* liburua idatzi zuen aurreko horren jarraipen modura, eta Irungo udalari eman; baina argitaratzeko dago oraindik, dirurik ez omen dutela-eta.

Artikuluak

Xabier Aranburu Sagarzazuren ehunka idazlan aipatu beharko genuke sail honetan, baina bereziki azpimarragarria da, adibidez, honako hau:

- *El Txakoli en el Fuero de Guipúzcoa* – Boletín de estudios históricos sobre San Sebastián. San Sebastián, nº 16-17 (1982-1983), J. Inazio Telletxea Idigorasen omenez argitara emana (Sancho el Sabio Fundazioa).

Elkarlanean

- *Euskal Herria. Realidad y Proyecto (Medios de comunicación social (1939-1984) – 1985ean* argitara emana.
- *Euskal Herria* – 1987an argitara emana.
- *Exti-lanak*, Klaudio Sagarzazu *Satarka*-ren hirugarren poema liburua, Joan Mari Lekuona, Joan San Martin eta Txomin Sagarzazurekin batera egina.
- *Herriko Euskal Jaien 50. urteurrena*, herriko erakunde eta herritarrekin batera, 1975ean.

Web orrialde irekian

- *El camino de Santiago por Hondarribia*, <<http://www.euskalnet.net/jmira/caminosantiago/>>

- *Arqueología en el Jaizkibel. Un Hondarribiarra de 6000 años*, <<http://www.hondarribia.com/jaizkibel.htm>>
- *Hondarribia. Ciudad amurallada*, <http://www.bidasaturismo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=287&lang=es>
- *Hondarribia ya estaba habitada desde hace 800 años*, <<http://www.hondarribia.com/j-aramburu.htm>>

Amaitzeko

Xabier Aranburu Sagarazuren hilberri hau ematean, beste hainbat eta hainbat gauza erants geniezaioke lantxo honi; baina ezer gehiago eranste-kotan, honako hauxe, laburki:

Burutik hanketarainoko gizona zela, euskaldun petoa eta euskaltzalea, jakinduriaz ondo jantzitako gizona, Euskal Herriko historiaz, kulturaz, arteaz eta kazetaritzaz asko ere asko zekiena, eta oso irekia. Nonahitik zetoz-keen aire berriak onartzen zekien, nori berea emanez bakoitzari zegokion neurrian, bertokoa inoiz ahortzi gabe, oinak lurrean.

Harekin profesionalki lana egiteko aukera izan zuen askok aitortu izan duenez, lankide ona zen, Euskal Herria/Euskadi zer zen ondo zekiena. Mahaian eta lagun artean, atsegina, ahogozo finekoa—euskaldun ona izateko ezinbesteko baldintza—, ondo jan eta edan bai, baina neurritz beti. Hala ere, ez zen sukalde gizon handia, «ez zen surtako gizona», esan didate. J.J. Lapitzek ere esan bide zion noizbait, «sukaldeak ez zuela behintzat azpian harrapatuko».

Bere heriotzaren ondoren norbaitek esan zuen bezala, gizon on bat zen. «Kazetari euskalduna eta euskaltzalea frankismo garaian, trantsizioan eta gero ere» (J.L.Lizundia).

Bego hantxe goietan lasai eta zoriontsu gure Xabier Aranburu. Horixe opa diot, bihotza betean.

Peli Martin Latorreren hilberria (1923-2013)

RUIZ URRESTARAZU, Manuel
Ohorezko euskaltzaina

Peli Martin Latorre, euskaltzain urgazlea, Gasteizen jaio zen, 1923ko irailaren 19an eta Gasteizen hil, 2013ko abuztuaren 21ean.

Gasteizko Aiztogile kalean jaio zen, kale horretako bigarren auzune edo bezindadean, Gasteizko Erdi Aroko almendra ospetsuan, gasteiztar petoa izateko hasiera egokian eta Peliren kasuan, sortze jator hori heltze oparoan gertatuko zen gero, gasteiztar, arabar eta euskaldun prestua izanez, asmoz eta jakitez.

Peli jaio zenean Euskaltzaindia gaztea zen oraindik, lau urte zeramatzan bizi, baina Akademia osatzen zuten euskaltzainek gizon prestu eta helduak ziren ordurako; euskararen zaintze eta sendotzea esku onetan zen. Araban bertan euskaltzain gutxi izan arren ez ziren makalak ordukoak: euskaltzain oso Erraimun Olabide Carrera, Gasteizko Andra Mari Zuriaren plazan jaioa (Peli Martinen Aiztogile kale hartatik hurbil) eta euskaltzain urgazle gisa Odon Apraiz Buesa, biak 1919an izendatuak; baita euskaltzain urgazleen artean ere urte berean izan ziren izendatuak Arabako mugetan sortutako Federiko Belaustegigoitia Landaluze laudioarra (Bizkaian biziko dena) eta Luis González Etxabarri, «Aizkibel'dar Bingen» izango dena, Bizkaiko Ubiden jaioa, baina ume eta nerabe zen garaian, bere aita medikuarekin Gasteizen bizi izan zena, gero Bizkaian lan egin eta azkenean Argentinan hil zena. Hogeigarren hamarkadan eta Gasteizen bertan ezin ditugu ahaztu garai hartako Elizbarrutiko Seminarioan irakasle arituko diren bi euskaltzain nabari eta ospe handikoak: Manuel Lekuona Etxabeguren, 1919an

euskaltzain urgazle izendatua eta Jose Migel Barandiaran Aierbe, 1928an urgazle egina. Euskaltzaletasun giro horretan haziko da Peli.

Bere lehenengo estudioak Floridako Eskolan egiten ditu. Estudio sasoi horretan gerra zibila dator eta ordura arte sendotzen ari zen giro euskaltzalea, bai Gasteizen, baita mendebaldeko beste lurraldeetan ere, argaltze gogorrean bihurtuko da, ia kakexiaraino ailegatuz.

Baina hola edo hala gizartearen bititza aurrera doa eta Pelik lehenengo estudioak bukatzen ditu. Pertsona sentibera izanik, bere hiriko eta herriko kulturarekiko grina sortzen zaio barrenean. Musikarekiko duen zaletasuna medio eta musika herrikoa maitatuz txistularia egiten da. Aldi berean, mutil gihartsua izanik kirolari ez dio muzin egiten eta mendi ibilaldietan eta futbol partiduetan hartzen du parte.

Lan batzuetan jardun ondoren eta itxura on eta lerdeneko gizona izanik, miñoi izateko lehiaketetara aurkeztzen da eta behin haiek gaindituta, Arabako Foru Aldundian miñoi-txistulari modura hamabost urte emango ditu, 1948-1963 tartean. Berarekin zekarren jakin-minak eraginda, miñoi baten lan arruntetik aparte, Aldundiko artxiboan dokumentuak arakatuz, Arabako Miñoien historia eskuizkribuz prestatzen du. Lan berezi horrek, 1951n egina, hibernazio luzea izango du, 1963an Miñoien zerbitziburua prestatutako lanarekin geratzen baita, Pelik enpresa pribatuen kudeaketan aritzeko Aldundian eszedentzia eskatzen duenean. Hamabost urte geroago, 1979an, Pelik, Kultura Diputatua eginda, bere izkribua berreskuratzeko abagunea izango du eta handik urte batzuetara, 1998an, lana osatu eta euskaratu ondoren liburu gisa agertuko da obra hura azkenean.

Bi aldiz ezkonduko da Peli. Lehenengo emaztea Maria Prudentzia Etxazarra izango da eta Iñaki izango dute seme. Bigarren emaztearekin, Mari Karmen Ibarraran zenarekin hiru alaba-seme izango ditu: Aintzane, Edurne eta Mikel. Belaunaldi berri hori euskalduna dugu, aurreko belaunaldiko Pelik eta bestek egindako lanari jarraituz.

Musika eta kantua askotan batzen dira. Bai Mari Karmen emaztea eta baita Peli bera ere kantariak izan ziren koru batzuetan: Mari Karmen «Manuel Iradier» koralean eta Katedral Berriko koruan eta Peli, aldiz, «Araba»

koruan, Sabin Salaberri Urtzelai musiko aramaioarraren zuzendaritzapean; «Araba» koru honen kudeaketa ekonomikoa ere Pelik eraman zuen denbora batean.

Bere heziera aurrera eraman nahi duen pertsona batentzat estudioak ez dira inoiz amaitzen eta Pelik, bere prestaketa osatzeko asmoz eta beste irtenbide bat lortzeko desioz, Gasteizko «Jesus Langile» Lanbide Eskolan merkataritza eta enpresen kudeaketaren estudioak egin zituen, Aldundian zerraman miñoi bizitza profesionala agian mugatua gertatzen zitzaiolako. Horregatik 1963an Aldundia uzten duenean enpresa batzuen kudeaketa eramango du aurrerantzean.

Eta euskaraz zer? Pelik euskotar izatetik euskaldun izaten igarotzera gatzetatik zuen helburu. Maisuren bila ibili eta norekin topatzen da bada Gasteizen? Andoni Urrestarazu Mendizabal «Umandi»rekin, alegia. Hona helduta, «Umandi»ri buruz bi hitz esatea merezi du. Araian 1902an jaiotako gizon argi hau (1961ean euskaltzain urgazle izendatua) gorputzez txikia izan arren, arimaz, kemenez eta borondatez erraldoia zen; 17 urterekin euskaldundu zen, bere abertzaletasun indartsua sendotzeko asmoz eta hortik aurrera 1993an hil zen arte, euskarari eskaini zion zeukan ahalmena. Idatzi zituen obra nagusiak *Gramática Vasca*, 1959an argitaratua eta *Asmo hiztegia*, 2000n agertua, izan ziren. «Umandi»k euskarazko klaseak bere etxean ematen zituen eta berarekin ikasi zuen euskara Peli Martinek. Gero Pelik berak eman zituen euskarazko klaseak, orduko beste euskaltzaleekin batera; irakasle horien artean Andoni Berroeta Altzola (1957an euskaltzain urgazle egin) eta Peli López Presa zeuden. Institutuan (gaurko Legebiltzarrean) eta Arte eta Ofizioetako Eskolan ere lortu zuten euskarazko klaseak ematea. Gasteiz Irratian (Radio Vitoria zelakoan) irakasle horiek prestatutako euskarazko kurtsoak eman ziren, Antxon Iriondo esatari zela. «Norte Expres» arratsaldeko egunerokoan, «Euskeraren Txokoa» zeritzan atalean, artikulak idazten zituen euskaltzale talde horrek; Peliren ezizenak «Gasteizko txistulari bat» eta «Eleder» izaten ziren.

1960ko hamarkada, batez ere hamarkada horren bigarren erdia, garrantzi handikoa izan zen Peliren bizitzan. Euskara plazara jalgitzen ari da orduan eta harentzako etorkizun hobea ikusten dugu euskaltzale gehienok. Araban

ere etorkizunak euskaldunago dirudi. Gasteiz, Laudio, Amurrio, Legutio eta Agurainen industri enpresa asko jartzen ari dira, gehienak Bizkai eta Gipuzkoatik ekarriak eta industria horiekin batera, enpresaburu eta langile euskaldun zenbait Arabara bizitzera datoz (batez ere Deba Arroetik). Ez bakarrik industriak. Estibalizko monasterioa, kasu, euskararen bizitzarako berpizten da nabarmen; Silosko monasterioarekin zenbait urtetan erlazio estuan izan ondoren, orain Lazkaokoarekin dago batuta, eta abata amankomuna dute, Don Mauro Elizondo, Lazkaon dagoena eta Estibalizen priore Aita Isidor Baztarrika Munduate dago; beneditar monako hau Ataungoa da eta 1964tik euskaltzain laguntzailea (berarekin batera Gerardo López de Gereñu Galarraga gasteiztar toponimo biltzailea ere urte berean urgazle izendatua zen). Isidor Baztarrika monako landu eta irekia da, erakargarria eta harekin batera Gasteizko talde euskaltzale bat hilero biltzen da Estibalizen, Araban zehar euskarazko jarduerak antolatzeke asmoz, euskarazko mezak eta klaseak batez ere. Ahaleginak egin ziren Gasteizen, Laudion, Amurrión (Federiko Barrenengoarekin, gero euskaltzain urgazle eta ohorezkoa izango denarekin), Aramaion (Patxi Uribarren euskarazko jardueretan bazebilen ordurako), Legution, Elosun edo Agurainen, besteak beste. Eta bilera horietan idazkari gisa lan egiten zuena Peli Martin Latorre zen. Olabide Ikastola ere urte haietan sortzen da eta bultzatzaileen artean Peli dabil.

1969ko azaroko batzarrean Euskaltzaindiak Peli Martin Latorre euskaltzain urgazle izendatzen du. Pelirekin batera Begoña Arregi Aranburu, Serafin Basauri Arteaga, Jorge Cortés Izal, Jose Estornés Lasa, Kepa Enbeita Ealo eta ni izendatuak gara. Zazpitatik hiru ordurako Araban bizi garenak (Kepa Abornikanon eta Peli eta ni Gasteizen). Urte horretan Euskaltzaindikok karguak hauek ziren: Manuel Lekuona, euskaltzainburu, Jean Haritschelhar, euskaltzainburuorde, Juan San Martín, idazkari, Piarres Lafitte, Jagon sailburu, Eusebio Erkiaga, diruzain eta Lino Akesolo, bibliotekari; Jose Luis Lizundia, gaur euskaltzain emeritua eta orduan urgazle zena (1966tik), bazebilen ordezkariorde lanetan.

Hamarkadaz saltatzen dugu. 1970eko hamarkada garrantzitsua izango da oso euskararen bizitzan. Euskara batua «hoch deutsch» bezala zabaltzen hasten da eta euskara normalizatu hori premiazkoa da euskaldunen kopurua gehitzeko eta sendotzeko, batez ere hiriburuetan eta mendez mende

euskararen presentzia makaltzen eta galtzen joan den eremuetan, bereziki Nafarroan, Araban eta Bizkai edo Lapurdiko zonalde zabaletan. Euskaltzain berriei buruz, urgazle hauek izendatzen dira Araban: Patxi Uribarren Leturiaga aramaioarra 1971n (2008an osoa izango dena), Henrike Knörr Borràs Tarragona-Gasteizkoa 1975ean (1977an euskaltzain oso) eta 1979an Fedेरiko Barrenengoa Arberas amurriarra (2004an ohorezkoa egina), Pedro Pujana Agirregabiria oletarrarekin batera (1995ean ohorezko izendatua); 1979an ere Gerardo López de Gereñu ohorezko egiten du Euskaltzaindiak. Azken urte honetan bertan Araban lanean ari eta han biziko diren bi gipuzkoar izendatzen ditu urgazle euskal Akademiak: Patxi Goenaga Mendizabal (1995ean oso izango dena) eta Pedro Sancristóval Murua.

1970eko hamarkadaren azken urteak Euskal Herriko instituzioak berriztatzeko eta eguneratzeko eta erakunde berriak sortzeko oinarrizkoak dira. Eusko Legebiltzarra eta Jaurlaritza eratzen dira eta lanean hasten dira. Gauza bera gertatzen da Euskal Herriko Unibertsitatearekin. Eusko Jaurlaritza eta Legebiltzarra Gasteizen jartzen dira, baita Unibertsitatearen Letretako Fakultate nabarmenak ere. Euskaltzain andana bat, oso eta urgazle, Gasteizerako bidea hartzen dute, Koldo Mitxelena buru. Haietako askok, lanez aparte, Gasteizen edo Araban bizitzeko aukera egiten dute eta etorrera kate horrek jarraitu du gaur arte, letretako pleiade bat, filologo, idazle eta beste, goiko lurralde horretan finkatuz. Aldez edo moldez azken urteetan Arabaratu edo Gasteizeratu zareten izen-deiturak aipatzea luzeegia izango zen eta nor edo nor aipatu gabe utziko nuke seguru asko, baina hona hemen abagune egokia gasteiztar, arabar eta euskaldun ororen izenean holako guztioi esker beroenak emateko. Mila esker zuoi.

1960ko hamarkadako industrializazio prozesuak euskararen berreskuratzeko bat Araba eta Gasteizeri ekarri bazien, zer esan 1980ko eta hurrengo hamarkadetako prozesu instituzionalaren bidez etorritako euskalduntze zabalari buruz? Zaila zen benetan honelako prozesua hain urte gutxitan Gasteizen eta Araban aurrez ikustea.

Eta bilakaera baikor horretan Pelik ere bere partea du. 1979an eta lehenengo aldiz Araban, Aldundian sartzeko da EAJko gobernu talde oso bat. Peli Martin Latorre Hezkuntza eta Kultura diputatua da Arabako Foru Al-

dundian (Hezkuntzakoa ere bai, ze Lurralde Historikoen Legea 1983an onartuko da eta Durako ikastola Aldundikoa zen oraindik). Kontura gaitzeko zer sentituko zuen Pelik Aldundian diputatu sartzekoan, miñoi irtete hartatik hamasei urte igaro ondoren.

Peli bi legegalditan izan zen diputatu Arabako Aldundian. Bietan EAJko kide gisa. Esan dugunez, 1979-1983 tartean, Hezkuntza eta Kultura diputatu eta bigarren legegaldian, 1983-1987 bitartekoan, Kultura diputatua. Aldunditik joana zenetik hamasei urte igaro arren, Diputazioa ezagutzen zuen barrutik eta hango funtzionario mordo bat ere bai. Ehuna ezaguna zuen eta jantzi ederra egiten arituko da Peli jo eta ke.

Euskaltzaindiaren Arabako Ordezkaritza Peli diputatu izan zen bitartean leku duinetan kokatzen ahalegindu zen: horrela 1982an Bizente Goikoe-txea 6an jarri ziren gure bulegoak eta lokal horiek Batzar Orokorretarako beharrezkoak izan zirenean San Antonio 41era aldatu zen ordezkaritza hori; toki biak hiriaren erdian.

Dokumentuak arakatzeko aspaldiko zaletasun hura ase beharrean, Artxi-bo Probintziala egoki antolatzeko eta behar zuen eguneratze digitalean urrats garrantzitsuak emateko neurriak hartu zituen, dirua eta pertsonak ondo kudeatuz.

Museoek osatzen zuten beste kapitulu nabaria Kultura sail horretan. Lehendik ere Diputazioak erosketa inportanteak eginak zituen, batez ere azken urte haietan euskal pintura alorrean, ezin dugu ahaztu Kultura zerbitzuan Pedro Sancristóvalek lan egiten zuela. Baina obra horiek erakutsi behar zituen Arte Ederretako Museoak atontze lan galantak eskatzen zituen eta eginbehar horietan murgildu zen Peli, museo honen handitze lanetan. Beste atal batzuetako museoan antolaketan ere aritu zen Peli: esaterako, Natur Zientzietakoan eta Arma-museoan, eta bereziki azken urteetan eta orduan bere saileko zuzendaria zen Armando Llanos Ortiz de Landaluze arkeologoaren lankidetzarekin, Iruñeko eta Guardian dagoen La Hoyako museoak egunean jartzen.

Euskarazko jarduerak, musika, dantza eta teatro egintzak sustatzen jardun zuen Pelik. Arte Eszenikoen Eskola Peliren aginduan ezarri zen.

Anekdotikoa bada ere, pasadizo bat azalduko dut hemen, Pelik kulturarekiko zuen kezka bizia erakusten duena. Behin, diputatu zen garaian, Errio-xako dolmenak bisitatzeko ari zelarik, Angel Ramiro Susunaga Olazaran hango basozainarekin topatzen da eta basozain hori trikuharri baten kontrako sastrakak moztzen ari zela ikusterakoan, Pelik pozaren pozez beteta basozaina zoriontzen du eta Gasteizera itzultzen denean Mendi zerbitzura idazten du berehala basozain horren laudorioa egiten, eginkizun horren konstantzia idatziz gera zedin.

Diputatu kargua 1987an utzi eta hurrengo urtean, 1988an erretreta (San Prudentzioren Erretreta hor dago, miñoiak bezala) hartzen du, baina ez lozorroan gelditzeko, amaitu gabe zeuzkan obrak osatzeko eta argira ateratzeko baizik.

Orduan argitaratzen dira Peliren argitalpen nagusi hauek:

- *Hospitales, Peregrinos y Otras Cosas*, Gasteizko Udala, 1996.
- «En torno a una palabra vasca en desuso: irundiru/urundiru (impuesto municipal)», *Boletín Sancho el Sabio*, nº 7, 1997.
- *Minoiak Araban: bizitza baten lekukotasuna, iharduera baten lekukotasuna, errealitate baten lekukotasuna / Los Miñones de Álava: el testimonio de una vida, el testimonio de una actuación, el testimonio de una realidad*, Eusko Jaurlaritza, 1998.
- *Viejos Relojes de la Ciudad*, Gasteizko Udala, 1999.
- «Noticias de la obra pía «Capilla de Música» de la iglesia de Santa María de los Reyes, de la villa de Laguardia (Álava) I y II», *Boletín Sancho el Sabio*, nº 12, 1999.
- «Vitoria. Conflictos sociales en el siglo XVI: los Salinas y Gámiz contra la Ciudad (sarrera hitzaldia)». *Boletín de la RSBAP, Comisión de Álava*, 2002.
- *Nuestra Señora La Blanca. Historias de su Cofradía*. AFA / DFA, 2003.
- *Liburu txikia. Libro pequeño de la Cofradía de La Blanca*, Caja Vital, 2004.
- «El Cristo de la Buena Dicha», *Boletín I de la RSBAP*, 2008.

Argitaratu gabe gelditu diren lanen artean, hauek daude:

- *La exposición o abandono de niños expósitos en Vitoria, a partir del siglo XVI*
- *La Peste en Vitoria y el Voto de San José*

Arabako historiaz eta arabar ospetsuei buruzko saioak Gasteiz Irratitik eman zituen azken urte horietan.

Oraindik 2010eko abenduan, ikerketa baten laburpen idatzia eskuz eman zidan, non Gasteizko 1597ko dokumentu batean «desaperrochuri» hitza (horrela idatzita) agertzen zen. Pelik dokumentuaren testuingurutik ondorioa atera zuen «desaperrochuri» hitzaren esanahia «quedarse sin blanca», sosik gabe, zela. Peliren jakin-min asegabekoa.

2006an «Gure Aita» deritzan Gasteizko kristau elkarteak «Esker Onez» aipamena egin zion, hainbeste urtetan zehar euskarazko kristau pastoralean egindako lanengatik.

Beste kultur erakunde batzuetan ere partaide izan zen Peli: Euskal Herriko Txistularien Elkartekoa zen, baita Euskal Herriaren Adiskideen Elkartekoa ere (1985etik) eta elkarte horrek Gasteizen 2007an Merituzko Adiskidea izendatu zuen, ekitaldi sentitu batean, Arabako Txistulari-Banda tarteko zelarik. Urte berean, Arabako kulturaz arduratzen den Landazuri Elkartek Peli omendua zuen, Arabako ondarearen alde urtez urte egindako lanarengatik. Era berean Sabino Arana Fundazioko partaide ere bazen.

Zertzelada labur hauek Peli Martin Latorre, euskaltzain urgazle zintzo hori, nor izan zen eta bere bizitza osoan zehar nola jokatu zuen azaldu nahi izan dute.

Aldundian lan egiten duen bere alaba Edurnek eta bere adiskide Armando Llanosek lagundu didate, datuak emanaz, memoria hau prestatzen.

Urte askotan Peliren zintzotasunak eta euskaltzaitasunak Euskaltzaindia ohoratu dute. Ohorea gaur zurea da, Peli.

Euskera agerkariaren idazketa arauak

Normas de redacción de la revista *Euskera*

Normes de rédaction de la revue *Euskera*

Writing guidelines for the journal *Euskera*

Euskera. 2014, 59, 1. Bilbo
ISSN 0210-1564

Euskera agerkariaren idazketa arauak

1. *Euskera* agerkariaren esparruak

Euskera Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala da. Bi motatako zenbakiak argitaratzen ditu: lehenik eta behin, instituzioaren kide berrien sarrera-hitzaldiak, erakundearen lanak, agiriak, hizkuntza-arauak, *Iker* edo *Jagon* Sailako Jardunaldiak eta antzekoak jasotzen dituztenak, eta, bigarrenik, Euskaltzaindiaren intereseko jakintza esparruetako ikerketa-artikulu originalak, liburu-aipamenak eta antzekoak. Ondoren zehazten diren irizpideak soilik bigarren motako zenbakietako ikerketa-artikulu originalei eta liburu-aipamenei dagozkie, eta bete beharrekoak dira aintzat har daitezzen argitaratze-bidean. Gainerakoetan, bete beharrekoak dira Euskaltzaindiak ezarritako baldintzak; ikus “Euskaltzaindiaren argitalpen eremua”, *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Hauxek dira *Euskera* Agerkarian jorra daitezkeen zenbait gai:

- Euskal filologia
- Hizkuntzalaritza orokorra
- Gramatika
- Dialektologia
- Lexikografia / lexikologia
- Literatura
- Toponimia / Onomastika
- Fonetika eta Fonologia
- Semantika eta pragmatika
- Hizkuntzaren historia
- Hizkuntzaren normatibizazioa
- Hizkuntzaren normalizazioa
- Soziolinguistika
- Teknologia berriak eta hizkuntza

- Iurilinguistika eta hizkuntza-zuzenbidea
- Itzulpengintza
- Zientzia-arlo desberdinetako euskara teknikoak.

Orobat, aintzat hartuko dira beste hainbat esparrutako diziplinak, euskarekin zerikusirik duten neurrian.

Ikerketa-artikulu originalen eta testuen proposamenak Argitalpen arduradunari zuzenduko zaizkio, ondoko helbidera:

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
 Argitalpen arduraduna
 Plaza Barria, 15
 48005 BILBO

2. Hizkuntzak

Ikerketa-artikulu originalak Euskal Herriko mundu akademikoan erabiltzen den edozein hizkuntzatan idatziak izan daitezke, baina euskaraz idatzitakoak hobetsiko dira.

3. Luzera

Bi motatako testuak argitaratuko dira: artikulu akademikoak eta liburu-aipamenak (erreseinak). Lehenak ez dute luzera jakinik, baina oro har ez dute izango 30.000 karaktere baino gutxiago eta 60.000 baino gehiago (15-30 orrialde). Liburu-aipamenak bi motatakoak izango dira: 3 orrialdekoak (6.000 karaktere) edo 5 orrialdekoak (10.000 karaktere), salbuespenak bazterteke.

4. Laburpenak

Ikerketa-artikuluarekin batera haren laburpena (gehienez ere 500 karaktere) eta artikuluaren hitz-gakoak (gehienez ere, sei) entregatuko dira, artikulua idatzia den hizkuntzan.

5. Onarpena

Ikerketa-artikuluak eta testuak onartzea *Euskera* Agerkariko Idazketa Kontseiluari dagokio. Honek artikulua bakoitzerako bi kanpo-ebaluatzaile izendatuko ditu eta haien iritzia entzun ondoren hartuko du azken erabakia. Artikulua onartzerakoan egileari oztopo, akats edo aldabeharren zerrenda emango zaio, hala balegokio. Egileak bere adostasuna jasotzen duen agiria sinatuko du. Hortik aurrera ez da muntazko aldaketa edo zuzenketarik onartuko ez egilearen aldetik ez argitaratzailearen aldetik.

6. Epeak

Ikerketa-artikuluak eta testuak urtean zehar aurkeztuko dira, urtea bukatu arte eta hurrengo urteko lehen seihilekoan argitaratzekotan. Argitaratze-prozesuan ezarritako epeak ez betetzeak artikulua argitalpena bertan behera uztea ekar diezaiolke autoreari, argitaratzailearen erabakiz.

7. Artikuluaren euskarriak

Artikuluak ordenagailu formatuan aurkeztuko dira, bertsio inprimatu bat erantsiz. Euskal Herrian arruntak diren testu-prozesadoreak erabiliko dira.

8. Erreferentziak eta oharrak

Ohar gehiegikeriak mugatzeko ahaleginak hobetsiko dira. Erreferentzia guztiak, ahalaz, testu barnean txertatuko dira, artikulua bukatu erantsi ohi den bibliografiarekin lotuz, honela: (Larramendi, 1729) edo Mitxelena (1961, 123). Edozein arrazoiengatik mota horretakoak erabiltzea baztertzeko denean ere, eman bitez erreferentzia zehatzak, *op. cit.* edo *ibidem* bezalakoak saihestuz eta erreferentzia osoak bibliografian eskainirik.

9. Bibliografia

Bibliografia artikuluaeren bukaeran emango da, oinarritzko eredu honi segituz:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

Egileak artikuluaeren bibliografia oinarritzko eredu horren arabera antolatuko du. Kasuan-kasuan izan daitezkeen zehaztapenak edota berezitasunak argitaratzaile-arduradunarekin batera konpondu behar ditu.

10. Ordainketak

Egileak modu eskusiboan lagatzen dizkiote Euskaltzaindiari argitaratutako artikuluen gaineko erreprodukzio-eskubideak. Halaber, ikerketa-artikulu eta testu guztiak ordainduko dira Euskaltzaindiaren Argitalpen batzordeak kasuan-kasuan erabakitzen dituen tarifen arabera.

Normas de redacción de la revista *Euskera*

1. Ámbitos de la revista

Euskera es el órgano oficial de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia. Publica dos tipos de números: en primer lugar, aquellos que recogen discursos de ingreso de los nuevos miembros de la institución, trabajos de la Academia, actas, normas lingüísticas, coloquios organizados por las secciones de Investigación (*Iker*) y Tutelar (*Jagon*) o análogos y, en segundo lugar, los que publican artículos de investigación originales en los ámbitos de interés de la Academia, reseñas de libros y similares. Los criterios que se especifican a continuación sólo corresponden al segundo tipo, es decir, a artículos originales de investigación y reseñas de libros, y son de obligado cumplimiento para poder ser aceptados en el proceso de publicación. Para el resto de textos deberán cumplirse las condiciones establecidas por Euskaltzaindia en “Euskaltzaindiaren argitalpen eremua”, *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Los ámbitos de interés de la revista *Euskera* son los siguientes:

- Filología vasca
- Lingüística general
- Gramática
- Dialectología
- Lexicografía / Lexicología
- Literatura
- Toponimia / Onomástica
- Fonética y Fonología
- Semántica y Pragmática
- Historia de la lengua
- Normativización lingüística
- Normalización lingüística
- Sociolingüística
- Lengua y nuevas tecnologías

- Iurilingüística y Derecho de lenguas
- Traducción
- Euskera científico en los diversos campos del saber.

Asimismo, se tomarán en consideración otras disciplinas en la medida en que tengan relación con la lengua vasca.

Las propuestas de publicación de artículos de investigación originales deberán remitirse al responsable de Publicaciones a esta dirección:

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
Responsable de Publicaciones
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

2. Lenguas

Los artículos de investigaciones originales podrán ser redactados en cualquiera de las lenguas que habitualmente se emplean en los ámbitos académicos de Euskal Herria, aunque se dará preferencia a los redactados en euskera.

3. Extensión

Se publicarán dos tipos de textos: artículos académicos y reseñas de libros. Los primeros no tienen una extensión previamente establecida, pero en general no tendrán un número de caracteres inferior a 30.000 o superior a 60.000 (15-30 páginas). Las reseñas de libros serán de dos tipos: de tres páginas (6.000 caracteres) o cinco páginas (10.000 caracteres), aunque se admitirán excepciones.

4. Resúmenes

Los artículos de investigación deberán estar acompañados por un resumen (máximo de 500 caracteres) y sus correspondientes palabras clave (máximo de seis), ambos en la lengua original del artículo.

5. Admisión

La admisión de artículos originales y textos es competencia del Consejo de Redacción de la revista *Euskera*, el cual designará dos evaluadores externos para cada artículo y, tras tomar en consideración su dictamen, tomará la decisión definitiva, en su caso. Al comunicar la aceptación del artículo se facilitará al autor una lista de errores o cuestiones sujetas a corrección. El autor firmará un documento manifestando su acuerdo. A partir de ese momento no se aceptará ninguna modificación o corrección sustancial ni por parte del autor ni del editor.

6. Plazos

Los artículos de investigación y textos se podrán presentar hasta final de año, en el caso de que vayan a ser publicados en el primer semestre. El incumplimiento de los plazos establecidos en el proceso de publicación puede acarrear la anulación de la publicación del artículo por decisión del editor.

7. Soportes del artículo

Los artículos se presentarán en formato de ordenador junto con una versión impresa. Se utilizará un procesador de textos de uso habitual en Euskal Herria.

8. Referencias y notas

Se favorecerán los intentos de limitar el uso exagerado de notas. A ser posible todas las referencias se integrarán en el texto, conectándolas con la bibliografía que se coloca habitualmente al final del artículo, de este modo: (Larramendi, 1729) o Mitxelena (1961, 123). Cuando por cualquier razón se decida prescindir de ese tipo de referencias, éstas deberán facilitarse de forma exacta, rehuendo los *op. cit.*, *ibidem* o similares y ofreciendo las referencias completas en la bibliografía.

9. Bibliografía

La bibliografía se colocará al final del artículo, siguiendo este modelo básico:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

El autor organizará la bibliografía de acuerdo con este modelo básico. Las peculiaridades o especificaciones que puedan darse en cada caso deberán ser resueltas de acuerdo con el responsable de Publicaciones.

10. Retribuciones

El autor cede a Euskaltzaindia los derechos de reproducción de su artículo de forma exclusiva. Asimismo, los artículos originales de investigación así como todos los textos serán objeto de retribución de acuerdo con las tarifas que establezca en cada caso la Comisión de Publicaciones de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia.

Normes de rédaction de la revue *Euskera*

1. Domaines de la revue

Euskera est la publication officielle de l'Académie de la langue basque / Euskaltzaindia. Deux types de numéros sont publiés: tout d'abord, ceux qui rassemblent les discours d'intronisation des nouveaux membres de l'institution, les travaux de l'Académie, les procès-verbaux, les normes linguistiques, les colloques organisés par les sections de Recherche (*Iker*) et Tutélaire (*Jagon*) ou similaires et, ensuite, ceux dans lesquels sont publiés des articles originaux de recherche qui portent sur l'un des domaines d'intérêt de l'Académie, comptes rendus de livres et autres publications. Les critères qui sont précisés ici correspondent seulement au deuxième type de numéros de la revue, c'est-à-dire aux articles originaux de recherche et comptes rendus de livres, et sont à respecter impérativement pour pouvoir être acceptés dans le processus de publication. Pour les autres textes, il faudra remplir les conditions prévues par Euskaltzaindia dans «Euskaltzaindiaren argitalpen eremua», *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

Les domaines d'intérêt de la revue *Euskera* sont les suivants :

- Philologie basque
- Linguistique générale
- Grammaire
- Dialectologie
- Lexicographie / Lexicologie
- Littérature
- Toponymie / Onomastique
- Phonétique et Phonologie
- Sémantique et Pragmatique
- Histoire de la langue
- Normativisation linguistique
- Normalisation linguistique

- Sociolinguistique
- Langue et nouvelles technologies
- Jurilinguistique et Droit des langues
- Traduction
- Le basque scientifique dans les divers domaines du savoir.

D'autres disciplines seront également prises en considération dans la mesure où elles ont trait à la langue basque.

Les propositions de publication d'articles originaux de recherche devront être remises au responsable des Publications à cette adresse :

Euskaltzaindia / R.A. L. V. / A. L. B.
Responsable des Publications
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

2. Langues

Les articles originaux de recherches pourront être rédigés dans l'une des langues qui sont habituellement employées dans les domaines académiques du Pays Basque, même si une préférence sera accordée à ceux rédigés en basque.

3. Longueur

Deux types de textes seront publiés : les articles académiques et les comptes rendus de livres. Les premiers n'ont pas de longueur préalablement établie, mais en général le nombre de caractères ne sera pas inférieur à 30 000 ni supérieur à 60 000 (15-30 pages). Les comptes rendus de livres seront de deux types: de trois pages (6 000 caractères) ou cinq pages (10 000 caractères), même si des exceptions seront autorisées.

4. Résumés

Les articles de recherche devront être accompagnés d'un résumé (500 caractères maximum) et de leurs mots-clés correspondants (six maximum), tous deux dans la langue originale de l'article.

5. Admission

L'admission d'articles originaux et de textes relève de la compétence du Comité de Rédaction de la revue *Euskera*, qui désignera deux évaluateurs externes pour chaque article et, après avoir tenu compte de leur avis, prendra la décision définitive, si cela s'avérait nécessaire, le Comité de Rédaction fournira à l'auteur une liste des erreurs ou points susceptibles d'être sujets à révision lors de la communication de l'acceptation de l'article. L'auteur signera un document exprimant son accord. Dès lors, il ne sera accepté aucune modification ou correction substantielle ni de la part de l'auteur ni de la part de l'éditeur.

6. Délais

Les articles de recherche et textes seront présentés tout au long de l'année, jusqu'au 31 décembre et seront publiés au plus tard au cours du premier semestre de l'année suivante. Le non-respect des délais fixés dans le processus de publication peut entraîner l'annulation de la publication de l'article sur décision de l'éditeur.

7. Supports de l'article

Les articles seront présentés au format informatique avec une version imprimée. L'auteur utilisera un traitement de texte couramment utilisé au Pays Basque.

8. Références et notes

Les tentatives de limiter l'utilisation exagérée de notes seront appréciées. Dans la mesure du possible, toutes les références seront insérées dans le texte, et seront reliées à la bibliographie placée à la fin de l'article, de la manière suivante : (Larramendi, 1729) ou Mitxelena (1961, 123). Si pour une raison ou pour une autre, l'auteur décide de se passer de ce type de références, celles-

ci devront être indiquées de façon exacte, en évitant les *op. cit.*, *ibidem* ou similaires et en offrant les références complètes dans la bibliographie.

9. Bibliographie

La bibliographie se place à la fin de l'article, en suivant ce modèle de base :

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca : Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller y Zavaleta.

Mitxelena, K., 1959, « Euskal-itzak zein diren », *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, « De paremiologia vasca : Oihenart conoció los *Refranes y sentencias en vascuence* de 1596 », *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, « Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques », dans *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris : Société de linguistique de Paris, 331-337.

L'auteur organisera la bibliographie de son article en fonction de ce modèle de base. Les particularités ou précisions susceptibles de se présenter dans chaque cas devront être résolues en accord avec le responsable des Publications.

10. Rémunérations

L'auteur cède de manière exclusive à Euskaltzaindia les droits de reproduction de son article. De même, les articles originaux de recherche ainsi que tous les textes feront l'objet d'une rémunération conformément aux tarifs qu'établira dans chaque cas la Commission des Publications de l'Académie de la langue basque / Euskaltzaindia.

Writing guidelines for the journal *Euskera*

1. Overview of the journal

Euskera is the official journal of the Royal Academy of the Basque Language/Euskaltzaindia. It publishes two types of issue: one containing induction speeches of the newest members of the institution, the Academy's work, publications, language rules, symposia organised by the Research (*Iker*) and Tutelary (*Jagon*) sections and so on, and a second containing original research articles on topics of interest to the Academy, book reviews and the like. The criteria specified below only concern original research articles and book reviews appearing in the second type of issue and are mandatory for manuscript acceptance. All other manuscripts must meet the conditions set by Euskaltzaindia in "Euskaltzaindiaren argitalpen eremua", *Euskera*, 48 (2003), 1115-1124.

The following topics are covered in *Euskera* journal:

- Basque philology
- General linguistics
- Grammar
- Dialectology
- Lexicography / Lexicology
- Literature
- Toponymy / Onomastics
- Phonetics and Phonology
- Semantics and Pragmatics
- History of language
- Corpus planning
- Status planning
- Sociolinguistics
- Language and New Technologies

- Jurilinguistics and Language Law
- Translation
- Scientific Basque in the various fields of knowledge.

Likewise, other disciplines will be taken into consideration insofar as they relate to the Basque language.

Proposals for publication of original research articles must be submitted to the Publications Manager at the following address:

Euskaltzaindia
Publications Manager
Plaza Barria, 15
48005 BILBO
Spain

2. Languages

Original research articles may be written in any of the languages that are normally used in academic circles in the Basque Country, although preference will be given to those written in Basque.

3. Length

Two types of texts will be published: academic articles and book reviews. The former do not have a set length, but generally will not have less than 30,000 characters or more than 60,000 (15-30 pages). Book reviews are of two types: three pages long (6,000 characters) or five pages (10,000 characters), although exceptions are allowed.

4. Abstracts

An abstract (maximum of 500 characters) and the corresponding key words (maximum of six), both in the original language of the article, must be submitted together with research articles.

5. Acceptance

Acceptance of original articles and texts is the responsibility of the Editorial Board of the journal. Two external reviewers will be designated for each article and, after taking their opinion into consideration, the Board will make its final decision, if necessary. Upon notification of the acceptance of the article the author will be provided with a list of problems, errors or issues subject to correction. The author will sign a document stating his/her agreement. From that moment on, no substantial modification or correction by either the author or the editor will be accepted.

6. Deadlines

Research articles and texts can be submitted throughout the year for publication by the end of the following half-year. Failure to comply with publishing deadlines may result in cancellation. The editor's decision is final.

7. Article Format

Manuscripts must be submitted in digital format together with a printed version. Any format commonly used in the Basque Country is acceptable.

8. References and Notes

Attempts to limit the excessive use of notes will be looked upon favourably. If possible, all references should be incorporated into the text, connected to the bibliography that is usually placed at the end of the article, as follows: (Larramendi, 1729) or Mitxelena (1961, 123). If for any reason an author decides not to use that reference format, precise mention should be made, avoiding the use of *op. cit.*, *ibidem* or similar and providing full references in the bibliography.

9. Bibliography

The bibliography will be placed at the end of the article, following this basic model:

Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido : arte de la lengua bascongada*. Salamanca: Antonio Joseph Villargordo Alcaráz.

Azkue, R.M., 1896, *Proyecto de ortografía : sometido á la censura de los que se dedican á cultivar el euskera*. Bilbao : Müller and Zavaleta.

Mixelena, K., 1959, «Euskal-itzak zein diren», *Euskera*, 4 (1959) 206-214.

Urkixo, J., 1967, «De paremiologia vasca: Oihenart conoció los Refranes y sentencias en vascuence de 1596», *ASJU*, I (1967) 3-44.

Lafon, R., 1975, «Indices personnels n'exprimant rien de déterminé dans les verbes basques» in *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste*. Paris: Société de linguistique de Paris, 331-337.

The author will organise the bibliography according to this basic model. Any additional features or specifications must be agreed with the Publications Manager case by case.

10. Remuneration

Authors must vest copyright in their articles exclusively to Euskaltzaindia. Original research articles and other texts will be remunerated in accordance with the rates established in each case by the Publications Committee of the Royal Academy of the Basque Language/Euskaltzaindia.

Harpidetzak eta eskariak / Pedidos y suscripciones

ESKATZAILEAREN DATUAK / DATOS DEL SOLICITANTE:

Izen-deiturak / Nombres y apellidos: _____

Erakundea / Institución: _____

Helbidea / Dirección: _____

Posta kodea / C.P.: _____ Udalerria / Población: _____

Lurralde / Provincia: _____ Estatua / Estado: _____

NAN/IFK · DNI/NIF: _____ Telefonoa: _____

Faxa: _____ E-mail: _____

Eskaera data / Fecha de pedido: _____ - _____ - _____

2015rako harpidetzaren prezioa / Precios de suscripción para el año 2015:

Espainia: 30 €

Atzerria / Extranjero: 32 €

Zenbaki solteak / Números sueltos:

Kopurua Cantidad	Aldizkaria Revista	Urtea / Año	Bolumena Volumen	Zenbakia Número

Zenbaki solteen prezioa 2015rako / Precios de los números para el 2015

Euskera 2014, 59, 1, 18 €

Euskera 2014, 59, 2, 18 €

Ordainketa era / Modo de pago

- Transferentziaz / Transferencia
 - Postordainez / Contrareembolso
 - Errezibuz (kontu korrante zenbakia) / Recibo (número de cuenta corriente):
-

Salmenta eta banaketa / Venta y distribución

Euskaltzaindiko Argitalpen Banaketa Zerbitzua
Plaza Barria, 15
48005 BILBO

Tel. 94 415 8155

Fax: 94415 8144

e-mail: jartza@euskaltzaindia.eus

* * *

Eskatzaileak, datu pertsonalak eman behar dituzenez gero, eskatzaile horrek esanbidezko baimena ematen du datu horiek Euskaltzaindiaren fitxategi informatikoan sar daitezela; fitxategiaren xede bakarra zerbitzu pertsonalizatua eskaintzea da. Fitxategia Datuen Babeserako Agentzian inskribatuta dago, eta, berori kudeatzeko, abenduaren 13ko 15/1999 Lege Organikoa (Izaera Pertsonaleko Datuen Babesari buruzkoa) eta horren garapenerako gainerako arauak betetzen dira.

Eskatzaileak bere datu pertsonaletan sartzeko, horiek zuzentzeko, ezerezteko eta horien aurka jartzeko eskubideak ditu, eta badu eskubideon berri. Eskubide horiek idatziz egikaritu ahal izango ditu, helbide honetara mezu elektronikoa bidaliz: info@euskaltzaindia.net. Edozein kasutan ere, eskatzaileak bermatzen du emandako datu pertsonalak egiazkoak direla.

* * *

El solicitante autoriza expresamente a que los datos personales aportados en relación a su pedido, sean incorporados al fichero informático de Euskaltzaindia, destinado exclusivamente a dar un servicio personalizado al usuario. Dicho fichero resulta inscrito en la Agencia de Protección de Datos y es gestionado de acuerdo a lo dispuesto en la Ley Orgánica 15/1999 de 13 de diciembre sobre Protección de Datos de Carácter Personal y demás normativa de desarrollo.

El usuario queda informado de sus derechos de acceso, rectificación, cancelación y oposición respecto de sus datos personales, pudiendo ejercitar estos derechos por escrito mediante correo electrónico a la dirección info@euskaltzaindia.net. En cualquier caso, el usuario garantiza que los datos personales facilitados son veraces.

